

ISSN 1305 – 7774

**SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**Journal of Suleyman Demirel University Institute of
Social Sciences**

**Hakemli Dergi
(Refereed Journal)**

Yıl (Year) : 2010/2

Sayı (Number) : 12

Derginin Sahibi (Owner of the Journal)

Prof.Dr.M.Lütfi BAYDAR (Süleyman Demirel Üniversitesi adına)

Genel Yayın Yönetmeni (General Manager of the Journal)

Doç.Dr.H.İlker ÇARIKÇI

Genel Yayın Editörü (Editor-in-Chief of the Journal)

Yrd.Doç.Dr.Muharrem GÜRKAYNAK

Editör Yardımcısı (Assistant Editor)

Yrd.Doç.Dr.İrfan ATEŞOĞLU

Arş.Gör.Özlem DEMİRKIRAN

Enstitü Yayın Kurulu (Institute Editorial Board)

Prof.Dr.Murat Ali DULUPÇU

Doç.Dr.İlker ÇARIKÇI

Doç.Dr.Haluk SONGUR

Doç.Dr.Süleyman SEYDİ

Doç.Dr.İ.Latif HACİNEBİOĞLU

Doç.Dr.Metin TOPÇUOĞLU

Yrd.Doç.Dr.Ümit AKCA

Dizgi ve Tashih (Composition)

Arş.Gör.Tuğba GÜNER

Kapak (Cover)

S.D.Ü. Basın ve Halkla İlişkiler

Baskı (Print)

S.D.Ü. Basım Evi

Tel: +90 246 211 30 01

Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek
şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

©SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Isparta-2010

İsteme Adresi (Communication Adress)

Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Zemin Kat Doğu Kampüsü
32260 ÇÜNÜR/ISPARTA

Tlf: 0 246 211 30 58

Fax: 0 246 237 00 60

E-Posta: sbedergi@sdu.edu.tr

DANIŞMA VE HAKEM KURULU
(BOARD OF ADVISORY AND ACADEMIC REFEREES)

İ.İ.B.F.

Prof.Dr.Murat Ali DULUPÇU,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof.Dr.Kamer KASIM,
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof.Dr.Hasan İBİCİOĞLU,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof.Dr.Durmuş ACAR,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof.Dr.Metin TOPRAK,
Osmangazi Üniversitesi

Prof.Dr.Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof.Dr.Neşe KUMRAL,
Ege Üniversitesi

Prof.Dr.Hüseyin GÜL,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut KÜÇÜKKALAY,
Osmangazi Üniversitesi

Prof.Dr.Orhan KURUÜZÜM,
Akdeniz Üniversitesi

Doç.Dr.İlker H. ÇARIKÇI,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç.Dr.Ramazan KILIÇ,
Dumlupınar Üniversitesi

Doç.Dr.Ömer DEMİR,
Yüksek Öğretim Kurulu

Doç.Dr.Hüseyin ÖZGÜR,
Pamukkale Üniversitesi

Doç.Dr.Ramazan ERDEM,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç.Dr.Ramazan ARMAĞAN,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç.Dr.Şeref KALAYCI,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç.Dr.Yusuf DEMİR,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç.Dr.Adem KORKMAZ,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç.Dr.Uysal KERMAN,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç.Dr.Murat OKÇU,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.İsmet TİTİZ,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Nedret DEMİRCİ,
Kırıkkale Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Aliye KAYIŞ,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Ali YAVUZ,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Murat KAYALAR,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Kürşat ÖZDAŞLI,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Mehmet AKTEL,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Bekir GÖVDERE,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.M. Hakan KİRİŞ,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Muharrem GÜRKAYNAK,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.İrfan ATEŞOĞLU,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Orhan ADIGÜZEL,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Hamza Bahadır ESER,
Süleyman Demirel Üniversitesi

FEN-EDEBİYAT-EĞİTİM

Prof.Dr.Menderes COŞKUN,
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof.Dr.Mehmet GÜROL,
Fırat Üniversitesi

Prof.Dr.Harun ARIKAN,
Çukurova Üniversitesi

Prof.Dr.Bayram AKÇA,
Muğla Üniversitesi
Prof.Dr.Süleyman İNAN,
Pamukkale Üniversitesi
Prof.Dr.İbrahim KAYA,
Dumlupınar Üniversitesi
Prof.Dr.Cihat GÖKTEPE,
TOBB Ekonomi ve Teknoloji
Üniversitesi
Doç.Dr.Sedat LAÇİNER,
USAK,
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç.Dr.Süleyman SEYDİ,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr.Kamil KAYA,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr.Ümit AKCA,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr.Mehmet Hakkı SUÇİN,
Ankara Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr.Hasan Hüseyin ÖZKAN,
Süleyman Demirel Üniversitesi

İLAHİYAT

Prof.Dr.Kemal SÖZEN,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr.Ramazan BUYRUKÇU,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr.Saffet KÖSE,
Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Levent ÖZTÜRK,
Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa YILDIRIM,
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof.Dr.Şamil DAĞCI,
Ankara Üniversitesi
Prof.Dr.Yunus APAYDIN,
Erciyes Üniversitesi
Doç.Dr.Mustafa ÖZEL,
Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr.Rıfat OKUDAN,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr.Adem EFE,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Celalettin DİVLEKÇİ,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Öğretim Gör. Erdoğan ATEŞ,
Süleyman Demirel Üniversitesi

HUKUK

Prof.Dr.Faruk TURHAN,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr.Muharrem KILIÇ,
Akdeniz Üniversitesi
Doç.Dr.Metin TOPÇUOĞLU,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr.Yüksel METİN,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr.Haluk SONGUR,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr.Vahdettin AYDIN,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr.Abdurrahman KAVASOĞLU,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr.Fahrettin ÖNDER,
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr.Süleyman DOST,
Süleyman Demirel Üniversitesi

İÇİNDEKİLER (CONTENTS)

Editörden	VII
Murat KILIÇ Türk Siyasal Hayatında Muhalif Bir İsim ve Hareket: Prens Sabahattin ve Meslek-i İçtima.....	1
Cabir DOĞAN Bedirhan Bey İsyanı: Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi.....	15
<i>(Bedirhan Bey Rebellion A Reaction Movement Against the Implementation of Tanzimat in Diyarbakır Province)</i>	
Engin KIRLI Tanzimat Sonrası Fuhuş Hadisesine Yaklaşımda Yaşanan Değişim	39
Hasan İBİCİOĞLU-Münire ÇİFTÇİ-Pelin KANTEN Akademisyenlerin Akıl Hocalığı Eğilimleri ile Liderlik Tarzları Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma.....	53
<i>(A Research On Determining The Relationships Between Academicians Propensity Of Mentoring And Leadarships Styles)</i>	
Sait TAŞ İlköğretim Okullarında Sınıfta Zaman Kaybettiren Etkinlikler	73
<i>(Time Consuming Activities In Primary Schools)</i>	
Oğuzhan ÇARIKÇI Türkiye'de E-devlet Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma.....	95
<i>(A Study On E-State Practices In Turkey)</i>	
Hayrettin USUL-Hakkı KIYMIK Uluslar arası Muhasebe Standartlarının Entegrasyon Sorunları.....	123
<i>(Integration Problems Of International Accounting Standards)</i>	

Serkan ÇINARLI- Gözde ERSÖZ

Engellilere Yönelik Spor Hizmetlerinin Gelişimi Açısından Sponsorluk ve Vergisel Düzenlemeler İlişkin Öneriler 141
(The Importance Of Sponsorship Regulations For The Development Of Sport Facilities As A Public Service For The Benefit Of The Disabled)

Adnan ERTAN

Prestijli Tarım Ürünlerinin Pazarlanmasında Kalite ve Coğrafi İşaret Kavramlarının Tutundurulması ve Bu Bağlamda Tarım Satış Kooperatiflerinin Önemi 157
(Promoting The Quality and Geographic Indication Concepts To Sell Prestigious Agricultural Products and In This Concept The Importance Of Agricultural Sales Cooperative)

Ali TAŞ- Emine ÖNDER

2004 Yılı ve Sonrasında Yayınlanan Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmeliklerin Karşılaştırılması 171
(Comparison The Regulations On The Assigment and Relocation Of Administrators Of Educational Institutions Functioning in 2004and The Years Later)

A.Hüsrev EROĞLU-Sumru BAYRAKTAR

Siyasal Pazarlama Uygulamalarının Seçmen Tercihleri Üzerine Etkileri-İzmir İli Örneği 187
(The Effect On The Electors' Choices Of The Political Marketing Applications –The City İzmir As An Example)

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin on ikinci (2010/12) sayısı ile yeniden karşınızdayız. Bu sayımızda:

Murat Kılıç; “Türk Siyasal Hayatında Bir Muhafız İsim ve Hareket: Prens Sabahattin ve Meslek-i İçtima” başlıklı makalesinde Prens Sabahattin tarafından fikri temelleri atılan, geliştirilen ve 1900'lerin başından Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar etkisi devam eden Meslek-i İçtima akımını incelemektedir.

Cabir Doğan; “Bedirhan Bey İsyanı Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi” başlıklı makalesinde Cizre-Bohtan Emiri olarak görev yapan Bedirhan Bey'in; Tanzimat'ın Diyarbakır ve çevresinde uygulanması ile birlikte mevcut konumunu kaybedeceği endişesi ile bazı Kürt beyleri ile birlikte devlete karşı giriştiği isyan hareketinden ve bu isyanın yankılarından bahsetmektedir.

Engin Kırılı; “Tanzimat Sonrası Fuhuş Hadisesine Yaklaşımında Yaşanan Değişim” başlıklı makalesinde, Tanzimat ile birlikte Osmanlı toplumunda Batı kültürünün ve yaşam biçiminin yaygınlaşmasının Osmanlı toplumundaki etkilerini ve özellikle devletin 19. yüzyılın sonlarından itibaren fuhuş meselesine yaklaşımını konu almaktadır.

Hasan İbicioğlu, Münire Çiftçi ve Pelin Kanten; “Akademisyenlerin Akıl Hocalığı Eğilimleri ile Liderlik Tarzları Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma” başlıklı makalelerinde, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi'ndeki yükseköğretim ve meslek yükseköğretimleri ile fakültelerde görev yapan akademik personelden anket yöntemi ile elde edilen veriler; faktör analizi, korelasyon analizi, regresyon analizi ile değerlendirilmekte ve akademisyenlerin akıl hocalığı eğilimi ile liderlik tarzları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Sait Taş; “İlköğretim Okullarında Sınıfta Zaman Kaybettiren Etkinlikler” başlıklı makalesinde, alt orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip çevrelerde bulunan ilköğretim okullarında, öğretmenlere sınıfta zaman kaybettiren etkinliklerin neler olduğunu ve dersin hangi sürecinde gerçekleştiğini incelemektedir.

Oğuzhan Çarıkçı; “Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makalesinde, e-devlet kavramı ve Türkiye’deki gelişim süreci hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca bu konuda Isparta ilindeki vergi mükelleflerine yönelik yapılan anket verilerine dayanarak, Isparta’da e-devlet kullanım oranları, meslekler açısından dağılımı, e-devlet kullanıcılarının tutumları ile kullanılan e-devlet uygulamalarından bahsetmektedir.

Hayrettin Usul ve Hakkı Kıymık; “Uluslararası Muhasebe Standartlarının Entegrasyon Sorunları” başlıklı makalelerinde; ülkeler arasındaki muhasebe sistem farklılıklarının nedenleri, çözüm yolları ve finansal raporların tek düzen hale getirilebilmesi için öngörülen yöntemlerin uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunları incelemektedirler.

Serkan Çınarlı ve Gözde Ersöz; “Engellilere Yönelik Spor Hizmetlerinin Gelişimi Açısından Sponsorluk ve Vergisel Düzenlemelere İlişkin Öneriler” başlıklı çalışmalarında engellilerin spor yapmalarındaki hukuksal çerçeve ele alınmakta ve Türkiye’de spor yapan engellilerin mevcut durumu incelenmektedir. Ayrıca engellilere yönelik spor hizmetinin kalitesinin artırılmasında önem arz eden sponsorluk düzenlemelerindeki vergisel teşviklere dikkat çekilmekte ve söz konusu mali düzenlemedeki yetersizliklerin firmaların sponsor olmaya teşvikinde cazip olmadığı değerlendirilmektedir.

Adnan Ertan; “Prestijli Tarım Ürünlerinin Pazarlanmasında Kalite ve Coğrafi İşaret Kavramlarının Tutundurulması ve Bu Bağlamda Tarım Satış Kooperatiflerinin Önemi” başlıklı makalesinde Türkiye’de var olan özellikli tarımsal ürünlerin birçoğunun uzun yıllardır Tarım Satış Kooperatifleri ile pazarlanmakta olduğundan bahisle, Türkiye’deki bu kooperatiflerin daha prestijli ve tanınır hale gelebilmeleri için özellikli tarım ürünlerinin kendi markaları ve coğrafi işaretlerle pazarlanmalarının, hem kendilerine ve hem de üreticilere büyük katma değerler sağlayacağını ileri sürmektedir.

Ali Taş ve Emine Önder; “2004 Yılı ve Sonrasında Yayınlanan Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmeliklerin Karşılaştırılması” başlıklı makalelerinde, 2004 ve sonrası yıllarda yürürlükte olan Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmeliklerin yönetici atamada getirdiği ortak ve farklı kriterleri tartışmaktadırlar.

A. Hüsrev Eroğlu ve Sumru Bayraktar, “Siyasal Pazarlama Uygulamalarının Seçmen Tercihleri Üzerine Etkileri –İzmir İli Örneği” başlığını taşıyan makalelerinde, genel olarak siyasi pazarlama uygulamalarının sosyo-ekonomik özelliklerine göre seçmenler üzerindeki etkilerini ve özel olarak da İzmir ili seçmenlerinin sosyo-ekonomik durumlarına göre oy tercihlerinde siyasi pazarlama faaliyetlerinden ne derecede etkilendiklerini değerlendirmektedirler.

Bu sayımızın ortaya çıkmasında katkısı ve emeği olan herkese şükranlarımızı sunuyoruz. Yeni sayılarımızda buluşmak dileğiyle ve saygılarımızla...

Muharrem GÜRKAYNAK

TÜRK SİYASAL HAYATINDA BİR MUHALİF İSİM VE HAREKET: PRENS SABAHATTİN VE MESLEK-İ İÇTİMA

Murat KILIÇ*

ÖZET

Bir reform ve çağdaşlaşma programı olan Meslek-i İçtima akımı 1900'lerin hemen başından Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar dönem dönem etkili olmuş bir fikir akımıdır. Akımın fikir temelleri Prens Sabahattin tarafından atılmış ve Meslek-i İçtima onun fikirleri etrafında gelişmiştir. Sabahattin ilm-i içtima, Adem-i merkeziyet ve Teşebbüs-i şahsi gibi kavramları Osmanlı toplumuna uyarlayarak bir reform programı oluşturmaya çalışmıştır. Meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra İttihat ve Terakki'ye karşı ortaya çıkan muhalefetin fikri önderliğini yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Prens Sabahattin, Meslek-i İçtima, Adem-i Merkeziyet, Teşebbüs-ü Şahsi, Ahrar Fırkası.*

ABSTRACT

Meslek-i İçtima as a reform and modernization program had been effective in the beginnings of the 1900's till early years of the Republic. Basis of movement established by the Prince Sabahattin. Sabahattin had tried to adapt some notions such as Social Sciences, Federalism, liberalism to the Ottoman society. Also he had assumed the intellectual leadership of the opposition against to Union and Progress in the constitutional period.

Key Words: *Prince Sabahattin, Social Sciences, Federalism, Liberalism, Ahrar Party.*

GİRİŞ

Türkiye'nin çağdaşlaşma tarihi yaklaşık üç asırlık süreci kapsar. Bu süreçte Batı yakalanmaya çalışılmış ve bunun için girişilen faaliyetler ilk önce ıslahat daha sonra ise muasırlaşma, asrileşme ve son olarak da garplılaşma olarak isimlendirilmiştir¹. İsmi ne olursa olsun bu süreç içerisinde yer alan reformcular, aydınlar ve devlet adamları bir tek amaca odaklanmışlardır. Bu amaç yıkılan bir topluma kalkınma reçeteleri sunmak

* SDÜ, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, mkilic@sdu.edu.tr

¹ Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, İmge Yayınları, Ankara, 2002, s.79.

ve toplumu tekrar ayağa kaldırmaktı. Amaç bir olmasına rağmen yöntemlerde farklılıklar görülebiliyordu.

Meşrutiyet dönemine kadar reformcular ve reform programları hakkında herhangi bir tanıma ihtiyaç duyulmamış; ancak bu dönemde bu akımlar siyasi bir özellik kazanmış ve belli isimlerle anılır olmuşlardır. Bunlardan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi akımlar en popülerleri ve bilinenleri olmuşlardır. Oysa bunların dışında bazı akımlar da ortaya koydukları görüşlerle ilgi görmeye layıktırlar. Bu akımlardan biri de önderliğini Prens Sabahattin'in yapmış olduğu *Meslek-i İçtima* akımıdır.

Kelime olarak *Sosyal Sistem* anlamına gelen *Meslek-i İçtima* 1908'den sonra adem-i merkeziyet ve teşebbüs-ü şahsi taraftarları için kullanılmaya başlanılmıştır. Bu döneme ait bir akım gibi gözükmekteyse de fikri temelleri 1900'lerin başında Prens Sabahattin tarafından atılmış ve onun fikirleri doğrultusunda gelişmiştir.

Meslek-i İçtima akımı dönemin genel karakterine uygun olarak bir muhalefet hareketi şeklinde ortaya çıkmış olmakla birlikte, diğerlerinden farklı olarak o güne kadar hiç işlenmemiş fikirler ortaya atarak çağdaşlaşma sürecinde kendine has bir yere oturmuştur. İttihat Terakki dönemi diye bilinen tek parti döneminde de muhalefeti fikirleri etrafında toplamıştır. Görüldüğü üzere II. Meşrutiyet dönemini anlamak için sadece İttihat ve Terakkiyi incelemek yeterli değildir. Onun karşısındaki hareketler de dönemin anlaşılmasında bize yardımcı olacaktır.

Meslek-i İçtima akımı, ortaya koyduğu reform programı ile yenileşme tarihi, kuruluşundan itibaren bir muhalefet hareketi olarak kalması itibari ile de siyasi tarihe konu olabilecek bir vakıa olması nedeni ile incelenmesi gereken fikir ve muhalefet hareketidir. Bu muhalefet hareketini ele alırken önce hareketin lideri Prens Sabahattin'in hayatı ve fikirleri, daha sonra da hareketin Meşrutiyet öncesi ve sonrası dönemlerdeki durumu ele alınacaktır.

A. PRENS SABAHATTİN'İN HAYATI VE FİKİRLERİ

Meslek-i İçtima akımının temelleri 1900'lerin başında Prens Sabahattin tarafından atılmış ve bu doğrultuda gelişmiştir. Bu yüzden bu muhalefet hareketini daha iyi analiz edebilmek için her şeyden önce hareketin lideri olan Prens Sabahattin'in hayatı ve fikirlerine göz atmak uygun olacaktır.

1. Prens Sabahattin'in Hayatı

Mehmet Sabahattin, yaygın olarak kullanılan ismi ile Prens Sabahattin, 1877 yılında İstanbul'da doğdu. Sarayın damadı olan Mahmut

Paşa ile Sultan Abdülmecid'in kızı, II. Abdülhamid'in de kız kardeşi olan Seniha Sultan'ın oğludur. Aslında Osmanlı saray hiyerarşisinde şecerede baba tarafı belirleyici olduğundan dolayı prens değil, sultanzadedir². Ancak muhtemelen Niyazi Berkes'in iddia ettiği gibi prens unvanını Avrupa'da bir itibar elde etmek için kullanmıştır³.

Mahmut Paşa, sarayın damadı olmasının yanı sıra II. Abdülhamid'in yakın arkadaşıdır. Ancak daha sonra Ali Suavi'nin önderliğini üstlendiği Çırağan Sarayı Vakasına⁴ adı karıştığı gerekçesi ile adalet nazırı olduğu kabineden azledilir. Bir yalıda gözetim altında tutulur. Bu süre içerisinde Mahmut Paşa'nın ana meşgalesi oğulları Sabahattin ve Lütfullah efendilerin eğitimidir. Sabahattin bu eğitim sırasında dönemin önde gelen entelektüellerinden Doğu ve Batı kültürünü öğrenir. Fransızca'ya hâkimiyeti dikkat çekicidir. Doğa bilimlerine özellikle kimya, biyoloji, astronomi ve tıbbı karşı ciddi bir ilgisi vardır⁵. Diğer yandan yirmi yaşında İbn-i Haldun'un Mukaddime'sini okumaktadır. Bu da Sabahattin'in sosyal bilimlerdeki kapasitesini göstermesi açısından önemli bir veridir⁶.

1899'da kendine karşı bir suikast girişiminde çeken Mahmut Paşa oğullarıyla birlikte Paris'e kaçar. Paşa, Abdülhamit istibdadına karşı Jön Türk Hareketi içinde yer alma kararındadır. Prens Sabahattin'in siyasi faaliyetleri de bu kaçışla birlikte başlayacaktır.

Prens Sabahattin, buradaki faaliyetlerinin ardından meşrutiyetin ilanıyla birlikte İstanbul'a döner. Ancak zaman gösterir ki Fransa'ya kaçış nedeni olan Abdülhamid istibdadının yerini İttihat Terakki istibdadı almıştır. 1909 da tekrar yurt dışına kaçan Sabahattin 1918'e kadar siyasi ve bilimsel aktivitelerini yurt dışında sürdürür. 1918'de İttihat ve Terakki İktidarının düşüşünden sonra ikinci kez yurda döner. Osmanlılık kavramına olan bağlı devam etmekle birlikte Milli Mücadeleye destek verir. Ancak 1924 yılında hanedan mensuplarının yurt dışına çıkarılmasına yönelik kanun uyarınca Türkiye'yi son kez terk eder. 1924–1948 arasında Avrupa'nın değişik ülkelerinde yaşar. 30 Haziran 1948'de İsviçre'de hayata veda eder⁷.

2. Prens Sabahattin'in Fikirleri

a. İlmî İçtima

Sabahattin'in düşünce sisteminin temeli *Le Play* tarafından kurulmuş olan *Science Social*'dir. *Le Play*'den etkilenecek oluşturduğu fikri yapıya *İlmî*

² Kaan Durukan, "Prens Sabahattin ve İlmî İçtima, Türk Liberalizminin Kökenleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.145.

³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s.389.

⁴ Bu olay ve Ali Suavi için bkz. Enver Ziya Kara, *Osmanlı Tarihi*, C.V

⁵ Nezahat Nurettin Ege, *Prens Sabahattin, Hayatı ve İlmî Müdafaa*, İstanbul, 1977, s.35

⁶ Durukan, *a.g.m.*, s145.

⁷ Durukan, *a.g.m.*, s145.

İçtima adını vermiş ve bu onun fikirlerinin alt yapısını oluşturmuştur. Sabahattin, İlmi İçtima'ya şöyle bir açıklama getirmiştir:

“Bir cemiyeti ıslah edebilmek için önce o cemiyetin içtimai bünyesini tanımalı. Bu bünye içerisindeki farkları belirlemeli. Bunu yapmadan ıslahat programları çizmeye kalkmak düzensiz bir gemiyle seyahate çıkmaya benzer. Bunu başarmanın -içtimai bünyenin tanımlanması ve farklarının belirlenmesinin- tek yolu İlmi İçtimadır.”⁸

Sabahattin'in Le Play Sosyolojisine ilgi duymaya başlaması ve İlmi İçtima fikrinin kendisinde gelişmesi Le Playci düşünürlerden ve aynı zamanda Sabahattin'in yakın dostu olan *Edmond Demolins*'in en önemli kitabı olarak kabul edilen ve daha sonra *Anglo Saksonların Eshab-ı Faikiyeti Nedir?* adıyla Türkçe'ye de tercüme edilen eseri ile gerçekleşmiştir⁹. Demolins, bu kitapta Sabahattin'in genel olarak benimsediği bir görüşü ortaya koyuyordu. Bu görüşteki ana nokta iki toplum tipinin belirlenmesidir. Bunlar *communauties* (kamucu, İştiraki) ve *particularist* (bireyci, ferdi) toplum tipleridir. Birinci tip toplumda kişi değil aile, kabile klan ya da devlet gibi zümreler üstünlüktedir¹⁰. Bu tür topluluklar her şeyi devlet kapısından bekleyen, müstehlik ve sorumsuz, kendi kendini idare edemeyen fertlerden oluşmaktadır. Böyle bir topluluğun insanların hürriyetleri kendilerine gayet dar bir hareket alanı bırakıldığı için çok azdır. Merkezi iktidar, ferdi hürriyet alanını dilediği şekilde kısar, fertleri baskı altında tutar. Bu tür topluluklar Batı karşısında yavaş yavaş hayat sahnesinden silinmeye, Batı tarafından massedilmeye, bir çeşit Batılılaşmaya mahkûmdurlar. Bu tip toplum tek kelime ile Doğu'dur. İkinci tip toplumda ise sosyal yapının temeli ferttir ve ferdi gayretlerdir. Hususi hayatın temeli şahsi teşebbüstür. Hususi hayat umumi hayata hâkimdir. Merkezi otorite sınırlanmış veya parçalanmıştır. Kuvvetler ayrılığı, mahalli idare veya adem-i merkeziyet gibi siyaset prensipleri, toplum hayatının dayandığı temeller haline gelmiştir. Fert geniş bir hürriyet alanına sahiptir. Kısaca aktif bir vatandaş olan fert, sosyal yapının mimarıdır. Bu tür toplum Batı'dır¹¹. Bu görüşler ışığında Sabahattin az gelişmişliğin coğrafyasını Asya, Doğu ve Güney Avrupa, Afrika ve Güney Amerika olarak çizer. Sabahattin, bu görüşü benimseyerek, Osmanlı toplumunun çağdaşlaşmasına uyarlamaya çalışmış ve ayrımı yapılan iki tipin adı olarak da *Tecemmüi* ve *İnfiradi* terimlerini kullanmıştır¹².

⁸ Hilmi Ziya Olken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 2001, s.336.

⁹ M. Şükrü Hanioglu, "Osmanlı Devleti'nde Meslek-i İçtima Akımı", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.382.

¹⁰ Berkes, *a.g.e.*, s.389.

¹¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.80.

¹² Berkes, *a.g.e.*, s.390

Sabahattin esas meselenin Osmanlı'nın içinde bulunduğu tecemmüi toplumdaki infiradi topluma geçmesi olarak belirlemiş ve bunun yolunun da hür bireyler yetiştiren bir eğitim sisteminin kurulmasından geçtiğini savunmuştur.

b. Teşebbüs-ü Şahsi

Teşebbüs-ü şahsi yani özel teşebbüs fikri için Sabahattin'in İlmi içtima fikrinin bir tamamlayıcısı ya da zorunlu sonucudur denilebilir. Çünkü bu fikir ile amaç olarak gösterdiği kamucu toplumdaki ferdi topluma geçişin metodu tespit edilmiştir.

İngiltere örneğini takip eden Sabahattin toplumlar için bir burjuva sınıfının rolünün önemini görmüş. Bu sınıfın gelişimi ise Avrupa'daki gibi özel teşebbüsün desteklenmesi ile gerçekleşebilir fikrine varmıştır. Bu aynı zamanda yukarıda da belirttiğimiz gibi kamucu anlayıştan ferdi anlayışa geçişin önemli bir safhasını oluşturmaktadır.

Toplum sınıflandırılmasından da anlaşılacağı üzere Osmanlı Toplumunu Asya ve Doğu tipi bir toplumdur. Batı uygarlığını ve ekonomik sistemini yaratan toplum tipinin karşıtıdır. Tanzimat ıslahatı ile bu toplum yerine Batı tipi bir ekonomi ve bir infiradi (ferdi) toplum yaratılacağı sanılıyordu. Oysa Sultan Mahmut zamanından Abdülaziz zamanına kadar ıslahat adı altında yapılanlar bu toplum tipini kaldırmak yerine devam ettiren ve nihayet II.Abdülhamit zamanında daha şiddetlendiren tedbirler olmuştur. Oysa Batı toplum ve ekonomisinin temeli bireycilik, liberalizm, özel teşebbüs, parlâmentarizm ve kapitalizmdir. Bu toplumlarda rejimi ekonomik sınıfların çıkarları belirler, bunlar arasında girişim özelliği ve rekabet hüküm sürer. Osmanlı'da ise özellikle Abdülhamid Devri diğer toplumcu Asya tipi devletlerde olduğu gibi hükümdar, bürokrasi ve militarizm üstün güçlerdir, sınıflar yoktur. Üstün güçler yarattıkları mekanizmalarla bireyin özgürlük ve girişim ruhunu köreltirler, özel mülkiyete koyulan sınırlamalarla ekonomik girişimlerle meydana gelebilecek sermaye birikimini olanaksızlaştırır. Eğitim sisteminden yönetim sitemine kadar bütün devletsel kurullar ona göredir¹³.

Bu anlayışın sonucunda ise toplum içinde yükselmenin, statü sahibi olmanın ya da en basitinden zengin olmanın tek yolu devlette bir görev edinmek anlayışı doğmuş ve Osmanlı bir Kamu devleti haline gelmiş ve devlet bir kazanç kapısı haline gelmiştir. Bu ise girişimcilik ruhunun gelişmesini önüyor ve insanları pasif uyrukluğa mahkûm ediyordu¹⁴. Bu da ferdi toplumun özelliği taban tabana zıt düşen bir durumdu.

¹³ Berkes, *a.g.e.*, s.391.

¹⁴ Doğan Özlem, "Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 459.

Teşebbüs-ü şahsinin ya da diğer bir deyişle ferdiyetçi toplumun önündeki bir diğer engel ise bireyin toplumda önemli bir rol alması fikrini hiç işlememiş olan pozitivistimin "ben sen yok biz varız" şeklinde gelişen anlayışının Osmanlı'da hâkim ideoloji haline gelmesidir. Gerçi Özellikle Tanzimat'tan itibaren bireyin ortaya çıkarılması gereği üzerinde durulan bir konu olmuştur ama bu alandaki gelişmenin sınırlı olmasına karşın bireyi toplum içinde eriten pozitivism daha etkili olmuştur. Ayrıca servetin büyük çapta memuriyet ile kazanıldığı bir toplumda, bunun yerine özel girişimciliği savunmak o dönem için büyük bir radikalliktir¹⁵. Nitekim Prens Sabahattin ve Meslek-i içtimai akımı bunu yapmakla hem yoğun bir muhalefete maruz kalmıştır.

Prens Sabahattin Anglosakson toplumların gelişiminin bir ayağı olan fertçilik ve şahsi teşebbüsü Osmanlı'da özellikle Müslümanlar arasında geliştirilmesi ve memuriyetçilik anlayışının yerini alması kalkınmanın bir yolu olarak görmüştür denilebilir.

c Adem-i Merkeziyet

Bir merkezden değil, bir teşekkülün kendi kendini yönetmesi anlamına gelen adem-i merkeziyet Prens Sabahattin'in belki de en çok tartışılan fikridir denilebilir. Öyle ki bu fikir Prense karşı o kadar tepki yarattı ki diğer fikirleri bu kadar tartışılmadı. Aslında bu fikrin temelleri ilk kez Mithat Paşa'da görülmekle birlikte Sabahattin'in fikirlerinde geniş yer tutmuş¹⁶ ve Meslek-i içtimai akımı mensuplarının ortak ideolojisi haline gelmiş ve yaygın olarak tartışılmıştır.

Adem-i merkeziyetten Sabahattin'in kastettiği idari merkeziyetsizliktir. İmparatorluğun geniş toprakları ve memuriyetçilikten doğan hantal yapıyı dikkate alarak merkezi otoritece yetkin bir şekilde yapılamayan yerel yönetim, adalet, maliye gibi işlerin ilgili bölgenin yaşayanları tarafından üstlenilmesi gerekliliğini savunan Sabahattin, bu sürecin işlenmesi halinde tebaanın yönetime katılımı ve devlet görevlilerini sıkı kontrolünün mümkün olacağına değinir. Üstelik yöre halkı bölgenin sorunlarını yakından bildiğinden, en etkili çözümü de onlar üreteceklerdir¹⁷.

İmparatorluğun hantal ve geniş yapısının yanı sıra Sabahattin bu sistemi azınlıkların imparatorluk bünyesine uyumu için şart olduğunu ve bu sayede Batının direkt müdahalesini önleyerek Şark Meselesinin kökünün de kurutulacağı inancındadır¹⁸.

¹⁵ Hanioglu, a.g.m., s.383.

¹⁶ Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.72.

¹⁷ Durukan, a.g.m., s.154.

¹⁸ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasal Fikirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1964, s.71.

Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet ile kastettiğinin kesinlikle muhtariyet olmadığı konusundaki açıklamalarına rağmen, bu düşünce muhalifleri tarafından etnik unsurlara verilen bir prim olarak algılanmıştır¹⁹. İleride işleneceği gibi aynı algılamının azınlıklar için de geçerli olduğu söylenebilir. Oysaki Prens Sabahattin'in amacı sorunların yerinde çözümü yani köylere kadar uzanan bir mahalli yönetim sistemi içerisinde toplumun kendi sorunlarını belirlemesi ve bunların çözümü için karar alma yetisinin topluma verilerek bölgesel ve etnik hoşnutsuzlukların önüne geçmektir diyebiliriz.

B. Meslek-i İçtima Akımının Teşkilatlanma ve Siyasallaşma Süreci

Meslek-i içtima akımının teşkilatlanması ve siyasallaşması aslında Prens Sabahattin'in fikirlerinin kendisine taraftar bularak siyasi bir platformda dile getirilmesi sürecidir. Zaten çalışmaya konun olan Meslek-i İçtima Akımının bu adı alması yani bir akım haline gelmesi Prens Sabahattin'in kişisel fikirleri etrafında gerçekleşmiştir. Bu süreci İkinci Meşrutiyet öncesi ve sonrası şeklinde iki bölüme ayırmak mümkündür.

1. İkinci Meşrutiyet Öncesi

İkinci Meşrutiyet öncesi dönemde Prens Sabahattin'in fikirlerini İkinci Abdülhamid'e karşı olan muhalefet içinde dile getirme fırsatı buldu. Bu rejime karşı siyasal planda ilk başkaldırı olan Jön" Türk hareketi içerisinde yer aldı.

Abdülhamid, yönetimine karşı o dönemde başlıca üç kaynaktan gelen siyasal nüveleşme doğmuştu. Birincisi yüksek okullardaki gençler arasında başlayan gizli cemiyet kurma akımı; İkincisi, üyelerinin çoğu ordu subaylarından gelmekle birlikte ordu dışındakileri de içine alan gizli komiteler, cuntalar; üçüncüsü Paris, Cenevre, Kahire gibi merkezlerde bir araya gelen aydın gruplaşmalarıdır²⁰. İşte Prens Sabahattin'in ilk kez bir muhalif" olarak ortaya çıkışı bu üçüncü grup muhalefet içinde gerçekleşmiştir. 1901'de kardeşi ile birlikte Kahire'de bir beyanname yayınlamış ve Abdülhamid yönetimine karşı ilk faaliyetim gerçekleştirmiştir. Bu beyannamede kendi kavimleri adına hürriyet isteyen temsilcileri Yıldız Sarayına karşı birlik olmaya çağırırken esas maksadının amaçları ve çıkarları bir olan ancak Abdülhamid rejimi sebebiyle bunları dile getiremeyen Türk, Arap, Arnavut, Ermeni, Makedonyalı, Rum, Kürt ve Musevi Osmanlı vatandaşlarının bir araya gelerek yeni kurulacak hükümeti birlikte tesis etmelerini sağlamak olarak belirtiyordu²¹. Bu beyanname I. Jön Türk

¹⁹ Hanioglu, *a.g.m.*, s.384.

²⁰ Berkes, *Çağdaşlaşma*, s.382.

²¹ Cavit Orhan Tütengil, *Prens Sabahattin*, İstanbul, 1954, s.23-24.

Kongresinde Sabahattin'in azınlıkların desteğini almasında etkili olduğu söylenebilir.

Kahire'deki bu faaliyetinden sonra Prens Sabahattin'i İkinci ve daha etkin olarak I. Jön Türk Kongresinde görüyoruz.

a. Jön Türk Kongresi

Bu kongre imparatorluğun bütün milletlerinin ve muhaliflerinin katılımıyla, Jön Türkler arasındaki hizipleşmeler ve azınlıkların değişik istek ve faaliyetleri doğrultusunda, yapılacak ıslahat konusunda bir orta yol bulma düşüncesiyle 1902'de Paris'te toplandı²².

Kongrede halledilmeye çalışılan ana problem "bir ihtilal sonunda yıkılması istenen Abdülhamit rejiminin yerine ne gibi fikirler ve müesseseler konacaktır?" sorusuna cevap bulmaktı. Bu soruya iki gruptan cevap gelmişti. Ahmet Rıza Beyin lideri olduğu İttihat ve Terakkiciler merkezîyetçi bir Meşrutiyeti savunurken, Prens Sabahattin ve taraftarları federatif bünyeli bir devletin kurulmasını istiyorlardı²³.

Kongredeki ayrılık sadece amaçlar konusunda değil metotlar konusunda da yaşanıyordu. Ahmet Rıza ve İttihatçılar sadece propaganda ile devrim yapılamayacağını, bunun için askeri kuvvetlerinde devrime katılması gerekliliğini vurguluyorlardı. Prens Sabahattin ve onu destekleyen azınlıklar, devrimin başarıya ulaşabilmesi için kısmi bir yabancı (İngiliz) desteğinden söz ediyorlardı. Özellikle Ermenilerin ortaya attığı bu görüşe İttihatçılar kesin olarak karşı çıktı²⁴.

Jön Türklerin II. Abdülhamid'e karşı giriştikleri mücadelenin amacı ve izlenecek yöntem konusunda anlaşamamaları, bu birleşik cephe muhalefetini bölmüştü. Prens Sabahattin'in kongreden sonra 1906'da kurduğu *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti* ile bölünme resmîyet kazanmış oldu²⁵. Bu noktadan sonra Prens Sabahattin fikirlerini bu cemiyet bünyesinde dile getirecek ve Meslek-i İçtima akımının temsilcisi haline gelecektir.

b. Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti

1902 Birinci Jön Türk Kongresinin en mühim neticesi Abdülhamid'e karşı olan muhalefetin kesin olarak ikiye ayrılmasıydı. Kongreden hemen

²² Eric Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 2002, s.133.

²³ Tank Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, İBÜ Yayınları, İstanbul 2003, s.61.

²⁴ Sina Aksin, *Türkiye Tarihi*, C.IV, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.S. 176.

²⁵ Zürcher, *ag.e.*, s.133.

sonra Prens Sabahattin ve taraftarları, Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyetini(TŞAMC) kurmuşlardır²⁶.

Cemiyetin programına bakıldığında Prens Sabahattin'in fikirlerinin yoğun etkisini görmek mümkündür. Devlet yönetiminde "Adem-i merkeziyet ve tevsi-i mezuniyet(özgürlüklerin genişletilmesi) idaresini öngören Cemiyet programı buna dayanak olara Kanun-i Esasi'nin 108. Maddesini²⁷ göstermiş ve bunu uygulamayı amaçlamıştır. Bunun dışında yerel yönetimlerin şekli, güvenliği gibi konulara değinilirken, 5. Maddede hangi kavme mensup olursa olsun kişilerin aynı hukuka tabi olması gerekliliği vurgulanmıştır. İktisat alanında ise vergilerin toplanılmasında eşitlik ilkesi esas alınmış, özel mülkiyetin korunması da programda yer almıştır²⁸.

Prens Sabahattin'in fikirleri ve cemiyet programı bir arada düşünüldüğünde Cemiyetin siyasi iktidarın toplum üzerindeki baskısını, belli hukuk kuralları dâhilinde kısıtlamak yönündeki adem-i merkeziyet prensibine dayalı idâri anlayış ile memurların kalabalık bir memur kütlesinin oluşturduğu durağan yapının yerine girişimci karakterde bir burjuva sınıfının oluşturduğu aktif bir iktisadi yapının tesisini öngören, şahsi teşebbüse dayalı ekonomi prensibini benimsediği söylenebilir.

Cemiyetle ilgili bir başka husus ise cemiyetin görüşlerini dile getiren ve aynı zamanda cemiyetin resmi yayın organı gibi çalışan "Terakki Dergisi"dir. 1906'da kurulduğu Paris'te yayınlanan bu aylık dergi iki yıl kadar yayınlanmıştır. Terakki sadece haber vermekle kalmamış, Edmond Demolins'den tercümele, çeşitli imzalar tarafından yazılan makaleler yayınlamıştır. Prens Sabahattin'in daha sonra yazdığı eserlerinin temelinde de burada yayınlanan makaleleri bulunmaktadır²⁹. "Adem-i merkeziyet ve teşebbüs-i şahsi taraftarlarının görüşlerinin yayıcısı" şeklinde bir mottoyla çıkan dergi muhalifler tarafından tamamen sosyolojik konularla uğraşarak memleket meselelerinden uzak kalmak ve hatta meşrutiyet taraftarı olduğunu bildirmemekle itham edilmiş ve bu alt başlığı "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet ve meşrutiyet taraftarlarının görüşlerinin yayıcısı" şeklinde değiştirmiştir³⁰.

TŞAMC'nin *Terakki* aracılığı ile ortaya koyduğu fikirler, gençler, azınlıklar ve tüccarlar arasında taraftar bulmuştur. Ayrıca rakibi olan İTC gibi bu cemiyet de imparatorluğun çeşitli bölümlerindeki ve sürgünde dağılmış Türkler arasında sempatanlar buldu. Özellikle Asya Türkiye'sinde

²⁶ Tütengil, *a.g.e.*, s.26.

²⁷ Kanun-i Esasi'nin 108. Maddesi: *Vilayatın usul-i İdarisi tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaijkaidesi üzerine müesses olup deracatu nizamı mahsus ile tayin kılınacaktır.*

²⁸ TŞAMC Programı için bkz. Ahmet Bedevi Kuran, *a.g.e.*, s.234-235.

²⁹ Tütengil, *ag.e.*, s.27.

³⁰ Hanioglu, *a.g.m.*, s.383.

Erzurum, İzmir, Alanya ve Şam'da şubeleri açıldı. İstanbul'da *Cemiyet-i İnkılâbiye*, TŞAMC'nin fikirlerine benimsedi³¹.

1908'e kadar yurtdışında Meslek-i İçtimanın savunuculuğunu yapan TŞAMC, bu tarihten sonra Meşrutiyetin sağladığı ortamda değişik teşkilatlar ve teşebbüsler altında faaliyetlerini sürdürmüştür.

2. İkinci Meşrutiyet Sonrası

24 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyetin ilanı üzerine bu hareketin yaratıcısı olarak kabul edilen ve kendisine Cemiyet-i Mukaddese şeklinde bir unvan verilen İTC ile TŞAMC üyeleri ülkeye geri dönmüşlerdi. Prens Sabahattin de büyük törenler ve coşkuyla karşılananlar arasındaydı³². İttihat ve Terakki, iktidar partisi olmuş, TŞAMC ise derhal muhalefete geçmiş fakat parti haline gelmeyeceğini bildirmiştir. Bununla beraber, meslek-i içtima akımının bazı partilerin programların mal ettirmiş ve bazı tarafların da bunlara kurucu olarak vermiştir³³.

Artık meslek-i içtima akımı siyasi faaliyetlerini yurt içinde sürdürme imkânı bulmuştu. Bu akım, çeşitli kulüpler aracılığıyla teşkilatlanıp partileşme süreciyle birlikte Türk siyasi hayatında rol oynamaya başlamıştı.

a. Nesl-i Cedit Kulübü

Nesl-i Cedit Cemiyetinin önemi Prens Sabahattin'in ekibin II. Meşrutiyet ortamı içinde, temsilcisi ve devamı olmasından kaynaklanmaktadır. İTC karşısında gelişen bir alternatif hareket olduğu için siyasi hayat içinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Meşrutiyetin ilanı ile Paris'te kurulmuş olan TŞAMC de ülke içine taşınmıştır. Daha önce adı geçen 1907 yılında kurulmuş olan ve cemiyetin İstanbul şubesi durumuna geçen *Cemiyet-i İnkılâbiye* merkezini yenilemişti. Bu dönemde İTC merkezlerini kapatması karşılığında *Cemiyet-i İnkılâbiyeye* birleşme teklifi yapmıştı. Merkezlerinin kapatılmasını kabul etmeyen genç üyeler Paris'ten henüz dönmüş olan Sabahattin'e durumu ve inandıkları doktrinin kamu hayatından silinmesi kuşkusunu anlatmışlardı. Bunun üzerine İTC'nin güçlü döneminde siyasal rekabetten uzak bilimsel ve kültürel alanda Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet akımını sürdürme amacıyla bir kulüp kurmaları kararlaştırılmıştır. *Nesl-i Cedit* bu kuruluşun adı olmuştur³⁴. Nesl-i Cedidciler, prensin manevi önderliği altında çalışacaklarını nizamnamelerinde ve beyannamelerinde açıklamışlar ve Sabahattin'in

³¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kırathı, TTK Yayınları, Ankara 2003, s.201

³² Hanioglu, *a.g.m.*, s.384.

³³ Tunaya, *a.g.e.*, s.106

³⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s. 399-400

fikirlerine bağlı kalmışlardır. Kulüp üyeleri, gündelik gazetelerde, dergilerde görüşlerini içeren yazılar yazdıkları gibi, broşürler ve çeviriler de yapmışlardır.

Nesl-i Cedid Kulübünün 1908 yılında ve Tunaya'nın ifadesi ile İttihat Terakkinin kutsal sayıldığı bir noktada Paris'ten devralınan bir muhalefeti yaşatmak istediği açıktır. Ancak Meşrutiyetin bunalımlı ortamı içinde, Nesl-i Cedit kulübü umulan etkiyi ve tepkiyi yaratmamıştır. Adı her muhalefet olayına karışan Sabahattin ile bütünleşmesi ona siyasal bir nitelik vermiştir. 1911'de elverişli koşullar altında yeniden çalışmaya başlamak üzere kulüp tatil edilmiştir. Nitekim bu elverişli zaman hiçbir zaman gelmemiş ve kulüp tekrar açılmamıştır³⁵. Diğer yandan bu kulüpte toplanmış olan ekip Ahrar Fırkasında görev almıştır.

b. Osmanlı Ahrar Fırkası

Osmanlı Ahrar Fırkası 1900'lerde Paris'te oluşan ve Melek-i İçtima diye anılan Prens Sabahattinci akımın 1908'de Osmanlı siyasal hayatına girişi olmuştur. Prens'in çevresindeki gençler İTC karşısında bir ağırlık merkezi kurmayı düşünmüşlerdir. İlk girişimciler *Nurettin Feruh* ve *Ahmet Samım Beyler*dir. Sabahattin kendine önerilen parti başkanlığını kabul etmemiştir. Buna karşılık partiye kayıtsız kalmamış ve Paris'teki TŞAMCde yer almış olan *Ahmet Fazlı*, *Mahir Sait Beyler*le *Ferruh Beyi* temasa geçirmiştir. Fırka 1908 Eylül ayı başında kurulmuştur. Parti programı Ferruh Beyin kaleminden çıkmış ancak hazırlanışında Adliye Islahatı için danışman olarak görevlendirilmiş bulunan Fransız *Kont Ostrorog*'un yardımı olmuştur. Kont yabancı siyasi partilerin programlarına ulaşmış ve bunların tercümesini yapmıştır. Bu yüzden ki fırkanın İngiliz siyasi partilerini taklit ettiği ileri sürülmüştür³⁶.

Fırkanın ideolojisi Jön Türkler tarafından daha Paris'te oluşturulmuştur denilebilir. TŞAMC'nin programına yakın fikirler fırkaya egemendir³⁷. Nesl-i Cedid kulübünün de fırkaya katılması ile Ahrarcılar 1900'lerin başındaki Prens Sabahattin'in ortaya attığı tezleri yineleyerek İttihatçıların karşısında yerlerini almışlardır. Yani bir muhalefet partisi konumuna gelmişlerdir. Dana önceki bölümlerde görüldüğü üzere bu tezlerin başında Osmanlı Ülkesindeki etnik unsurlara eşitlik tanınması ve giderek yerinden yönetime dayanan bir siyasal düzenin kurulması geliyordu³⁸.

Prens Sabahattin gibi Ahrar Fırkasına hakim olan bu fikir İttihatçıların tepkisini çekmiş ve Parti bölücülükle suçlanmıştır. Bununla

³⁵ Tunaya, *Partiler*, s.401.

³⁶ Tunaya, *Partiler*, s.144.

³⁷ Tunaya, *Partiler*, s.150.

³⁸ Tunaya, *Partiler*, s.145.

birlikte Sabahattin Ahrar Fırkasında da istediğini elde edememiştir. İlk başarısızlık 1908 genel seçimlerinde yaşanmıştır, Parlamente'ya temsilci sokamayan fırka ancak sonradan partiye geçen *Rıza Nur* gibi isimler ve azınlık mebusları aracılığıyla fikirlerini mecliste duyurmaya çalışmıştır³⁹.

Her ne kadar kabul etmemiş olsa da, en azından manevi lideri olduğu Ahrar Fırkasında da Sabahattin Abdülhamit Döneminde yaşadığı istibdadın bir benzerinin İttihat ve Terakki yönetiminde yaşamıştır. Daha sonra 31 Mart vakasında payı olmak ile suçlanan Ahrar Fırkası kapatılmıştır⁴³. Prens Sabahattin de 31 Mart' Vakası ile ilişkisi olduğu gerekçesi ile gıyabında idama mahkûm edilir ve yine yurt dışına çıkar⁴⁰.

Gerek mesleki içtima akımının ses bulduğu Ahrar Fırkasının kapatılması, gerekse Sabahattin'in yurt dışına kaçması ve 1913'te İttihat ve Terakki'nin ülkede tek parti yönetimi kurması sonucunda bir muhalefet ideolojisi olarak kabul edilen meslek-i içtima kamuoyunda fazla gündeme gelmemiştir diyebiliriz.

3. Mütareke ve Cumhuriyet Dönemi

I.Dünya Savaşının Osmanlı'nın mağlubiyeti ile sonuçlanması, imparatorluk kamuoyunda büyük değişikliklere neden oldu. Tek parti durumunda ülkeyi beş sene süreyle yöneten İttihat ve Terakki taraftarları hiçbir alanda seslerini çıkaramaz duruma gelirken onlara muhalif olan siyasal çevrelerle düşünce hareketleri büyük bir faaliyet içine girdiler. Bu hareketlerin başında yurt dışından ülkeye tekrar dönen Prens Sabahattin ve meslek-i içtima akımını söyleyebiliriz⁴¹. Sabahattin Türkiye'ye döner dönmez İttihat ve Terakki döneminde yasaklanan *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* adlı eserini yayınladı⁴². Kitapta 1906'dan beri üzerinde durduğu fikirleri yineliyor ve Meslek-i içtimanın üstünlüklerinden bahsediyordu.

Mütareke döneminde bu düşüncenin taraftarları İstanbul'da *Meslek-i İçtima* adında bir dernek kurmuşlar ve aynı isimle bir dergi yayınlamaya başlamışlardır. Kurucu *Mehmet Ali Şevki* Sabahattin'in eski bir arkadaşıdır⁴³. Onun gayretleri ile kurulan dernek ve yayımlanan dergi sayesinde, söz konusu düşünceler üniversite öğrencileri ve hocaları arasında hızla yayılmaya başladı⁴⁴. Gene aynı kişiler tarafından yayımlanan *Müşahede* isimli bir derginin söz konusu dönemde çıkarılması ve kamuoyunda oldukça yaygın tartışmalara neden oluşu, meslek-i içtima akımının herhangi bir baskı

³⁹ Tunaya, *Partiler*, s.149.

⁴⁰ Durukan, *a.g.m.*, s.155.

⁴¹ Hanioglu, *a.g.m.*, s.385.

⁴² Durukan, *a.g.m.*, s.149.

⁴³ Ülken, *a.g.e.*, s.335.

⁴⁴ Ülken, *a.g.e.*, s.335.

altında olmadan daha rahat çalışabileceği ve daha geniş kitlelere hitap edebileceği düşüncesini destekler nitelikte bir gelişme olarak algılanabilir.

1924'te Sabahattin'in yasal zorunluluktan dolayı ülkeyi terk etmesi ve Mehmet Ali Şevki Bey'in sağlık problemlerinden dolayı çalışmalarını yarıda bırakmasından sonra, *İhsan Sungu, Avni Başman, Nafi Atuf ve Ali Haydar Beyler, Terbiye* adında bir dergi çıkarmışlar ve sınırlı da olsa Meslek-i İçtima akımını savunmuşlardır⁴⁵.

SONUÇ

Prens Sabahattin ve önderliğini yaptığı Meslek-i İçtima akımı II. Meşrutiyet döneminin diğer aydınları ve fikir akımları gibi *bu ülke nasıl kurtulur?* sorusuna cevap aramış ve ortay koyduğu belli prensipler çerçevesinde bunun cevabını vermeye çalışmıştır. Bu prensipler o güne kadar görülen ve o dönemde ortaya çıkmış görüşlere nispeten daha radikal ve orijinal fikirler olarak dikkat çekmiştir.

Ancak bu orijinallik bu akımın başarısızlığında ya da sönük kalmasında da önemli bir rol oynamıştır. Yani fikirlerinin orijinal kısımları aynı zamanda akımın zaafalarını da teşkil etmiştir. İmparatorluğun yüzyıllardır süren merkezi yapısının gözden geçirilmesi ve bunun yerine yerel yönetime dayalı federatif bir yapı öngörmesi bu akımın daima bölücülükle suçlanmasına yol açmıştır. Nitekim Akımın adem-i merkeziyet anlayışı iyi anlaşılmadığı takdirde dönemin şartları ve İmparatorluğun çok unsurlu yapısı düşünüldüğünde bu gerçekten tehlikeli bir fikir gibi görülebilir.

Öte yandan bir kamu devleti olan ve memuriyetin büyük öneme sahip olduğu bir yapı içerisinde ferdi girişimciliğin savunulması da akımın aldığı tepkilerin ve belki de başarısızlığının nedenleri arasında gösterilebilir.

Ancak bunlardan daha da önemlisi Osmanlı toplumundan tamamen farklı bir yapıya sahip Anglosakson toplumuna ait kalkınma modelinin Osmanlı toplumuna uygulanmaya çalışılması esas problemi teşkil etmiştir. Bu Prens Sabahattin'in ve Meslek-i İçtimacıların tarih ve sosyoloji bilgileri ve görüşlerini tartışmaya açmaya yetecektir.

Bütün bu zaaflarına rağmen bu fikirler özellikle İttihat Terakki döneminde muhalefetin bulunduğu ortak bir payda haline gelmiştir. Bu belki de akımın tek kısmi başarısıdır. Tabii bu başarı ve başarısızlık ifadeleri hemen belirtmeli ki dönemin şartları ve akımın hedeflerine ulaşip ulaşamaması bakımından yapılan bir değerlendirme sonucunda kullanılacak kavramlardır. Hedefi çok daha büyük olmasına rağmen

⁴⁵ Hanioglu, *a.g.m.*, s.386.

Osmanlı toplumu ve devlet yapısı üzerinde ciddi bir etkiye sahip olamamış, bir reform projesi ve bir muhalefet hareketi olarak varlık göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Aksin, Sina, Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti (1600-1908), C.3, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.
- Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 1978.
- , Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.
- Durukan, Kaan, *"Prens Sabahattin ve ûm-i İctima, Türk Liberalizminin Kökenleri"*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.143-155.
- Ege, Nezahat Nurettin, Prens Sabahattin, Hayatı ve timi Müdafaları İstanbul, 1977.
- Hanioglu, M.Şükrü, *"Osmanlı Devleti'nde Meslek-i İctima Akımı"* Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.382-386.
- Karpat, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- , Osmanlı Modernleşmesi, İmge Yayınları, Ankara, 2002,
- Kuran, Ahmet Bedevi, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul, 1945.
- Lewis, Bemard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara, 2003.
- Mardin, Şerif, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1964.
- Özlem, Doğan, *"Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset"*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.452-464.
- Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876-1938), İBÜ Yayınları, İstanbul, 2003.
- , Türkiye'de Siyasal Partiler, C.1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.
- , Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, İBÜ Yayınları, İstanbul, 2004.
- Tütengil, Cavit Orhan, Prens Sabahattin, İstanbul 1954. Ülken, Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul, 2002.
- Zürcher, Eric Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

BEDİRHAN BEY İSYANI*

Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi

Cabir DOĞAN**

ÖZET

Tanzimat'ın ilânı (1839) ile birlikte ülkenin idari taksimatında önemli değişikliklere gidilmiştir. Buradaki amaç; Merkezi otoriteyi güçlendirmektir. Ancak, Tanzimat'ın getirdiği yeni düzenlemeler ülke genelinde özellikle de devlet otoritesinden uzak olan bölgelerde şiddetli muhalefet ile karşılaştı.

Tanzimattan önce bölgede Cizre-Bohtan Emiri olarak görev yapan Bedirhan Bey, izlediği politikalar nedeniyle devlet nezdinde önemli bir nüfuz elde etti. Tanzimat'ın Diyarbakır ve çevresinde uygulanması ile birlikte mevcut konumunu kaybedeceğinden endişelenerek bazı Kürt beylerini de yanına alarak devlete karşı büyük bir isyan hareketine girişti. Onun bu isyanı, o dönemde, İmparatorluğun hem içinde hem dışında büyük yankılar uyandırmış ve 1843-1848 yılları arasında devleti uzun bir süre meşgul etmişti.

Anahtar Kelimeler: *Tanzimat, Bedirhan Bey, İsyân, Merkezîleşme*

BEDİRHAN BEY REBELLION

A Reaction Movement Against the Implementation of Tanzimat in Diyarbakır Province

ABSTRACT

With the declaration of Tanzimat (1839), drastic changes were made in the governing system of the country. One of the aims of this was to make these administrators dependent on the central government more powerful. However, it was met with a huge opposition particularly in the areas where state had less control.

* Bu makale, "Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1862-1869) isimli basılmamış Doktora tezinden üretilmiştir.

** SDÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, cdogan@sdu.edu.tr

Before the declaration of the Tanzimat Bedirhan Bey, Emir of Cizre-Bohtan on the side of government adopting policies made him a very powerful figure in that region. The implementation of the Tanzimat changes in Diyarbakır region made Bedirhan un easy as the felt that he would lose his outhority in the region, so he staged a big rising against the state with some Kurdish Beys. The rebellion caused lots of problems not only in the state but also out of its borders. This rebellion took much time of the state to suppress it in the years of 1843 and 1848.

Key Words: *Tanzimat, Bedirhan Bey, Rebellion, Centralization*

GİRİŞ

3 Kasım 1839’da Gülhane Parkı’nda Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından okunarak ilan edilen Ferman, “Tanzimat Fermanı” olarak adlandırılmış; bu fermanla başlatılan sürece tarihimizde Tanzimat dönemi denmiştir¹.

Tanzimat hareketinin amacı, Osmanlı devlet idaresini o asrın idarî esaslarına dayandırmak, devlet gücünün tek merkezden en etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamaktır. Bu açıdan bakıldığında, Tanzimat merkezîyetçiliği, demokrasiyi değil, Metternichçi bir sistemi amaçlamaktadır. Bu dönemde sadece sadrazam değil, sadrazamla birlikte etrafındaki bürokrat kadro da yönetimde söz sahibi olmuştur. İmparatorluğun modernleşme tarihinin bu çarpıcı döneminde Bâb-ı Âli bürokratları yönetime hâkimdi². Bürokratlar, imparatorluğun, işlevini yitirmiş kurumlarını canlandırmak, sarsılan merkezî otoriteyi yeniden kurmak, devleti malî, idarî ve adlî alanlarda düzenli bir yapıya kavuşturmak için dizginleri ele aldılar. Bu aydın- bürokrat grup, XIX. yüzyılın başından beri devleti sarsan milliyetçi ayaklanmalara ve çeşitli bölgelerdeki başkaldırmalara karşı “bütün tebanın eşitliği” ilkesi etrafında Osmanlılık siyaseti güderek imparatorluğun iç bünyesindeki yapı dönüşümünün yarattığı sorunlara bir çözüm arama kaygısını taşıyorlardı³.

Gülhane Hatt-ı Hümayûn’unu izleyen 1840 yılı, yeniliklerin uygulandığı yıl olmuştu. Ancak uygulamanın ne şekilde yapılacağına ilişkin önceden hazırlanmış bir program yoktu. Özellikle can ve mal güvenliğinin sağlanarak vergilerin, herkesin gelirine göre alınması için mal, mülk ve nüfus sayımına gerek vardı. Ayrıca hükûmette bu konuda tecrübeli eleman da

¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, 7. Baskı, TTK Yay., Ankara 1995, s. 169.

² İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Yay., Ankara 2007, s. 495; Kâzım Yetiş, “Tanzimat Karşısındaki Tavırların Tasnifi Konusunda Bir Deneme”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 108-109.

³ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 16-17.

bulunmamaktaydı. Bunların yanı sıra yeni düzenlemelerin yanlış yorumlanması ile birlikte, çıkarları zedelenenlerin büyük tepki gösterecekleri düşünülüyordu. Bu yüzden Tanzimat'ın öngördüğü malî, idarî ve askerî yenilikler imparatorluğun bütününde uygulamaya konulamadı. Öncelik hükûmetin kesin denetiminde olan yakın eyaletlere tanındı. Başta Edirne olmak üzere, Bursa, Ankara, Aydın, İzmir, Konya ve Sivas eyaletlerinde Tanzimat'ın öngördüğü şekilde mal, mülk ve nüfus sayımı yaptırılarak uygulamaya başlandı. Trabzon Eyaleti'ne de öncelik verildiyse de, karşılaşılan tepki üzerine uygulama ertelendi⁴.

Tanzimat'ın uygulanmasında en büyük tepki hiç şüphesiz Cizre ve Hakkâri yöresinden gelmiş; yılların biriktirdiği sorunlar, Diyarbakır Eyaleti'nde yeni yönetim tarzının yürürlüğe konmasından kısa bir süre sonra, bölgede hükûmete karşı büyük bir isyanın çıkmasına sebep olmuştu. Tanzimat'tan önce bölgede mütesellimlik yapan ve yüzyıllar boyu bölgeyi yönetmiş bulunan bir aileden gelen Bedirhan Bey, Redif askerî teşkilatının kurulması ile birlikte Redîf Miralayı olmuştu⁵. Cizre-Bohtan Emiri olarak uzun süre devlete sadık kalmış ve devlete önemli hizmetler yapmış olan Bedirhan Bey, Diyarbakır'da Tanzimat'ın uygulanması ile birlikte bölgede hükûmete karşı büyük bir isyanın çıkmasına yol açmıştı⁶. Onun isyanı, bu dönemde, İmparatorluğun hem içinde hem dışında büyük yankılar uyandırmış ve 1843-1848 yılları arasında devleti uzun bir süre meşgul etmiştir⁷.

1. TANZİMAT ÖNCESİ BEDİRHAN BEY HÜKÛMET İLİŞKİLERİ

Emirliğin ilk yıllarında hükûmet ile ilişkilerini iyi tutan Bedirhan Bey, II. Mahmut döneminde bölgeye yönelik olarak yapılan askeri hareket sırasında (1833-1839) devletin yanında yer almış, bu tutumu onun hem tasfiye olmasını önlemiş hem de bu süreçten önemli bir güç elde ederek çıkmasını sağlamıştır. Cizre Beyi Bedirhan Bey, izlediği bu politikayla bölgede elde ettiği aşiret güçleri üzerindeki nüfuzuna hükûmetin de desteğini

⁴ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 190.

⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Dr. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yay., Ankara 2007, s. 193-194; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 17.

⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 17.

⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1229, Lef: 17; Henry J. Barkey and Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question*, Tarik Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 7.

eklemiştir. 1839 Nizip Savaşı, Osmanlı Devleti için Kürdistan⁸ bölgesinde yeni bir safhanın başlangıcı olmuştur⁹. Bu savaşta alman yenilgi, bölgedeki askerî gücünün nispeten kırılmasına ve siyasî egemenliğin büyük ölçüde azalmasına sebep olmuştur¹⁰. Mevcut durumdan yararlanan Bedirhan Bey, bir süre sonra bölgenin tek hâkim gücü olmaya başladı. Bu durum, hükümet tarafından da fark edildi; ancak, ilk zamanlarda herhangi bir müdahalede bulunulmadı. Hatta Bedirhan Bey, belli bir süre desteklendi. Bunun sebebi ise, böyle karışık bir dönemde bölgeyi denetim altında tutabilmek için onun bölgedeki gücü ve nüfuzundan yararlanmak istenmesiydi¹¹. O güne kadar devletten yana politikalar izleyen Bedirhan Bey, strateji değiştirerek mevcut ortamdan yararlanıp bölgede etkisini ve nüfuzunu artıracak politikalar izlemeye başladı. Bu amaçla, dağınık hâldeki Kürt aşiretlerini kendi etrafında toplayarak aşiretler arasındaki düşmanlık ve ihtilafları ortadan kaldırmak için sıkı bir çaba harcadı. Küçük aşiretleri kolayca kendi çevresinde topladı. Bunun sebebi ise, 1838 yılında Bâbîâli'nin Doğu harekâtı sırasında güçlü aşiret reisleri ya dağılmış ya da sürgün edilerek bölgeden uzaklaştırılmışlardı. Başsız kalan bölge halkı, Bedirhan Bey'in siyasî gücü ve nüfuzundan dolayı ona sığınmayı kendileri için daha uygun görmüşlerdi. Bu dönemde hükümetin Irak'taki Arap ayaklanmalarını bastırmakla meşgul olması, onun bu siyasî ortamdan iyice yararlanmasını sağladı¹².

Bedirhan Bey, yöneticisi olduğu Cizre, Bohtan ve Hacı Behram kazaları ile kendi idaresi altındaki halktan çok düşük miktarda vergi alması, Musul ve çevresindeki köy ve kasabalardan birçok halkın onun bölgesine göç etmesine sebep oldu. Bu durum, Bedirhan'ın kendi emirliği dışındaki bölgelerde de nüfuzunun artmasını sağladı. Yapılan göçler zamanla birçok kaza ve nahiyelerin atıl ve harap duruma düşmesine yol açtı. Mevcut durum

⁸ Kürdistan terimi, günümüzde Kürt adı verilen toplulukların yaşadıkları ülke anlamında olup çok geniş bir coğrafyayı içine almaktadır. Bugün için, Kürdistan olarak sınırları çizilebilecek böyle bir coğrafi bölgeyle ilgili hiçbir ilmi veri bulunmamaktadır. Bu sebeple Minorsky bile, İslâm Ansiklopedisi'ne Kürdistan maddesini yazmamıştır. Ortaçağ Arap coğrafyacıları, genellikle, Zağros Dağları ve güneyini ifade etmek için bu terimi kullanmışlardır. Günümüz Türkiye topraklarında kesin olarak böyle bir coğrafyaya işaret yoktur. Arap coğrafyacıları ifadesi ise, siyasî bir anlam taşımamaktadır. Bu terimi, bölgenin dağlık kesimini ifade etmek için kullanmışlardır. Bunun çeşitli coğrafi bölgelerde benzerleri görülmektedir: Armenia, Albania (hem Kafkasya'da hem Arnavutluk'ta) gibi. Abdülhaluk Çay, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkmen Aşiretlerinin Kültürel Yapısı", *Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1990, s. 160.

⁹ Martin Van Bruinessen, "Aşiretler ve Devlet", *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yay., İstanbul 2006, s. 130; Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 114.

¹⁰ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, Peri Yay., İstanbul 2002, s. 67-68.

¹¹ Lütfi (Ahmed Ramiz), *20. Yüzyılın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek: Emir Bedirhan*, bgst Yay., İstanbul 2007, s. 12.

¹² Celile Celil, "Bedirhan Bey Ayaklanması", *Dar Üçgende Üç İsyan*, Hzl. Faik Bulut, 2. Baskı, Evrensel Yayın, İstanbul 2005, s. 247-248.

da merkeze vermesi gerekli olan vergiyi veremeyen kaza, nahiye ve sancakların Sadaret'e kadar uzanan şikâyetlerine sebep olmuştur¹³.

Bedirhan Bey'in egemenlik ve nüfuz alanı Van, Sabala, Revanduz, Siverek, Sert ve Sincar'ı da içine katarak Diyarbakır'a kadar dayandı. Musul yakınlarında kendine karşı gelişen birtakım olayları yatıştırdıktan sonra Aşna ve Urmiye'yi işgal etti¹⁴. Bedirhan Bey, Kürdistan'ın bu kadar geniş bölümünü egemenliği altına alabilmiş tek Kürt Beyi'dir¹⁵. Onun sahip olduğu yeni konum İran Şahı'nın da dikkatinden kaçmamıştı. Şah, Bedirhan'ı yanına çekebilmek için zaman zaman kendisine kıymetli hediyeler göndermekteydi¹⁶.

2. BEDİRHAN BEY'İN MERKEZLE İLİŞKİLERİNİN BOZULMASI

2.1. Tanzimat'ın Askerî Alanda Diyarbakır'da Uygulanması ve Bedirhan Bey'in Tutumu

Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'ndan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan yenilik hareketlerin ağırlık noktasını askerlik alanında yapılan düzenlemeler oluşturmuştur. Tanzimat'a kadar geçen dönemde yapılan bu alandaki düzenlemelerde ocak şeklinin değiştirilmesi dışına çıkılmadı. Bu sebeple de askerlik bir vatan görevi olamadı. Fakat Tanzimat ile birlikte askerlik hizmeti bir vatan görevi hâline getirildi. Bu dönemde askerlik alanında yapılan yeniliklerden birisi de, "Asker-i Redife Miralaylığı"nın kurulması idi. Buna göre, ülkenin her yerinden bölgenin genişliğine ve nüfusuna göre asker toplanıyordu. Fakat Müslüman halkın, henüz göçebe hâlinde yaşayanları ve dağlık bölgelerde yarı bağımsız bir hayat sürenleri, askerlik görevini kabul etmek istemediler. Bu yüzden Anadolu ile Rumeli'nin dağlık taraflarında ve Lübnan'da ayaklanmalar oldu. Bu ayaklanmalar bir süre sonra bastırıldı ise de adı geçen yerlerde askerlik görevi bir problem olarak kalmaya devam etti.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sonrası redif askeri toplamakta en çok zorlandığı yerlerden birisi de Diyarbakır Eyaletidir. Arabistan Ordusu Müşiri Namık Paşa tarafından Anadolu Ordusu Müşiri Rüstem Paşa'ya yazılan 18 Şevval 1260 (23 Ekim 1844) tarihli yazıda; Urfa ve Halep tarafından redife askerinin güzel bir şekilde toplandığını, Diyarbakır'ın ova köylülerinden de

¹³ BOA, *İ.MSM*, 49/1238, Lef: 4.

¹⁴ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Çev: Neşenur Domanıç, Doruk Yay., İstanbul 2004, s. 79.

¹⁵ Chris Kutschera, *Kürt Ulusal Hareketi*, Çev: Fikret Başkaya, Avesta Yay., İstanbul 2001, s. 54.

¹⁶ Malmisanij, *Cizira Botanlı Bedirhaniler*, 2. Baskı, Avesta Yay., İstanbul 2000, s. 54.

¹⁷ Karal, *a.g.e.*, C.V, s. 178.

toplanmasının güç olmayacağı belirtilmiştir; fakat Cizre, Bohtan, Zaho, Garzan, Midyat ve Şirvan gibi dağ kazaları halkının inatçı ve şikâyete meyilli olması sebebiyle, buraların halkından asker toplamanın güç olacağı dile getirilmiştir. Bununla birlikte, Bedirhan Bey'e güvenlik hissi verilerek yardımı sağlandığı takdirde¹⁸ nizamiye askerinin kolayca toplanabileceği, aksi takdirde zorlukların yaşanabileceği bildirilmiştir. Bu amaçla Anadolu Ordusu'nun Diyarbakır'a sevk edilmesinin lazım geleceği ifade edilmiştir.

Arabistan Ordusu Müşiri Namık Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 6 Zilkade 1260 (17 Kasım 1844) tarihli arz tezkeresinde, Diyarbakır Eyaleti'nde askerî redife kurulması ve Bedirhan Bey maddesine dair gönderdiği yazılar, Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'de ve 27 Kasım pazar günü de Meclis-i Umûmî de görüşülmüş ve konuyla ilgili olarak şu kararlar alınmıştır:

- i. Bedirhan Bey'in, devletin yanına çekilerek redif askerinin kolaylıkla toplanması,
- ii. Asker-i redife toplanmasını reddettiği takdirde baskıyla ve güç kullanarak bu işin gerçekleştirilmesi,
- iii. Mevcut şartlarda güç kullanılmasının uygun olmayacağı düşünülerek Bedirhan Bey'in temin edilmesi.

Meclis-i Umûmî toplantısında ayrıca bundan sonraki süreçte Bedirhan Bey'e karşı izlenecek strateji ve ona karşı alınacak tedbirler konusunda da şu kararlar alınmıştır: Nizamiye ordularının o bölgede kurulmasıyla, Bedirhan Bey'in zaman kazanmak ve devlete güven vererek "devlete hizmet edeceğim", gibi aldatici tavırlara girmesi muhtemeldir. Her nasıl olsa, fırsat düştüğünde gerekli tedbirler alındıktan sonra gerek Bedirhan Bey ve gerekse arkadaşları İmadiyeli İsmail Paşa, Garzanlı Derviş Bey, Mardinli Esad Bey, Cizreli Mir Seyfettin ve diğerleri o bölgeden tamamıyla defedilmelidir. Fakat öncelikle Bedirhan Bey'i celp ve temin ederek Diyarbakır'ın dağ köylerinden redif askerleri toplanmalıdır. Daha sonra kendine tam bir güven hissi verilmelidir. Taltif amacıyla kendisinin ve arkadaşlarının Dersaadet azalarıyla İstanbul'a gönderilmesi, onlar vardıktan sonra ailelerin de arkalarından İstanbul'a gönderilerek oradan da uygun bir yere gönderilmelidir. Eğer bu gerçekleşmez de asker-i redife toplanmasına karşı çıkarak bölgede tahrik ve fesada girişir ise, kuvvet yoluyla ele geçirilerek aileleriyle birlikte bölgeden uzaklaştırılıp İstanbul'a gönderilmeli. Meclis-i Valâ, duruma göre bu iki yoldan hangisi uygunsa ona göre hareket edilmesini tamamen Namık Paşa'nın insiyatifine bırakmıştır¹⁹.

¹⁸ BOA, *İ.MSM*, 48/1230, Lef: 1.

¹⁹ BOA, *İ.MSM*, 48/1230, Lef: 4-6; Hatip Yıldız, *Bedirhan Bey Vak'ası (1842-1848)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2000, s. 35-36.

Bedirhan Bey, Tanzimat öncesinde izlediği devlet yanlısı politikalar nedeniyle devlet nezdinde ciddi bir itibar kazanmıştır. Kazandığı bu konumunu sürdürürebilmek için başlangıçta devletin Cizre-Bohtan Bölgesi'nde asker toplama kararına karşı çıkmamıştır. Fakat sonradan bölgede Tanzimat'ın idarî alanda uygulanması ile birlikte etkinliğini kaybedeceğinden korkarak, başta askerlik olmak üzere Tanzimat'ın getirdiği yeni hükümlere karşı cephe alacak ve bu durum ileride onun isyan etmesindeki en önemli nedenlerden birini oluşturacaktır.

2.2. Tanzimat'ın İdarî Alanda Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanması

Tanzimat'ın başlangıcında ülkenin idarî taksimâtında da önemli değişiklikler yapılmıştı. Yönetim alanında getirdiği ıslahat, taşradaki yöneticilerin yetkilerini azaltmak ve idarenin her kademesinde, Müslüman ve gayrimüslim halkın katıldığı idare meclisleri oluşturmak biçiminde ortaya çıktı. Bununla güdülen amaç; taşradaki mülkî yöneticilerin, merkeze daha fazla bağlanmasını sağlayarak, merkezî otoritesini güçlendirmektir²⁰.

1840 yılında uygulama dışında tutulan eyaletlerde yeni yönetimin gerçekleştirilmesi için çalışmalar sürdürüldü. Bu amaçla Diyarbakır Eyaletinde 1845 yılında Tanzimat'ın uygulanmasına karar verildi²¹. Bu amaçla Diyarbakır'a öşür geliri hariç 75.000 kuruş maaş ile Bağdat Valisi İsmail Paşa Müşir olarak atandı. Diyarbakır'ın Tanzimat'a dahil edilmesinden üç ay kadar sonra (Haziran 1845) bölgede sık sık ayaklanan kimselerin bu tür davranışlardan vazgeçtikleri ve aklın yeni yönetim biçiminden memnun oldukları İsmail Paşa tarafından hükûmete bildirilmiştir. Durum Padişah Abdülmecid'e iletilince çok memnun olmuş, vali ve defterdarı ödüllendirmiştir. Ancak bir süre sonra İsmail Paşa, uyguladığı, yöntemin devlet politikasına ters düştüğü ileri sürülerek görevden alınmış, yerine Bolu Mutasarrıfı İzzet Paşa atanmıştır. Diyarbakır Defterdarı da uygunsuzluğundan ötürü görevden alınmış yerine bölgenin durumunu iyi bildiği belirtilen Meclis Ziraat memurlarından İsmet Bey getirilmiştir²².

Diyarbakır ve çevresinde Tanzimat'a karşı asıl direniş "yurtluk-ocaklık" olarak toprak tasarruf edenlerden gelmiştir. Nitekim Diyarbakır'da bu biçimde toprak tasarruf edenlerden bazılarının toprakları hazineye devredilerek kendilerine maaş bağlanmış; bir kısmına ise, kaza müdürlüğü

²⁰ Biâl Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yay., İstanbul 1991, s. 192.

²¹ BOA, AD, nr. 609, s. 42; Mustafa Sarıbyık, "Tanzimat'ın Diyarbakır ve Yöresinde Uygulanması ve Önündeki Engeller", II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır 2006, s. 255.

²² Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, 2. Baskı, Phonix Yay., Ankara 2006, s.154.

verilmişti. Burada bir sorun ortaya çıkmamıştı²³. Ancak, coğrafi ve sosyal yapıdan dolayı Doğu bölgelerinde hâkimiyetin uzun bir süre tesis edilememesi sebebiyle, yeni uygulama devlet otoritesinden uzak yaşayan aşiretlerin zaman zaman muhalefeti ile karşılaşmıştır²⁴.

Tanzimat'ın getirdiği mülkî taksimât henüz bölgede hayata geçirilmeden Bedirhan Bey'in, emiri olduğu Cizre ve Bohtan bölgelerinin idarî yapısında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Yapılan değişikliklerle daha önce Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı olan Cizre'nin Bohtan, Eşni ve Hacı Behram havalisi Musul Eyaleti'ne bağlanmış; geri kalan Cizre, Midyat ve sair yerler de Diyarbakır Eyaleti sınırları içinde kalmıştır²⁵. Musul Valisi Mehmet Paşa, bu kaza ve nahiyelerin Musul'a bağlanmasında önemli rol oynamıştır. Konu ile ilgili olarak Musul, Diyarbakır, Bağdat Valileri ve ordu kumandanlarıyla İstanbul arasında bir dizi yazışmalar olmuştur. Mehmet Paşa, idarî değişiklik sonrası Bedirhan'ı Musul'a davet etmiş; fakat o, valiye güvenmediği için bu isteği yerine getirmemiştir. Musul Valisi Mehmet Paşa'nın kendisinden istediklerine karşı, etraftaki kazaları Vali Mehmet Paşa'ya karşı kışkırtmıştır²⁶.

Bedirhan Bey ile Mehmet Paşa arasındaki anlaşmazlık, elimizdeki belgelerden de anlaşılacağı üzere, her iki tarafın devletle olan yazışmalarına da yansımıştır. Bu yazışmalarda birbirlerini şikâyet konusu etmişlerdir. Mehmet Paşa, Sadaret'e gönderdiği mektubunda, Bedirhan Bey'in güvenilecek biri olmadığını, Van topraklarına girerek Van ve Erzurum çevresinde fitne fesat çıkardığını belirtmektedir²⁷. Han Mahmut ile kardeşi Han Abdal'ın Van ve çevresindeki isyanlarından onu sorumlu tutmaktadır²⁸.

Ayrıca Musul'da ikamet eden İmadiyeli İsmail Paşa'nın, Musul'dan ayrılıp Cizre'ye Bedirhan Bey'in yanına geldiğini ve onun desteğini aldıktan sonra Zaho ve İmadiye taraflarında isyanlar çıkardığını bildirmektedir²⁹. Hakkındaki şikâyetlerle ilgili olarak Bedirhan Bey, kendisinin devletin yanında olduğunu ve ona sadakatten ayrılmadığını bildiren bağlılık mektupları yazarak kendini savunmuştur.

²³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Ülke Yönetimi*, s. 194-195.

²⁴ Safiye Dündar, *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları Tarih, Kimlik, İsyenlar, Sosyo-Kültürel Yapı ve Terör*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 67.

²⁵ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 6.

²⁶ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 18; Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türk Beylikleri Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi*, TKAE Yay., Ankara 1982, s. 66.

²⁷ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 11.

²⁸ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 15; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 43.

²⁹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 43; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 31.

3. BEDİRHAN BEY'İN YENİ İDARİ STATÜYE TEPKİSİ

Cizre'nin Eşni, Hacı Behram ve Bohtan kazalarının Musul'a bağlanması kararına hem Bedirhan Bey hem de Cizre'nin ileri gelenleri tarafından tepki gösterilmiştir. Bağlı buldukları Diyarbakır Valiliği başta olmak üzere, hükümete yazdığı dilekçelerde yeni idarî statüden memnuniyetsizliklerini belirterek yaşadıkları olumsuzlukları ifade etmişlerdir. Bu mektuplardan biri de, Bedirhan Bey tarafından Diyarbakır Eyaleti Valisi Vecihi Paşa'ya yazılmıştır. 21 Zilkade 1257 (4 Ocak 1842) tarihli bu mektup, bizzat kendisi tarafından mühürlenmiş olup kardeşi Salih Bey ve kâtibi tarafından Vali Vecihi Paşa'ya götürülmüştür.

Bedirhan Bey'in mektubu, daha çok Musul Valisi Mehmet Paşa'nın kendisi hakkındaki suçlamalara cevap niteliği taşımaktadır. Mektubunda öncelikle Cizre kazasının Diyarbakır'dan ayrılarak Musul'a bağlanmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bunun yanında, Musul Valisi Mehmet Paşa'nın Telafer'e gelmesinden, Bohtan ve Hacı Behram kazalarına mütesellimler göndereceğini bildirmesinden duyduğu kaygı ve sıkıntıyı belirtmiş; Vali Mehmet Paşa'dan korktuklarını ve onun asıl amacının Telafer halkı ile Zaho mütesellimine yaptığı gibi, kendisinin evlatlarını da yok etmek olduğunu beyan etmiştir.

1842 yılında, gerçekleştirilen idarî değişikliğin tesiri altında devlete karşı henüz bir başkaldırı hareketi içerisinde değildir. Ancak yaşanan olaylar Bedirhan Bey'i yavaş yavaş bölgede farklı arayışların içerisine çekecektir. Fakat her şeye rağmen Bedirhan Bey'in hükümete yaklaşmak, hizmet etmek, yanlış söylentileri bertaraf eylemek ve Cizre'nin yeniden Diyarbakır'a bağlanmasını sağlamak amacıyla kardeşi Salih Bey'i Diyarbakır Valisi'ne göndermesi, bu konuda İstanbul'a da çözüm için mektuplar göndererek Bâbüâlî'ye karşı uzlaşmacı bir siyaset izlemesi, onun bu tarihlerde devlete henüz başkaldırmadığını göstermektedir³⁰.

4. MERKEZİ HÜKÜMETİN BEDİRHAN BEY SORUNUNU ÇÖZME GAYRETLERİ

Bedirhan Bey'in konumu, gerek Kürtler açısından gerekse Osmanlı Devleti'nin bölgedeki nüfuzu açısından hayli önemliydi. Yıllarca devletten yana izlediği politikalarla bölgenin en güçlü beylerinden biri hâline gelen Bedirhan Bey'in devletle olan ilişkileri, Cizre bölgesinin, idarî bakımdan Diyarbakır Eyaleti'nden alınıp Musul'a bağlanmasıyla sorunlu hâle gelmiştir. Bununla birlikte, her ne kadar kendisi kabul etmemişse de Han

³⁰ Sevgen, *a.g.e.*, s. 69-70.

Mahmut ve İmadiyeli İsmail Paşa isyanlarıyla ilişkilendirilmesi, onu çok güç duruma düşürmüştür. Özellikle Musul Valisi Mehmet Paşa, Bedirhan Bey'i, Han Mahmut ve İsmail Paşaların isyanlarını desteklemek ve kışkırtmakla suçlamıştır³¹. Konuyla ilgili olarak Bedirhan Bey'in ve bölge valilerinin pek çok yazışmalarına rastlamak mümkündür.

Bedirhan Bey, doğrudan doğruya devlete karşı muhalif bir hareket içerisine girmemekle birlikte bu yeni duruma karşı tavır almaktan da geri durmamıştır. Fakat her fırsatta Padişah ve Sadaret'e gönderdiği mektuplarda, Padişaha ve devlete karşı hizmette sadakatten ayrılmadığını; fakat Musul Valisi Mehmet Paşa'dan korktukları ve çekindiklerini, can ve mallarını emniyette görmediklerini, bu durumun kendisini devletine ve padişahına sadıkane hizmetten alıkoyduğunu³² ifade ederek İstanbul'a Musul Valisi Mehmet Paşa'yı suçlayıcı mektuplar göndermiştir. Buna karşılık Musul Valisi Mehmet Paşa, her defasında Bedirhan Bey'i İstanbul'a şikâyet ederek Cizre'nin diğer nahiyelerinin de Musul'a bağlandığı takdirde bölgede sükûnetin sağlanacağını belirtmiştir³³. Bedirhan Bey ile Mehmet Paşa arasındaki bu problem, Meclis-i Valâ'ya kadar uzanmış ve hükûmet, iki taraf arasındaki problemleri çözmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuştur.

Meclis-i Valâ, Cizre'nin idarî durumu ile ilgili yaptığı uzun bir araştırmadan sonra Cizre'nin idarî yapısının devamı noktasında bir karara varmıştır. Bu karar ile Cizre, Musul Eyaleti'ne bağlı kalmaya devam edecek ve Mehmet Paşa da Musul Valiliği'ndeki görevini sürdürecektir. Bunun yanında Diyarbakır Valisi M. Vecihi Paşa, Halep Valiliği'ne verilmiş; yerine de İsmail Paşa atanmıştır³⁴.

Bedirhan Bey, Meclis-i Valâ kararlarından sonra da Cizre'nin idarî yapısının değişmesine yönelik mücadelesine, Diyarbakır Valiliği ve Sadaret nezdinde yaptığı yazışmalarla devam etse de beklediği sonucu alamamıştır. Bunun üzerine hükûmetin dikkatini kendi üzerine çekmek amacıyla, Hakkâri'nin dağlık bölgesinde oturan ve aslen Hristiyan olan Nasturiler üzerine 1259 (1843) yılında bir harekâta girişecektir. İleride bu harekât, Bedirhan Bey'in tasfiyesinin en önemli sebeplerinden birini oluşturacaktır.

³¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 32; BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 4; Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 134.

³² BOA, *İ.MSM*, 48/1227, Lef: 2.

³³ BOA, *İ.MSM*, 48/1225, Lef: 13.

³⁴ BOA, *İ.MSM*, 48/1227, Lef: 5.

5. BEDİRHAN BEY'İN BAZI KÜRT BEYLERİYLE İTTİFAKI VE İSYANI (1846)

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da coğrafi özelliklerin ve sosyal yapının etkisiyle derebeylik yapısı hâkimdi³⁵. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yeni idarî düzenleme ile birlikte beylik ve derebeylik sistemi artık sona eriyordu³⁶. Tanzimat'ın, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde de uygulanması ile birlikte gelenekleşmiş yapılarını koruyan Kürt beyleri ile hükûmet karşı karşıya gelmiştir. Bunun en önemli örneği, Cizre Mütessilimi Bedirhan Bey olmuştur. Yeni idarî taksimat sonucu Cizre'nin Musul'a bağlanmasıyla başlayan bu süreç, onu, isyan hâlinde bulunan Han Mahmud'a yaklaştırmıştır. Bu arada Tanzimat sonrası Kürdistan'da yaşayan gayrimüslimlerin Batılı misyonerlerin telkinleri ve yönlendirmeleri ile harekete geçmeleri ve buna tepki olarak Bedirhan Bey'in bölgedeki faaliyetleri, kendisini, Avrupalı devletlerin ve Osmanlı yönetiminin hedefi hâline getirmiştir. Tanzimatla beraber Kürdistan'da oturtulmaya çalışılan yeni idarî düzenlemelerden dolayı hükûmetten yana beklentilerini yitiren Bedirhan Bey, başta Han Mahmut olmak üzere diğer Kürt beyleri ile ittifaka girerek güç kazanma yoluna girmiştir. Bu yüzden, onun isyanını, Tanzimat'ın Kürdistan'daki sonuçlarına karşı bir tepki olarak değerlendirmek mümkündür³⁷.

Bedirhan Bey ile diğer Kürt beyleriyle Van'da başlattıkları isyanla ilgili olarak Erzurum Müşiri Esad Paşa, Sadaret'e gönderdiği 25 Safer 1263 (22 Şubat 1846) tarihli yazıda, Van merkez ve kazalarında meydana gelen isyan ve karışıklığın ortadan kaldırılması için halka defalarca nasihat ve telkinde bulunduğunu belirtmiştir. Fakat buna rağmen, Van merkez halkından Mustafa Bey, Han Mahmut, Nurullah Bey ve Bedirhan Bey'in İrade-i Seniyye'ye muhalefet ederek devlete isyan ettiklerini bildirmiştir³⁸.

Erzurum, Diyarbakır, Musul eyalet valilerinin gönderdiği raporlar ile Anadolu Ordusu Komutanı Ferik İsmail Paşa'nın gönderdiği raporlar doğrultusunda isyancı Bedirhan Bey ile Kürt beylerinin tutumları, Meclis-i Hâss-ı Vükelâ ve Meclis-i Valâ'da görüşülmüş³⁹, Bedirhan Bey'le ilgili olarak, 1846 yılı için harekât yapılması uygun görülmemiş; fakat şimdilik,

³⁵ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999, s. 183.

³⁶ Burhan Kocadağ, *Doğu'da Aşiretler, Kürtler, Aleviler*, Ant Yay., İstanbul 1992, s. 146.

³⁷ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 170-171.

³⁸ BOA, *I.MSM*, 49/1235, Lef: 6.

³⁹ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/13.

onun temin edilmesi sağlanarak kendisine bir memur gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁰.

6. BÂBİÂLİ'NİN BEDİRHAN BEY HAREKÂTI ÖNCESİNDE ALDIĞI BAZI TEDBİRLER

6.1. Müşir Osman Paşa'nın Anadolu Ordusu'nun Başına Getirilmesi

Bedirhan Bey'in 1845 Van isyanı sırasında bölgedeki bir kısım Kürt beyleriyle ittifaklar kurarak devlete isyan etmesi,⁴¹ 1846 Nasturi harekâtı sonrasında Batılı devletlerin olaya müdahale ederek onun cezalandırılması konusunda artan baskıları⁴² ile hükûmetin kendisi hakkındaki ikna ve iyi niyet çabalarının sonuçsuz kalması⁴³ üzerine Bâbîâli, Bedirhan Bey'i ortadan kaldırmaya karar verdi. Aslında, 1845 yılından itibaren Bedirhan'a karşı bir askerî harekât yapılması hükûmetin gündeminde yer almış olup konu ile ilgili bazı ön hazırlıklar da yapılmıştır⁴⁴.

Musul Valisi Esad Paşa, 19 Zilkade 1261 (9 Kasım 1846) tarihli yazısında, Bedirhan Bey'in, bulunduğu yerden bir an evvel çıkarılması için gerekli tedbirlerin alınmasını Sadaret'ten istemiştir. Esad Paşa ile Anadolu Ordusu'nun eski komutanlarından Ferik İsmail Paşa arasında yapılan görüşmelerde de Bedirhan Bey gâilesini ortadan kaldırmak üzere Müşir Osman Paşa, bu göreve uygun görülmüş ve bu teklif hükûmet tarafından da kabul edilerek Osman Paşa, Anadolu Ordusu Komutanlığı'na atanmıştır⁴⁵.

Bedirhan Bey üzerine gerçekleştirilecek askerî harekât öncesinde bölgede bir kısım hazırlıklara girilmiştir. Askerî erkân ve bölge eyalet valilerinin raporları doğrultusunda harekât için öncelikli unsurlar belirlenmiştir. Bedirhan Bey, üzerine yapılacak askerî harekâtın zamanı olarak Nisan ayı belirlenmiştir⁴⁶.

Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Osman Paşa, bir yandan Bedirhan Bey üzerine yapılacak askerî harekât için son hazırlıkları yaparken diğer taraftan da onunla Kürt beyleri arasında var olan ittifakı bölme amacıyla çalışmalar yapmıştır. Bu yolda kullanılan yaygın metot, onunla ittifak hâlinde olan veya ona yakın olan Kürt ağa ve beylerine birtakım unvanlar ve hediyeler vererek onları devletin yanına çekip kendisini yalnızlaştırmaktır.

⁴⁰ BOA, *İ.MSM*, 49/1235.

⁴¹ BOA, *İ.MSM*, 48/1235.

⁴² BOA, *İ.MSM*, 48/1228, Lef:7; BOA, *AD*, nr. 609, s. 12.

⁴³ BOA, *İ.MSM*, 49/1254.

⁴⁴ Sevgen, *a.g.e.*, s. 79.

⁴⁵ BOA, *İ.MSM*, 49/1252, Lef: 3; BOA, *İ.MSM*, 50/1267.

⁴⁶ BOA, *AD*, nr. 609, s. 48-52.

Bu amaçla irtibata geçilen Muşlu Şerif Bey, Han Abdal, Hakkâri Beyi Nurullah Bey ve İzzeddin Şir Bey gibi bir çok Kürt beyinin Bedirhan Bey ittifakından ayrılarak devletin yanında yer almaları sağlanmıştır⁴⁷.

6.2. Bâbîâlî'nin Bedirhan Bey Harekâtı Öncesinde Aldığı Siyasî Tedbirlere

Bâbîâlî, bir yandan askerî harekât için gerekli hazırlıkları yaparken diğer taraftan da sorunun barışçı yollarla çözülmesi için Bedirhan Bey ve diğer Kürt beyleri nezdinde girişimlerde bulunmuştur⁴⁸. Bu amaçla Diyarbakır Valisi Hayreddin Paşa, Cizre'de bulunan Nakşibendî Şeyhlerinden Şeyh Yusuf, Şeyh İbrahim ve Şeyh Azrail Efendiler'e gönderdiği 9 Cemazeyilevvel 1263 (25 Nisan 1847) tarihli mektupta, kendisinin de Tarikat-ı Halidiye-i Nakşibendî'nin müritlerinden olduğunu ve şeyhi Tosyalı Halit-i Nakşibendî Hazretlerinden icazet aldığını belirtmiş ve icazetin bir suretini de kendilerine göndererek tarikat kardeşliği gereğince Bedirhan Bey'e nasihat etmelerini onlardan istemiştir⁴⁹.

Hayreddin Paşa, konu ile ilgili olarak Dersaadet'e yazdığı 03.05.1847 tarihli mektupta, söz konusu şeyhlerden cevap yazısının alındığını ve kendisinden Nakşî Halidiye Tarikatı'nın desteğini çekmesi üzerine Bedirhan Bey'in çaresiz kaldığını ve yakında bir kaleye çekilip sığınacağı haberinin alındığını ifade etmiştir⁵⁰.

Bâbîâlî, Bedirhan Bey'i ikna etmek için her türlü yola başvurmuştur. Bu defa İstanbul'dan Nazım Efendi isminde devlet erkânından bir zat Bedirhan Bey'e teminat vermek, onun fikir ve maksadını anlamak üzere hükümet tarafından görevlendirildi⁵¹. Bunun üzerine Nazım Efendi ile Bedirhan Bey arasında Cizre'de yapılan uzun görüşmeler sonunda bazı konularda anlaşmaya varmışlardır⁵².

Bedirhan Bey, Nazım Efendi ile yapılan görüşme ile ilgili olarak 5 Safer 1263 (22 Ocak 1847) tarihinde padişaha bağlılığını bildiren bir mektup yazmıştır. Bu mektupta, üzerinde anlaşmaya vardıkları maddelere uygun hareket edeceğini, aksinin gerçekleşmesi hâlinde her türlü cezaya rıza göstereceğini belirtmiştir. Geçmişte yaşanan hatalarla ilgili olarak padişah

⁴⁷ BOA, *A.MKT.MHM*, 2/103, Lef: 3.

⁴⁸ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 193.

⁴⁹ BOA, *İ.MSM*, 50/1266, Lef: 2.

⁵⁰ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 221.

⁵¹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 11; Nazmi Sevgen, "Kürtler", *BTTD*, S. 12, Eylül 1968, s. 48.

⁵² BOA, *İ.MSM*, 49/1237, BOA, *İ.MSM*, 49/1254, Lef: 2; Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 195-196.

af dileyen Bedirhan Bey, bin canım olsa padişahımın uğruna feda etmeye hazırım diyerek bu konudaki samimiyetini göstermeye çalışmıştır⁵³.

Bedirhan Bey, gönderdiği bu mektupla padişaha bağlılığını ve teslimiyetini arz etmektedir. Fakat başta Padişah Abdülmecit (1839-1861) olmak üzere, birçok devlet erkânı onun her hâl ve hareketine kuşkuyla bakmaktadır⁵⁴. Padişah ve hükümet bu endişelerinde haklıdır. Çünkü Bedirhan Bey, gizliden gizliye kendi bölgesinde hükümlerlik alâmeti olarak adına hutbe okutmaya başlamıştır⁵⁵.

Nazım Efendi'nin sunduğu rapor doğrultusunda konu, Meclis-i Has'ta görüşülmüştür. Bedirhan Bey, kendince verdiği tüm tavizlere rağmen güvenilmez bulunmuş; itaatin şartlara bağlanmayacağı ve kendisinin hiçbir şekilde Cizre'de kalmaması gerektiği kararına varılmıştır. Onun devlete itaate dair tavırları ile Nazım Efendi'yi yanılttığını, devletin askerî harekât için hazırlıklara başlaması üzerine mecburen itaat görüntüsü verdiği belirtilmiştir. Bedirhan Bey'in zaman kazanma niyetinde olduğu düşünülmüş; canından ve malından emin olarak gelip itaat etmesi, aksi takdirde bölgedeki varlığına son verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için de askerî harekâtın hemen başlaması istenmiştir.

Buna göre Bedirhan Bey'e can ve mal güvencesi verilerek itaat için kendisine son bir defa daha mektup gönderilmesine karar verilmiştir. Eğer mektup kendisine ulaştığında bir hafta içerisinde itaat etmediği takdirde askerî harekât başlatılacaktır⁵⁶.

7. BEDİRHAN BEY'İN BAZI DEVLETLERLE SİYASİ İŞBİRLİĞİ ARAYIŞLARI

Bedirhan Bey, hükümete karşı yeniden bir takım olumsuz hareketler içerisine girmiştir. Hükümetin kendisine karşı bir askerî harekât düzenleyeceği haberini almış ve bundan dolayı endişe içerisinde nihayet yabancılara da başvurmuştur. Bu başvuru, kendisi için iyi olmamış ve hükümetin kendisine karşı var olan kuşkularını daha da artırmıştır⁵⁷. Bedirhan'ın, Nazım Efendi ile hükümete itaat etme konusunda anlaşma yapmalarından kısa bir süre sonra İngiltere'nin Musul konsolosuna yakın

⁵³ BOA, *İ.MSM*, 49/1254, Lef: 1.

⁵⁴ Sevgen, "a.g.m.", S. 12, s. 49; BOA, *İ.MSM*, 48/1248.

⁵⁵ Mehmet Özçelik-Hasan Babacan, "Bedir Han İsyanı Üzerine Bir Destan", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 1996, s. 162.

⁵⁶ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 196-197.

⁵⁷ Sevgen, *a.g.e.*, s. 84.

adamı Şeyh Yusuf'u göndermiş⁵⁸ ve aşağıda belirlenen şartlar dâhilinde hükûmete itaat edeceğini bildirmiştir:

- i. İngiltere'nin Musul konsolosu, onun emniyet ve güven içerisinde gidip gelmesine kefil olursa Bedirhan Bey İstanbul'a gidecektir.
- ii. Hakkâri ve bazı kazalarına hiçbir şekilde müdahale etmeyecek, Tiyar ve Tuhuba aşiretlerine bir daha karışmayacaktır.
- iii. Yanında bulunan Nasturi esirleri derhal serbest bırakacaktır.
- iv. Kendi adına hutbe okutmayacak ve bundan sonra hutbeleri padişah adına okutacaktır. Ayrıca imamlık hukukundan da vazgeçecektir.
- v. Zeynel Bey'i Musul'a gönderecektir.
- vi. Kendisinin idare edeceği kaza için hükûmetçe uygun görülen miktarda akçeyi her sene ödemeye hazırdır.
- vii. Marşemun'u Nasturi halkının patriği olarak tanıyacak ve kendisi hiçbir şekilde onların iç işlerine karışmayacaktır.
- viii. Müslüman ve Hristiyanları bir tutup haklarında eşit muamele uygulayacaktır.
- ix. Bundan sonra halkı yurtlarından sürgün ve idamla cezalandırmaktan vazgeçecektir.
- x. Daha önce yaptığı gibi Musul'a maiyetinde çok sayıda silahlı adam ile gitmemeyi taahhüt eder.
- xi. Devlet-i Âliyye tarafından kendisine her ne teklif yapılırsa kabul edecektir⁵⁹.

Bedirhan Bey'in taahhüt senedi, Meclis-i Has'ın da gündemine gelmiştir. Onun Musul konsolosuna verdiği taahhüt senedi içerisinde yer alan "*Bedirhan Bey bundan böyle adına hutbe okutmayacak ve imamet hizmetinden vazgeçecek.*" maddesi ile görünüşte devlete itaati arz ederken aslında büyük bir ihanetin belgesi olarak yorumlanmıştır⁶⁰.

Bedirhan Bey, Anadolu Ordusu Müşiri Esad Paşa'nın kendisine yönelik askerî harekât için hazırlıklara başlaması üzerine muhtemel karşılaşabileceği birtakım olumsuzluklara karşı alternatif çözüm arayışlarına girişmiştir. Bedirhan Bey, muhtemel bir yenilgi hâlinde alternatif olarak İran'a sığınmayı planlamakta idi. Bu amaçla güvenilir adamlarından Şeyh Abdülhaluk'u kendisinin mühürlemiş olduğu iki parça kâğıtla Urumiye Hâkimi Yahya Han'ın yanına gönderdi⁶¹. Şeyh Abdülhaluk'un buradaki

⁵⁸ BOA, *İ.MSM*, 50/1258, Lef: 4.

⁵⁹ BOA, *İ.MSM*, 50/1258, Lef: 1.

⁶⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1258, Lef: 4.

⁶¹ BOA, *HR.MKT*, Lef: 2.

görevi, Bedirhan'ın gerektiği takdirde İran'a ilticası için gerekli olan altyapıyı hazırlamaktı⁶².

İran hükümeti, Osmanlı Devleti ile İran arasında 1847 yılı başlarında Erzurum'da yapılan sınır antlaşmasının 4. maddesi ile iki taraf arasında firar edenlerin yerlerine iadesi hükmü gereğince, Bedirhan Bey'in bu isteğine olumlu cevap vermemiş ve İran'dan da umduğunu bulamamıştır⁶³.

8. BÂBİÂLİ'NİN BEDİRHAN BEY HAREKÂTINI BAŞLATMASI

Bâbîâli, Bedirhan Bey sorununun çözülmesi için başından itibaren uzlaşmacı bir politika izledi. Kendisi nezdinde daha önce yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı⁶⁴. Bunda en büyük etken, onun kararsız ve inatçı kişiliği idi⁶⁵. Fakat her şeye rağmen hükümet bir taraftan sorunu barışçı yollarla çözmeye çabalarını sürdürürken diğer tarafından son seçenek olarak da yapılacak askerî harekâtın hazırlıklarını sürdürmekteydi. Cizre'ye hareket edecek olan ordunun ihtiyacı olan iâşe, cephane ve malzemenin taşınması için bütün hazırlıklar yapıldı⁶⁶.

Müşir Osman Paşa, Bedirhan Bey'e yönelik askerî harekâtı 1847 yılının Haziran ayının ilk günlerinde kuzey ve güneyden başlattı. Güneydeki birlikler kendi içerisinde üçe ayrılıyordu. Bunlardan sağ kanadı Ömer Paşa, sol kanadı Anadolu Ordusu Karargâh Komutanı Sabri Paşa, ortadaki birlikleri ise Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Osman Paşa komuta ediyordu⁶⁷.

Müşir Osman Paşa, Cizre'ye sınır olan Hasankeyf'e, Emin Paşa komutasında yeteri kadar nizamiye askeri, başıbozuk asker ve top göndermiştir. Birlikler belirtilen mevkiye vardığında Bedirhan Bey'in Van'dan getirttiği ve Han Mahmud'un emrine verdiği atlı ve piyadeden oluşan üç bin kadar silahlı isyancı ile karşılaştı. Bu isyancı birlikler, Emin Paşa komutasındaki Anadolu Ordusu'na, doğrudan saldırmaya cesaret edememiş ve askerî birliklere uzaktan ateş açmışlardır. Müşir Osman Paşa'dan gerekli emir gelmediği için Emin Paşa bu isyancı birliklere karşı saldırıya geçememiştir. Paşa'nın emniyet için başıbozuk askerleri ileri

⁶² Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 218-219.

⁶³ BOA, *HR.MKT*, Lef: 5; Lütfi (Ahmed Ramiz), *a.g.e.*, s. 16.

⁶⁴ BOA, *AD*, nr. 609, s. 32, 47.

⁶⁵ BOA, *İ.MSM*, 50/1272, Lef: 2.

⁶⁶ BOA, *İ.DH*, 147/7620, Lef:1.

⁶⁷ V. Minorsky vd., *Kürtler ve Kürdistan*, 2. Baskı, Doz Yay., s. 100; Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, Çev: Mehmet Demir, Özge Yay. Ankara 1992 s. 147.

sürmesi üzerine iki taraf arasında kısa süreli bir muhabere olmuş, sonrasında Han Mahmut ve yanındakiler yenilerek geri çekilmişlerdir⁶⁸.

Cizre bölgesinde, Bedirhan Bey kuvvetleri tarafından Osmanlı ordusuna, zaman zaman ani baskın ve saldırılar düzenlenmiştir. Bu saldırılardan birisi de 13 Haziran Pazartesi gecesi Cizre'nin karşı tarafında, Kasr-ı Geli Kalesi'nin sağ tarafında "Zeytinlik Boğazı" diye tabir edilen bölgede olmuştur. Bedirhan Bey'in adamlarından Telli Bey, gece saat 04.00 sıralarında 4.000 kişiden oluşan kuvvetiyle Ferik Ömer Paşa'nın maiyetinde bulunan nizamiye askerlerinin üzerine saldırmıştır. Paşa'nın karşılık vermesi üzerine iki taraf arasında muharebe başlamış ve Anadolu Ordusu'nun yoğun topçu ateşi sırasında Telli Bey'in ayağı kırılmıştır. Telli Bey, Osmanlı topraklarının bulunduğu bölgeye hücumunu sürdürmüştü de Arabistan Ordusu alayının ikinci taburuna mensup bir binbaşı tarafından başına vurulan kılıç darbesiyle öldürülmüştür. Onun ölümünden sonra Bedirhan Bey kuvvetleri direnemeyip büyük kayıplar vererek kaçmışlardır. Bu saldırı sırasında Anadolu Ordusu, biri yüzbaşı ile 28'i yerli asker olmak üzere toplam 29 asker kaybetmiştir⁶⁹.

Bedirhan Bey, Anadolu Ordusu'na baskın yapmak isterken kendisinin baskına uğraması üzerine sıkıntıya düşmüş ve yanındaki kuvvetlerle birlikte dağlara çekilmiştir. Çekilirken de nehir üzerindeki köprüyü tahrip ettirmiştir. Birkaç gün içerisinde köprü tamir ettirilmiş ve Anadolu Ordusu Cizre'den hareket ederek onun bulunduğu dağ tarafına doğru ilerlemiştir. Bedirhan Bey, 17 Cemazeyilahir 1263 (2 Haziran 1847) Cumartesi gecesi dalkılıç olarak isimlendirilen iki bin kadar piyadesiyle birlikte Anadolu Ordusu'na hiç beklemediği taraftan saldırıya geçmiştir. Bu taarruz, ordugâha yarım saat mesafede ihtiyaten pusuya yatırılmış askerler tarafından görülmüş; taarruza ateşle karşılık verilmiş ve bir saat süren muharebeden sonra isyancılar geri püskürtülmüştür⁷⁰.

Bedirhan Bey'in süvarisi yeterli olmakla birlikte tamamı derme çatma ve zorla tutulan kuvvetlerden oluşuyordu. Onun için bunların bir kısmı gizli teminat ile bir kısmı da kaçarak Anadolu Ordusu'na sığınmışlardır⁷¹. Sığınanlar arasında onun yeğeni İbrahim Bey ile bazı önemli aşiret reisleri de vardır⁷².

⁶⁸ BOA, *İ.MSM*, 50/1272, Lef: 2.

⁶⁹ BOA, *İ.MSM*, 50/1274, Lef: 2.

⁷⁰ BOA, *İ.MSM*, 50/1272, Lef: 2.

⁷¹ Sevgen, *a.g.e.*, s. 101.

⁷² BOA, *AD*, nr. 609, s. 23.

Bedirhan Bey, kuvvetlerinin Anadolu Ordusu karşısında yenilgiye uğraması üzerine önce Dergül'e çekilmiş,⁷³ daha sonra burada da tutunamayarak ailesi ve 4-5 yüz kişilik kuvveti ile birlikte Orak Kalesi'ne çekilmiştir⁷⁴.

Anadolu Ordusu, Bedirhan Bey'i takip ederek Dergül üzerinden geçerek kale önünde toplandı⁷⁵. Müşir Osman Paşa, 27 Haziran 1847 Cuma günü kaleyi üç koldan kuşatma altına aldı. Zor durumda kalan Bedirhan Bey, kuşatmanın üçüncü günü (30 Haziran 1847) Anadolu Ordusu'na gelerek teslim oldu⁷⁶. Onun teslim olması üzerine müttefiki Han Mahmut da 4 Temmuz 1847 tarihinde Tatvan'a gelerek Ferik Ahmet Paşa'ya teslim oldu⁷⁷.

Anadolu Ordusu Komutanı Müşiri Osman Paşa, Sadaret'e gönderdiği 29 Şaban 1263 (12 Ağustos 1847) tarihli yazıda, nasihati dinlemeyen ve kuvvete başvuran Bedirhan Bey ve aile fertlerinin ele geçirilerek Cizre ve çevresinde asayişin sağlandığını ifade etmiştir⁷⁸.

Doğu harekâtı sonrası ele geçirilen Bedirhan Bey ve ailesi bölgeden uzaklaştırılarak önce İstanbul'a getirilmiş⁷⁹ burada kısa bir süre kalıktan sonra Girit Adası'na sürgüne gönderilmiştir⁸⁰.

9. TANZİMAT'IN DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDE UYGULANMASI

Bedirhan Bey isyanının bastırılmasından sonra hükümet, bölgede huzurun ve güvenliğin sağlanması için çalışmalara başladı. Öncelikle Bedirhan'ın ve bazı Kürt beylerinin karşı çıkmaları sebebiyle Doğu bölgesinde bir türlü hayata geçirilemeyen Tanzimat'ın uygulamasına başlandı⁸¹. Bu amaçla Van Sancağı'nda Tanzimat'ı uygulamakla görevlendirilen Mustafa Paşa, bu sancağa kaymakamı oldu⁸². Meclis-i Âzâ oluşturuldu ve yeni vergi sistemine geçildi⁸³. Fakat Tanzimat'ın getirdiği yeni vergi sistemi hemen uygulamaya geçirilemedi. Çünkü Kürt beylerinin bölgede yaptıkları zulüm sebebiyle reaya, fakir ve perişan duruma düşmüştü.

⁷³ BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 5.

⁷⁴ BOA, *AD*, nr. 609, s. 23.

⁷⁵ BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 5.

⁷⁶ BOA, *AD*, nr. 609, s. 31; BOA, *A.MKT.MHM*, 2/70; Wadie Jwadih, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çev: İsmail Çek ve Alper Duman, 4. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2007, s. 151.

⁷⁷ BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 7; BOA, *AD*, nr. 609, s. 33.

⁷⁸ BOA, *A.DVN.MHM*, 4/A/68.

⁷⁹ BOA, *AD*, nr. 609, s. 37-38.

⁸⁰ BOA, *İ.MSM*, 51/1297.

⁸¹ BOA, *İ.MSM*, 50/1235, Lef: 12; BOA, *İ.DH*, 239/11907.

⁸² BOA, *İ.MSM*, 50/1284, Lef: 7-10; BOA, *İ.MSM*, 50/1281, Lef: 5.

⁸³ BOA, *İ.MSM*, 50/1283.

Onun için 1847 yılına ait halktan alınacak olan memleket vergisinin alınmaması kararlaştırılmıştır⁸⁴.

Cizre'de Tanzimat'ın uygulanması sırasında birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Cizre Kaymakamlığı'na getirilen Mustafa Paşa, bölgenin mukataalarını⁸⁵ yerli Kürt beyleriyle birlikte iltizam⁸⁶ ederek kanun dışı hareket etmiş ve mültezimler⁸⁷ halktan öşürün yarısını vergi olarak almışlardır. Musul'da reayadan 50 kuruş vergi alınırken Cizre'de 85 kuruş vergi alınmıştır⁸⁸. Kanun dışı uygulamalarından dolayı Mustafa Paşa, 1849 yılında görevden alınmıştır⁸⁹. Musul Eyaleti de Tanzimat-ı Hayriye'nin uygulama kapsamına alınmış ve eyalet valiliğine Vecihi Paşa getirilmiştir⁹⁰.

Tanzimat'ın Doğu bölgesindeki uygulaması kapsamında, idarî alanda birtakım yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bölgede yeni bir idarî teşkilatlanmaya gidilmesinin başlıca sebepleri, asker toplanması gereği, bölgede asayişin korunması ve vergi tahsilinde karşılaşılan zorluklardır⁹¹. Bu amaçla, 13 Aralık 1847 tarihinde Diyarbakır Eyaleti ile Van, Muş, Hakkâri Sancakları ve Cizre, Bohtan, Mardin kazaları birleştirilerek Kürdistan adında yeni büyük bir eyalet kurulmuştur⁹². Eyalet valiliğine ise, Esad Paşa tayin edilmiştir. Yeni düzenlemeyle Anadolu Ordusu'nun merkezî olarak kabul edilen Ahlat kasabası, Kürdistan Eyaleti'nin de merkezi olmuştur⁹³.

Kürdistan bölgesinde, yapılan yeni idarî düzenlemelerle birlikte bölgede birtakım atamalar da yapılmıştır. Van Kaymakamlığı'na Mehmet Reşid Paşa, Diyarbakır Kaymakamlığı'na Süleyman Paşa, Cizre, Bohtan ve Mardin kazaları birleştirilerek kaymakamlığına önceki Van Kaymakamı olan Mustafa Paşa getirilmiş; Erzurum Defterdarı Tevfik Efendi de, *Kürdistan Eyaleti* defterdarlığına tayin edilmiştir.

⁸⁴ BOA, *İ.MSM*, 50/1278, Lef: 7.

⁸⁵ Hazineye ait herhangi bir gelirin, muayyen bir bedel ile iltizama verilmesi kullanılan bir tabirdir.

⁸⁶ XVII. yüzyıldan itibaren devlete gelir getiren kaynaklar, yavaş yavaş muayyen bir bedel karşılığında şahıslara verilmeye başlandı. Bu usulün adı, iltizamdır.

⁸⁷ Vergi gelirini devlete peşin olarak ödeyip daha sonra hükümet kuvvetine dayanarak bunu halktan tahsil eden kimselere mültezim adı verilir.

⁸⁸ BOA, *İ.MVL*, 134/3493, Lef: 1.

⁸⁹ BOA, *İ.MVL*, 131/3493, Lef: 2.

⁹⁰ BOA, *A.AMD*, 6/9.

⁹¹ İbrahim Yılmazçelik, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)", TTK Yay., Ankara 1995, s. 141.

⁹² BOA, *İ.MSM*, 51/1310, Lef: 5; BOA, *A.AMD*, 6/9; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik ve Sosyal Yapıları*, s. 195.

⁹³ BOA, *İ.MSM*, 51/1310, Lef: 5.

Kürdistan Eyaleti'nin genişliği nedeniyle şer'i işlerin yürütülebilmesi için Şeyhülislamlık tarafından uygun birinin Kürdistan mollası olarak tayin edilmesi kararlaştırılmıştır⁹⁴.

Van Gölü'nün kuzey kıyısındaki Ahlat şehri, yaklaşık dört yıl boyunca Kürdistan Eyaleti'ne merkezlik etmiş; Temmuz 1851 tarihinde Diyarbakır Kaymakamlığı kaldırılarak bu eyaletin merkezi Diyarbakır'a taşınmıştır⁹⁵. Çok geniş bir alanı kapsayacak bir şekilde oluşturulan bu eyalette kısa bir süre sonra önemli değişikliklere gidilmiştir. Örneğin; Hakkâri Sancağı, Aralık 1849'da eyalet hâline getirilmiştir⁹⁶. 1849 yılında Hakkâri, Van, Mardin ve Cizre birleştirilerek Hakkâri Eyaleti teşkil edilmiş ve bir süre sonra bu eyaletin adı Van Eyaleti olarak değiştirilmiştir. 1852 yılında ise, kaza olarak Kürdistan Eyaleti'ne bağlanmıştır⁹⁷. 1856 yılında idarî bir birim olarak Kürdistan Eyaleti, Diyarbakır, Mardin ve Siirt sancaklarını içerisine almaktaydı⁹⁸. 1867 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle Diyarbakır ve Mamûratülaziz Eyaletleri, Diyarbakır vilayeti çatısı altında birleştirilmişlerdir⁹⁹.

Tanzimat'ın Doğu bölgesinde uygulanmasında karşılaşılan birtakım güçlüklerden dolayı bölgede yeni idarî teşkilatlanmalara gidilmiştir. Fakat alınan bütün tedbirlere rağmen bölgede hükûmet otoritesi uzun yıllar sağlanamamış ve Tanzimat buralarda fiilen uygulanma alanına konulamamıştır¹⁰⁰.

SONUÇ

1839 yılında ilân edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti klâsik idarî yapısını değiştirerek merkezi yapıyı güçlendiren reformlara başlamıştır. Burada ki amaç taşrada ki mülki yöneticilerin yetkilerini azaltarak onların merkeze daha fazla bağlanmasını sağlayarak, merkezin otoritesini güçlendirmektir.

Tanzimat'tan önce bölgede mütesellimlik yapan ve yüzyıllar boyu bölgeyi yönetmiş bulunan bir aileden gelen Bedirhan Bey, Redif askerî teşkilatının kurulması ile birlikte Redîf Miralayı olmuştu. Cizre-Bohtan Emiri olarak uzun süre devlete sadık kalmış ve devlete önemli hizmetler

⁹⁴ BOA, *İ.MSM*, 51/1310.

⁹⁵ BOA, *A.MKT.UM*, 66/46; Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 257.

⁹⁶ Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.* C. 8, s. 1269.

⁹⁷ *Salname-i Devlet-i Ali Osman 1266*, s. 65.

⁹⁸ İbrahim Yılmazçelik, "Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması", *Osmanlı*, C.VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 223.

⁹⁹ BOA, *A.MKT.MHM*, 387/B-5; Karal, *a.g.e.*, C. III, s. 152-158.

¹⁰⁰ Yılmazçelik, "a.g.m.", C. VI, s. 235.

yapmıştır. İzlediği devlet yanlısı politikalar nedeniyle bölgede nüfuzunu ve siyasi etkinliğini artırmıştır. Fakat Tanzimat'ın Diyarbakır ve çevresinde uygulanması ile birlikte eski gücünü ve konumunu kaybetmekten korkan Bedirhan Bey, bölgenin önde gelen bazı Kürt beylerini ve aşiret liderlerini de yanına alarak birlikte bölgede hükûmete karşı büyük bir isyan hareketine girişti. Onun bu isyanı, o dönemde, İmparatorluğun hem içinde hem dışında büyük yankılar uyandırmış ve 1843-1848 yılları arasında devleti uzun bir süre meşgul etmiştir.

Bedirhan Bey ve isyanını, tarihteki diğer feodal isyanlardan farklı kılan taraf, onun bölgede elde ettiği güç ve nüfuz dikkate alınarak içerideki ve dışarıdaki bir kısım bölücü çevreler tarafından bu isyana farklı bir mahiyet yüklenmesidir. Bu çevreler, olayla ilgili olarak kendisinin Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir Kürt devleti kurmak gayesiyle harekete geçtiğini ifade ederek bu isyan hareketine milliyetçi bir görünüm kazandırmak istemişlerdir. Oysa arşiv kayıtları ve misyoner raporları incelendiğinde çıkan sonuç, isyan hareketinin milliyetçilik düşüncesinden değil de onun bölgedeki otoritesini zayıflatmayı amaçlayan Bâbüâlî'nin uyguladığı yeni idarî yapılanmadan kaynaklandığıdır.

Neticede Bedirhan Bey, kendisinin Osmanlı yönetiminin bir parçası olduğunu gösteren ve bir Osmanlı unvanı olan "mütesellim"lik unvanını da taşıyordu. Bazı ideolojik yazarlar, Bedirhan Bey'in elde ettiği gücü ve nüfuzu dikkate alarak Cizre Emirliği'ni farklı bir siyasî statü ile tanımlamaya çalışmışlardır. Oysa feodal bir ayân olan Bedirhan Bey'in konumu Osmanlı Devleti nezdinde yine bir ayân olan Yanyalı Tepedenli Ali Paşa'nın ve Yozgat'taki Çapanoğlu'nun konumundan idarî olarak farklı değildi.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

BOA, Diyarbakır Ayniyat Defteri, nr. 609

Bâb-ı Asâfî Mühimme Kalemi Belgeleri (BOA, A.DVN.MHM)

Bâb-ı Asâfî Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi (BOA, A.MKT.MHM)

Sadaret Âmedî Kalemi Belgeleri (BOA, A.AMD)

Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Tahrirâtı (BOA, A.MKT.UM)

İrade-i Dâhiliye (BOA, İ.DH)

İrade Meclis-i Vala (BOA, İ.MVL)

İrade-i Mesail-i Mühimme (BOA, İ.MSM)
Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (BOA, HR.MKT)
Şura-yı Devlet (BOA, ŞD)

2. Diğer Kaynaklar

- Barkey, Henry J. and Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998.
- Bruinessen, Martin Van, "Aşiretler ve Devlet", *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yay., İstanbul, 2006.
- Celil, Celile, "Bedirhan Bey Ayaklanması", *Dar Üçgende Üç İsyân*, Hzl. Faik Bulut, 2. Baskı, Evrensel Yayın, İstanbul, 2005.
- Celil, Celile, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, Çev: Mehmet Demir, Özge Yay., Ankara, 1992.
- Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara, 1991.
- Çadircı, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Drl. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2007.
- Çadircı, Musa, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, 2. Baskı, Phonix Yay., Ankara, 2006, ss.151-158.
- Çay, Abdülhaluk, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkmen Aşiretlerinin Kültürel Yapısı", *Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1990, ss. 151-180.
- Dündar, Safiye, *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları Tarih, Kimlik, İsyânlar, Sosyo-Kültürel Yapı ve Terör*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Eryılmaz, Bilâl, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yay., İstanbul, 1991.
- Fletcher, James Philips, *Notes From Nineveh And Travels In Mesopotamia Assyria and Syria*, London, 1850.
- Hakan, Sinan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, Peri Yay., İstanbul, 2002.
- Hakan, Sinan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayıncılık, İstanbul, 2007.

- Jwadiéh,Wadie, *Kürt Milliyetçiliğın Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çev: İsmail Çek ve Alper Duman, 4. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2007.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, 7. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1995.
- Kutschera, Chris, *Kürt Ulusal Hareketi*, Çev: Fikret Başkaya, Avesta Yay., İstanbul, 2001.
- Layard, Austen Henry, *Ninova Kalıntıları*, Çev: Zafer Avşar, Avesta Yay., İstanbul, 2000.
- Lütfi (Ahmed Ramiz), *20. Yüzyılın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek: Emir Bedirhan*, bgst Yay., İstanbul, 2007.
- Malmisanij, *Cizira Botanlı Bedirhaniler*, 2. Baskı, Avesta Yay., İstanbul, 2000.
- McDowal, David, *Modern Kürt Tarihi*, Çev: Neşenur Domaniç, Doruk Yay., İstanbul, 2004.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK Yay., Ankara, 2000.
- Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Yay., Ankara, 2007.
- Özçelik, Mehmet ve Hasan Babacan, “Bedir Han İsyanı Üzerine Bir Destan”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 1996, ss. 159-172.
- Sarıbıyık, Mustafa, “Tanzimat'ın Diyarbakır ve Yöresinde Uygulanması ve Önündeki Engeller”, *II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır Sempozyumu (13-17 Kasım 2006)*, C. I, Ankara, 2008, ss. 255-260.
- Sevgen, Nazmi, “Kürtler”, *BTTD*, S. 11, Ağustos 1968, ss. 49-59.
- Sevgen, Nazmi, “Kürtler”, *BTTD*, S. 12, Eylül 1968, ss. 42-51.
- Sevgen, Nazmi, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türk Beylikleri Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi*, TKAE Yay., Ankara, 1982.
- Brill, *The Modern Assyrians of the Middle East Encounters With Vestern Christian Missions*, Archaeologists & Colonial Powers Princeton University Pres, Boston, 1961.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1999.

- Yetiş, Kâzım, “Tanzimat Karşısındaki Tavırların Tasnifi Konusunda Bir Deneme”, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1989, ss. 107-134.
- Yıldız, Hatip, *Bedirhan Bey Vak'ası (1842-1848)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000.
- Yılmazçelik, İbrahim, “Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması”, *Osmanlı*, C.VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss. 221-237.
- Yılmazçelik, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, TTK Yay., Ankara, 1995.

TANZİMAT SONRASI FUHUŞ HADİSESİNE YAKLAŞIMDA YAŞANAN DEĞİŞİM

Engin KIRLI*

ÖZET

Tanzimat sonrası dönem, Osmanlı toplumunda batı kültürünün ve yaşam biçiminin yaygınlaştığı bir dönemdir. Batılı yaşam biçimi Osmanlı insanını geleneksel değerlerden uzaklaştırmış, devlet ve toplum hayatında daha seküler tavır ve tutum geliştirmelerine yol açmıştır. Bu gelişmelerin tesiri ile özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren devletin fuhuş meselesine yaklaşımı da köklü bir biçimde değişerek dini normlar bir tarafa bırakılmış ve bu tür eylemlere belirli oranda müsamaha gösterilerek denetim altında tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Tanzimat, Fuhuş, Umumhane.

ABSTRACT

It seems clearly that after Tanzimat period western culture and way of life grew up in the Ottoman Empire. Western way of life deported the Ottoman people from traditional worths. More secular attitudes began to develop within the Empire. In this context from the end of the nineteenth century on the viewpoint of the state to the prostitution matter was also changed. Religious norms were put aside and this kind of actions were tolerated in some respect. As a result the state aimed to control the prostitution.

Key Words: Ottoman, Tanzimat, Prostitution, Brothel.

GİRİŞ

Genel olarak 19. yüzyıl ve özellikle Tanzimat sonrası dönem, Osmanlı toplumunda batı kültürünün ve yaşam biçiminin giderek yaygınlaştığı bir dönemdir. Batılı yaşam biçimi Osmanlı insanını geleneksel değerlerinden uzaklaştırmış, devlet ve toplum hayatında daha seküler tavır ve

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Doktora Öğrencisi. Yazışma Adresi:Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Kampüsü Tarih Bölümü 26480 ESKİŞEHİR.
e-mail: engin_kirli@mynet.com

tutum geliştirmelerine yol açmıştır. Yaşanan bu tavır değişikliği fuhuş meselesine bakışta acaba ne gibi bir değişikliğe yol açmıştır?

Yaklaşık olarak 18. yy.'ın son çeyreğinde İngiltere'de ortaya çıkan sanayi devrimi, önce kıta Avrupa'sında yayılmış ve ardından gelişimini ve etkilerini sürdürerek tüm dünyayı tesiri altına almıştır. Sanayi devriminin sonuçları kuvvetli bir biçimde ilk kez 19. yy.' dan itibaren hissedilmeye başlamıştır. Gelişen teknolojinin ulaşım araç gereçlerinin hızını ve imkanlarını arttırması sebebiyle de insanlar, şehirler, ülkeler, dinler, devletler, medeniyetler giderek daha fazla bir biçimde birbirleriyle temas kurar ve etkileşir olmuştur. Bu sebeplerle o zamana dek mevcut olan sosyo-ekonomik yapılar süratli bir şekilde değişime uğramış, hukuki mevzuat ve kurumlarda yeni durumlara uygun köklü değişimler yaşanması zorunlu bir hal almıştır. Dolayısı ile, 19.yy.da gerek Avrupa, gerek Rusya, gerek Uzakdoğu, gerek Güney Amerika ve gerekse de Osmanlı İmparatorluğunda meydana gelen Hukuk tedvini, Kanunlaştırma hareketleri ve Resepsiyon süreçlerinin yaşanması bir rastlantı sonucu değil bu gelişimlerin bir sonucudur.¹

Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nde fuhuş hadisesine yaklaşımda gözlemlenen tavır değişikliği zina hadisesine bakışta yaşanan değişimi çarpıcı bir biçimde yansıtmaktadır. Fuhuş, Osmanlı ve Avrupa tarihinde birbirinden oldukça farklı bir uygulamaya ve geçmişe sahipken, 19. asrın ikinci yarısından sonra giderek artan bir ivmeyle biri diğerine benzeme yönünde evrilmiştir. Tarihsel perspektif doğrultusunda Hristiyan ve Müslüman toplumlarda fuhuş probleminin irdelenmesinde konunun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından yarar vardır.

TANZİMAT DÖNEMİ'NDEN ÖNCE DÜNYADA VE OSMANLILAR'DA FUHUŞ

Fuhuş; evlilik dışı cinsel ilişkiler, din ve ahlak ölçülerine uymayan her türlü aşırılık olarak tanımlanır.² Daha genel bir kullanıma göre ise fuhuş; "bir kadının evlilik dışı bir biçimde meslek edinerek veya öncelikle para ya da herhangi bir maddi karşılık için vücudunu bir erkeğin cinsi tatminine sunmasıdır."³ Bunun yanı sıra kadının kadınlık ve erkeğin erkeklikle veya erkeğin yukarıda belirttiğimiz şartlarda başka bir kadınla olan cinsel ilişkisi de fuhuş tanımını içinde yer alır.

¹ Latin Amerika ve Uzakdoğu Resepsiyon hareketleri için bkn. Gülnihal Bozkurt; **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, Ankara, 1996, s. 5-35. Avrupa'da Adli Ve Hukuki Reformlar için ise bkn.: Ekrem Buğra Ekinci; **Osmanlı Mahkemeleri**, İstanbul 2004, s. 27-75.

² Günay Tümer; "Fuhuş" **D.İ.A.**, s. 209

³ Tümer, İbit. **Büyük Larousse**, C.17, s. 8895

Tarihte “ kutsal fuhuş” denen bir başka fuhuş olgusu daha vardır. Çok sık ve yaygın olmamakla birlikte bazı çok tanrılı dinlerde ortaya çıkmıştır. Kutsal fuhuş, anaerkil dönemden kalma bir geleneği yansıtmaktadır. İnanişâ göre, yer ve göğün birleşimini taklit edecek şekilde, özel olarak seçilmiş kadınlar erkeklerle cinsel ilişkiye girerler; böylece “göğün yeri döllemesi”nin benzeri olarak erkekler de bir bakıma “Tanrıça” addedilen özel kadınları döllemiş olurlardı. Mezopotamya’nın Ur şehrinde, M.Ö. 2300’e tarihlenen kutsal fuhuşa ait en eski yazılı belgeler bulunmuştur. Kutsal fuhuş geleneğine Samiler arasında da rastlanmaktadır. Suriye ve Filistin’de Adonis tapınağında, Akadça’da İnanna’nın Sami versiyonu İştâr tapınaklarında, Hammurabi Kanunlarına göre Marduk tapınağında, Anadolu’nun Frig ve Lidya devletlerinde “Ana Tanrıça Kibele ve Attis”e adanan tapınaklarda, Eski Yunanistan’da (Yunanlılar kutsal fahişelere hierodouleia adını vermişlerdi) Eski Mısır’da ve Hindistan’da “ kutsal fuhuşa” rastlanmaktadır.⁴

Görüldüğü gibi fuhuşun tarihi oldukça eski dönemlere ve geniş bir coğrafi alana yayılmaktadır. Yukarıda saymış olduğumuz tüm coğrafyalarda “ kutsal fuhuş” dan çok daha yaygın bir şekilde ücretli fahişelere rastlanmıştır.

Roma ve Helen toplumlarında fuhuş son derece yaygındı. Atina’da Helenistik dönemin sonuna kadar her mahallede bir genelev bulunuyordu. Eski Yunanistan’da ve Roma’da icra edilen ve (18. asır Rusya’sında da sürdürülen) “lucerna extincta” (mum söndü) denen Dionizak kökenli toplu seks ayinlerine de rastlanıyordu. Fuhuş Eski ve Yeni Ahit’te (Yeni Ahit’te fuhuş için kullanılan genel terim “pornee” dir) şiddetle kınanıp yasaklanmasına ve bu konuda ağır cezalar konulmuş olmasına karşın Musevi ve Hristiyan toplumlarda varlığını devam ettirdi. Bazı Hristiyan azizleri, imparator Teodosius ve Valentinius’u genelevlerden vergi almaktan vazgeçirip bu kötülük odaklarını kapatırmayı başardı. Bu sayede Ortaçağ başlarında Hristiyanlığın hakim olduğu toplumlarda fuhuş önemli ölçüde azaldı. Fakat fuhuşun kesin olarak önlenmesi için başvurulan tedbirler yetersiz kalınca Hristiyanlık fuhuşu “gerekli kötülük” olarak tanımaya mecbur kaldı. Bunun sonucunda fuhuşun kanunlar dahilinde yapılması sağlanmaya çalışıldı, ruhsata bağlandı; sonuçta eski Yunan ve Roma’da olduğu gibi vergi gelirlerinin en önemli kaynağı haline geldi⁵

Hristiyanlığın kabulünden sonra Avrupa’da, 1460 -1492 arasındaki kısa dönemde olduğu kadar büyük bir cinsel özgürlük yaşanmamıştı. Fahişelik belediye yetkilileri tarafından kabul edilmiş, açık hale getirilmiş, teşvik edilmiş ve hatta düzenlenmişti.⁶ Evliliğin geç yaşlarda yapıldığı

⁴ Tümer, **a.g.m.** s. 209 - 210.

⁵ Tümer, **a.g.m.** , s. 211

⁶ Jacques Attali, **1492** (çev. M. Ali Kılıçbay) İstanbul 1999, s.23.

Avrupa toplumunda; evlenmemiş genç çıraklar, askerler, rahipler, seyyahlar, erkek uşaklar, evli ya da bekar tüm kadınlara şehvetle yaklaşıyorlardı. Çoğu yaşlı ve evli erkeklerden oluşan kamu yetkilileri, eşlerini korumanın ve tecavüzleri sona erdirmenin en iyi yolunun genelev açmak olduğunu düşündü. “Umumi Hamam” da cinsel zevkler açısından oldukça zengin bir yerd. Birçok hamamda küvetten çok yatak vardı. Buralarda rahiplerin, soyluların, askerlerin ve seyyahların cinsel açıklıkları gideriliyordu.⁷ Kolomb’un denizcileriyle birlikte Yeni Dünya’dan gelen Frengi hastalığı bu “uygun ortam” sebebiyle tüm Avrupa’ya hızla yayıldı. Askerler, işçiler, soylular, köylüler, tacirler, rahipler, rahibeler, dilenciler, Krallar ve hatta papalar bile Frengiye yakalandı.⁸ Frengi dehşeti fahişelere bakış açısını değiştirip baskı görmelerine yol açtı. Ancak Avrupa’da daima gelenekler ve fahişeler mevcudiyetlerini sürdürdü.

Müslüman ülkeler söz konusu olduğunda fuhşun çok yaygın olmadığını belirtmek gerekir. Belkide cariyeye uygulamasına izin verilmesi fuhşun toplumsal boyutta yaygınlaşmasını önlemiştir. Emeviler ve Abbasilerde açık fuhuş pek görülmez. X. Asırda Çin’i ziyaret eden bir Müslüman seyyah, fahişelerin deftere kaydedildiğini ve bunlardan her yıl belli bir miktar vergi alındığını görünce; böyle bir fitnenin İslam ülkesinde bulunmamasından dolayı Allah’a şükreder.

Fakat bu olaydan kısa bir süre sonra Büveyhi Hükümdarı Aduüddeve’nin rakkase fahişelere vergi koyduğu ve Fatımi’lerin de fuhuş yerlerinden vergi aldıkları görülür. Suriye yakınındaki Lazkiye’de fahişeler muhtesip kontrolü altında bulunuyorlar ve özel bir yüzük takıyorlardı. Sus’ta da bir genelev olduğu rivayet ediliyordu.⁹ Anadolu Selçukluları zamanında Konya şehrinde Sahip-i İsfahani Hanı’nda fahişelerin bulunduğu Hz. Mevlana’ya ait bir menkıbede anlatılmaktaydı.¹⁰

Osmanlı ülkesinde, özellikle Müslüman nüfusun yoğun olarak bulunduğu bölgelerde fuhuş, çağdaşı olan ülkelerdeki kadar ciddi boyutlara ulaşmamıştı. Ancak, İstanbul’da Bizans döneminden beri fuhuş olaylarına rastlanmaktaydı. Kozmopolit Galata semti, şehrin fuhşa en uygun bölgesiydi. Fuhuş yapılan diğer mekanlar, gayr-ı Müslimlerce işletilen bazı meyhaneler ve gizli genelevler¹¹ bazı hanlar¹² ve hamamlar¹³ taşradan payitahta geçici bir

⁷ Andrew Nıkıforuk; **Maşşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi** , (çev: Selahattin Erkanlı) İstanbul 2007 , s. 129- 131

⁸ Nıkıforuk, **a.g.e.** s.136

⁹ Tümer, **a.g.m.** s.213

¹⁰ Ahmet Eflaki ; **Ariflerin Menkabeleri**, İstanbul 1995, (Çev: Tahsin Yazıcı) C. II , s.127.

¹¹ I. Abdülhamit’de fuhuş hadisesine müdahale etmek için bir dizi faaliyete girişmişti. BOA, Hat. 195 / 9720

¹² BOA, TSR. BMM 1 / 70 (20. 5. 1853) . Silice Yıvan Hanı’na bazı yaramaz adam ve fahişelerin geldiği istihbaratının hemen ardından han yetkililerce kapatıldı.

¹³ BOA. Hat 195 / 9720

süre çalışmak amacıyla gelip hamalların ve liman işçilerinin kaldığı bekar odaları¹⁴ vs. gibi yerlerdi. Ancak bazen hiç akla gelmeyecek, potansiyel olarak fuhuş yapılması beklenmeyecek yerlerde de fuhuş yapıldığı oluyordu. Cebahanedeki Mehmet Paşa Cami müezzini cami odasına iki fahişe götürmüş ve yapılan şikayet üzerine baskına gelen kolluk zabitlerince “meclis ile oturur vaziyette yakalandığı”ndan dolayı Bozcaada’ya sürülmüştü.¹⁵

Osmanlılar’ın fuhuş meslek edinenlere nasıl davrandıkları ve fahişelere İslam Hukuku’nun uygun gördüğü cezaları uygulayıp uygulamadıklarına temas etmek gerekirse¹⁶ Osmanlı tarihinde bir fahişenin recm edildiğine dair her hangi bir kayda rastlanılmamıştır. Osmanlı Devleti’nin fahişelere karşı uyguladığı en yaygın ceza türü “sürgün edilmeleri” idi. Bu tutum da bir nevi; şikayetlere son vermek ve hadisesleri örtbas etmek gibi bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Zira fahişeler başka kazançları olmadığı için muhtemelen gönderildikleri yeni yerlerde de bu işi sürdürüyorlardı. Ayrıca bu sayede; aralarından pişman olup da bu kötü fiili terk etmek isteyenlere uygun bir ortam bulmaları durumunda yeni bir başlangıç için fırsat tanınmış olacağı düşünülmüş olabilir. Ancak, fuhşun çok fazla yaygın bir hal aldığı düşünülmesi zamanlarda “daha şedit cezalandırma yöntemleri” uyguladıklarına dair bazı örnekler bulunmaktadır. Bu konuda özellikle III. Selim’in başvurduğu yöntemler son derece sıra dışı ve oldukça sert tedbirlerdir.

III. Selim, İstanbul’da Müslümanlara şarap satılmaması ve meyhanelerin kapatılması ve fahişelerin faaliyette bulunmasının engellenmesi¹⁷ yönünde yaklaşık iki yıllık yoğun bir çabanın ardından oldukça sert birtakım tedbirlere başvurdu.¹⁸ Fuhuş yaptıkları gerekçesiyle tutuklanan fahişelerden beşi asılarak idam edildi.¹⁹ Fahişelik yaptıkları gerekçesiyle tutuklanan kadınlardan 18’i İznik’e, 19’u Tekirdağ (Tekfur Dağ)’ına ve 18’i Mudanya’ya “bir daha fuhuş yapmayacaklarına dair tövbe alındıktan” sonra sürgün edildi.²⁰

¹⁴ BOA. Hat 11 / 431. Üsküdar Balaban İskelesindeki bekar odalarında fuhuş yapılmasının engellenmesi emredilmişti.

¹⁵ BOA. Cevdet Evkaf 352 / 17861 (9. 11. 1778).

¹⁶ **Büyük Larousse** Ansiklopedisinde yer alan bilgilere göre; Tanzimata kadar fahişelere recm cezası uygulanmış, Tanzimattan sonra ise “İnsanlık dışı sayılan bu cezanın uygulamasından vazgeçilmişti.” C.8 s. 3951.

¹⁷ İçki ve fuhuşla mücadelede bir takım tedbirlerin alınması I. Abdülhamit’in saltanatının son yıllarına dayanır.

¹⁸ BOA, Hat. 195 / 9720. Hat. 189 / 9014. Ayrıca bkn. E. Ziya Karal; **III. Selim Hatt-ı Hümayunları**, Ankara 1988, s. 100.

¹⁹ Avretlerden beş neferi bu gece Ağakapusu civarında olan İmam Önü’ye nakl ve anda boğulup nüçü Asitane-yi Aliye’de ve biri Üsküdar’da biri Kasımpaşa’da bu sabah salb ettirilüb Hatt-ı Hümayunları icra olundu. BOA. Hat 206 / 10845 (9. 9. 1790).

²⁰ BOA. Hat 209 / 11209.

Fakat bu tür asılarak cezalandırma Osmanlı tarihi için marjinal bir cezalandırma yöntemidir. Ayrıca, Fahişelerin asılması şer'i değil örfi bir cezalandırma yöntemidir. III. Selim'in böyle bir tutum takınması fuhuşla mücadelesindeki kararlılığını göstermek için yapılmış olsa gerektir. Tutuklanan fahişelerden beşinin asılarak idam edilmesi ile mesaj verilmeye çalışılmış ve kalan elli beş fahişe Osmanlı'da adet olduğu üzere "sürgün edilmiş"lerdir.

Ancak, fuhuş problemi yaygınlaştığı ve toplum için ciddi bir tehdit oluşturduğuna dair padişah nazarında bir fikir olduğu dönemde dahi İstanbul'da fahişe olarak tespit edilen kadınların toplamı "altmış" kişiydi. Oysa Roma'da, Frengi'nin yayılması sebebiyle papa, 15. yy.'da "altı bin" fahişeyi sürgün etmek istediğinde halk ayaklanmıştı.²¹ 1790'lı yıllarda İstanbul şehri, 15. asrın Roma'sının birkaç katı idi. Kozmopolit İstanbul şehrinde fuhuşa ve fahişeye aynı dönemdeki Avrupa ülkelerine kıyasla son derece ender rastlanmaktaydı. Hukuken "çok eşle evlilik" ve "cariye bulundurulabilme" gibi izinlerin fuhuşun aynı dönemdeki Avrupa'ya nazaran bu derece sınırlı kalmasında herhangi bir tesiri olup olmadığına değinmekte faydalı olacaktır.

Müslüman Osmanlı ailesinin çok zevceli bir düzene dayandığına dair yaygın görüş gerçeklere dayanmamaktadır. Osmanlı cemiyetinde poligamie (erkeğin birden çok kadımla evliliği) ne gayr-ı ahlaki nede gayr-ı kanuni bir vaziyettir, ancak hoş karşılanmayan bir durumdur. Gelir grupları ve toplumsal konumları yakın eşlerin kurduğu yuvada kuma getirilmesi mümkün değildir. Gelir düzeyi düşük halk kesimleri için ise bu tür bir durumun gerçekleşmesi olanak dışıdır. İ. Ortaylı, Cem Behar'ın yaptığı araştırmalara dayanarak, 1885 -1906 yılları arasında İstanbul'da çok eşli evlilik yapan erkeklerin oranının % 2,16 ile % 2,51 arasında olduğuna işaret etmiştir.²²

Cariye edinme hakkının fuhuşu azaltıcı etkisi de son derece sınırlıdır. Zira cariye edinebilecek bir varlığa sahip olanların oranı geçimlik ekonominin yaygın olduğu bir ekonomik yapıda oldukça kısıtlıdır. Ayrıca tam tersi bir durum, bazı cariyelerin fuhuş sektöründe kullanıldıklarına dair deliller de söz konusudur.

Bir takım köle tacirleri, bazı cariyeleri bekar erkeklere satıyorlardı. Bu erkekler bir süreliğine satın aldıkları bu kadınları daha sonra satıcılara geri veriyorlardı. Bu tür durumlar hakkında kadıya herhangi bir şikayet

²¹ Nikıforuk, a.g.e. s. 138.

²² Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul 2001, s. 75 – 76. Osmanlı'da çok eşle evlilikle ilgili olarak bkn. Suraiya Faroqhi; **Osmanlı KÜLTÜRÜ VE Gündelik Yaşam**, İstanbul 1997, s. 116 – 119.

olduğunda kadı derhal harekete geçip bu faaliyette bulunan satıcıları köle satışından men ediyordu.²³

Dolayısı ile “cariye”lerin Osmanlı’da fuhşun Avrupa ülkelerine kıyasla neden sınırlı olduğunu açıklamada kullanılabilir bir enstrüman olamayacağı meydandadır. Frengi hastalığına Osmanlı toplumunda yaygın olarak ancak 19.yy.’ın sonlarında rastlanır olması da, fuhuş olaylarının Osmanlı toplumunda aşırı derecede yaygın olmadığına diğer bir delildir. Geriye en makul açıklayıcı sebep olarak ahlaki ve manevi değerlere, geniş toplum kesimince oldukça disiplinli bir şekilde uyum gösterildiği seçeneği kalmaktadır. Tabii bu değerlendirmeler ideal bir vasatı ifade etmez, Avrupa’ya kıyasla zina, fuhuş vb. olayların daha seyrek yaşandığını belirtmektedir.

TANZİMAT’TAN SONRA FUHUŞ

Tanzimat’tan sonra da fahişelere ve fuhşa yaklaşımda başlangıçta fazla değişik bir tutum takılmadı. Geçmişte İstanbul’daki fahişeler Ramazan ayı geldiğinde toplanıp Baba Cafer zindanın da hapsolünup, ay boyunca dışarı salınmazlardı.²⁴ Tanzimat’ın ilanından sonra da geçmişte olduğu şekilde, Ramazan ayında otellerde, hanlarda kalanlara dikkat edilirdi.²⁵ Fahişelik yaptığı belirlenen kadınlar, Tanzimat döneminden önceki gibi bekar iseler babaları²⁶ ve aile efradıyla, evli iseler kocaları ve çocuklarıyla sürgün edilirdi.²⁷ Fakat ilerleyen yıllarda, özellikle Avrupalıların uğrak yerleri olan bölgelerden başlayarak fahişelerin ve fuhuşhanelerin giderek yaygınlaştığı görüldü.

19. Asrın ikinci yarısının hemen başında Galata’da Sen Benuva Kilisesi civarındaki sokaklarda fahişeler peyda olmaya başladı.²⁸ Aslında öteden beri yetkililer işsiz güçsüz, pasaportsuz ve tezkiresiz işçilerin ve fahişelerin İstanbul limanından ülkeye giriş ve çıkışlarına karşı mücadele etmeye çalışıyordu.²⁹ Fakat anlaşılın bu işte istenilen ölçüde başarılı olunamadı. Elçilikler, Kiliseler, Bankalar, kârgir binalar, yabancı okullar, yabancı restoranlar, birahaneler vs. ile Osmanlı aydınının Avrupa’yı izlediği

²³ Hakan Erdem, **Osmanlı’da Köleliğin Sonu**, İstanbul 2004, s. 52.

²⁴ Bu fahişelere zindanda kaldıkları müddetçe devlet tarafından tayinat da sağlanırdı. BOA. CML. 1 / 17

²⁵ BOA. ZB. 46 / 64 (15. 10. 1907)

²⁶ Haklarında fuhuş yaptıkları iddiası ile şikayet olan kızların babaları haps edilir, ispatlandığı takdirde tüm aile bir başka vilayete sürgün edilirdi. Koyunhisar’lı Bekir Kızı’nın fahişe olduğu yönündeki iddiaların asılsız olduğunu belirterek tahliyesini talep ediyordu. BOA. DH. MKT. 1691 / 6 (20. 1. 1890).

²⁷ Konya’daki fahişe Bıçkın Ayşe kocasıyla Kıbrıs’a sürüldü. BOA. DHMKT. 1566 / 32 Kocalarıyla Kıbrıs’a sürülen diğer iki fahişe BOA. A.MKT. MVL. 80/ 84.

²⁸ BOA. A. MKT. NZD 401 / 63 (1278 Ş. 19).

²⁹ BOA. A. MKT. NZD. 295 / 87 (1276 R 23).

semt olan Galata, Osmanlı'da ilk genelevlerin kurulduğu bölgeydi.³⁰ Sonraki yıllarda, uluslar arası ticaret açısından önemli merkezlerde başta olmak üzere, genelevler giderek Osmanlı coğrafyasında yayılmaya başladı. Fuhşun, fahişelerin ve genelevlerin yayılması Osmanlı Devleti'nde önemli bir genelekten kopuşun da tezahürü idi. Zira fuhuş, İslam Hukuku'nun yasakladığı ve asla müsamaha göstermediği bir sorundu. Artık, tıpkı diğer devletlerin yaptığı şekilde Osmanlılar, açıkça İslam Hukuku'na aykırı bir biçimde, fuhşa belirli bir alan oluşturarak; fuhşu burada tutmak, sınırlamak, denetlemek ve hatta ondan vergi elde etmek yöntemini benimsiyorlardı. Tanzimat'ın ilerleyen yıllarında Osmanlılar neden böyle bir tutum değişikliği içine girdiğine değinmek gerekirse, bu sorunun cevabı ancak birkaç etmen bir arada düşünüldüğü takdirde yanıtlanabilir. Bu etmenler; 19. yy.'da giderek

1- Dini hukuk- düşünce ve anlayışta sekülerleşmeye doğru yaşanan kayış.

2- Yabancıların artan siyasi – ekonomik güçleri sebebiyle, sosyal hayatta yeni ve daha özgürlükçü talepleri.

3- Nüfus artışlarına paralel olarak kitleleri takip ve idare etmekte yaşanmaya başlanan sıkıntılar olarak sıralanabilir.

İzmir'de resmi fuhuşhanenin kurulması sırasında yaşanan tartışma bize bu konuda yardımcı olabilir.

İzmir'de bazı mahallerde fuhuşhaneler faaliyet halinde idi. Şehrin sakinleri ve civar köylerdeki pek çok halk ise, Frengi hastalığından muzdarip bir vaziyetteydi. Yetkililer, ticari açıdan son derece önemli olan İzmir şehrinin hastalık sebebiyle iktisadi açıdan olumsuz etkilenmemesi için İzmir'de Frengi hastalığının teşhis ve tedavi edileceği ve bu sayede yayılmasının önüne geçileceği bir hastane yapılmasının zaruri olduğu düşüncesindeydi. Bu ise hazineye yıllık kırk elli bin kuruşluk ek bir yük demektir. Ancak mali sıkıntı içindeki devlet için bu mümkün değildi. Dolayısıyla problemin çözümü için başka teklifler gündeme gelmişti.

İzmir'deki tüm fuhuşhaneler kaldırılmalı ve fuhuş yalnızca Sakızlı mahallesinde yapılmalı ve fahişelerin hastalıklarının teşhis ve tedavisiyle ilgilenilmeli ve hasta olanların çalışması engellensin. Bu sayede Frengi hastalığının yayılması önlenip, üç sınıfa taksim edilen kerhanelerden aylık belirli bir vergi alınarak, toplanacak bu para hastane kurulmasına harcansın.

Yetkililer önce, "fuhuşhanelerden vergi ahziyle bir hastane küşadı fuhuşhanelerin vücudunu resmen tasdik demek olup bunun ise caiz olmadığı" düşüncesinden hareketle karşı çıkmak istediler. Karşı teklif olarak hastane yapımı ve çalıştırılması için İzmir Daire-yi Belediyesi'nin bu işin masrafını

³⁰ İlber Ortaylı; **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri**, Ankara 2000, s. 142.

üstlenmesini ve halktan da ayrıca yardım toplanması düşüncesi ileri sürüldü. Ancak belediyenin, çalışanlarının maaşlarını bile ödemede sıkıntı çekmesi ve yeterli kaynağının bulunmaması, halkın zaten belediyenin koyduğu birtakım yeni vergiler sebebiyle hoşnutsuzluk içinde olduğu ve geçen yıl (1890) yaşanan kuraklık sebebiyle mali açıdan zor durumda kaldığı bir ortamda çar naçar “resmi genelevlerden alınacak vergi ile bir hastane açılmasına” karar vermek zorunda kalındı.³¹ Bu gelişme Osmanlı tarihinde yeni bir aşamaydı. Zina ve fuhuş fiiline bakış, yaklaşım, değerlendirme ve tepkide de radikal bir değişimdi.

19. Asır sonunda Osmanlı devleti’nde, yerleşim yerlerinin çok büyük ve küçük olmasına bakılmaksızın fahişelere pek çok yerde rastlanabiliyordu. Denizli Kasabasının Karaman köyünde birkaç fahişeye rastlayabileceğimiz gibi, Eskişehir gibi gelişmekte olan bir kasabaya yerleşmiş olan Alman vatandaşı bir fahişeyede tesadüf olunabilirdi.³² Yine benzer şekilde, Erzurum şehrinin gündüzleri sağda solda gezinen fahişeleri geceleyin hapisane nezarethanesinde konaklar vaziyette görülebilirdi.³³

Devlet’in hedefi artık fuhşun belirlenen alanlarda yapılması ve iyi kötü denetlenebilir vaziyette olmasıydı. 1901 senesinde bu kuralı ihlal edip, “ötede beride fahişe raks ettirenler hakkında” yirmi dört saatten bir aya kadar hapis cezası uygulanıyordu.³⁴

Şam şehrinin Şagur mahallesinde fahişelerin bir araya gelip bir ev satın almaya kalktıkları haber alınır alınmaz, gerekli tahkikatın yapıp böyle bir durum varsa engellenmesi emredildi.³⁵ Belgelerde açıkça “ hükümetçe muayyen olan mahallerden gayri yerlerde bila ruhsat fuhuşhane açarak icrayı fuhşiyat eylemek” yasaklanmıştı.³⁶

Osmanlı Devlet’inde fahişelerin bir kısmı devletin asli vatandaşları iken aralarında Rus, Yunan, Sırp, Alman, Fransız, Romen, uyruklu kişiler de bulunuyordu. Osmanlı tebasından olanlar arasında öteden beri bu işi meslek edinenler olduğu gibi, muhaceret sonucu yalnız kalıp zor koşullar sonucunda bu işe girenler veya, I. Cihan Harbi gibi sıkıntılı dönemlerde yokluk

³¹ BOA. A.MKT. MHM. 502 / 23 (2. 8. 1891). “Osmanlı Devleti’nde, cinselliği konu alan basılı yayınların ilk ortaya çıkışı II. Abdülhamit dönemindeydi. Bu kitapların furya halini aldığı ve cinsel yayın hürriyetinin yaşandığı yıllar İttihat ve Terakki iktidarındadır” bkz. Murat BARDAKÇI;

Osmanlı’da Seks, İstanbul 2005, s. 195.

³² BOA. DH. MKT. 860 / 69 (9. 6. 1904).

³³ BOA. ZB 12 / 38 (13. 6. 1882). Erzurum Adliye Müfettişi Mehmet Sarı Bey’in fahişelerin hapisanelerde kalmasının men edilmesini temin için Hükümet’e başvuru da bulunmuştu.

³⁴ BOA. DH. MKT. 749 / 4 (20. 4. 1901).

³⁵ BOA. DH. MKT. 1012 / 35 (23. 11. 1905).

³⁶ BOA. DH. İD 26 / 175 (13. 10. 1913). Belgede Adana’da 10 kadar umumhane olduğu ve yenilerinin açılmasına izin verilmeyeceği belirtiliyordu.

sebebiyle bu işe başlayanlar da vardı.³⁷ I. Dünya savaşı sırasında, muhasım devletler tebasından olan fahişelerin casusluk yapmalarından çekinildiği, bazıları hakkında yapılan incelemeler sonucunda şüpheli bir duruma rastlanmadığı rapor edildi.³⁸ Ancak, durumları şüpheli görülen diğer fahişelerden Rum ve Sırp vatandaşı fahişelerin casus oldukları tesbit edilmesi üzerine, Bulgaristan'a sevk yoluyla sınır dışı edilmişlerdi.³⁹

Yabancı ülke vatandaşı fahişeler Osmanlı tabiiyetine geçmek istediklerinde, devletin bu konuya yaklaşımının ne yönde olduğuna temas etmekte yarar vardır. Galata umumhanelerinde fahişelik yapan Karpotska gibi uyruğunu değiştirme girişiminde bulunmaksızın fuhuş yapanlara rastlanılmasının yanında⁴⁰ Selanik'te Mariyoneka'nın umumhanesinde çalışan Mariya⁴¹ veya yine Galata'da umumhanede çalışan madam Goldanet ve aslen Yahudi olmakla beraber Rusya uyruklu Panayotça⁴² Osmanlı vatandaşlığına kabul edilmek arzusuyla yetkililere başvuruda bulunmuşlardı. Bu talepler "umumhanelerde sermayelik etmiş" olmaları itibarıyla "tabiiyeti Osmaniye'ye kayd ve kabulleri layık görülmediğinden" reddedilmişti. Fahişelerden bazıları ise sahte "Tezkereyi Osmaniye" ile yakalanmıştı⁴³

Osmanlı Devleti Tanzimat döneminde fuhuşhanelere hukuki meşruiyet vermekle beraber, fuhşun azaltılması yönünde de mücadelesini sürdürdü. Trabzon'da bu amaç doğrultusunda " fahişelerden nedamet edenlerin münasip kimseler ile evlendirilmeleri" yönünde tedbir geliştirmeye çalışılmaktaydı.⁴⁴ Zira yetkililere göre " bu misülli kadınların 8 / 10'nin bu yola sülükleri aşıktan neşet ediyor" du. Bu kadınlara uygun bir meslek öğretilip kazanç yolları temin edilirse, bu " mezmun hareketten" sarf-ı nazar edecekleri kesindi.⁴⁵

Osmanlı Devlet'inde fuhşun ve umumhanelerin yayılması başta frengi olmak üzere zührevi hastalıkların da salgın şeklinde görülmesine yol açtı. Hükümet kendi kontrolündeki umumhanelerde fahişelerin hastalıklarını teşhis edip tedavi olana kadar işten el çektiriyordu.⁴⁶ Ancak, devletin kontrolü altında olmayan umumhaneler de tüm engellemelere rağmen bir yolunu bulup kaçak yollardan faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Hükümet kaçak umumhaneler işletildiğini biliyordu. Fındıklı Pişgahın'da Rusya Sefaret

³⁷ BOA. DH. EUM. 5. Şb. 24 / 27 (17. 5. 1916).

³⁸ BOA. DH. EUM. 5. Şb. 63 / 38

³⁹ BOA. DH. EUM. 5. Şb. 24 / 3 (5. 7. 1916).

⁴⁰ Ülkesi Rusya'ya gitmek için seyahat iznine başvurmuştu DH. EUM. 5. Şb. 74 / 12 (14. 8. 1918).

⁴¹ ZB. 452 / 81 (25. 1. 1909).

⁴² DH. İD. 61-2 / 68

⁴³ DH. MKT. 818 / 62 (7. 2. 1904).

⁴⁴ DH. MKT. 2250 / 45 (24. 9. 1899).

⁴⁵ DH. EUM. ADL. 33 / 25 (7. 3. 1918).

⁴⁶“ Fahişelerin tahkik-i ahvaliyle intişar-ı maraz meydan vermemeleri” için alınacak tedbirleri belirlemek üzere “Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye” azasında konu görüşüldü. DH. İD 50 / 1 / 4 (21. 4. 1908).

Vapurları'nın tayfaları arasında frengi hastalığının yayılması olayında hükümet, kaçak olarak faaliyet gösteren umumhanelere gitmeleri sebebiyle tayfaların hastalanmış olabileceğini belirtiyordu.⁴⁷ Hasta fahişelerin, çalışma iznini belirten vesikası ellerinden alınıyor ve tedavi olana kadar memleketlerine gönderiliyordu. Ancak yine de özellikle umumhanelerin yaygın olarak bulunduğu şehirlerde ““*intişar ve sirayet etmiş olan tahribat-ı azimeyi mucib bulunan emraz-ı efrenciyenin def'i ve def'i izalesi zımında hükümat-i Osmaniyece bir çok fedakarlıklar ihtiyar olunduğu halde henüz kat'i bir suretde neticeyi haseneye destres*” olunamıyordu.⁴⁸

Frengi hastalığının tahribatının yayılmasını önlemek amacıyla Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi umumhanelerdeki fahişelerin muayenelerinin Zabtiyeye tevdi edilmesi yönünde görüş belirtti.⁴⁹ Devlet hedeflediği neticelere ulaşmak amacıyla zaman zaman fuhuş nizamnameleri düzenleyerek, fahişeler hakkında daha sağlıklı tahkikatlara ulaşmaya çaba harcadı.⁵⁰

Görüldüğü gibi, devletin kontrolünde umumhaneler açmak suretiyle frengi hastalığının yayılmasını sınırlamak hususunda istenen netice pek elde edilemedi. Umumhanelerden maddi kazanç temini hususunda ne derece başarılı olduğu hususu da bir soru olarak durmaktadır. Gerçek olan ise, Abdülhamit'in devlet ve toplumda İslam vurgusunu ve dünya genelinde Panislamizm söylemini kuvvetlendirmeye çaba gösterdiği bir dönemde, İslam Hukukuna aykırı bir şekilde zina ve fuhuş kavramında yaşanan radikal değişimdi.

SONUÇ

Tanzimat sonrası dönem, Osmanlı toplumunda batı kültürünün ve yaşam biçiminin yaygınlaştığı bir dönemdir. Batılı yaşam biçimi Osmanlı insanını geleneksel değerlerden uzaklaştırmış, devlet ve toplum hayatında daha dünyevi tavır ve tutum geliştirmelerine yol açmıştır. Fuhuş, Osmanlı ve Avrupa tarihinde birbirinden oldukça farklı bir uygulamaya ve geçmişe sahipken, 19 yüzyılın ikinci yarısından sonra giderek biri diğerine benzeme yönünde evrilmiştir.

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı ülkesinde fuhuş, çağdaşı olan ülkelerdeki kadar ciddi bir problem halini almamıştı. Fuhuş hadiseslerine çok yaygın olmamakla beraber Osmanlı toplumunda da rastlanırdı. Tanzimat'tan

⁴⁷ DH. MKT. 350 / 71 (22. 4. 1896).

⁴⁸ DH. EUM. MKT. 74 / 18 (29. 7. 1913)

⁴⁹ DH. İD 46 / 82 (23. 4. 1913).

⁵⁰ DH. EUM. VRK. 18 / 40 (27. 9. 1918).

önce Osmanlı Devleti'nin fahişelere karşı uyguladığı en yaygın ceza türü "sürgün edilmeleri" idi.

Tanzimat'ın ilanından hemen sonra, devletin fuhşa ve fahişelere yaklaşımında fazla bir değişim yaşanmadı. Fahişelik yaptığı tespit edilen kadınlar, Tanzimat döneminden önce olduğu şekilde bekar iseler babaları ve aile fertleriyle, evli iseler kocaları ve çocukları ile sürgün edildiler.

19. yüzyılın ikinci yarısının hemen başında Galata, Osmanlı'da ilk genelevlerin kurulduğu bölgeydi. Sonraki yıllarda genelevler giderek Osmanlı coğrafyasında yayılmaya başladı. Fuhşun, fahişelerin ve genelevlerin yayılması Osmanlı Devleti'nde önemli bir gelenekten kopuşun yansımasıydı. Çünkü fuhuş, İslam Hukuku'nun yasakladığı ve asla müsamaha göstermediği bir sorundu. Artık, diğer devletlerin yaptığı şekilde Osmanlılar; İslam Hukuku'na aykırı bir biçimde fuhşa belirli bir alan oluşturarak, fuhşu burada tutmak, sınırlamak, denetlemek ve hatta ondan vergi elde etmek yöntemini benimsiyorlardı.

Devletin kontrolü altında yapılan fuhuş sayesinde, fahişelerin belirli periyotlarla sağlık muayenesinden geçirilmesi, hastalıklı olanların sağlığına kavuşuncaya kadar meslek dışı tutulmaları vasıtasıyla, cinsel temas sonucu bulaşan hastalıkların yayılmasının önleneceği düşünülmekteydi. Genelevlerden elde edilecek gelir ile de hastalıkların tedavisi için açılacak hastanelerin finansmanının sağlanması hedeflenmekteydi.

Ancak, teorik olarak hedeflenen amaçlara pratikte ulaşılamadı. Devletin kontrolünde umumhaneler açmak suretiyle frengi gibi hastalıkların yayılmasını sınırlamak hususunda istenen netice elde edilemedi.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri: Metin içinde belge numaraları verildiğinden burada ayrıca belirtilmemiştir.

AHMET EFLAKİ, 1995, **Ariflerin Menkıbeleri** (Çev: Tahsin Yazıcı), İstanbul.

ATTALİ, J., 1999, **1492**, (Çev: M. A. Kılıçbay), İstanbul.

BARDAKÇI, M., 2005, **Osmanlı'da Seks**, İstanbul.

BOZKURT, G., 1996, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, Ankara.

BÜYÜK LAROUSSE

EKİNCİ, E. B., 2004, **Osmanlı Mahkemeleri**, İstanbul.

- ERDEM, H., 2004, **Osmanlı'da Köleliğin Sonu**, İsyambul.
- FAROQHİ, S., 1997, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, İstanbul.
- KARAL, E. Z., 1988, **III. SELİM'İN HATT-I HÜMAYUNLARI**, Ankara.
- NIKIFORUK, A., 2007, **Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın Hastalıklar Tarihi** (Çev: elahattin Erkanlı), İstanbul.
- ORTAYLI, İ., 2000, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri**, Ankara.
- ORTAYLI, İ., 2001, **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul.
- TÜMER, G., "Fuhuş", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**.

AKADEMİSYENLERİN AKIL HOCALIĞI EĞİLİMLERİ İLE LİDERLİK TARZLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Hasan İBİCİOĞLU*
Münire ÇİFTÇİ**
Pelin KANTEN***

ÖZET

Bu çalışmada, akademisyenlerin akıl hocalığı eğilimi ile liderlik tarzları arasındaki ilişkilerin irdelenmesi amaçlanmaktadır. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi bünyesindeki fakülte, yüksekokullar ve meslek yüksekokulları ile Süleyman Demirel Üniversitesindeki fakültelerde görev yapan akademik personelden anket yöntemi ile elde edilen veriler faktör analizi, korelasyon analizi, regresyon analizi ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda; akademisyenlerin akıl hocalığı eğilimleri ile liderlik tarzları arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğu istatistiksel olarak kabul edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Akıl hocalığı (mentoring), liderlik tarzları, akademik personel

A RESEARCH ON DETERMINING THE RELATIONSHIPS BETWEEN ACADEMICIANS PROPENSITY OF MENTORING AND LEADERSHIP STYLES

ABSTRACT

This study aims to investigate relationships between academicians propensity of mentoring and leadership styles. The data provided by survey method from a sample of academic staffs in Mehmet Akif Ersoy University and Suleyman Demirel University. These data are analyzed via factor analysis, correlation analysis, regression analyses. According to the results, it

* Prof.Dr. Hasan İBİCİOĞLU, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, Doğu Kampusu 32260 Çünür / ISPARTA, hibici@iibf.sdu.edu.tr

** Yrd.Doç.Dr. Münire ÇİFTÇİ, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Doğu Kampusu 32260 Çünür / ISPARTA, munire@iibf.sdu.edu.tr

*** Öğr.Grv. Pelin KANTEN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Hikmet Tolunay MYO, İktisadi İdari Programlar, Bucak/Burdur, pelincalislar@hotmail.com

is statistically supported that there are significant relationships among academic staffs propensity of mentoring and leadership styles.

Key words: *Mentoring, leadership styles, academic staffs*

GİRİŞ

Küreselleşme sonucu yoğun rekabet ortamları ile karşı karşıya kalan işletmeler için rekabet avantajı yaratacak temel unsurlardan birisi insan kaynaklarıdır. Örgütün en değerli varlığını oluşturan insan kaynakları, çeşitli insan kaynakları yönetimi uygulamaları vasıtası ile örgütsel amaçların başarılmasına katkı sağlayacaktır (Mathews, 2006: 158). Akıl hocalığı (mentoring), işletmeler için önem taşıyan, insan kaynakları yönetimi uygulamaları içerisinde yer alan kariyer geliştirme aracıdır. Özellikle modern örgütlerde zamanla bireylerin ihtiyaçlarının çeşitlenmesi bireysel ilişkileri gündeme getirmiştir. Bu ilişkilerin yürütülmesinde ve işlerin uygun yeteneklere sahip olanlarla doldurulması konusunda, akıl hocalığı ilişkisi oldukça faydalı bulunmuştur (Udeh ve Omar, 2009:44). Örgütler akıl hocalığı ilişkilerinin yararlarını; genç bireylerle ileri düzeyde deneyim ve bilgi desteği sağlandıkça fark etmişlerdir. Dolayısıyla akıl hocalığı; genç bireylerin sosyalleşmelerini, kariyer hareketliliklerini, kariyer ilerlemelerini, kariyer tatminlerini ve kariyer bağlılıkları ile iş tatminlerinin sağlanmasını, işgücü devrinin azalmasını ve dolaylı olarak verimliliğin artmasını etkileyecektir (Godshalk ve Sosik, 2000: 291).

Hızla değişen iş dünyasında, işletmelerin başarılı olmalarında; bireylerin liderlik özellikleri ile donatılması önem taşımaktadır. Liderlik özelliklerine sahip bireyler, işletmenin yönünün belirlenmesini, işbirliğinin yaratılmasını ve örgütsel bağlılığın artmasını kolaylaştırmaktadır. Akıl hocalığı aynı zamanda insan kaynakları eğitim ve geliştirme aracı olarak; örgütün potansiyel yöneticilerinin liderlik gelişiminin yürütülmesini sağlayan bir süreçtir. (Kim, 2007: 181-182). Liderlik davranışı; bireylerin desteklenmesi, geliştirilmesi ve onlara ilham verilmesi gibi unsurlar açısından akıl hocalığı ile benzerlikler taşımakta ve bu nedenle akıl hocalığı eğiliminde bulunanların aynı zamanda liderlik davranışı sergiledikleri ileri sürülmektedir (Kim, 2007: 187). Diğer bir ifade ile araştırmacılar, akıl hocalığını liderlik süreci ile birebir ilişkili bir faaliyet olarak değerlendirmekte ve bu ilişkide, akıl hocalığı yapma eğilimi gösteren bireylerin liderlik tarzlarının incelemesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar (Holmes, 2005: 1783; Ortiz, 2008: 4). Bu bağlamda çalışmada akademisyenlerin akıl hocalığı eğilimleri ile liderlik tarzları arasındaki ilişki ele alınacaktır.

1. AKIL HOCALIĞI KAVRAMI

Akıl hocalığı, örgütte kıdemli ve daha deneyimli bireylerin deneyimsiz bireylere yardım etmesini ve onları yetiştirmesini sağlayan bir ilişki sürecidir. Diğer bir ifade ile akıl hocalığı deneyimsiz bireylerin kişisel ve profesyonel gelişimini arttırmayı amaçlayan birebir ilişkiyi ifade etmektedir. Akıl hocalığı; çalışanlara kariyer rehberliği ve psikolojik destek sağlayan önemli bir kariyer geliştirme uygulaması olarak görülmekte ve örgüt yönetimleri tarafından bireylere avantaj yaratması sebebiyle desteklenmektedir. (Kanten vd, 2010: 13; Okurame, 2008: 520; Blickle vd, 2008: 224; Godshalk ve Sosik, 2000: 296). Akıl hocalığı ilişkinin bireylerin kariyer gelişimlerini sağlayabilmesi için öğretme, danışmanlık, arkadaşlık, koruma, pekiştirme, rehberlik ve destek gibi unsurları içermesi gerekmektedir (Bally, 2007:144). Bu unsurları içeren etkili bir akıl hocalığı ilişkisinin gelişim modeli olabilmesi; ilişki sürecinde bazı aşamaların takip edilmesini zorunlu tutmaktadır. Farklı birçok akıl hocalığı ilişkisi modeli olmasına rağmen süreç üst (mentor) ile ast (mentee) arasında ve genellikle geçici başlangıç, orta ve sonuç olmak üzere üç aşamalı olarak betimlenmektedir (Andrea vd, 2009: 327).

Akıl hocalığı ilişkisinde üst sahip olduğu ileri düzeyde bilgi ve birikim ile astın kariyer hareketliliğini destekleyen ve aynı zamanda asta psikososyolojik fonksiyonlar konusunda katkı yapan etkili bir bireydir (Emmerik, 2004: 359). Literatürde var olan çalışmalar akıl hocalığı ilişkisi sürecinde üst ile astın dikkatli olarak seçilmesine ve onların eşleştirilmesi üzerine vurgu yapmaktadır. Üst ile astın eşleştirilmesi akıl hocalığı ilişkisinin başarısında anahtar unsurlardan birisini oluşturmaktadır. Bazı araştırmacılar üst ile astın belirlenmesinde bireysel tutumlar, bilgi, çevreyle uyum becerisi gibi unsurlara işaret ederken bazıları ise bilişsel tarz ve benzerlik gibi psikolojik unsurların önemli olduğunu ileri sürmektedirler (Barrett, 2006: 615). Bununla birlikte üst ile astın sahip olduğu kişisel özelliklerin akıl hocalığı ilişkisinin etkinliğine katkı yaptığı bilinmektedir (Andrea, 2009: 327).

Akıl hocalığı örgütlerde geleneksel olarak informal bir ilişki süreci olmasına rağmen bu ilişki sürecinin benzeri biçimsel programlar aracılığı ile geliştirilmeye çalışılmaktadır. Biçimsel olmayan akıl hocalığı ilişkisi örgütlerde kendiliğinden oluşurken, biçimsel akıl hocalığı ise üst ve astın planlı bir şekilde eşleştirilmesini içeren bir ilişkiyi ifade etmektedir (Okurame, 2008: 521). Biçimsel akıl hocalığı ilişkisinin örgütlerde; astların yeteneklerinin geliştirilmesi, bilgi, becerilerinin arttırılması, rollerinin anlaşılması ve bireylerin elde tutulması gibi çeşitli amaçları bulunmaktadır. Diğer taraftan biçimsel olmayan akıl hocalığı ilişkisi ise kurallara bağlı olmayan, bireylerin karşılıklı güvenleri doğrultusunda gelişen ve ast ile üst istediği sürece devam eden doğal bir ilişki süreci olması sebebiyle biçimsel

akıl hocalığı ilişkisine göre daha değerli bulunmaktadır (Henriques ve Curado, 2009: 86-87). Biçimsel akıl hocalığı ilişkisi ilk olarak akademik kurumlarda ele alınmış ve zamanla birçok örgütün rağbet gösterdiği bir uygulama haline gelmiştir (Jotkowitz ve Clarfield, 2006: 399; Niehoff, 2006: 322).

2. LİDERLİK KAVRAMI VE LİDERLİK TARZLARI

Bireyler, grup halinde yaşayan sosyal varlıklar olmaları sebebiyle kendi arzu ve ihtiyaçlarından bir kısmını gerçekleştirmek, kişisel hedeflerine erişebilmek için bir gruba ihtiyaç duyar ve grup halinde hareket etme zorunluluğu hissederler. Dolayısıyla belirli amaç ve hedeflere yönelecek insan gruplarının oluşturulması ve harekete geçirilmesi her insanda kolay kolay bulunmayan beceri ve ikna yeteneklerini gerektirmektedir (Eren, 2006: 431). Bu özelliklere sahip bireylerin örgütlerde yer alması günümüzde bir zorunluluk haline gelmiştir. Özellikle artan müşteri beklentileri ve rekabet, ekip çalışmasına duyulan ihtiyaç, örgütsel anlamdaki değişim ve gelişimler, bilginin örgütler için çok önemli hale gelmesi, yaşanan ekonomik ve sosyal krizler gibi pek çok etken örgütlerde liderin ve liderliğin önemini giderek arttırmaktadır (Avcı ve Topaloğlu, 2009:2). Ayrıca, geçmişte yapılmış olan bazı araştırmalara göre liderlik; bireyleri örgütün amaçları ile buluşturmada en önemli motive edici faktörlerden birisidir (Frey, 2009: 212).

Lider ve liderlik kavramının, yönetim literatüründe büyük ilgi gören ve dikkat çeken bir kavram olmayı sürdürmesine rağmen genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Temel olarak liderlik, farklı kişiler tarafından, farklı anlamlar ifade edebilen çok yönlü ve zengin bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bununla beraber liderliğin; örgütün amaçlarının başarılması doğrultusunda lider ile onu izleyenler arasındaki etkileme sürecini içerdiği konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır (Hannay, 2009: 2; Bolat ve Seymen, 2003: 61). Örgütsel davranış literatürüne ait bir çok çalışmada liderlik; örgütün temel amacının başarılmasına yönelik başkalarını etkileme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Holmes, 2005: 1780). Başka bir bakış açısıyla liderlik; belirli şartlar altında, belirli kişisel veya grupsal amaçları gerçekleştirmek üzere, bir kimsenin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi süreci olarak tanımlanabilir (Koçel, 2006: 583). Bu süreçte yer alan yaratıcılık, risk alma ve problem çözme gibi ortak becerilere sahip liderlerin; bireyleri etkin çalışabilmeleri doğrultusunda motive ederken farklı liderlik tarzları uyguladıkları gözlemlenmiştir (Lather vd, 2009: 24). Dolayısıyla liderler, grupta yer alan izleyicilerini değişik liderlik tarzları ile etkileyebilmektedir. Geçmişte yapılan araştırmalarda liderlik tarzının örgütsel amaçların başarılmasında önem taşıyan bir unsur olduğuna işaret

edilmektedir (Kahai ve diğerleri, 2003: 500; Kennedy ve Anderson, 2002: 545-546; 2005: 116; Yueh ve diğerleri, 2010: 1).

Örgütlerin rekabet koşulları altında yaşamlarını sürdürebilmeleri, örgüt yapılarına uygun liderlik tarzını benimsemelerini gerektirmektedir (Bakanauskiene ve Bartnikaite, 2009: 8). Örgüt üyeleri tarafından benimsenen liderlik tarzının bireylerin iş tatmini, iş için fazladan çaba göstermeleri, verimlilikleri ve tükenme düzeyleri üzerinde etkili olacağı belirtilmektedir (Bennett, 2009: 2). Diğer bir ifade ile örgütsel başarının elde edilmesinde tek bir liderlik tarzının benimsenmesi mümkün değildir. Bu nedenle örgütün yönetim anlayışını yansıtan en uygun liderlik tarzının seçilmesi gerekmekte, seçim esnasında ise ortamsal koşulların, liderlik sürecinin ve liderin kişisel özelliklerinin incelenmesinin üzerinde durulmaktadır (Çelik, 2008: 52). Sonuç olarak örgütsel etkinlik bağlamında araştırmacılar tarafından çeşitli liderlik tarzları üzerinde çalışılmış ve bu tarzlar içerisinde en fazla sayıda araştırma yapılan, en bilinen ve en modern teori Bass tarafından ortaya koyulan tam alan liderlik modeli bakış açıdır (Fey ve diğerleri, 2001: 618; Hambley ve diğerleri, 2007: 2; Giri ve Santra, 2010: 85-86; Bodla ve Nawaz, 2010: 209).

İlk kez 1978 yılında Burns tarafından tanımlanan tam alan liderlik modeli; öncelikle dönüşümcü ve etkileşimci liderlik özellikleri ile literatürde yer almış daha sonra Bass ve Avolio tarafından genişletilerek; modele tam serbesti tanıyan liderlik özelliği eklenmiştir. Dolayısıyla model dönüşümcü, etkileşimci ve tam serbesti tanıyan olmak üzere üç temel liderlik özelliğini içermektedir. Literatürde 1980'lerden beri bu model ile ilgili gerçekleştirilen önemli sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu modelin ilettilmesine yönelik devam eden çalışmaların bazılarında araştırmacılar tam serbesti tanıyan liderlik kavramı yerine pasif kaçınmacı liderlik terimini kullanmayı daha uygun görmüşlerdir (Bennett, 2009: 2; Ho ve diğerleri, 2009: 2438). Tam alan modeli kapsamında yer alan liderlik özelliklerini kısaca şöyle açıklayabiliriz (Dilek, 2005: 20; Eren, 2006:459; Gunther ve diğerleri, 2007: 197; Bakan, 2008: 5; Frey ve diğerleri, 2009: 215; Bennett, 2009: 2; Ho ve diğerleri, 2009: 2438; Lather ve diğerleri, 2009: 25; Giri ve Santra, 2010: 86):

- *Dönüşümcü liderlik*; Lider, kendi kişisel amaçlarından daha çok grubun amacının ve misyonun kabul edilmesi doğrultusunda farkındalık yaratmakla birlikte bu amaca önem vermeleri konusunda izleyicilerini ikna eder. Dönüşümcü liderler, örgütlerinde gerekli değişim ve yenileşmeyi gerçekleştirerek üstün performans düzeyine ulaşabilmesi için mevcut ilkeleri sorgulayıp yeni ilkeler koyan liderlerdir. Ayrıca lider, grup içerisindeki bireyleri sahip olduğu kişisel değerler, karşılıklı özveri ve uzlaşma ile yönlendirir. Bireyler lidere saygı duyarlar, güvenirlere ve bağlanırlar bu sayede örgütsel etkinliğin artmasına da katkı sağlarlar. Dönüşümcü liderlik;

karizma, ideal etki, ilham verici motivasyon, entelektüel uyarım ve bireysel etken olmak üzere beş bileşenden oluşmaktadır.

- *Etkileşimci liderlik*; lider himayesi altındaki bireylerin beklentilerini anlamaya çalışarak onları kişisel istekleri doğrultusunda motive eder, performanslarını gözlemler. Örgütsel amaçlara ulaşan bireyleri performans sonuçlarına göre ödüllendirir. Etkileşimci lider, mevcut yönetim tekniklerini verimli ve kurallara uygun biçimde uygulamaya koymaya çalışır; bireyler belirlenen standartlar dışına çıktığında veya hata yaptığında ise gereken önlemleri alır. Diğer bir ifade ile etkileşimci liderler işlerini doğru yapmaya özen gösterir. Koşulsal ödül, istisnalar ile aktif yönetim ve istisnalar ile pasif yönetim olmak üzere üç bileşeni bulunmaktadır.

- *Tam serbesti tanıyan lider*; grup içerisindeki çatışmaları çözmekten, sorumluluk almaktan ve karar vermekten kaçınır, grup üyeleri tarafından kendisine bir konuda fikir sorulduğunda görüşünü bildirir fakat bu görüş bireyleri bağlayıcı nitelikte değildir. Bireyler hata yapana kadar bekler veya amaçlara ulaşılmama noktasında müdahale eder. Tam serbesti tanıyan liderlik diğerlerine göre daha pasif ve etkisiz bir liderliktir. Lider ile takipçileri arasında yönetme, yönlendirme, etkileşim, ilişki ve ortak faaliyetler alt düzeydedir. Bireyler kendi hallerine bırakılmaktadır.

3. AKIL HOCALIĞI EĞİLİMİ VE LİDERLİK TARZI İLİŞKİSİ

Başarılı örgütlerde liderlerin ve liderlik becerilerinin geliştirilmesinde birebir ilişkiyi ifade eden akıl hocalığı uygulaması temel unsurlardan birisi olarak görülmektedir (Middlebrooks ve Haberkorn, 2009: 7). Diğer bir ifade ile akıl hocalığı, liderlik becerilerinin pekiştirilmesinde ve gelecekte lider olabilecek kişilerin yetiştirilmesinde önemli bir araç olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte araştırmacıların çoğu; akıl hocalığının bireyin liderlik rolüne hazırlanmasında ve liderlik sürecinin başarısında kritik bir süreç olduğunu düşünmektedirler (Cloughen ve diğerleri, 2009: 326). Akıl hocalığı ve liderlik ilişkisi bütünleşik bir süreç olarak ifade edilmekte ve bu sürecin bireylere faydalı olabilmesinde; liderlik davranışı ile akıl hocalığı sorumluluğunun birbirleriyle tutarlı olmasının gerekliliği belirtilmektedir. (Bally, 2007: 143).

Liderlik özelliklerine sahip akıl hocaları; biçimsel veya biçimsel olmayan sosyal yapılandırma süreci ile usta-çırak arasındaki ilişki gibi betimlenebilecek karşılıklı öğrenme sürecini; profesyonel amaçlar doğrultusunda geliştirmektedirler. (Ferrigno ve Muth, 2006: 276). Biçimsel veya biçimsel olmayan akıl hocalığı programları liderlik geliştirme süreci olarak ele alınmakta ve insan kaynakları eğitim ve geliştirmenin de aracı

olarak görülmektedir (Kim, 2007: 182). Akıl hocalığı rolünü üstlenen bireyler biçimsel veya biçimsel olmayan programlar vasıtası ile bireylerin kariyer fırsatlarının görmesine yardım etmekte, kariyer fırsatlarını ortaya çıkarmakta diğer taraftan ise rol modeli olarak veya arkadaşlık desteği sağlayarak onlara psikososyal danışmanlık hizmetinde bulunmakta, böylece kendi liderlik becerilerini geliştirmektedirler (McAlearney, 2005: 494).

Örgüt yöneticileri ve örgüt yönetimi konusunda son yıllarda araştırma yapanlar, akıl hocasının davranışlarının akıl hocalığı ilişkisinin kalitesini etkilediğini açıklamışlar bununla birlikte birçok araştırmacı dönüşümcü liderlik tarzının akıl hocalığı eğiliminin gösterilmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Diğer bir ifade ile akıl hocaları, dönüşümcü liderler gibi bireyleri örgütsel değerler doğrultusunda yönlendirmekte ve onlara örnek olmaktadır (Godshalk ve Sosik, 2000: 294). Tam alan modeli kapsamında yer alan liderlik tarzları ile akıl hocalığı ilişkisi incelendiğinde dönüşümcü liderlik tarzının etkileşimci liderlik tarzına göre akıl hocalığı eğilimi ile daha olumlu bir ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Çünkü dönüşümcü liderler, izleyicileri ile duygusal bir bağ kurmakta ve bu nedenle de akıl hocalığı ilişki sürecini kolaylaştırmaktadırlar. (Scandura ve Williams, 2004: 450). Dönüşümcü liderlik tarzı ile akıl hocalığı eğilimi kariyer hareketliliği, performans, örgütsel bağlılık ve iş tatmini gibi benzer sonuçları etkileyen kavramlardır.

4.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

Araştırmanın amacı, öğretim üyelerinin araştırma görevlilerine yönelik sergiledikleri akıl hocalığı eğilimleri (mentoring) ile sahip oldukları liderlik tarzları arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Araştırma, konu ve uygulama açısından sınırlandırılmış bir çalışmadır. Araştırma konu açısından; akıl hocalığı eğilimi ve liderlik tarzları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve açıklanmasıyla sınırlıdır. Akıl hocalığı eğilimi ile ilgili değişkenler; Sosik ve Godshalk (2000) çalışmasında yer alan kariyer geliştirme ve psikolojik destek boyutları ile Özdaşlı, Kanten ve Kanten'in (2010) çalışmasında yer alan kariyer rehberliği boyutlarını kapsamaktadır. Liderlik tarzları ile ilgili değişkenler ise Bass ve Avolio (1997) Çok boyutlu liderlik soruları (MLQ-5X) kapsamında yer alan etkileşimci, dönüşümcü ve tam serbesti tanıyan liderlik boyutları ile Minett vd (2009) çalışmasında yer alan çıkarıcı, profesyonel ve bürokratik liderlik tarzı boyutlarından oluşmaktadır. Araştırma uygulama açısından ise, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi ile Süleyman Demirel Üniversitesi bünyesindeki fakülte ve yüksekokullarda görev yapan öğretim üyeleri ile sınırlandırılmıştır.

4.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda geliştirilen temel hipotez ile alt hipotezler şu şekildedir:

H1: Öğretim üyelerinin akıl hocalığı eğilimleri ile liderlik tarzları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H2.1: Öğretim üyelerinin dönüşümcü liderlik tarzı akıl hocalığı eğilimlerini etkilemektedir.

H2.2: Öğretim üyelerinin tam serbesti tanıyan liderlik tarzı akıl hocalığı eğilimlerini etkilemektedir.

H2.3: Öğretim üyelerinin çıkarıcı liderlik tarzı akıl hocalığı eğilimlerini etkilemektedir.

H2.4: Öğretim üyelerinin bürokratik liderlik tarzı akıl hocalığı eğilimlerini etkilemektedir.

H2.5: Öğretim üyelerinin dönüşümcü liderlik tarzı akıl hocalığı eğilimlerini etkilemektedir.

4.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket formunda akıl hocalığı eğilimi (mentoring) ve liderlik tarzlarının ölçülmesine yönelik farklı boyutları içeren, beş aralıklı metrik ifadelerden oluşan iki temel ölçek kullanılmıştır. Akademisyenlerin akıl hocalığı eğilimlerinin ölçülebilmesi amacıyla Sosik ve Godshalk (2000) ile Özdaşlı vd (2010) çalışmasından alınan, 24 ifadeden oluşan üç boyutlu ölçekten yararlanılmıştır. Liderlik tarzları ölçeği ise, Bass ve Avolio (1997) Çok boyutlu liderlik ölçeğinin ve Minett vd (2009) çalışmasında yer alan ölçeğin Türkçe'ye çevrilmesiyle 44 ifadeden oluşturulmuştur. Ayrıca, anket formunda akademisyenlerin demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik sekiz adet soru bulunmaktadır.

4.4. Örneklem

Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen; Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi bünyesindeki 2 yüksekokul, 3 meslek yüksekokulu ve 2 fakültede görev yapan 112 öğretim üyesi ile Süleyman Demirel Üniversitesi bünyesindeki 2 yüksekokul, 17 meslek yüksekokulu ve 15 fakültede görev yapan 777 öğretim üyesi araştırmanın kapsamına alınmıştır. Araştırmanın sonucunda, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nden geri dönen ve geçerli kabul edilen 47 adet (%41) anket formu ile Süleyman Demirel Üniversitesinden geri dönen ve geçerli kabul edilen 81 adet (% 10) anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma sonuçlarının genellenmesi gibi bir amaç taşınmamaktadır. Araştırmanın sonuçları araştırma örneklemini oluşturan 128 öğretim üyesi için geçerlidir.

4.5. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizinde bir takım istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapısal geçerliliğinin test edilmesinde faktör analizi kullanılmış ve ölçeklerin her biri için güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma hipotezlerinde ileri sürülen değişkenler arası ilişkilerin belirlenmesi amacıyla, pearson korelasyon analizi ve değişkenler arası ilişkilerin niteliğinin açıklanmasında ise regresyon analizi yönteminden yararlanılmıştır.

4.6. Araştırma Bulguları

4.6.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan akademik personelin %84'ü bay; %16'sı ise bayandır. Akademisyenlerin medeni durumları incelendiğinde, %9'unun bekar; %91'inin ise evli olduğu görülmüştür. Akademisyenlerin %52'si 24-40 arası; %47'si ise 41-60 yaş grubuna dahildir. Unvanlar açısından incelendiğinde, akademisyenlerin %15'inin profesör, %23'ünün doçent ve %62'sinin yardımcı doçent unvanına sahip oldukları görülmüştür. Araştırmaya katılan akademisyenlerin %32'sinin idari görevi bulunmakta iken, %68'inin ise herhangi bir idari görevi bulunmamaktadır. Kıdem açısından ise akademisyenlerin %22'sinin 1-10 yıl arası bir süredir, %54'ünün 11-20 yıl arası bir süredir ve %19'unun ise 21 yıl ve üzeri bir süredir akademik personel olarak görev yaptığı belirlenmiştir. Ayrıca akademisyenlerin %63'ü Süleyman Demirel Üniversitesinde; %37'si ise Mehmet Akif Ersoy üniversitesinde görev yapmaktadır.

4.6.2. Güvenilirlik ve Faktör Analizlerine İlişkin Bulgular

Akademisyenlerin akıl hocalığı (mentoring) eğilimi ile liderlik tarzlarına ait veriler, keşfedici faktör analizine sokulmuş ve varimax döndürme yöntemi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizinde, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olup olmadığının belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testleri ile verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen Barlett testlerine ilişkin değerler, Tablo 1'de özetlenmiştir:

Tablo 1: KMO ve Barlett Test Değerleri

Ölçekler	KMO değeri	Barlett değeri	Barlett anlamlılık
1. Akıl hocalığı eğilimi	0,835	700,588	0,000
2. Liderlik tarzları	0,733	918,976	0,000

KMO testleri ve Barlett testlerinin sonuçlarının anlamlı olduğu görülmüştür. Ölçeklerin her biri için gerçekleştirilen faktör analizlerinde,

faktör yükü 0,40'ın altında olan maddeler ile teorik özelliklere uygun bir faktör yapısı oluşturmadığı gözlemlenen maddeler ölçeklerin kapsamından çıkarılmıştır. Gerçekleştirilen faktör analizlerin sonucunda, ölçeklerin teoriye uygun tek bir yapıyı ölçtükleri ve yapısal geçerliliğe sahip oldukları ifade edilebilir.

Hesaplanan iç tutarlılık katsayıları sonucunda, ölçeklerin sosyal bilimler alanında yeterli güvenilirlik düzeylerine sahip oldukları görülmüştür. Faktör analizleri sonucunda oluşan faktörler, faktör yükleri, açıklanan varyanslar ve hesaplanan iç tutarlılık katsayılarına ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Akıl Hocalığı Eğilimi Ölçeği

Tablo 2: Akıl Hocalığı Eğilimi Ölçeği Hesaplanan Döndürülmüş Faktör Yükleri

Faktör 1:Kariyer geliştirme desteği (açıklanan varyans=%21,270;Cronbach's Alpha= 0,80)

1. Geleceğe hazırlanmalarını sağlayacak işler verme
0,847
2. Bilgi ve becerilerini geliştirici işler verme
0,750
3. Karar verici konumdaki kişilerle ilişkileri geliştirici sorumluluk
verme 0,747
4. Kariyerlerine zarar verecek riskli durumları azaltmaya çalışma
0,681
5. Performansları ile ilgili geri bildirim sağlama
0,521

Faktör 2:Kariyer planlama rehberliği (açıklanan varyans=%21,097;Cronbach's Alpha= 0,82)

6. Bilgi, yetenek ve davranışları geliştirme konusunda destek olma
0,794
7. Başarılı olmaları için gereken desteği sağlama
0,759
8. Akademik gelişimleri için gereken danışmanlığı yerine getirme
0,656
9. Anlattıklarını dinleme ve onlara zaman ayırma
0,612

10. İleriye yönelik planlama ve çalışmalar yapmaları için destekleme
0,611
11. Eksik ve gelişmesi gereken yönlerini görmelerine yardımcı olma
0,521

Faktör 3: Psikolojik destek (açıklanan varyans= %15,987; Cronbach's Alpha= 0,66)

12. Endişe ve korkularını açıkça anlatmaları konusunda destekleme
0,820
13. Sürekli empati kurma
0,787
14. Yaşadıkları çatışmalarda onlara destek olma
0,508

Çıkarım yöntemi: Temel bileşenler analizi – **Döndürme yöntemi:** Varimax döndürmesi

Liderlik Tarzları Ölçeği

Tablo 3: Liderlik Tarzları Ölçeği Hesaplanan Döndürülmüş Faktör Yükleri

Faktör 1:Dönüşümcü liderlik (açıklanan varyans= %16,283;Cronbach's Alpha= 0,81)

1. Genellikle ortak misyonun önemine vurgu yapma
0,722
2. Problemlerin çözümünde farklı bakış açıları ortaya koyma
0,752
3. Herkesle tek tek ilgilenme
0,702
4. Farklı görüşleri/bakış açılarını öğrenmeye çalışma
0,725
5. Önemli konulara dikkat çekme konusunda başarılı olma
0,656
6. İyi bir öğretmen ve koç olma
0,602
7. Güven uyandırma
0,584

Faktör 2:Tam serbesti tanıyan liderlik (açıklanan varyans=%12,037; Cronbach's Alpha= 0,76)

8. İşler bozulmaya başlayınca müdahale etmeden düzelmesini bekleme 0,794
9. Problemler kronik bir hal alınca harekete geçme 0,736
10. Ancak başarısızlık durumunda müdahale etme 0,766
11. Problemler çok ciddi düzeyde ise harekete geçme 0,707

Faktör 3: Çıkarıcı liderlik (açıklanan varyans= %11,439; Cronbach's Alpha= 0,75)

12. Etkin ve devamlı olabilmek güçlü kişilerle olan ilişkilere bağlı 0,816
13. Başarılı olabilmek için etkili ilişkiler geliştirmek önemli 0,764
14. Başarılı olabilmek olayları kontrol edebilecek güç kazanmaya bağlı 0,724
15. Diğerlerini etkileyecek kararlarda boşluklar oluşturma 0,569

Faktör 4: Bürokratik liderlik (açıklanan varyans= %10,425; Cronbach's Alpha= 0,68)

16. Açık iş tanımlarının ve sorumluluklarının olmasında ısrarcı olma 0,815
17. Amaçların başarılmasında yeteneklerin farkında olunmasını isteme 0,648
18. Etkili olabilmek için hiyerarşik bir organizasyon yapısı gerekli 0,681

Faktör 5:Etkileşimci liderlik (açıklanan varyans= %10,019; Cronbach's Alpha= 0,73)

19. Hata arama ve hatalara odaklanma 0,657
20. Hataların üzerinde durma 0,712
21. Başarısızlıklara odaklanma 0,765

Çıkarım yöntemi: Temel bileşenler analizi – **Döndürme yöntemi:** Varimaks döndürmesi

4.6.3. Araştırma Hipotezine İlişkin Bulgular

Araştırma hipotezinde ileri sürülen değişkenler arası ilişkilerin varlığının belirlenebilmesi amacıyla gerçekleştirilen istatistiksel analizler sonucunda ulaşılan bulgu ve yorumlar aşağıda sırasıyla verilmektedir.

4.6.3.1. Akıl Hocalığı Eğilimi ve Liderlik Tarzları İlişkisi

Akıl hocalığı eğilimi ile liderlik tarzları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen pearson korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular, Tablo 4’de verilmektedir.

Tablo 4: Akıl Hocalığı Eğilimi-Liderlik Tarzları İlişkisi Özet Korelasyon Matrisi

	1	2	3	4	5	6	7	8
1.Kariyer geliştirme desteği	1,00							
2.Kariyer planlama rehberliği	,555**	1,00						
3.Psikolojik destek	,461**	,578**	1,00					
4.Dönüşümcü liderlik	,522**	,426**	,358**	1,00				
5.Tam serbesti tan. liderlik	,061	,015	,104	-,001	1,00			
6.Çıkarıcı liderlik	,231**	-,120	-,067	,202	,234**	1,00		
7.Bürokratik liderlik	,215	,011	,070	,310**	,213*	,356**	1,00	
8.Etkileşimci liderlik	,265**	,267**	,165	,065	,286**	,225	,188	1,00

** p<0,01

Korelasyon analizi bulgularında, öğretim üyelerinin araştırma görevlilerine sağladıkları kariyer geliştirme desteği ile dönüşümcü liderlik tarzı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($r=522$, $p<0,01$); yine kariyer geliştirme desteği ile etkileşimci liderlik tarzı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($r=265$, $p<0,01$) ve kariyer geliştirme desteği ile çıkarıcı liderlik tarzı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin ($r=231$, $p<0,01$) olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, öğretim üyelerinin araştırma görevlilerine sağladıkları kariyer planlama rehberliği ile dönüşümcü liderlik tarzı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($r=426$, $p<0,01$) ve yine kariyer planlama rehberliği ile etkileşimci liderlik tarzı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin ($r=267$, $p<0,01$) olduğu görülmektedir.

Korelasyon analizi sonucunda ulaşılan diğer bir bulguya göre, öğretim üyelerinin araştırma görevlilerine sağladıkları psikolojik destek ile dönüşümcü liderlik tarzı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin ($r=358$, $p<0,01$) olduğu görülmektedir. Korelasyon analizi bulgularına göre, öğretim üyelerinin akıl hocalığı eğilimleri ile belirli liderlik tarzları arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Korelasyon analizi bulguları araştırmanın temel hipotezini desteklemektedir. Buna göre, H1 temel hipotezi kabul edilmiştir. Öğretim üyelerinin liderlik tarzlarının akıl hocalığı eğilimleri üzerindeki etkisinin açıklanmasına yönelik gerçekleştirilen regresyon analizi bulguları Tablo 5’te özetlenmiştir.

Tablo 5: Liderlik Tarzlarının Akıl Hocalığı Eğilimleri Üzerindeki Etkisi

	R ²	F	β	p
Liderlik tarzları	,35	22,403		0,000***
Dönüşümcü liderlik			,535	0,000***
Çıkarıcı liderlik			-,136	0,075*
Etkileşimci liderlik			,271	0,000***

*** p<0,01 *p<0,10

Regresyon analizi bulgularında görüldüğü üzere; R² determinasyon katsayısı değerine göre, öğretim üyelerinin akıl hocalığı eğilimlerinde yaratılan değişkenliğin %35'i, üç liderlik tarzı tarafından açıklanmaktadır. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklayan regresyon modeli geçerlidir (F=22,403; p<0,001 anlamlılık düzeyinde). Pozitif beta değerleri, “dönüşümcü liderlik” ile “etkileşimci liderlik” tarzlarının, akıl hocalığı eğilimlerini olumlu olarak etkilediğini göstermektedir. Diğer bir ifade ile, öğretim üyelerinin “dönüşümcü liderlik” ile “etkileşimci liderlik” tarzlarındaki bir birimlik artış, diğer bağımsız değişkenler sabit kalmak şartıyla, akıl hocalığı eğilimlerinde sırasıyla, 535 birimlik ve 271 birimlik bir artış sağlamaktadır. Negatif beta değeri ise, “çıkarıcı liderlik” tarzının akıl hocalığı eğilimlerini olumsuz olarak etkilediğini göstermekle birlikte, bu sonuç % 90 güven aralığında geçerlidir. Buna göre, öğretim üyelerinin “çıkarıcı liderlik” tarzındaki bir birimlik artışın, akıl hocalığı eğilimleri üzerinde, 136 birimlik bir azalışa ya da tersi biçimde; “çıkarıcı liderlik” tarzındaki bir birimlik azalışın, akıl hocalığı eğilimleri üzerinde, 136 birimlik bir artışa yol açacağı söylenebilir. Regresyon analizi bulgularına göre H2.1, H2.3 ve H2.5 hipotezleri kabul; H2.2 ile H2.4 hipotezleri ise reddedilmiştir.

SONUÇ

Akıl hocalığı (mentoring), insan kaynakları yönetimi literatüründe, son yıllarda araştırmacıların ilgisini çeken ve gittikçe artan bir biçimde ele alınan konuların başında gelmektedir. Araştırmacılar akıl hocalığı ilişkisini, örgütlerde önemli bir kariyer geliştirme aracı olarak nitelemekte ve akıl hocalığı ilişkisinin örgütsel ve bireysel amaçlar üzerindeki olumlu etkisini vurgulamaktadır. Klasik anlamıyla; deneyim ve bilgi açısından ileri düzeydeki birey ile deneyimsiz genç birey arasında, “gönüllü ve isteğe bağlı” bir şekilde gerçekleşen akıl hocalığı ilişkisinin, genç bireylerin kariyer ilerlemesine önemli katkılar sağladığı; bununla birlikte, akıl hocalığı yapmanın astların sadakat ve bağlılığını kazanma üzerinde önemli rol oynadığı kabul edilmektedir. Diğer taraftan, örgütteki etkili ve deneyimli

bireylerin, astlarının akıl hocalığını üstlenmeleri üzerinde etkili olan çeşitli unsurların varlığından bahsedilmektedir. Bu unsurlardan birisi olan liderlik tarzlarının, akıl hocalığı eğilimleri üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen bu araştırmanın sonucunda, araştırma hipotezlerini destekleyen bulgulara ulaşılmıştır.

Öğretim üyeleri ile araştırma görevlileri arasındaki ilişki, örgütsel ve bireysel amaçların bütünleştirildiği, çok yönlü, mesleğe özgü normlarla şekillenen bir temele dayanmakla birlikte; klasik anlamda usta-çırak ilişkisinin özgün bir örneğini teşkil etmektedir. Bununla beraber, bu ilişkide performans geliştirme odaklı bir kavram olan “koçluk” ile “kariyer geliştirme” odaklı bir kavram olan “akıl hocalığı” süreçlerinin önem taşıdığı söylenebilir. Bu süreçlerde öğretim üyelerinin araştırma görevlilerine rol modeli sunma, kariyer geliştirme desteği sağlama, psikolojik destek sağlama gibi rol ötesi davranışları ne ölçüde sergiledikleri araştırılmaya değer bir konudur. Bir tür prososyal davranış olarak kabul edilen akıl hocalığının, öğretim üyesi ile araştırma görevlisi arasındaki ilişkinin önemli bir boyutunu teşkil edebileceği/etmesi gerektiği düşünülebilir. Fakat akıl hocalığı yapma konusunda istekli olmak, bireyden bireye değişebilen ve farklı değişkenlerle ilişkili bir olgudur. Öğretim üyelerinin araştırma görevlilerine yönelik sahip oldukları akıl hocalığı eğilimleri üzerinde liderlik tarzlarının bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen bu araştırmanın sonucunda, liderlik tarzlarının akıl hocalığı eğilimlerini etkilediği görülmüştür. Araştırmanın sonuçları, araştırma kapsamındaki öğretim üyeleri için geçerlidir. Bununla birlikte araştırmanın, liderlik tarzları ile akıl hocalığı eğilimi arasındaki ilişkilerin test edilmesine yönelik olması sebebiyle önem taşıdığı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamındaki öğretim üyelerinin, araştırma görevlilerine “kariyer geliştirme desteği sağlama”, “kariyer planlama rehberliği yapma”, “psikolojik destek sağlama” gibi akıl hocalığı eğilimleri ile belirli liderlik tarzları (dönüşümcü, çıkarıcı, etkileşimci) arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Söz konusu liderlik tarzlarının akıl hocalığı eğilimleri üzerindeki etkisi irdelendiğinde ise, dönüşümcü ve etkileşimci liderlik tarzlarının akıl hocalığı eğilimlerini arttırıcı; çıkarıcı liderlik tarzının ise akıl hocalığı eğilimlerini azaltıcı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Dönüşümcü ve etkileşimci liderlik tarzlarına sahip öğretim üyelerinin bu özelliklerinin akıl hocalığı eğilimlerini olumlu olarak etkilediği anlaşılmaktadır. Çıkarıcı liderlik tarzına sahip öğretim üyelerinin ise akıl hocalığı yapma eğilimlerini olumsuz olarak etkilediği ve çıkarıcı liderlik tarzının söz konusu öğretim üyelerinin akıl hocalığı eğilimlerini azaltıcı bir unsur olduğu söylenebilir. Akademik kurumlarda insan kaynağı ihtiyacının her geçen gün nitelik ve nicelik olarak artmakta olduğu ülkemizde, akıl hocalığı ilişkisinin bir kariyer geliştirme modeli olarak yaygınlaşmasının

önem taşıdığını düşünülmektedir. Bu doğrultuda, konu ve uygulama açısından daha kapsamlı araştırmaların gerçekleştirilmesinin ve önerilerin geliştirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AVCI, U. ve TOPALOĞLU, C. “Hiyerarşik Kademelere Göre Liderlik Davranışlarını Algılama Farklılıkları: Otel Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma”, **KMU İİBF Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 16, 1-20, 2009.
- BAKAN, İ. “Örgüt Kültürü” ve “Liderlik” Türlerine İlişkin Algılamalar ile Yöneticilerin Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması”, **KMU İİBF Dergisi**, Yıl:10 Sayı:14, 2008.
- BAKANAUŠKIENĖ, I. ve BARTNIKAITĖ, E. “Leadership Styles in the Context of Overall Managerial Competence: The Lithuanian Company Case”, **ORGANIZACIJA VADYBA: SISTEMINIAI TYRIMAI**: 51, 1392-1142, 2009.
- BALLY, J.M.G. “The Role of Nursing Leadership In Creating a Mentoring Culture In Acute Care Environments”, **Nursing Economics**, Vol: 25, No: 3, 143-149, 2007.
- BARRETT, R. “Small Business Learning Through Mentoring: Evulating a Project”, **Education & Training**, Vol: 48 No: 8/9, 614-626, 2006.
- BASS, B.M. ve AVOLIO, B.J. “Full range leadership development: Manual for the Multifactor leadership questionnaire” Palo Alto, CA: Mind Garden, 1997.
- BENNETT, T.M. “ A Study of the Management Leadership Style Preferred by it Subordinates”, **Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict**, Vol: 13, No: 2, 1-25, 2009.
- BLICKLE, G., SCHNEIDER, P., PERREWE, P.L., BLASS, F.R. ve FERRIS, G.R. “ The Roles of Self-disclosure, Modesty, and Self-monitoring in the Mentoring Relationship”, **Career Development International**, Vol: 13, No:3, 224-240, 2008.
- BODLA, M.A. ve NAWAZ, M.M. “Comparative Study of Full Range Leadership Model Among Faculty Members in Public and Private Sector Higher Education Institutes and Universities”, **International Journal of Business and Management**, Vol: 5, No: 4, 208-214, 2010.
- BOLAT, T. ve SEYMEN, O.A. “Örgütlerde İş Etiğinin Yerleştirilmesinde Dönüşümcü Liderlik Tarzının Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme, **Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 59-84, 2

- ÇELİK, C. ve SÜN BÜL, Ö. “Liderlik Algılamalarında Eğitim ve Cinsiyet Faktörü: Mersin İlinde Bir Alan Araştırması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.13, S.3, 49-66, 2008.
- DİLEK, H. “ Liderlik Tarzlarının ve Adalet Algısının; Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkilerine Yönelik Bir Araştırma”, **Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Gebze, 2005.
- EMMERIK, H.V. “For Better and for Worse- Adverse working conditions and the Beneficial Effects Of Mentoring”, **Career Development International**, Vol: 9, No: 4, 358-373, 2004.
- EREN, Erol, “**Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**”, Beta Yayınları, Yayın No: 1433, 9.Baskı, İstanbul, 2006.
- FERRIGNO, T.B. ve MUTH, R. “Leadership Mentoring and Situated Learning: Catalysts for Principalship Readiness and Lifelong Mentoring”, **Mentoring & Tutoring**, Vol. 14, No. 3, 275–295, 2006.
- FEY, C.F., ADAEVA, M. ve VITKOVSKAIA, A. “Developing a Model of Leadership Styles: What Works Best in Russia?”, **International Business Review**, 10, 615–643, 2001.
- FREY, M., KERN, R.M., SNOW, J. ve CURLETTE, W.L. “Lifestyle and Transformational Leadership Style” **The Journal of Individual Psychology**, Vol: 65, No: 3, 212- 240, 2009.
- GIRI, V.N. ve SANTRA, T. “ Effects of Job Experience, Career Stage, and Hierarchy on Leadership Style” **Singapore Management Review**, Vol: 32, No:1, 85-93, 2010.
- GODSHALK, V.M. ve SOSIK, J.J. “Does Mentor-Protégé Agreement on Mentor Leadership Behavior Influence the Quality of a Mentoring Relationship?”, **Group & Organization Management**, Vol: 25 No: 3, 291-317, 2000.
- GUNTHER, M., EVANS, G., MEFFORD, L., ve COE, T.R. “ The Relationship Between Leadership Styles and Empathy Among Student Nurses”, **Nursing Outlook**, 55, 196-201, 2007.
- HAMBLEY, L.A., Q’NEILL, T.A. ve KLINE, T.J.B. “Virtual Team Leadership: The Effects of Leadership Style and communication Medium on Team Interaction Styles and Outcomes” **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, 103, 1–20, 2007.

- HANNAY, M. “ The Cross-Cultural Leader: The Application of Servant Leadership Theory in the International Context” **Journal of International Business and Cultural Studies**, 1-12, 2009.
- HENRIQUES, P.L. ve CURADO, C. “Pushing the Boundaries on Mentoring: Can Mentoring Be a Knowledge Tool?”, **Journal of Business Economics and Management**, 10(1): 85–97, 2009.
- HO, J.S.Y., YONG, D., CHING, P.W. ve BOON, K. “Closing the Leadership Gaps: Preferred and Perceived Leadership Style Among Life Insurance Agents”, **Australian Journal of Basic and Applied Sciences** , 3(3): 2437-2446, 2009
- HOLMES, J. “Leadership Talk: How Do leaders ‘Do mentoring’, and is Gender Relevant?”, **Journal of Pragmatics**, Vol: 37, 1779-1800, 2005
- JOTKOWITZ, A.B. ve CLARFIELD, A.M. “Mentoring in Internal Medicine” **European Journal of Internal Medicine**, 17, 399-401, 2006.
- KAHAI, S.S., SOSIK, J.J. ve AVOLIO, B.J. “Effects of Leadership Style, Anonymity, and Rewards on Creativity-Relevant Processes and Outcomes in an Electronic Meeting System Context”, **The Leadership Quarterly**, 14, 499–524, 2003.
- KIM, S.S. “ Learning Goal Orientation, Formal Mentoring, and Leadership Competence in HRD”, **Journal of European Industrial Training**, Vol: 31, No: 3, 181-194, 2007.
- KOÇEL, T. **İşletme Yöneticiliği**, Arıkan Basım, 10. Baskı, İstanbul, 2006.
- LATHER, A.S., JAIN, V.K., JAIN, S. ve VIKAS, S. “Leadership Styles in Relation to Conflict Resolution Modes : A Study of Delhi Jal Board (DJB)”, **XIMB Journal Of Management**, 19-38, 2009.
- MATHEWS, P. “The Role Of Mentoring in Promoting Organisational Competitiveness”, **CR**, Vol: 16, No: 2, 158-169, 2006.
- MCALEARNEY, A.S. “Exploring Mentoring and Leadership Development in Health Care Organizations”, **Career Development International**, Vol: 10, No: 6/7, 493-511, 2005.
- McCLOUGHEN, A., O’BRIEN, L. ve JACKSON, D. “Esteemed Connection: Creating a Mentoring Relationship for Nurse Leadership”, **Nursing Inquiry**, 16(4): 326–336, 2009.
- MCCOLL-KENNEDY, J.R. ve ANDERSON, R.D. “Subordinate–Manager Gender Combination and Perceived Leadership Style Influence on

- Emotions, Self-esteem and Organizational Commitment”, **Journal of Business Research**, 58, 115– 125, 2005.
- MIDDLEBROOKS, A.E. ve HABERKORN, J.T. “Implicit Leader Development”, **Journal of Leadership Studies**, Vol: 2, No: 4, 7-22, 2009.
- MINETT, D., YAMAN, H.R. ve DENİZCİ, B. “Leadership Styles and Ethical Decision-Making in Hospitality Management”, **International Journal of Hospitality Management**, 28, 486–493, 2009.
- NIEHOFF, B.P. “Personality Predictors of Participation as a Mentor”, **Career Development International**, Vol: 11, No: 4, 321-333, 2006.
- OKURAME, D.E. “Mentoring and Preferences: A Diagnostic Survey For Equal Mentoring Opportunity”, **Equal Opportunities International**, Vol: 27, No: 6, 519-536, 2008.
- ORTIZ, D.G. “A Study of The Relationship Between Mentor Leadership Style and Protege Career Advancement”, **Our Lady of the Lake University**, San Antonio, Texas, 2008.
- ÖZDAŞLI, K., KANTEN, S. ve KANTEN P. “Yöneticilerin Kariyer İlerleme Arzusu İle Örgütsel Bağlılıklarının, Akıl Hocalığı Eğilimlerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:14, S:3, 229-243, 2009.
- SCANDURA, T.A. ve WILLIAMS, E.A. “Mentoring and Transformational Leadership: The Role of Supervisory Career Mentoring”, **Journal of Vocational Behavior**, 65, 448–468, 2004.
- YUEH, L., CHEN, A., LEE, Y. ve BARNES, F.B. “ The Effects of Leadership Styles on Knowledge-based Customer Relationship Management Implementation”, **International Journal of Management and Marketing Research**, Vol: 3, No: 1, 1-18, 2010.
- UDEH, I.E. ve OMAR, A. “ Strategic Versus Gratuitous Mentoring: A Preliminary Investigation”, **Proceedings of the Academy of Strategic Management**, Vol: 8, No: 1, 44-47, 2009.

İLKÖĞRETİM OKULLARINDA SINIFTA ZAMAN KAYBETTİREN ETKİNLİKLER

Sait TAŞ*

ÖZET

Çalışmanın amacı, alt orta ve üst sosyoekonomik düzeye sahip çevrelerde bulunan ilköğretim okullarında, öğretmenlere sınıfta zaman kaybettiren etkinliklerin neler olduğu ve dersin hangi sürecinde gerçekleştiğini belirlemektir.

Araştırma sonucunda, genel olarak sınıfta zaman kaybettiren etkinliklerin; sınıf öğretmenlerinde dersin işlenişinde, branş öğretmenlerinde dersin girişinde ve işlenişinde daha sıklıkla olduğu gözlenmiştir. Branş öğretmenlerinde, sınıf öğretmenlerine göre sınıfta zaman kaybettiren etkinliklerin daha sıklıkla meydana geldiği tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinde sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler konusunda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Alt sosyoekonomik çevreye sahip ilköğretim okullarında sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler, orta ve üst sosyoekonomik çevreye sahip okullara göre daha çok bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sınıf yönetimi, Zaman yönetimi, Sınıfta zaman yönetimi.

TIME CONSUMING ACTIVITIES IN PRIMARY SCHOOLS

ABSTRACT

The aim of this study is to define the time losing activities for teachers in the class in primary schools which have lower middle and upper socio economic environment and in which period of the lesson these activities occur.

It is seen that time losing activities in class teachers occur during teaching, and time losing activities in subject teachers occur at the beginning of the lesson and during the lesson. Class teachers are compared with subject teachers, and it is determined that in subject teachers, time losing activities occur more often than class teachers. As for class teachers, no considerable difference has been determined according to the gender of teachers about

* Yrd.Doç.Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Isparta, TÜRKİYE, stas@tef.sdu.edu.tr

time consuming activities. In the comparison of schools, it is seen that the time losing activities occur more often in primary schools that have lower socio economic environment than the primary schools that have upper socio economic environment.

Key Words: *Classroom management, Time management, Time management in class*

I. GİRİŞ

Zaman, insanın duyu organlarıyla algılayamadığı, fiziki, felsefi, psikolojik ve sosyolojik boyutları olan bir olgu ve gerçekliktir (Karşlı, 2006). Zaman, olayların geçmişten bugüne gelip, geleceğe doğru birbirini takip ettiği kesintisiz bir süreçtir (Smith, 1998). Çelik (2002) ise zamanı, belli bir işi yapabilmek için gereksinim duyulan süre olarak, Açıklan'da(1998), arka arkaya meydana gelen olay ve olayların algılanması biçiminde ifade etmektedir. Zaman her meslekten bireyler üzerinde baskı yapan evrensel bir kaynak olarak bilinmektedir. Öyleyse, herkes zamanı akıllıca planlamak ve kullanmak zorundadır (Ünal, 2000).

Zaman yönetimi ise; başlangıcı ve ihtiyaçları belirlemek, bu ihtiyaçları karşılayabilmek için gerekli olan hedefleri oluşturmak, öncelikli işleri belirlemek ve önceliklerle zamanı, planlama, programlama ve listeleme yoluyla uyumlaştırmak olarak tanımlanmaktadır (Smythe ve Ivan, 1999). Zaman yönetiminde iki şey önem taşımaktadır. Birincisi, öncelikli olana önem verme. Bu, beklentileri ifade etmekte ve insanı öncelikleri peşinde koşmaya doğru yöneltmektedir. İkincisi ise, önemli olana öncelik vermedir. Bu ise amaçları ifade etmekte, yaşamı amaçlar doğrultusunda sürdürmeyi sağlamaktadır.

Zaman her alanda önemli olduğu gibi eğitim öğretim etkinliklerinin yapıldığı sınıflarda daha da önem kazanmaktadır. Bir ders saatinin 40-45 dakika olduğu eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler derslerinin verimliliği için sınıftaki zamanı iyi yönetmek zorundadırlar.

Bu çalışmada sınıf yönetiminde nesnel zaman üzerinde durulacaktır. Sınıf yönetiminde nesnel zaman, doğal bazı olaylar ve saat gibi araçlar yardımıyla ölçülebilen “ zamanı” ifade etmektedir(Karşlı, 2006).

A.Sınıfta Zaman Yönetimi

Sınıfta zaman yönetimi kritik bir süreçtir. Bu durum, zamanın ve sınıfın kendine özgü özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Sınıfta zaman yönetiminin amacı, eğitimin amaçlarının gerçekleştirilmesi için ders süresini etkili ve verimli kullanmaktır. Etkili zaman yönetimi öğrencileri düzenli, dengeli çalışmaya yöneltir. (Ünal, 2000). Böylece öğrenciler sınıf ortamında

bulunmaktan sıkılmazlar. Aynı şekilde öğretmenler de etkili zaman yönetimi ile, öğrencilerin yaratıcılıklarını, yeteneklerini ortaya çıkarmak için daha fazla zaman bulurlar. Öğrencilerle daha uzun süre nitelikli bir şekilde beraber olurlar. Zamanın etkili yönetimi öğrenci, öğretmen ve okul yönetimine ekonomiklik sağlamaktadır.(Erkılıç, 2006)

Sınıfta zaman yönetimi, sınıfta öğretime hazırlık, öğretme-öğrenme süreci ve öğrencilerin öğrenme sürecine katıldıkları zaman olmak üzere üç boyutta ele alınabilir (Karlı, 2006). Öğretmenin sınıfa gelmeden ve geldikten sonra neler yapacağını bilmesi ders zamanını etkili şekilde kullanmasına yardımcı olacaktır. Ders zamanını etkili kullanan öğretmenin, sınıfının “iklimi” pozitif olacaktır. Sınıfın ikliminin iyileşmesi de öğrenmenin niteliğinin artmasına fırsat sağlanmış olacaktır. (Shortt vd. 1998). Çalışmamızda sınıfta zaman yönetimi, dersten önce ve derse girişte, ders işlenişinde ve ders bitişinde olmak üzere üç aşamada ele alınacaktır.

1.Dersten Önce ve Derse Girişte Zaman Yönetimi

Dersten önce yapılan çalışmalar, sınıfta öğrenme zamanının, dersin amaçlarına uygun geçmesini amaçlar. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak derse hazırlık çalışmalarıdır. Derse hazırlık çalışmalarının iyi yapılması sınıfta çıkabilecek her türlü engeli önceden tahmin etmede yardımcı olur. Bu da öğretmenin proaktif olmasını gerektirir. Plansızlık ve hazır olmama, çıkabilecek her türlü olumsuzluğun kaynağıdır. Bu durum öğretmenin, daha çok derse giriş aşamasında olmak üzere, dersin işleniş ve dersin bitişinde ders öncesi çalışmaları yapmasını gerektirir. Bu çalışmalar, plan yapma ve hazırlık, ders araç gereç ve kaynaklarının hazırlanması ve sınıf kurallarının tasarlanmasıdır (Erkılıç, 2006).

Plan yapma ve hazırlık: Sınıfta zamanın eğitsel amaçlar için doğru kullanımı, planlama ve zamanın etkili kullanımına bağlıdır (Başar, 2010). Plan ve hazırlık etkili bir ders için zorunludur. Bu amaçla kullanılabilir bir plan ve bu plana göre önceden hazırlık yapılmalıdır (Litvanyalı, 2004). Plan yapılırken öncelikleri açıkça belirleyen, işi çeşitlendirmeyen, konu bütünlüğü ve kurgusunu zihninde tasarlayan öğretmen zamanı etkili kullanır (Aksüt, 2003).

Öğrencilerin derse hazır gelmelerini sağlamak da burada önemli bir unsur olmaktadır. Öğrencilere önceden hazırlanmış çalışma takviminin verilmesi ve her hafta çizelgeye göre derslerin işlenmesi, ders kitapları dışında değişik kaynaklardan hazırlık yapmasını sağlayacaktır. Dersten önce yapılacak olan bu hazırlık dersin daha iyi öğrenilmesi, öğrencinin gelişmesi ve hayata hazırlanması için önemlidir (Litvanyalı, 2004). Dersten önce dersine hazırlık yaparak gelen öğrencinin dersin her aşamasında istenen davranışları yapması söz konusu olacaktır. Örneğin, öğretmene zaman

kaybettirecek gereksiz soru sormayacak, derse katkı yaparak öğrenmeyi destekleyecek, arkadaşları ile ilişkilerde sorun yaşamayacaktır.

Ayrıca öğretmenin duygusal ve fiziksel olarak derse hazır gelmesi de zaman açısından önem taşımaktadır. Öğretmen ders öncesi duygusal olarak hazırlanmalıdır (Erken, 2002). Öğretmen dersten önce oluşmuş sorunlarını sınıfa taşımamalı, sınıfın dışında bırakabilmelidir. Mesleğini, öğrencilerini sevmeyen öğretmenlerin, duygusal bir hazırbulunuşlukla sınıfa girmeleri mümkün değildir. Öğretmenin duygusal olarak dersine hazır olması, dersin etkili işlenmesine, katılımın artmasına dolayısıyla etkili zaman yönetimine olanak sağlayacaktır. (Erkılıç,2006). Öğretmenin fiziksel olarak derse hazırlığı ise, derse düzgün ve temiz bir kıyafetle gelmesi, kıyafet yönetmeliğindeki kuralları dikkate alması, derste ve laboratuvarlarda önlük giymesi (Litvanyalı, 2004) şeklinde kendisini gösterir. Öğretmenin dersten önce duygusal ve fiziksel olarak rahat olması, sınıfta oluşacak zaman kayıplarını en aza indirecek en önemli öğelerdendir.

Sınıf kurallarını belirleme ve açıklama: Öğretmen dersten önce sınıfta uyulacak kurallarla ilgili ön hazırlık yapmalıdır. Kural, davranışlarımıza yön veren, uyulması gereken ilkeler, hazır kararlar olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1998). Sınıf açısından bakıldığında kural, öğrencilere sınıfta hangi davranışın kabul edilebilir hangi davranışın kabul edilemez olduğunu açıklayan yargı olarak açıklanmaktadır (Parsh vd.,1995). Sınıf eş zamanlı ve anlık davranışların geliştiği çok boyutlu bir ortamdır (Başar, 2010). Sınıfta istenmedik, umulmadık olay ve davranışların olma olasılığı vardır. Bu nedenle sınıf içi etkileşimin ve öğrenme öğretme sürecinin amacına yönelebilmesi için sınıf yönetiminin belli kurallara dayanması gerekir (Ünal, 2000). Derste uyulması gereken kurallar öğrencilerle birlikte belirlenmeli, tüm öğrencilere açıklanmalı ve uyulmasına özen gösterilmelidir (Edwards, 1997). Kurallar herkese aynı şekilde uygulanmalı ve tutarlı olunmalıdır. Sınıfta uygulanacak kuralların önceden belirlenmesi, hem istenmeyen davranışların azalmasını hem de zamanın uygun kullanılmasını sağlayarak (Erden, 2001), öğretmenin ve öğrencilerin işlerini kolaylaştırır (Başar, 2010).

Ders araç gereç ve kaynaklarının hazırlanması: Dersin etkili olması için plan ve kuralların belirlenmiş olması yeterli değildir. Sınıfta zamanın etkin kullanılması için öğretmenin ders sırasında kullanacağı araç gereç ve kaynaklarının önceden hazırlanması da gerekir. Ders araç ve gereçlerinin yerli yerinde olması, kolayca bulunabilmesi, akılcı kullanılması dersin akışında önemli rol oynar (Evertson vd.1997). Sınıftaki bu akış, dersin işlenişinde amaç uygulama birlikteliği sağlayarak zaman kayıplarının azalmasına, dersin etkililiğinin artmasına neden olur. Bu etkililik dersin her aşamasında önemli bir yer kapsar.

Öğretmenler ders öncesi hazırlıkların önemini bilmesine rağmen bunları yeterince yapamamaktadırlar. Bunun sonucunda da, derste zaman kayıpları ile karşılaşmakta ve zaman kayıplarının önemli bir kısmı da dersin giriş aşamasına rastlamaktadır. Örneğin, öğretmen sınıfa geldiğinde öğrencilerin derse hazır ve yerlerinde olmaması, teneffüs saatlerinin olduğundan uzun kullanılması, öğretmenin konuya geçişteki gecikmeleri, bilgisayar, projeksiyon gibi eğitsel araçların çalıştırılmaması, yoklama ve duyuruların yapılması daha çok dersin başlangıcında gerçekleşmektedir. Öğretmenler, bu durumu bilerek daha çok dersin giriş aşamasındaki zaman kayıplarını azaltmalı, zamanı üreterek tüketmelidirler.

2.Ders İşlenişinde Zaman Yönetimi

Sınıf yönetiminde etkili zaman kullanımının en kritik ögesi derste zaman kullanımudur. Çünkü ders öncesi ve sonrası hazırlıkların amacı dersin etkili ve verimli kılınmasıdır. Ders öncesi hazırlıklar ne derece iyi olursa olsun, zamanın akılcı kullanılmadığı ders verimli olmayacaktır. Etkili ve verimli ders, istendik davranışların istendik sürede kazandırılmasıdır. Bu bağlamda en önemli sorunlardan biri, sınıfta zamanın etkili kullanımudur (Erkılıç,2006).

Eğitim-öğretimde zaman kavramı ayrılmış zaman, öğretim zamanı, meşgul olunan zaman ve akademik öğrenme zamanı olmak üzere dört farklı seviyede tanımlanmaktadır. Bu seviyeler birbirinin kapsamına giren heliksi bir yapıyı gösterir. Ayrılmış zamandan akademik öğrenme zamanına gidildikçe derste kalan süre azalmaktadır (Ekici, 2007).

Ayrılmış zaman, öğretmenin belli bir konuya içerik veya etkinlik için ayırdığı toplam zaman miktarıdır. Ayrılmış zaman miktarı arttıkça öğrenmenin de arttığı belirlenmiştir. Ancak öğretimin niteliği ve zamanın verimli kullanılması ayrılmış zaman miktarından daha önemlidir. Ayrılmış zamanı etkili kullanmak için öğretmenlerin, öğretim etkinliklerinde neleri ne zaman, nasıl yapacaklarını bilmeleri, amaçlardan uzaklaşmamaları gerekmektedir. Öğretim zamanı günlük işler tamamlandıktan sonra öğretim için kalan zamandır. Günlük işler, yoklama alınması, istenmeyen davranışların önlenmesi ve giderilmesi ile ilgili yapılanlar vb.dir.

Meşgul olunan zaman, öğrencinin gerçekten aktif olarak derse katıldığı ve dikkatini derse verdiği zamandır. Başarılı ve başarısız öğrenciler öğrenme zamanlarını kullanmaları açısından karşılaştırıldığında, başarılı öğrenciler öğrenme zamanlarının %85'ini aktif kullanırken, başarısız öğrenciler öğrenme zamanlarının %40'ını kullanmaktadırlar. Ayrıca meşgul olunan zaman ile çalışma arası verme arasında öğrenci başarısı açısından ilişki vardır. Başarılı öğrenciler iş bitince ara isterken, düşük başarılı öğrenciler öğrenme etkinlikleri arasında sık sık ara istemektedirler (Ekici, 2007). Öğretmenler öğrencilerin akademik öğrenme zamanlarını artırmak

için, davranışların yönetimini gerçekleştirmeli, sınıfın ilişki düzenini kurmalı, sınıfını ders dönemi öncesi hazırlamalı, fiziksel ortamın düzenlenmesini sağlamayı gerçekleştirmesi gereklidir (Başar, 2010).

3.Ders Bitişinde Zaman Yönetimi

Öğretmen dersin sonuna doğru da zamanı iyi kullanmalıdır. Eğer zaman iyi kullanılmazsa öğrencinin teneffüs saati veya dersin erken bitirilmesi gibi durumlar oluşabilir. Bunun için öğretmen dersin sonuna doğru, o gün derste yaptıkları ile ilgili özet yapacağını, kısa cevaplı yazılı veya sözlü sorularla öğrencilerinin eksikliklerini görüp bu eksiklikleri tamamlamak için çalışmalar yapacağını, öğrenilenlerin kalıcılığını artırmak amacıyla ev ödevi vereceğini unutmamalıdır. Yapılan bu çalışmalar ve ev ödevleri ilginç, uyarıcı, yaratıcılığı, güven duygusunu, öğrenmeyi zevkli hale getirici, sıkıcı olmayan, bireysel farklılıkları göz önüne alan nitelikte olmalıdır. (Babadoğan, 1990). Ayrıca ev ödevlerinde, öğrencinin hangi kaynaklara başvuracağı söylenmeli (Smith ve Laslet, 1996), ödevler incelenmelidir. Dersin sonuna doğru ödev toplamadan oluşacak zaman kayıplarını en aza indirmek içinde ödevlerin dersten önce toplanması gerçekleştirilmelidir.(Balay, 2003).

Ayrıca öğretmenler, dersin sonuna doğru gelecek dersle ilgili gereksiz açıklamalarda bulunabilmekte, varsa ortamdaki araç gereçlerin toplanmasını isteyebilmekte, öğrencilere serbest çalışma yaptırarak zaman kayıpları da oluşturmaktadırlar. Öğretmenler, ders zamanını verimli biçimde kullanmanın ancak dersin bütünlüğü ile mümkün olduğunu unutmamalıdır. Yapması gereken çalışmaları zamanı iyi yöneterek yapan öğretmen öğrenciye değer veren öğretmendir.

Sınıfta ders süresini etkili ve verimli bir biçimde kullanılmasına engel olan olayların hangi sıklıkta ve dersin hangi sürecinde daha çok olduğunu bilinmesi gerekmektedir. Zaman kaybettiricilerin dersin başında, işlenişinde ve bitişindeki uygulamaların hangilerinden kaynaklandığının bilinmesi, karşı önlemlerin alınmasını ve ders süresinin eğitimin amaçlarına uygun olarak kullanılmasını sağlayacaktır. Böylece eğitimin niteliğinin artmasına katkı sağlanmış olacaktır.

Problem cümlesi: Alt, orta ve üst sosyoekonomik çevredeki İlköğretim okullarının 4.ve 5. sınıflarındaki, sınıf ve branş öğretmenlerine sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler nelerdir, sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler derse girişte, dersin işlenişinde, dersin bitişinde hangi sıklıkta oluşmaktadır.

Alt Problemler

1. Alt, orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilköğretim okullarının 4.ve 5. sınıflardaki sınıf ve branş öğretmenlerine sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler nelerdir, sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler derse girişte, dersin işlenişinde, dersin bitişinde hangi sıklıkta oluşmaktadır?

2. Alt, orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilköğretim okullarındaki 4. ve 5. sınıf, sınıf ve branş öğretmenleri arasında sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler açısından farklılıklar nelerdir?

3. Alt, orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilköğretim okullarındaki 4. ve 5. sınıf, sınıf ve branş öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler açısından farklılıklar nelerdir?

4. Alt, orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilköğretim okullarındaki 4. ve 5. sınıf, sınıf ve branş öğretmenlerinin sosyoekonomik çevre özelliklerine göre sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler açısından farklılıklar nelerdir?

II. YÖNTEM

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Veriler alan yazın taraması ile toplanmıştır. Araştırmada, alt evrendeki tüm elemanların birbirine eşit seçilme şansına sahip oldukları örnekleme türü olan oranlı örnekleme alma yöntemi (Karasar, 1995) uygulanmış ve Isparta ilindeki mahallelerin ekonomik düzeyleri eğitim müfettişleri, okul müdürleri ve mahalle muhtarlarından alınan görüşlerle belirlenerek eşit sayıda olmak üzere toplam 12 ilköğretim okulu ve bu ilköğretim okullarında branş öğretmenlerinin de derslerinin olduğu dört ve beşinci sınıflarda derse giren sınıf ve branş öğretmenlerinden oluşan toplam 39 öğretmen belirlenmiştir. 2009-2010 öğretim yılında okul deneyimi-II dersinde ilgili ilköğretim okullarındaki sınıflarda gözlem yapacak elektronik bilgisayar ve yapı öğretmeni bölümlerinde öğrenim gören 165 aday öğretmen tesadüfi olarak belirlenip gönderilmiştir. Aday öğretmenler aynı sınıfa giren sınıf ve branş öğretmenlerini 12 hafta günde en az dört saat izlemişlerdir. Branş öğretmeni olarak yabancı dil, bilgisayar, resim, beden eğitimi, müzik öğretmenleri alınmıştır.

Verilerin Toplanması ve çözümlenmesi

5 li likert tipindeki veri toplama aracı, okul deneyimi amacı ile farklı ilköğretim kurumlarına gözlem amaçlı derse giden aday öğretmenlerle 6 hafta birer saat teorik olarak girilen derslerde beyin fırtınası yöntemi kullanılarak elde edilen bilgilerden ve zaman yönetimi ile ilgili literatürlerin taranmasında oluşturulmuş ve uzman görüşü alınarak araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçme aracı aynı amaçlarla farklı ilköğretim

kurumlarına giden makine eğitimi bölümü öğrencilerine iki farklı zamanda uygulanmıştır. Bu uygulamalardan elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş faktör yükleri 50'nin üzerinde olan maddeler anket kapsamına alınmıştır. Veri toplama aracındaki 39 soru faktör analizi sonucu sınıfta zaman kaybettirici davranışları oluşturmuştur. Veri toplama aracında yer alan soruların 1-14 arası derse girişte, 15-29 arası dersin işlenişinde, 30-39 arası dersin bitişinde öğretmene zaman kaybettiren etkinliklerden oluşmuştur. Veri toplama aracının güvenilirliği $r = 0.91$ olarak test edilmiştir.

Zaman yönetimine neden olan sorunların hangi sıklıkla oluştuğunu bulmak için t testi, okullara göre zaman yönetiminde anlamlı farklılık olup olmadığını bulmak için anova testi, farklılıkların hangi okullardan kaynaklandığını bulmak için ise scheffe testi uygulanmıştır.

III. BULGULAR

Araştırma bulguları belirlenen alt problemlere göre sıralı bir şekilde verilmiştir.

Sınıf ve branş öğretmenine sınıfta zaman kaybettiren etkinliklerle ilgili bulgular;

Tablo 1: Aday öğretmen görüşlerine göre sınıf öğretmenine sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler;

	N- 165	
	\bar{X}	S
Derse Girişte		
10-Öğretmen sınıfa geldiğinde, öğrenciler derse hazır ve yerlerinde oturuyor olmazlar.	3,00	1,0
6-Öğretmen derse başlamadan önce yönetsel duyurularla ilgili açıklamalarda bulunur.	2,62	1,0
9-Öğrenciler teneffüs saatlerini olduğundan uzun kullanırlar.	2.30	,89
Dersin İşlenişinde		
24-Öğretmen gerekli gereksiz konuşan bütün öğrencilere söz hakkı tanımaya çalışır	2.70	1.0
27-Sınıfa geç gelen öğrenciler derse adaptasyonu engeller	2.95	,71
39.Okul yönetimi tarafından çeşitli etkinliklerde görevli olan öğrencilerin çağırılması	2.52	,93
23. Ders saati içinde para toplanması, bilet satılması ve benzeri organizasyonlar yapılması	2.60	,99
29.Ses düzeni olan okullarda ders sırasında duyuru yapılması	1,64	,82
Dersin Bitişinde		
33-Öğrenciler ödevlerle ilgili gereksiz soru sorarlar	1.67	.77

Aday öğretmen görüşlerinin farklı olanları tablolara alınarak yorumlanmıştır. Aday öğretmen görüşlerine göre, sınıf öğretmenleri dersin giriş ve işleniş aşamasında kısmen de olsa sınıfta zaman kaybettiren etkinliklerle karşılaşmaktadır. Dersin giriş ve işleniş basamağındaki zaman kayıpları tablo 1 de görüldüğü gibi daha çok yönetsel kaynaklı olmasına rağmen dersin bitiş aşamasındaki zaman kaybı öğretmenin davranış yönetiminden kaynaklanmaktadır. Yönetsel kaynaklı sınıftaki zaman kayıplarının sebebi okul yönetiminin sınıf öğretmenlerini yakın hissetmesinden olabileceği gibi okul yönetiminin yetersizliğinden de kaynaklanmış olabilir.

Aday öğretmen görüşlerine göre branş öğretmenlerine sınıfta zaman kaybettiren etkinliklerle ilgili bulgular;

Tablo 2: Aday öğretmen görüşlerine göre branş öğretmenlerine sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler;

	N- 165	
Derse Girişte	\bar{X}	S
1-Öğretmen sınıfta ders saatinden daha geç gelir.	2,69	1,0
8-Öğretmen derse giriş yapmak için konu dışına çıkar ve tekrar konuya dönmesi uzun zaman alır.	2,70	,95
9-Öğrenciler teneffüs saatlerini olduğundan uzun kullanırlar.	3,73	,84
10-Öğretmen sınıfta geldiğinde, öğrenciler derse hazır ve yerlerinde oturuyor olmazlar.	3,75	,67
3-Öğretmen yoklama yaparak zaman kaybeder.	3,20	,75
12-Sınıfta getirilen araç gereçlerin eksikliği ve araç kullanımı için gerekli donanımın bulunmaması derse başlamaya engel olur.	3,21	,74
Dersin İşlenişinde		
24-Öğretmen gerekli gereksiz konuşan bütün öğrencilere söz hakkı tanımaya çalışır.	3,74	,64
26-Ders başladıktan sonra herhangi bir sebeple sınıftan dışarı çıkmak isteyen öğrenciler dikkati dağıtır.	3,33	,6
27-Sınıfta geç gelen öğrenciler derse adaptasyonu zorlaştırır.	3,52	,70
28- Öğrencilerin kendi aralarında daha çok konuşma yapmaları.	3,43	1,06
29- Ses düzeni olan okullarda ders sırasında duyuru yapılması	1,64	,82
Dersin Bitişinde		
30- Verilen ödevle ilgili gereksiz açıklamalarda bulunma.	3,05	,91

Tablo 2 de görüldüğü gibi aday öğretmenlerin görüşlerine göre branş öğretmenlerine zaman kaybettiren etkinlikler daha çok dersin girişinde ve işlenişinde oluşmaktadır. Branş öğretmenleri, sınıf öğretmenlerinden derse girişte, işlenişte ve bitişte derste zaman kaybettiren özelliklerde ve aritmetik ortalamalarda farklılaşmaktadır. Branş öğretmenlerinin dersin girişinde, “ derse daha geç gelmeleri, derse giriş yapmak için konu dışına çıkıp konuya dönmelerinin zaman alması, derste yoklama yapmaları, öğrencilerin teneffüs saatlerini daha uzun kullanmaları, sınıftaki araç gereçlerin ve araç kullanımı için donanımın eksikliği ile karşılaşmaları ” dersin işlenişinde “ gerekli gereksiz konuşan bütün öğrencilere söz hakkı vermeleri, öğrencilerin kendi aralarında daha çok konuşmaları ” dersin bitişinde “ verilen ödevle ilgili gereksiz açıklamalarda bulunmaları” gibi durumlarla oluşan derste zaman kayıpları, branş öğretmenlerinin buldukları okul, sınıf ve öğrencileri benimseyemediklerini, özdeşleşemediklerini gösteriyor olabilir.

Aday öğretmen görüşlerine göre sınıf ve branş öğretmenlerinde genel olarak sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler açısından farklılıklar vardır. Bu farklılıklar sınıf öğretmenlerinin daha çok okul yönetiminden kaynaklı işlerle uğraşmalarından oluşan zaman kayıpları şeklinde gözlemlenirken, branş öğretmenlerinde ise, derse girdikleri okulun araç gereç ve donanımlarını bilmeme, derse geç girerek okul yönetimini dikkate almama, öğrencilerin kendi aralarında konuşmasına ortam hazırlama ve derste yoklama yaparak öğrencileri tanımama şeklinde farklılaşmaktadır.

Aday öğretmen görüşlerine göre sınıf öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler açısından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 3: Aday öğretmen görüşlerine göre "sınıf öğretmenlerinin farklı sosyoekonomik çevredeki okullara göre sınıfta zaman kaybettiren etkinliklerle karşılaşp karşılaşmama ile ilgili" anova testi sonuçları;

	ALT SED İ.Ö.O	ORTA SED İ.Ö.O	ÜST SED İ.Ö.O		
Derse girişte	\bar{X}	\bar{X}	\bar{X}	F	P
9-Öğrenciler teneffüs saatlerini olduğundan uzun kullanırlar .	2,55	2,20	2,05	6,09	,003
7-Öğretmenin derse getirdiği materyalleri kullanıma hazırlaması zamanını alır.	2,16	2,20	1,68	6,43	,002
1-Öğretmen sınıfa ders saatinden daha geç gelir.	2,52	1,83	1,70	19,16	,000
13-Henüz derse başlanmamış sınıflardan gelen gürültü dersin başlamasını geciktirir.	2,70	2,62	2,34	3,48	,033
Dersin işlenişinde					
29- Ses düzeni olan okullarda ders sırasında duyuru yapılması	1,11	1,80	2,00	5,54	,005
19- Ders işlenirken ilgi dağılması olur.	2,34	2,02	1,68	7,34	,001
21-Öğretmen, öğrencilerin anladığı konuyu anlatmaya devam eder.	2,05	2,20	2,50	,54	,009
39-Okul yönetimi tarafından çeşitli etkinliklerde görevli olan öğrencilerin çağırılması	2,35	2,20	2,55	,22	,000
26-Öğretmen dersi erken bitirir. Başka işler yapar.	2,95	2,54	2,05	2,397	,010
Ders bitişinde					

* p<0.05

Tablo 3'te de görüldüğü gibi, sınıf öğretmenlerinde sınıfta zaman kaybettirici etkinliklerin okulların bulunduğu sosyoekonomik çevreye göre farklılaştığı görülmektedir. Aynı zamanda farklı sosyoekonomik çevreye sahip okulların ortalamaları birbirlerine yakın olmakla birlikte alt

sosyoekonomik çevreye sahip okullardaki sınıf öğretmenleri sınıfta zaman kaybettirici etkinlikler bakımından orta ve üst sosyoekonomik çevreye sahip okullara göre daha olumsuz olarak gözlenmiştir. Üst sosyoekonomik çevreye sahip okullarda öğretmenlerin “öğrencilerin anladığı konuyu anlatmaya devam etmede” ” çeşitli etkinliklerde görevli öğrencilerin sınıftan çağırılmasında” ve “ders sırasında sesli duyuru yapılması” konularında sınıfta daha fazla zaman kaybı yaşarken, alt sosyoekonomik çevreye sahip okullarda “dersin erken bitirilmesi” “diğer sınıflardan gelen gürültü” ve “teneffüs saatlerinin olduğundan uzun kullanılması” konularında zaman kaybettiricilerle karşılaştığı görülmüştür. Alt ve üst sosyoekonomik çevreye sahip okullarda yaşanan bu farklılıkların kaynağı; okulların konumları, fiziksel özellikleri, olanakları, donanımı, yönetim biçimi, öğrenci özellikler olabilir.

Tablo 4: Aday öğretmen görüşlerine göre sınıf öğretmenlerinin okullara göre sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler açısından karşılaştırması, farklılık gözlenen okul türleri ile ilgili Scheffe testi bulguları

9-Öğrenciler teneffüs saatlerini olduğundan uzun kullanırlar .	Alt SED İ.Ö.O	Orta SED İ.Ö.O	-,46000
		Üst SED İ.Ö.O	-,76000(*)
	Orta SED İ.Ö.O	Alt SED İ.Ö.O	,46000
		Üst SED İ.Ö.O	-,30000
	Üst SED İ.Ö.O	Alt SED İ.Ö.O	,76000(*)
		Orta SED İ.Ö.O	,30000
19- Ders işlenirken ilgi dağılması olur.	Alt SED İ.Ö.O	Orta SED İ.Ö.O	,48000(*)
		Üst SED İ.Ö.O	1,12000(*)
	Orta SED İ.Ö.O	Alt SED İ.Ö.O	-,48000(*)
		Üst SED İ.Ö.O	,64000(*)
	Üst SED İ.Ö.O	Alt SED İ.Ö.O	-1,12000(*)
		Orta SED İ.Ö.O	-,64000(*)

* $p < 0.05$

Tablo 4’de aday öğretmen görüşlerine göre sınıf öğretmenlerinin okulların bulunduğu sosyoekonomik çevreye göre sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler açısından hangi çevreye sahip okullarda farklılıkların olduğu görülmektedir. Aday öğretmen görüşlerine göre, “öğrenciler teneffüs saatlerini olduğundan uzun kullanırlar” konusunda alt sosyoekonomik çevreye sahip okullarla üst sosyoekonomik çevreye sahip okullar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Alt sosyoekonomik çevreye sahip okullardaki öğrenciler teneffüs saatlerini olduğundan uzun kullanarak daha çok zaman kaybettirdikleri belirlenmiştir.

Aday öğretmenlerin görüşlerine göre “ders işlenirken ilgi dağılması olur konusunda”, alt sosyoekonomik çevreye sahip okullar ile orta sosyoekonomik çevreye sahip okullar; orta sosyoekonomik çevreye sahip okullar ile alt sosyoekonomik çevreye sahip okullar arasında anlamı farklılık bulunmuştur. Bu konuda en çok zaman kaybı yaşanan okullar olarak alt sosyoekonomik çevreye sahip okullar, en az zaman kaybı olan okullar ise üst sosyoekonomik çevreye sahip okulların olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5: Aday öğretmen görüşlerine göre branş öğretmenlerinin farklı sosyoekonomik çevredeki okullara göre sınıfta zaman kaybettiren etkinliklerle karşılaşp karşılaşmama ile ilgili” anova testi sonuçları;

	ALT SED İ.Ö.O	ORTA SED İ.Ö.O	ÜST SED İ.Ö.O		
Derse girişte	\bar{X}	\bar{X}	\bar{X}	F	P
1-Öğretmen sınıfta ders saatinden daha geç gelir.	3.10	2.95	2.00	15,95	,00
8-Öğretmen derse giriş yapmak için konuyu diğer konularla ilişkilendirmeye çalışırken ders dışına çıkar, konuya dönmesi zaman alır.	3.30	2.50	2.10	21,59	,00
Ders işlenişte					
27-Sınıfta geç gelen öğrenciler derse adaptasyonu zorlaştırır.	3.10	2,83	2.43	9,72	,00
19-Öğretmen dersi işlerken konu dışına çıkar, gereğinden çok uzar.	3,16	2,25	2.06	17,91	,00
24-Öğretmen gerekli gereksiz bütün öğrencilere söz hakkı tanımaya çalışır.	3,63	3,23	3,23	4,39	,00
25-Ders saati içinde öğrencilerin kendi aralarında konuşması.	3,60	2,86	2,93	11,13	,00
Dersin bitişinde					
31-Öğretmen verdiği ödev hakkında gereksiz açıklamalarda bulunur.	2.80	3,16	3.00	19,51	,00
32-Laboratuarda ve uygulamalı derslerden sonra kullanılan malzemeler dersin sonuna doğru temizlenip, düzenlenir.	1,76	1.00	1.00	19,57	,00
33-Derste kullanılan öğretim materyalleri (Bilgisayar, harita, maket vb...)ders sonuna doğru toparlanır.	3,20	3,23	2,23	15,10	,00
34-Öğretmen dersi erken bitirir.	2,85	2,10	1.90	9,53	,00
35-Öğrenciler verilen ödevler hakkında öğretmene gereksiz sorular yöneltirler	2,10	3,06	3,15	13,76	,00
37-Öğrenciler dersten erken çıkmak için izin isterler.	2,00	3,12	3,36	14,97	,00

p<0.05

Tablo 5’ de görüldüğü gibi branş öğretmenlerinde de sınıfta zaman kaybettirici etkinlikler bakımından bulunulan sosyoekonomik çevrelere göre farklılık bulunmuştur. Bu fark dersin giriş, işleniş ve bitiş basamaklarında alt sosyoekonomik çevreye sahip okullarda, orta ve üst sosyoekonomik çevredeki okullardan daha fazladır. Üst sosyoekonomik çevreye sahip okullarda “öğrenciler verilen ödevler hakkında öğretmene gereksiz sorular yöneltirler” konusunda sınıfta daha fazla zaman kaybı yaşarken alt sosyoekonomik çevreye sahip okullarda ise, “öğretmenin gerekli gereksiz bütün öğrencilere söz hakkı tanımaya çalışması”, “ders saati içinde öğrencilerin kendi aralarında konuşması”, “öğretmenin sınıfta ders saatinden daha geç gelmesi”, “öğretmenin dersi işlerken konu dışına çıkması ve konunun gereğinden daha çok uzaması” konularında zaman kaybettiricilerle daha çok karşılaşıldığı görülmüştür.

Tablo 6: Aday öğretmen görüşlerine göre “branş öğretmenlerinin farklı ekonomik çevredeki okullara göre sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler açısından karşılaştırmasında”, farklılık gözlenen okul türleri ile ilgili Scheffe testi sonuçları:

8-Öğretmen derse giriş yapmak için konuyu diğer konularla ilişkilendirmeye çalışırken ders dışına çıkar ve tekrar konuya dönmesi uzun zaman alır.	Alt SED	ORTA SED İ.Ö.O	-1,10000(*)
	İ.Ö.O	ÜST SED İ.Ö.O	-,90000(*)
	ORTA SED İ.Ö.O	ALT SED İ.Ö.O	1,10000(*)
		ÜST SED İ.Ö.O	,20000
	ÜST SED İ.Ö.O	ALT SED İ.Ö.O	,90000(*)
		ORTA SED İ.Ö.O	-,20000
19-Öğretmen dersi işlerken konu dışına çıkar ve konu gereğinden daha çok uzar.	Alt SED	ORTA SED İ.Ö.O	-1,00000(*)
	İ.Ö.O	ÜST SED İ.Ö.O	-1,10000(*)
	ORTA SED İ.Ö.O	ALT SED İ.Ö.O	1,00000(*)
		ÜST SED İ.Ö.O	-,10000
	ÜST SED İ.Ö.O	ALT SED İ.Ö.O	1,10000(*)
		ORTA SED İ.Ö.O	,10000
1-Öğretmen sınıfta ders saatinden daha geç gelir.	Alt SED	ORTA SED İ.Ö.O	,46667
	İ.Ö.O	ÜST SED İ.Ö.O	1,46667(*)
	ORTA SED İ.Ö.O	ALT SED İ.Ö.O	-,46667
		ÜST SED İ.Ö.O	1,00000(*)
	ÜST SED İ.Ö.O	ALT SED İ.Ö.O	-1,46667(*)
		ORTA SED İ.Ö.O	-1,00000(*)

Tablo 6’da görüldüğü gibi aday öğretmenlerin görüşlerine göre, branş öğretmenlerinde sınıfta zaman kaybettirici etkinlikler bakımından; “öğretmen derse giriş yapmak için konuyu diğer konularla ilişkilendirmeye çalışırken ders dışına çıkma ve tekrar konuya dönmesinin uzun zaman alması”, “öğretmenin dersi işlerken konu dışına çıkması ve konuyu gereğinden daha çok uzatması” ve “sınıfta ders saatinden daha geç gelmesi” konularında alt sosyoekonomik çevreye sahip okullar orta ve üst düzey çevreye sahip okullara göre sınıfta daha fazla zaman kaybettiricilerle karşılaşmaktadır. Branş öğretmenlerinin alt sosyoekonomik düzeye sahip okulların sınıflarında yaşadıkları sorunların fazla olması, öğretmenlerin gelişmemiş bölgelerdeki okullara göre yetiştirilmemiş olmasından da kaynaklanıyor olabilir.

Genel olarak değerlendirildiği zaman alt orta ve üst sosyoekonomik çevreye sahip okullarda yaşanan farklılıkların kaynağı; okulların konumları, fiziksel özellikleri, olanakları, donanımı, yönetim biçimi, öğrenci özellikleri de olabilir.

IV. TARTIŞMA ve SONUÇ

Aday öğretmenlerin görüşlerine göre, “sınıf öğretmenlerine” sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler kısmen dersin işlenişinde, branş öğretmenlerine zaman kaybettiren etkinlikler ise sıklıkla dersin girişinde ve işleniş aşamasında meydana gelmektedir. Branş öğretmenlerinin dersin giriş ve işleniş basamağında yaşadığı zaman kaybettirici etkinlikler “deste yoklama yapma, öğrencilerin gerekli gereksiz konuşmalarına izin verme” “derse geç gelme”, “öğrencilerin kendi aralarında konuşmalarına izin verme”, “tenefüs saatlerini olduğunda uzun kullanma gibi alanlarda sınıf öğretmenlerinden farklılaşmaktadırlar.

Aday öğretmenlerin daha çok branş öğretmenlerinde gördükleri “sınıfta ders saatinden daha geç gelme”, “tenefüs saatlerini uzatma”, “görevli öğrencilerin derslerinden çağırılması”, “ders sırasında duyuru yapılması”, “sınıftaki donanım yetersizliği” gibi yaşanan zaman kaybetme durumları okul yönetiminden kaynaklı zaman kaybettiricilerdir. Okul yönetimleri bu tür olaylara ortam hazırlamamalıdır. Okul yöneticileri, okuldaki eğitim öğretimin nitelikli olarak işlemlerinden sorumludurlar. Okul yönetimleri dersten öğrenci çağırılmasına, ses düzeni ile ders sırasında duyuru yapılmasına, tenefüs saatlerinin uzatılmasına, acil bir durum olmadıkça izin vermemelidir. Sınıfta zamanın etkili şekilde kullanımı okul yönetiminin kalitesi ile de ilişkilidir. Olanakların üretimi, dağıtımı, kullanımı, düzeni, okul yönetiminin kalitesine göre değişir, bu kalite oranında sınıf yönetimine yansır (Başar, 2010). Yönetici okulun nasıl çalıştığını izlemek ve yönlendirmek zorundadır. Çünkü Gümüşeli’nin de (2002) ifade ettiği gibi, okul müdürünün önemi üstlendiği yönetim

görevinden kaynaklanmaktadır. Bursalıoğlu'na (1997) göre bu görev, okulu amaçlarına uygun olarak yaşatmaktır. Okul yöneticilerinin yukarıda belirtilen istenmeyen davranışları yaşatmaması için belli yönetsel davranışları göstermesi gerekmektedir. ABD, İngiltere, Avustralya gibi gelişmiş ülkelerde okul yöneticiliği profesyonel bir meslek olarak algılanmakta; okul yöneticilerinin lisans ve lisansüstü düzeyde yetiştirilmesi ve mesleğe başladıktan sonra da hizmet içi eğitim programları ile geliştirilmeleri amacıyla eğitim politikaları oluşturulmaktadır. Ne yazık ki Türkiye'de yönetim işlerinin bir uzmanlık alanı, yönetimin de bir meslek olduğu görüşü yaygın değildir (Başaran, 2008). Sarıca (2006) araştırmasında, ilköğretim okulu müdürlerinin, yönetim konusunda mesleki bilgi ve beceriler açısından yetersiz olduğu ve bundan dolayı sorunlar yaşadığını ifade etmektedir. Okul yönetiminin başarısı, okul politikalarının ve kurallarının uygulanması sürecinde gösterilen etkili yönetim ve liderliğe de bağlıdır. Sammons vd. (1995) ve Southworth'un da (1995) belirttiği gibi, müdürler okulda "amaçlı" bir liderlik sergilemelidir. Amaçlı liderliği uygulayan okul müdürü okulun gereksinimlerini anlar, okul çalışmalarına etkin olarak katılır, okulda eğitim ve öğretimin kalitesini etkiler ve okul çevresinde ve sınıflarda ne olup bittiğinin farkında olur.

Başta okul yönetimi ve öğretmenler olmak üzere tüm eğitim paydaşları okulda işbirliği yapmalı (Julian, 1994) sınıflardaki eğitimin niteliğinin artmasına katkıda bulunmalıdır. Ancak ilköğretim okullarında daha çok branş öğretmenlerinde öne çıkan dersin giriş ve işleniş aşamalarındaki zaman kaybettiriciler sınıftaki eğitimin niteliğinin düşmesine etki etmektedir. "Öğretmen sınıfa geldiğinde öğrencilerin derse hazır olmaması", "derse başlamadan önce yönetsel duyurularla ilgili açıklamalar yapılması", "girdiği her derste yoklama yapılması", "gerekli gereksiz konuşanlara söz verilmesi", "teneffüs saatlerini uzun kullanılması", gibi zaman kaybettiricilerin branş öğretmenlerinde görülmesi sınıf yönetimindeki eksikliklerinden, sınıf öğretmenleri kadar okulda bulunmamalarından, mesleği seçim sebeplerinden, öğretmenin kişiliği, sosyal sınıfı ve çalıştığı okuldaki çeşitli öğelerden kaynaklanmış olabilir. Öğretmenler okul denilen sosyal sistemin en stratejik parçası olduğunu unutmamalıdır. Öğretmenler mesleğin değer sistemine (Bursalıoğlu, 1997), yönetmeliklere, sınıf kurallarına, pedagojik ilkelere göre davranmak zorundadırlar.

Daha çok branş öğretmenlerinin sınıfta karşılaştıkları bu tür zaman yönetim sorunlarının giderilmesi için onlara sınıf yönetiminin davranış, plan program, fiziksel ve ilişkileri düzenleme boyutlarında (Başar, 2010) çalışmalar yapılmalıdır. Öğretmen eğer, ders dönemi öncesi sınıfta hangi düzenlemeler yapacağını, sınıftaki ilişkileri, sınıfın öğretim ortamını, sınıftaki istenmeyen öğrenci davranışlarını nasıl yöneteceğini, öğrencileri nasıl motive edeceğini, sınıf kurallarını nasıl belirleyeceğini bilirse sınıfta

oluşacak her türlü zaman kaybettirici ile baş edebilir. Sınıf yönetimini bütün boyutlarını bilen ve uygulayabilen öğretmen de sınıfta oluşabilecek zaman kaybettiricilerle daha az karşılaşacak ve öğrencilerine daha fazla zaman ayarabilecektir.

Sınıf öğretmenlerinde, sınıfta zaman kaybettirici etkinliklerde, okulların bulunduğu sosyoekonomik çevreye göre farklılıklar bulunmuştur. Farklı sosyoekonomik çevreye sahip okulların ortalamaları birbirlerine yakın olmakla birlikte, alt sosyoekonomik çevreye sahip okullardaki sınıf öğretmenleri, sınıfta zaman kaybettirici etkinliklerle daha çok karşılaşmaktadır. Üst sosyoekonomik çevreye sahip okullardaki sınıf öğretmenleri, “öğrencilerin anladığı konuyu anlatmaya devam etmede” ,” çeşitli etkinliklerde görevli öğrencilerin sınıftan çağırılmasında” ve “ders sırasında sesli duyuru yapılması” konularında sınıfta daha fazla zaman kaybı yaşarken, alt sosyoekonomik çevreye sahip okullardaki sınıf öğretmenleri, “dersin erken bitirilmesi” “diğer sınıflardan gelen gürültü” ve “teneffüs saatlerinin olduğundan uzun kullanılması” konularında zaman kaybettiricilerle karşılaşmaktadır.

Alt ve üst sosyoekonomik çevreye sahip okullardaki sınıf öğretmenlerinin karşılaştığı zaman kaybettiriciler de çoğunlukla “okul yönetimi” kaynaklıdır.

Sınıf öğretmenlerinde, “öğrenciler teneffüs saatlerini olduğundan uzun kullanırlar” konusunda, alt sosyoekonomik çevreye sahip okullarla üst sosyoekonomik çevreye sahip okullar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Alt sosyoekonomik çevreye sahip okullardaki öğrenciler teneffüs saatlerini uzun kullanarak derslerinde daha çok zaman kaybetmektedirler.

“Ders işlenirken ilgi dağılması olur konusunda” ise alt sosyoekonomik çevreye sahip okullar ile orta sosyoekonomik çevreye sahip okullar; orta sosyoekonomik çevreye sahip okullar ile alt sosyoekonomik çevreye sahip okullar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu konuda en çok zaman kaybı yaşanan okul alt sosyoekonomik çevreye, en az zaman kaybı yaşanan okul ise üst sosyoekonomik çevreye sahiptir. Alt sosyoekonomik çevredeki okul öğrencilerinin ilgi dağılmasının sebebi, öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal özelliklerinden, teneffüs saatlerini olduğundan uzun kullanmaları ise, okul ve öğretmenin yönetim anlayışından oluşmuş olabilir.

Branş öğretmenlerinde de sınıfta zaman kaybettirici etkinliklerde sosyoekonomik çevrelere göre farklılık bulunmuştur. Bu fark dersin giriş, işleniş ve bitiş basamaklarında alt sosyoekonomik çevreye sahip okullarda, orta ve üst sosyoekonomik çevredeki okullardan daha fazladır. Üst sosyoekonomik çevreye sahip okullarda “öğrenciler verilen ödevler hakkında öğretmene gereksiz sorular yöneltirler” konusunda sınıfta daha

fazla zaman kaybı yaşarken, alt sosyoekonomik çevreye sahip okullarda ise,” “öğretmenin gerekli gereksiz bütün öğrencilere söz hakkı tanımaya çalışması”, ”ders saati içinde öğrencilerin kendi aralarında konuşması”, ” öğretmenin sınıfa ders saatinden daha geç gelmesi”, ” öğretmenin dersi işlerken konu dışına çıkması ve konunun gereğinden daha çok uzaması” gibi zaman kaybettiricilerle daha çok karşılaşmışlardır. Sosyoekonomik çevre etkenlerinden kaynaklanan sınıftaki zaman kaybettiricilerde, yöneticilerle ilgili “yönetimsel etkiler” daha az, öğretmenle ilgili “sınıf yönetimi eksiklikleri” nin daha çok etkili olduğu görülmüştür.

Branş öğretmenlerinde “dersin girişinde konuya geçişin uzun zaman alması ”, “konunun gereğinden daha çok uzatılması” “sınıfa ders saatinden daha geç gelinmesi” konularında alt sosyoekonomik çevreye sahip okullar, orta ve üst düzey çevreye sahip okullara göre daha fazla zaman kaybettiricilerle karşılaşmaktadır. Hem branş hem de sınıf öğretmenlerinin alt sosyoekonomik çevreye sahip okulların sınıflarında yaşadıkları zaman kaybettiricilerle fazla karşılaşmaları, öğretmenlerin gelişmemiş bölgelerdeki okullara göre yetiştirilmemiş olmasından kaynaklanmış olabilir. Gümüşeli'nin (2002) araştırma sonuçlarına göre de okul müdürlerinin okul yönetiminde karşılaştıkları sorunlar görev yaptıkları okullara ve okulların bulunduğu coğrafi bölgeye, kır-kent okulu oluşu ile buldukları yerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmıştır. Alt orta ve üst sosyoekonomik çevreye sahip okullarda yaşanan farklılıkları, okulun bulunduğu ekonomik çevre, okulun olanakları, yönetici, öğretmen ve öğrenci yeterlikleri etkilemektedir.

Sınıfta zaman kaybettiren etkinliklerin sınıf öğretmenlerine göre branş öğretmenlerinde daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi branş öğretmenin sınıf öğretmenine göre o sınıfta bulunma ve öğrencileri tanıma zamanının daha az olması etkili olmuş olabilir.

Sınıf öğretmenlerinde sınıfta zaman kaybettiren etkinliklerin sıklığı bakımından yapılan cinsiyet karşılaştırmasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Sonuç olarak, ilköğretim okullarında sınıfta zaman kaybettiricilerle hem sınıf öğretmenleri hem de branş öğretmenleri karşılaşmaktadır. Zaman kaybettiriciler daha fazla branş öğretmenlerinin derslerinde ve alt sosyoekonomik çevreye sahip okullarda oluşmaktadır. Sınıftaki zaman kaybettiricilerle öğretmenler daha çok dersin işleniş aşamasında karşılaşmaktadırlar. Sınıftaki zaman kaybettiricilerin oluşmasındaki yönetici ve öğretmen rolünü azaltmak için öğretmen yetiştiren fakültelerin programlarındaki sınıf yönetimi ve okul yönetimi dersleri örnek olaylarla desteklenerek işlenmelidir. Böylece, sınıfta yaşanabilecek zaman

kaybettiriciler hakkında yeterli bilgiye sahip öğretmen adayları, kendilerine daha çok güvenecek ve daha az zaman kaybı ile karşılaşacaklardır.

Ayrıca, sınıfın yöneticisi olan öğretmen, sınıfta öğrenme zamanını, öncelikle öğrencilerine cesaret vermek, ilgi göstermek, öğrencilerin korkularını dağıtmak, kendilerine güvenmelerini sağlamak, kalplerinde umut uyandırmak için harcamalıdır. Araştırmada daha çok üzerinde durulan nokta öğretmenin ders dönemi öncesi yapması gereken hazırlıkları yapmamasından, dönemin ilk derslerinde öğrencilerle beraber kuralları belirlememesinden ve okul yöneticilerinin görevlerini yapmamasından kaynaklanan öğretim zamanında oluşan kayıplardır. Tabii ki öğretmen öğrencilerine dersin başında selam vermeli, onlara soruları ile ilgili zaman ayırmalı, tenefüs zamanlarını kullandırmalıdır. Derste dersten başka bir şeyle ilgilenmemeli gibi bir düşüncenin doğru olmadığı bilinmelidir. Çünkü hiçbir ders, sadece ders anlatılarak işlenemez (Karslı,2006). İşlenirse sıkıcı, monoton hale gelir ve etkili olmaz. Sınıfta öğrenme zamanında sadece formal bir biçimde dersle ilgili bilgiler verilir, öğrencilere cesaret verilmezse, sempati ve ilgi gösterilmezse, öğrencilerin kaygıları giderilmezse, kendilerine güvenmeleri sağlanmazsa, kalplerinde umut uyandırılmazsa asıl zaman israfının bu şekilde oluşacağı da hiçbir zaman unutulmamalıdır. İlköğretim okullarında sınıfta zaman kaybettiren etkinliklere ve gelecekte yapılacak benzer benzer araştırmalara yönelik öneriler;

1. Sınıfta uygulanacak kurallar sınıf öğretmeni ve branş öğretmeninde birlik olduğu bir ortamda öğrencilerle birlikte belirlenmelidir.
2. Branş öğretmenlerinin okul yönetimi, sınıf öğretmenleri ve öğrencilerle kaynaşması için etkinlikler düzenlenmelidir.
3. Derste kullanılan öğretim materyalleri dersten önce hazırlanıp, ders bitiminden sonra toparlanmalıdır.
4. Aday öğretmenlerin, farklı sosyoekonomik çevredeki okullarda karşılaşacakları durumlara göre yetişmeleri sağlanmalıdır.
5. Öğretmenler para toplama, bilet satma gibi işleri ders sonlandıktan sonra yapmalıdırlar.
6. Okul yönetimleri ders başladıktan sonra acil durumlar dışında sınıflardan öğrenci çağdırtmamalı ve sesli anons yaptırmamalıdır.
7. Öğretmenler öğrencilerine otokontrol alışkanlığı kazandırmalıdır.
8. Öğretmen sınıfa zamanında gelmelidir. Tenefüs saatini uzatmamalıdır.
9. Öğretmen dersi işlerken konu dışına çıkmamalıdır.
10. Ödevler ders bitiminden sonra kontrol edilmelidir.

11. İlköğretim okullarında sınıfta zaman kaybettiren etkinlikler diğer öğretim kademelerinde de araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Açıklım, A., Toplumsal kurumsal ve teknik yönleriyle okul yöneticiliği, Pegem yayıncılık, s.113 Ankara,1998.
- Aksüt, M., Derslerle İlgili Süre Kullanımı. Sınıf Yönetimi (Editör:Zeki Kaya), Pegem A Yayıncılık, s.158, Ankara, 2003.
- Babadoğan, C., Ev Ödevlerinin Eğitim Programı İçindeki Yeri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, (23) 2 , s.745-767. Ankara, 1990.
- Balay, R., 2000li Yıllarda Sınıf Yönetimi. Sandal Yayınları, s.105, Ankara, 2003.
- Başar, H., Sınıf Yönetimi, Pegem A Yayıncılık, s.70-82, Ankara, 2010.
- Başaran, İ. E., Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi, Ekinoks, s.105, Ankara, 2008,
- Bursalıoğlu, Z., Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış, Pegem A. Yayıncılık, s.32-42, Ankara, 1997.
- Celep, C., Sınıf Yönetimi ve Disiplin, Anı Yayıncılık, Ankara,2002.
- Cruisbank,D., The Act of Teaching. McGraw-Hill İnc., s. 87, Newyork, 1995.
- Çelik, V., Sınıf Yönetimi, Nobel Yayıncılık, s.100, Ankara, 2002.
- Edwards, C., ClassroomDiscipline Managenment, (2end ed.) Prentice Hall Inc ,New Jersey, 1997.
- Ekici, G., Sınıf Yönetimi: Öğretim yönetimi, (Editör. Emin Karip), Pegem A Yayıncılık, s.102-103, Ankara, 2007.
- Ekici, G., Sınıf Yönetimi: Sınıfta Zaman yönetimi, (Editör. Şule Erçetin, M.Çağatay Özdemir), Asil Yayıncılık, s.163, Ankara, 2004.
- Erden, M., Sınıf Yönetimi,Alkım Yayınevi, s.150, İstanbul, 2001.
- Erken V., Sınıf Yönetimi: Öğretenin Kitabı, Berikan Basım Yayın, s.59, Ankara, 2002.
- Erkılıç, T. A., Zaman Yönetimi. Etkili Sınıf Yönetimi (Editör:Hüseyin Kıran),Anı Yayıncılık, s.128-129, Ankara, 2006.
- Evertson E. vd., Classroom Managenment for elementary teachers, Allyn & Bacon, pp. 4, Boston. 1997.

- Francis Smythe J. A. - T. Robertson Ivan, "On The Relationship Between Time Management and Time Estimation", *British Journal of Psychology*, (90), pp.333, 1999.
- Gümüşeli, A.İ., 2001 Yılında İlköğretim Okulu Müdürleri: Çalışma Ortam ve Koşulları, Sorunları, Bireysel ve Mesleki Özellikleri, Yıldız Teknik Üniversitesi Vakfı Yayınları, s.3, İstanbul, 2002.
- Julian D., Planning for collaborative neighborhood problem-solving: a review of the literature, *Journal of Planning Literature*, pp.3-11, 1994.
- Karasar, N., Bilimsel araştırma yöntemi. 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık.Ltd, s.113, Ankara, 1995.
- Karlı, M. D., Sınıfta Öğrenme Zamanının Yönetimi. (Editörler: Mehmet Şişman- Selahattin Turan).Sınıf Yönetimi, Öğreti Yayıncılık, s. 102, Ankara, 2006.
- Livatyalı H., Zaman Yönetimi ve Okul. Sınıf Yönetimi, Eğitim Kitabevi Yayınları, s.306, Konya, 2004.
- Parsh M. vd., Teaching As Decision Making.Succesful Practices fort he Elementary Teacher, Longman Publisher, USA, pp.300, 1995.
- Sammons P. V. , Key characteristics of effective schools a review of school effectiveness research, A Report by the Institute of Education for the Office for Standards in Education. London, 1995.
- Sarıca S., İlköğretim Okulu Müdürlerinin Okul Yönetiminde Karşılaştıkları Yönetimsel Sorunlar, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Shortt T. L. vd., Black Scheduling Can enhance schol climate. *Educational Leadership*. (56) 4, pp.76- 81, 1988.
- Smith C.J. Laslet R., Effective Classroom Management:A Techer Guide.2nd Edition, Routledge, pp.29, New York, 1996.
- Smith Jane, Daha İyi Nasıl Zaman Yönetimi. (Çev.A.Çimen.), Timaş Yayınları, İstanbul, 1998.
- Southworth G., Looking into Primary Headship. Lewes, Falmer Press. 1995.
- TDK, Türkçe Sözlük. Türk Tarih Kurumu Basımevi. S.29, Ankara, 1998.
- Teyfur M. Çelikten M., Yapılandırıcı sınıf yönetim kuralları. Yapılandırmacı Yaklaşımına Göre Sınıf Yönetimi (Edt.Mustafa Çelikten), Anı Yayıncılık, s.193-194, Ankara, 2008.
- Ünal S. - Ada S., Sınıf Yönetimi, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, s.80- 85, İstanbul, 2000.

TÜRKİYEDE E-DEVLET UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Oğuzhan ÇARIKÇI**

ÖZET

Yaşadığımız yüzyılda dünya çok hızlı bir değişim trendine girmiş, küreselleşmenin de etkisi ile tüm dünyada sınırlar ortadan kalkmıştır. Böyle bir ortamda ülkeler de değişime ayak uydurmak ve çağın gereklerine göre kendi organizasyonel yapılarını dönüştürmek zorundadırlar. Teknolojinin önemli ölçüde varlığını hissettirdiği çağımızda bilgi teknolojilerinin devletler tarafından gerek uluslar arası rekabeti sağlamada, gerekse verilen ulusal hizmetlerin verimliliğinin artırılmasında ve kamusal hizmetlerin sunumunda kullanılması zorunlu hale gelmiştir. Bu tür bir ortamda da devletler geleneksel devlet anlayışlarını terk edip, e-devlet anlayışına geçmek durumundadır.

Elektronik devlet uygulamalarının kamu yönetiminde ve yeni devlet anlayışında benimsenmiş olması kamu hizmetlerinin vatandaşa sunumunda verimliliğin sağlanması için gereklidir. Bu bağlamda çalışmada e-devlet kavramı tanımlanmış, Türkiye’de ki gelişim süreci hakkında bilgi verilmiştir. Isparta ilinde ki vergi mükelleflerine anket yapılmış ve e-devlet kullanım oranları, meslekler açısından dağılımı, e-devlet kullanıcılarının tutumları ile kullanılan e-devlet uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilişim teknolojileri, elektronik devlet, kamu hizmeti

A STUDY ON E-STATE PRACTICES IN TURKEY

ABSTRACT

The world has gone through a very fast change trend in the last century, and the borders all over the world have vanished with the effect of the globalization. In such an environment, the countries are also obliged to keep up with the change and modify their organizational structures in accordance with the requirements of the age. In this century when the

* Bu çalışma Oğuzhan ÇARIKÇI'nın Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, “Türkiye’de Kamu Hizmetlerinin Sunumu ve E-Devlet Uygulamaları: Isparta İli Örneği”, konulu yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

** Öğr. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Keçiborlu MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, Isparta, TÜRKİYE, o.carikci@hotmail.com

phenomenon of technology makes its presence felt, the use of information technologies by the states has become compulsory for both ensuring the international competition and increasing the efficiency of national services as well as providing the public services. In such a context, the states should switch to the e-state approach leaving their traditional one.

The fact that e-state practices have been adopted within the public administration and new state understanding is essential for ensuring the efficiency with regard to providing public services to the citizens. Within this context, the concept of e-state is defined, and information concerning its development process in Turkey is provided in this study. A survey has been conducted on the taxpayers in Isparta, and information has been provided on the use rate of e-state, its Professional distribution, attitudes of e-state users as well as e-state practices used.

Key Words: *Information technologies, electronic state, public service*

GİRİŞ

Toplumsal yaşamın bir zorunluluğu olarak ortaya çıkan devlet, teorik olarak vatandaşlarının çok çeşitli ve çok boyutlu gereksinimlerine tatmin edici çözümler bulmak ve hizmet vermekle yükümlüdür. Dünya çok hızlı bir değişim sürecinin içinde olduğundan, özellikle bilişim teknolojilerinin hızlı gelişimi devletlerin kendi toplumlarına vermek zorunda oldukları hizmetlerinde değiştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Dünyanın küreselleşerek küçülüp sınırlarının kalkması ile birlikte devletler açısından bile mevcut yönetim politikalarının birçok konuda yetersiz kalmış ve yeni bir kamu yönetimi anlayışının oluşmasına neden olmuştur. Söz konusu değişim de toplumların devletten beklentilerinin artmasına, sunulan hizmetlerin kalitesinin artırılması açısından zorlanmasına kadar birçok farklılaştırma isteğini de beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda devlet vatandaşlarına en üst seviyede hizmet götürmek zorunda kalmış ve kamu hizmetlerinin sunumunda farklı yollar ve yöntemler geliştirmek durumunda olmuştur. Bu durumda içinde bulunduğumuz bilgi çağında en çok değişim bilgi teknolojilerinin devletin sunduğu hizmetlerde kullanımına ilişkin olmuştur. Kamu hizmetlerinin sunumunda internet ve bilgisayar destekli hizmetlerin verilmesi kısaca “e-devlet” (elektronik devlet) olarak adlandırılan uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devletin sunmak zorunda olduğu bütün hizmetlerin hızını, yaygınlığını ve etkililiğini artıran, aynı zamanda hizmet maliyetlerini de önemli ölçüde düşüren e-devlet uygulamaları ile bürokratik ve kırtasiyeci hizmet anlayışı yerini kalite ve verimlilik odaklı hizmet anlayışına, bireyin devlet için var olması anlayışı yerini devletin birey için var olması anlayışına bırakmaktadır. Bilgi

toplumunun bir sonucu olan e-devlet geleneksel devlet anlayışını zayıflatmaktadır.

Dünyanın her yerinde görülen bu değişim büyük ölçüde Türkiye'yi de etkisi altına almaktadır. Türkiye'de e-devlete geçiş süreci olarak adlandırılabilir. Bu süreçte 1980'lerin ikinci yarısından itibaren uygulanan politikalar ile başlamıştır. Bu dönem ile birlikte ülkede teknoloji ve bilişim hizmetleri yeniden ele alınmış ve uygulama alanları içinde değerlendirilme çalışmaları başlamıştır. Ancak e-devlet kavramının ilk kez gözle görülür biçimde ele alınması 1990'lı yıllardan sonra bilişim altyapısına yapılan yatırımların etkisi ile bilgisayar ve internet kullanım oranları artmış ve bazı devlet kurumları hizmetlerini elektronik ortamlarda vermeye başlamışlardır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise artık e-devlet uygulamaları daha ciddi şekilde devlet politikaları içerisinde yer almaya başlamış ve bununla ilgili olarak da çeşitli kurumların çok sayıda plan ve projesi ile uygulama konulmaya çalışılmıştır. Son yıllara gelindiğinde özellikle 2006-2007 yıllarından sonra ki dönemde Türkiye'de e- devlet uygulamalarının gelişimi ve uygulanabilirliği önemli bir ivme kazanılmıştır. Bu gelişim özellikle 2008 Aralık ayında hizmete giren "E-Devlet Kapısı Projesi" ile tüm e-devlet faaliyetlerinin tek merkezden yürütülmeye başlamasıyla hızlanmıştır. Bütün bu uygulamalarla, merkezi ve yerel yönetim birimleriyle devletin, hızlı ve düşük maliyetlerle hizmet sunması, bürokratik engellerin asgari düzeylere çekilmesi, kamusal hizmetin kalitesinin artması ve doğal olarak diğer ülkelerle rekabet edebilecek seviyeye ulaşması hedeflenmektedir.

Bütün bunları sağlayabilmek ve olumlu sonuçları elde edebilmek ancak e-devlet uygulamalarının etkili ve sağlıklı bir şekilde yerine getirilebilmesine ve ülke çapında yaygınlaşmasına bağlıdır. Hizmeti alan ülke vatandaşlarının bu uygulamaları benimsemeleri için ilk olarak bu uygulamaların varlığından haberdar olmaları, en azından e-devlet uygulamalarını kullanabilecek düzeyde bilişim teknolojilerini tanımaları ve kullanmaları gerekmektedir.

1. ELEKTRONİK DEVLET

Devlet ülkedeki en büyük ve en güçlü organizasyon olduğuna göre vatandaşlarına sunduğu hizmetin kalitesi de o kadar kendisine yakışır seviyelerde olmalıdır. Dünyada ki hızlı değişime ayak uydurması değişimle birlikte ortaya çıkan toplumsal taleplere duyarsız kalmaması ve dolayısıyla toplumdaki modernleşme talepleri ve değişim isteğine cevap verebilme adına ilk olarak kendi yapısını değiştirmesi gerekmektedir. Dinamik değişimlerin yaşandığı bir süreçte geleneksel bir devlet anlayışı toplumun hizmet taleplerini yeterince karşılayamamaktadır. Ayrıca devletin vatandaşlarına

sunduğu kamu hizmetlerinin açık ve anlaşılabilir seviyelerde olması da gerekmektedir.¹

Dolayısıyla; gelişen teknoloji ve üretilen bilgiler devleti de çağın gereklerine uygun biçimde yeniden yapılanmaya zorlamaktadır. Kısacası devletin çağın getirdiği modern değişikliklere kendisini entegre etmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu yapısal değişiklikte kurumlar, şirketler ve vatandaş üçlüsü dahilinde olacaktır.² Bu yapısal değişiklikte özellikle yönetim bilgi sistemlerinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşması ile birlikte yukarıda adı geçen devlet (kamu) – vatandaş – işletmeler (özel sektör) ve çalışanlar (işgörenler) arasındaki ilişkilere yeni bir boyut kazandırarak beraberinde elektronik devlet (e-devlet) kavramını ortaya çıkarmaktadır.³

E-devletin gelişmesi incelendiğinde özellikle 60 ve 70'li yıllarda bilgi teknolojilerinin sadece bilgi işlem süreçlerinin otomasyonunda kullanıldığı görülmektedir.⁴ Bilgi toplumuna geçiş sürecinde e-devletle ilgili ilk büyük adımın kişisel bilgisayarların yaygınlaşması ile birlikte 80'li yıllarda atıldığı söylenebilir. Bu çerçevede kamu yöneticilerinin bilgisayar kullanımının artması ile birlikte kamu kuruluşlarında bilgi yönetimi faaliyetlerinin yerinden yapılmaya başlandığı görülmektedir.⁵ 1990'larda ise internetin büyük bir hızla yaygınlaşması ve bu yolla önceki dönemlerle kıyaslanamayacak kadar büyüklükte bilginin üretilmesi ve dağıtılması; yönetim bilgi sistemleri – management information systems (MIS) – kavramının ortaya çıkmasını sağlamış ve e-devlet sürecinin en önemli adımlarının atılmasını tetiklemiştir.⁶

E-devlet en basit biçimiyle; vatandaşlara devlet tarafından verilen hizmetlerin elektronik ortamda sunulması şeklinde tanımlanabilir. Daha detaylı açıklamak gerekirse; genel olarak çağdaş toplumlardaki devlet ve birey ilişkilerinde, devletin vatandaşa karşı getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetler ile vatandaşların devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesine e-devlet denilmektedir.

E-devlet kavramının devlet yönetim anlayışı içinde değerlendirilmesi bazı farklılıklar da beraberinde getirmektedir. Bir ülkenin genel olarak iyi işleyen bir e-devlet yapısına sahip olması; geleneksel devlet

¹ DEMİREL, D., "E-Devlet ve Dünya Örnekleri", *Sayıştay Dergisi*, Nisan – Haziran, Sayı 61, 2006 s. 1-5

² <<http://www.digitaldevlet.org/edevletnedir.html/>>, (15.01.2011)

³ ÇEVİK, H., "Türkiye'de Kamu Yönetimi Sorunları", Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 15-17.

⁴ OECD, "E-Government for Better Government", E-Government Studies Report, 2005, s. 11.

⁵ YILDIZ M., "E-Government Research: Reviewing the Literature, Limitations and Ways Forward", *Government Information Quarterly*, 2007, s. 647.

⁶ OECD, a.g.e., s. 11.

modeline göre daha ileri ve güçlü bir bilişim teknolojileri altyapısına sahip olduğunu ve dolayısıyla çok daha dinamik bir devlet yapısının oluşturulabildiğini ifade etmektedir.⁷ Bu bağlamda e-devlet modeli ile geleneksel devlet modeli arasındaki farklılıklar çeşitli boyutları ile Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo incelendiğinde e-devlet yönetiminin; vatandaşın aktifliğine vurgu yaptığı, vatandaşı modern işletmecilik literatürünün toplam kalite yönetimi yaklaşımından ödünç aldığı “müşteri” kavramı ile tanımladığı; yine işletme literatüründe klasik örgütsel yapı olarak bilinen “dikey hiyerarşi” yerine “yatay örgütlenmeyi” esas aldığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede e-devlet modelinin yönetim yaklaşımı daha önce de belirtildiği üzere “yönetişim” olmaktadır. Son olarak denilebilir ki e-devlet modelinin önemli bir boyutu katılımcılık ve dolayısıyla da demokratik yönetimdir.

Tablo 1: E-Devlet modeli ile Klasik Yönetim Anlayışlarının Karşılaştırılması

	Klasik Yönetim	E-Devlet
Yurttaşların Rolü	Pasif yurttaş	Aktif yurttaş, müşteri
İletişimin Temeli	Evrak üzerinden veya yüz yüze iletişim	Elektronik iletişim
Örgütsel Yapı	Dikey örgütlenme, hiyerarşi	Yatay örgütlenme, koordineli ağ yapısı
Hizmet Sunum Tipi	Tek tip hizmet	Farklılaştırılmış hizmet
Yönetim Anlayışı	Klasik yönetim	Yönetişim
İlişki Tipi	Uyruk ilişkisi	Katılım ilişkisi

Kaynak: BALCI, A., vd., “Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 267.

1.1. Elektronik Devlet’in Unsurları

E-devlet anlayışının temelinde de yine geleneksel devlet anlayışının bazı unsurlarının olduğu görülmektedir. Yani bir başka ifadeyle geleneksel devlet anlayışı için geçerli olan unsurların çoğu e-devlet için de geçerli olabilmektedir. Her iki anlayışta da temel mantık aynı olmakla birlikte e-devlet yapısı bilgi çağının ve bilgi toplumunun gerekleri açısından yeniden yorumlanmaktadır. Öncelikle, e-devletin unsurlarını belirlerken hizmetlerin ağ ortamında sunulması gerekliliğinden dolayı; söz konusu unsurların ağ mantığı içinde düşünülmesi gerekmektedir. Çünkü e-devlet modeli bir ağ sisteminin üzerine kurulmaktadır. Aynı ağ sisteminden faydalanan kurumlar arasında bir eşgüdümüme ortaya çıkmakta; böylece aynı işlemlerin tekrarı ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla zaman ve maliyet tasarrufu sağlanmakta

⁷ İNCE, M. İ., “Elektronik Devlet Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar”, DPT, Mayıs, 2001, s. 7.

genel olarak hizmet verimliliği ortaya çıkmaktadır. E-devlet kavramında bağlı bulunulan unsurlar ise; devlet, vatandaş, şirketler, kurumlar ve kamu çalışanları şeklinde sıralanabilir.⁸

1.2. Elektronik Devlet Uygulamalarının Amaçları

Daha önce de belirtildiği üzere geleneksel usullerle çalışan kamu kurumları giderek vermeleri gereken hizmetleri karşılayamama durumunda kalmaktadırlar. Yaptıkları kırtasiye ve bürokrasiye dayalı olan hizmetler çok zaman almakta ve harcamaların artmasına neden olmaktadır. İşleyiş olarak merkezi yönetimlerin yerel yönetimlere bazı görev ve sorumlulukların aktarması, etkin iletişim araçlarının kullanılması zorunluluğunu da getirmektedir.

Gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri sosyal ve ekonomik hayatın vazgeçilmez bir parçası olmakla birlikte; devletin de buna ayak uydurması bir zorunluluk olmuştur. Bireyler kendilerine hizmet veren kurumların daha hızlı, doğru ve daha az maliyetle hizmet vermeleri beklentisi içindedirler. Tüm bunlar genel olarak ele alındığında e-devletin bir ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıktığını söylemek mümkün olacaktır. Bu yeni devlet anlayışı kamu kurumlarının birbirleri ile ve bireylerin de kamu kurumları ile ilişkilerini daha açık ve hızlı bir işleyişe geçirecektir.⁹

E-devlet ile vatandaş-devlet ilişkileri karşılıklı olarak ağ ortamında sağlanabilmekte, devlet hizmetleri ağ ortamında zaman ve mekân ayrımı olmaksızın sunulabilmekte, vatandaşlar ise görev ve yükümlülüklerini ağ üzerinden yerine getirebilmektedirler. Bu çerçevede, e- devleti basit bir şekilde teknolojik olanakların kullanımı olarak görmek eksik yorumlamak ve düşünmek anlamına gelmektedir. Çünkü bu uygulamaların aynı zamanda insan kaynaklarının, iş süreçlerinin ve hizmeti kullanan vatandaşların potansiyellerinin maksimize edilerek değerlendirilmesini de içeren bir felsefe (yapı) değişimini de kapsadığını göz ardı etmemek gerekir. Böylece artık vatandaşlar ürün veya hizmet zincirinin basit bir halkası olmamakla beraber yönetim sürecinin bir ortağı haline gelmektedirler. Bu yüzden bilgi ve enformasyon teknolojileri, geleneksel bağlamdaki iletişim, danışma ve karar verme mekanizmaları yeniden tanımlanmalı, kamu kurumlarındaki görevlilerin eskiden kalan süreç ve yapılarını tekrar gözden geçirmeleri bir gereklilik haline gelmektedir. Tüm bunların sistemli bir şekilde yapılabilmesi

⁸ KIRÇOVA, İ., “E-Devlet Uygulamaları Ve Ekonomiye Etkileri”, İstanbul Ticaret Odası, Acar Matbaacılık, Ekim, 2003, s. 17-22.

⁹ İNCE, M. İ., a.g.e., s. 10.

ve gereklerin yerine getirilebilmesi e-devlet yapısının oluşmasından sonra sağlanabilecek durumlardır.¹⁰

Elektronik devlet uygulamalarının kamusal hizmetlerde kullanımında beklentiler ve faydalarından bazıları aşağıdaki gibidir:¹¹

- * Her yerde ve her zaman devletten hizmet alabilmenin sağlanması,
- * Devlet-birey etkileşiminin sağlanması,
- * Kamusal hizmetlerin yaygınlaştırılması,
- * Kamu kuruluşlarının çalışmalarında verimliliğin artırılması,
- * Devletin hızlı ve etkin bir şekilde işleyişinin sağlanması, yani hizmet kalitesini artırılması,
- * Bürokrasinin azaltılmasının sağlanması,
- * Vatandaşların saat ve gün sınırlaması olmaksızın kamusal hizmetler ulaşmasının sağlanması,
- * Mali tasarruf sağlanması ve ekonomik gelişimin desteklenmesi,¹²
- * Hata oranının azaltılması,
- * Teknolojik gelişmelere daha hızlı adaptasyon ortamının getirilmesi, işlemlerin hızlanması,
- * Denetim faaliyetlerinin geliştirilmesi ve işlemleri kontrol altında tutulması, aynı zamanda hataların azalması
- * Şeffaflık ve güven ortamının sağlanması.¹³

2. TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK DEVLET UYGULAMASINA GEÇİŞ

Dünyada hızlı gelişimin etkisi ile birlikte her anlamda ülkeler ve dolayısıyla devletler arasında çok ciddi bir rekabet olgusu da ortaya çıkmaktadır. Bizim ülkemizin de diğer ülkeler ile arasında olan bu yarıştan kötü etkilenmemesi adına çağın gereklerini yerine getirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bilgi toplumunun gereği olan stratejiler yeterince üretilip uygulanmadığında gelişmiş ülkelerin ekonomileri ile gelişmekte olan

¹⁰ BALCI, A., vd., “Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Sorunlar, Tartışmalar, Çözüm Önerileri, Modeller, Dünya ve Türkiye Yansımaları”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 267.

¹¹ ŞAHİN, A. ve E. ÖRSELLİ, “E-Devlet Anlayışı Sürecinde Türkiye”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 9, 2003, s. 5.

¹² YILDIRIR, H., KARAKURT, E., “E-Devlet ve Uygulamaları” İş Güç Dergisi, Cilt No 6, Sayı 1, 2004, s. 20.

¹³ Demirel, D., a.g.e., s. 84-86.

ülkelerin ekonomileri arasındaki makas da hızla açılmaktadır. Bilgi toplumunun gereği olan önemli stratejilerden birisi de “e-devlet”dir. Dolayısıyla, yarışta geri kalmamak için ülkemizin de gelişmiş teknolojiyi ve çağdaş yönetim tekniklerini bir bütün halinde kullanması, vatandaşlara hizmeti ön plana çıkaran bir yapılanmaya gitmesi gerekmektedir.

2.1. İlk Gelişmeler

Türkiye’de e-devlete geçiş süreci başlangıcı yani e-dönüşüm 1980’li yıllar ile birlikte yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde ekonomik politikalar daha liberal bir yön kazanırken devlet yapısında değişim yapılmasına ilişkin olarak ilk çalışmalar başlamıştır. 1990 ve 2000 yılları arasında teknoloji ve bilim politikaları yeniden biçimlenmeye başlamış ve e-devlet uygulamalarına geçiş süreci gerçekleştirilmiştir.¹⁴Bu dönemde dünyada yaşanmaya başlayan bilgi ve teknoloji eksenli büyük dönüşüm Türkiye’yi de çok yoğun biçimde etkilemiştir. Bu çerçevede önemsenmesi gereken ilk büyük projelerden birisi Dünya Bankasının desteği ile 1993 yılında geliştirilen “Türkiye Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon” projesidir. Aynı yıl Türkiye ilk defa internet ile tanışmıştır. 12 Nisan 1993 tarihinde ODTÜ’den Ankara - Washington arasında kiralık hat kurularak bağlantı sağlanmıştır. Sonrasında ise çok hızlı bir yaygınlaşma sürecine girilmiştir.

Türkiye’de bilim ve teknoloji politikalarının oluşturulduğu en üst düzeydeki karar alma mekanizması olan “Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu” (BTYK) tarafından 1997 yılında alınan bazı kararlar; Türkiye açısından aslında çok kısa sayılabilecek bir sürede düşünce dönüşümünün yaşandığını ve e – devlet vizyonuna uygun bazı hamlelerin planlandığını göstermektedir. Kurulun 1997 yılında ülkede bilgi alt yapısının kurulmasına ilişkin aldığı kararlar şöyledir:

- * Ulusal Enformasyon Altyapısı ana planının (TUENA) hazırlanması;
- * Ulusal akademik ağ ve bilgi merkezinin (ULAKBİM) kurulması;
- * Elektronik Ticaret ağının kurulması.

Daha sonra 1998 yılında Başbakanlık genelgesiyle oluşturulan “Kamu Net Teknik Kurulu” gerek e-Avrupa gerekse e-Türkiye çalışmaları doğrultusunda e-devlete geçiş süreci ve vizyonunun oluşturulmasında önemli bir yer tutmaktadır.¹⁵ Kamu Net çerçevesinde, “Başbakanlık Yönetim Bilişim Sistemi” yardımıyla kamu birimleri arasındaki iletişim ve

¹⁴ TÖRENLİ, N., “Enformasyon Toplumu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, **Bilim ve Sanat Dergisi**, Ankara, 2004, s. 207.

¹⁵ AYVALI, A., “E-Türkiye Çalışmaları Birinci Gelişme Raporu”, **E-Türkiye ve Geleceğin Meslekleri Paneli**, Haliç Üniversitesi, İstanbul, 2002, s. 14.

yazışmaların elektronik posta ile yapılması öngörülmektedir. Projede içersinde yapılması öngörülen bazı konular ise şöyledir:

AB ülkelerinin Mart 2000 de “E-Avrupa eylem planının” hazırlanması ve kabul etmesi ile birlikte Türkiye’de bu plandan önemli ölçüde etkilenmiştir. Türkiye’nin 15-16 Haziran 2001’de gerçekleştirilen Avrupa Birliği liderler zirvesinde “E-Avrupa+Projesine” imza atması ve bu süreç içinde yer alması da bu planın ülkeyi değişime zorladığının göstergelerinden biridir.¹⁶ “E-Türkiye” adı verilen bu çalışmada temel amaç bilgi toplumunun temelini oluşturmak olarak belirtilmiştir. Çalışmanın önceliklerinden birisi kullanıcı sayısının ve internet kullanımının ivselliğinin artırılmasıdır. Bu süreç içersinde 2002 yılında KamuNet Teknik Kurulu’nun örgüt yapısında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Benzer bir şekilde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasını kolaylaştırmak ve devlet-vatandaş arasındaki ilişkiyi elektronik ortama taşımak amacıyla bir devlet portalının oluşturulmasına karar verilmiştir.¹⁷ Bu dönem içinde birçok proje planlanmış ya da uygulamaya konulmuş olmakla birlikte bunlardan en önemlisi “E-dönüşüm Türkiye projesi” dir.¹⁸ Bu dönüşüm projesi ile birlikte birçok e-devlet uygulamasının temeli atılmış ve faaliyetler başlamıştır.

E-Dönüşüm Türkiye Projesinin ve 2004 yılında yürürlüğe giren 4982 sayılı “Bilgi Edinme Hakkı Kanununun” hızlandırıcı etki yapması ile ülkemizde kamu hizmeti sağlayan kurum ve kuruluşlara ait internet sitesi sayısı hızla artmıştır. Bu artış beraberinde tüm uygulamaların verimli ve hızlı bir şekilde verilebilmesine ilişkin bir çalışmanın yapılması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda çok sayıda hizmeti de içerecek olan bir ulusal portalın oluşturulması gerekliliğini de ortaya koymaktadır.¹⁹

Kamu kuruluşlarının uygulamanın etkin olarak devam ettirilmesinde görevlerini yerine getirmiş olması yeterli olmamaktadır. Kullanıcılarında yeterli ölçüde teknik donanım ve bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında internet kullanım oranları çok önemlidir. Zira internet kullanımının yüksek olduğu bir ülkede e-devlet uygulamalarının başarılı bir şekilde yürütülmesi çok daha kolay olacaktır. Türkiye’deki kurumların internet sayfalarının daha çok statik bir yapıda olduğunu ve hizmet vermeye değil de bilgi edinilmesine ilişkin olarak hazırlandığını söylenebilir.²⁰ Özellikle kamu hizmetlerinin sunumunda kapsamlı ve büyük bir çalışma

¹⁶ ERDEM, T., “E-Devlet, E-Dönüşü, E-Beyan”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 194, Kasım, 2004.

¹⁷ YÜCETÜRK, E., “**Türk Kamu Yönetiminde E-Devlet Uygulamaları ve Tabana Yayılabilir Yeteneği Bakımından Bir Değerlendirme: Bolu Örneği**”, <http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=225,erişim>, (29.11.08).

¹⁸ DPT, “**E-Dönüşüm Türkiye Projesi ve E-Devlet’e Geçiş Çalışmaları**”, Eylül, 2003.

¹⁹ DPT, **E-Devlet Proje ve Uygulamaları**, Nisan, 2004, s. 1.

²⁰ T.C. Sayıştay Başkanlığı, “**E-Devlet’e Geçişte Kamu Kurumları İnternet Siteleri Performans Denetim Raporu**”, Haziran, 2006, s. 12.

göze çarpmamaktadır. Yine de Türkiye’de e-devlet uygulamalarının genel yapısının statik yapıdan dinamik yapıya doğru gittiği iddia edilebilir.²¹

2.2. Son Dönem Gelişmeleri

Kamu kurum ve kuruluşları birçok e-devlet projesini ülkemizde uygulamaktadırlar. E-devlet portalı üzerinden kamu hizmet sunumu gerçekleştirilmekte olup genel olarak ülkemizde hizmet veren e-devlet uygulamalarından bazıları şunlardır:²²

- Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS),
- Kimlik Paylaşım Sistemi,
- Adres Kayıt Sistemi,
- Vergi Daireleri Otomasyonu Projesi (VEDOP I-II),
- Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP),
- Gümrük İdaresinin Modernizasyonu Projesi (GİMOP),
- Polis Bilgi Ağı (POLNET),
- Saymanlık Otomasyon Sistemi (Say2000i),
- E-Bildirge,
- Medula (Genel Sağlık Sigortası, Emekli Sandığı, Bağkur, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Yeşilkart uygulamalarının yürütülmesi) uygulamaları,
- Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi.

Ayrıca Merkezi Tüzel Kişilik Bilgi Sistemi(MTK), Araç ve Sürücü Bilgi Sistemi (ASBİS), Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP), ve Çevrimiçi Çevre İzinleri Projesi gibi vatandaşlara ve iş dünyasına hizmet verecek olan bazı projelerde tamamlanarak uygulamaya geçirilmesi için çalışmalar yürütülmektedir.

Türkiye’de e-devlet uygulamalarının sağlanmasında ciddi bir sorun olarak ortaya çıkan e-uygulamaların birbirleri ile entegre olamaması ve bunun tek bir yerden yerine getirilememesi sorununun çözümüne yönelik ilk adım 18 Aralık 2008 tarihinde hizmete açılan “E-Devlet Kapısı Projesi” dir. Bu proje ile birlikte tüm e-devlet faaliyetleri tek merkezden yürütülmeye başlanmıştır. E-Devlet Kapısı Projesinin öncelikli amacı kamusal hizmetleri; vatandaşlara, işletmelere ve kamu kurumlarına bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak etkin ve verimli bir şekilde hizmet sağlamaktır. Proje birçok gelişmiş ülkede olduğu üzere vatandaş – iş - devlet olmak üzere

²¹ ÖZ, S., “E-Devlet Uygulamaları Çerçevesinde İnternette Beyanname Alımı”, **Vergi Sorunları**, Sayı 194, Kasım, 2004, s. 9.

²² DPT, <<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/>>, (02.01.2011).

üç ana bölüm şeklinde hizmet vermektedir. Projenin sağladığı faydalardan bazıları şunlardır.²³

- * Kişisel bilgilerin korunması,
- * Kişiye özel hizmet sunulması,
- * Kurumlar arası bilgi paylaşımı sağlanması,
- * Elektronik ortamdan sunulan hizmetlerin tek bir siteden sağlanabilmesi,
- * Bir kez kimlik bilgisi verilmesi ile birçok hizmete kolaylıkla ulaşılabilmesi,
- * Elektronik hizmetlerde yüksek güvenlik imkanının sağlanması,
- * Ödeme gerektiren hizmetler için kolaylaştırılmış bir ödeme altyapısı sunulması.

Böylece bürokrasinin azalması, kırtasiye masraflarının kısılması, hizmet sunulmasında vatandaşların oluşturdukları yoğunlukların azaltılması sağlanabilecektir. Bunun yanı sıra hızlı, düşük maliyetli, sürekli hizmet sağlanması amacına ulaşılmış olacak; kamu hizmetlerinin talebinde vatandaş devlete değil, devlet vatandaşa yönelecektir. Böylece, hizmetlerin sunulmasında şeffaflık ve eşitlik sağlanacak, kurumlar arasındaki iletişimin hızlanması nedeni ile zamandan tasarruf edilecektir. Genel olarak da kamu hizmet sunumunda etkinlik sağlanmış olacaktır. Türkiye’de e-devlet uygulamalarının etkinliği son yıllarda hızlı bir ivme göstermektedir. Ancak bu uygulamaların etkinliğinin ölçümü tam anlamıyla bilgi akışının sağlanamaması nedeniyle genelde mümkün olmamaktadır. Türkiye, AB tarafından 2007 yılında yapılan AB 20 temel kamu hizmetinin gelişmişlik seviyesinin tespitine yönelik karşılaştırma çalışmasına katılmış ve sunulan hizmetlerin hangi ölçüde sağlanabildiği bu sayede tespit edilmiştir. Türkiye’nin 2007 yılında e-devlet uygulamalarının sunulmasında ki durumu ile 2010 yılı itibariyle AB 20 temel kamu hizmetinin kıyaslanması ile uygulamaların tamamen elektronik ortamda sunumu hedefine büyük oranda yaklaştığı Bilgi Toplumu İstatistikleri 2010 raporunda görülmektedir. Bu raporda elektronik ortamda sunulan kamu hizmetlerinden faydalanan kullanıcıların memnuniyet oranı ise 2007, 2008 ve 2009 yıllarında sırasıyla %64,1, %63,3 ve %95 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Bu değerler Ölçümleme Dokümanında belirlendikleri şekliyle endeks değerleri olmayıp, TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırmasından elde edilen memnuniyet oranını ifade etmektedir.²⁴

²³ <<https://turkiye.gov.tr/portal/>>, (25.12.08).

²⁴ DPT, Bilgi Toplumu İstatistikleri Raporu Haziran, 2010

Tablo 2: AB 20 Temel Kamu Hizmeti ve Türkiye’de Sunumu (Son Durum)

Kamu hizmeti tanımı	Ülkemizdeki uygulama durumu
Gelir vergileri: bildirim ve değerlendirme	E-beyanname kapsamında bildirim, tahakkuk ve ödeme işlemleri çevrimiçi gerçekleştirilebilmektedir.
İş kurumları aracılığıyla iş arama hizmetleri	Türkiye İş Kurumunun internet sayfasından kamu ve özel sektör iş ve işçi arama ve başvuru işlemleri yapılabilmektedir.
Sosyal güvenlik katkısı (sigorta primleri) İşsizlik yardımı Çocuk yardımı Sağlık sigortası Öğrenci yardımı	Türkiye İş Kurumunun internet sayfasından işsizlik ödeneği için çevrimiçi başvuru yapılabilmektedir. Aile ve çocuk yardımı ile ilgili doğrudan bilgi veren ve işlem yapılan bir internet sitesi bulunmamaktadır. Sağlık sigortasına ilişkin işlemler Sosyal Güvenlik Kurumunun uygulamaları üzerinden çevrimiçi gerçekleştirilebilmektedir. Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu internet sayfasından öğrenci burs, kredi ve yurt başvuruları çevrimiçi yapılabilmekte; sonuçlar ve borç durumlarına ilişkin bilgilere ulaşılabilmektedir.
Kişisel belgeler(pasaport ve sürücü belgesi)	Konu hakkında bilgi verilmekte, pasaport için tek noktadan çevrimiçi başvuru randevusu alınabilmekte, ehliyet için 81 ilin bir kısmında çevrimiçi başvuru yapılabilmektedir.
Araç ruhsatı	Yeni araç tescil işlemlerine ilişkin bilgi verilmekte ve 81 ilin bir kısmında çevrimiçi başvuru yapılabilmektedir. İkinci el satışların satış, devir ve tescil işlemleri Noterler tarafından, Notere yapılan şahsen başvuru ile yürütülmektedir. Noterlerde işlemler elektronik ortamda tamamlanmakta, ayrıca tescil kuruluşuna başvuru gerçekleştirilmemektedir.
İnşaat ruhsatı başvurusu	Henüz gerçekleştirilmemektedir.
Polise ihbarda bulunma	Emniyet Genel Müdürlüğü ile Emniyet Müdürlüklerinin internet sayfalarından yapılabilmektedir.
Halk kütüphaneleri (kataloglar, arama araçlarının mevcudiyeti)	Milli Kütüphane internet sitesinden kendi bünyesinde bulunan kitaplar için katalog tarama ve kitap ayırtma işlemleri gerçekleştirilebilmektedir. Entegre “e-kütüphane sistemi” çerçevesinde toplu katalog taraması hizmeti verilmeye başlanmıştır. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü internet sitesinden otomasyona geçmiş 400 civarında kütüphanede bibliyografik künye taraması yapılabilmektedir.

Belgeler (doğum ve evlilik): başvuru ve alma	Bazı belediyelerde evlilik işlemlerini başlatmaya ilişkin başvuru çevrimiçi yapılabilmektedir.
Yüksek öğrenime kayıt / üniversiteler	Üniversitelerde elektronik ders kayıt sistemleri kullanılmakla birlikte üniversite kayıt işlemi gerçekleştirilmemektedir.
Taşınma bildirim (adres değişikliği)	Elektronik imza kullanılarak Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü İnternet sayfası üzerinden adres değişikliği işlemi gerçekleştirilebilmektedir.
Sağlığa ilişkin hizmetler(değişik hastanelerin hizmetleri hakkında interaktif tavsiye alma; hastanelerden randevu	Çevrimiçi bilgi ve randevu hizmeti veren hastaneler bulunmaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından hayata geçirilen merkezi randevu sistemi pilot uygulama aşamasındadır.
Çalışanlar içi sigorta primleri	Bildirimler internet üzerinden gönderilebilmekte; borç, tahakkuk ve tahsilât bilgilerine ulaşılabilme ve çevrimiçi ödeme yapılabilmektedir.
Kurumlar vergisi: bildirim, onaylama	E-beyanname kapsamında bildirim, tahakkuk ve ödeme işlemleri gerçekleştirilmektedir.
Katma değer vergisi: bildirim, onaylama	E-beyanname kapsamında bildirim, tahakkuk ve ödeme işlemleri gerçekleştirilmektedir.
Yeni şirket kaydı	Yeni şirket kaydı ve ticaret sicili işlemlerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesine imkân tanıyacak Merkezi Tüzel Kişilik Bilgi Sisteminin pilot uygulamasına başlanmıştır.
İstatistik birimine veri iletimi	Girişimler için uygulanan anketlerden bazılarında ilişkin veriler elektronik ortamda alınmaktadır.
Gümrük bildirimleri	Beyannameler elektronik ortamda verilebilmektedir.
Çevre ile ilişkili izinler (raporlama dâhil)	Çevre izin ve lisanslarına ait işlemlerin elektronik ortamda yapılmasına imkân tanıyan proje 14 ilde pilot uygulama aşamasındadır.
Kamu alımları	Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP) oluşturulmuştur. Kamu İhale Bülteni elektronik ortamda yayınlanmaktadır. Ayrıca, birçok kurum ve kuruluş ihale ilanlarını internette yayınlamaktadır.

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı “Bilgi Toplumu İstatistikleri 2010”

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın konusu genel olarak Türkiye’de kamusal hizmet dönüşümünün önemli bir göstergesi olan elektronik devlet uygulamalarının Isparta ilindeki gelişiminin tüm yönleriyle incelenmesidir. Araştırmanın temel amaçları

- Isparta ilinde elektronik devlet uygulamalarına ve projelerine ilişkin farkındalık düzeyini;
- Uygulama ve projelerin kullanım sıklıklarının;
- Uygulama ve projelerle ilgili tutumları;
- Varsa tutum farklılıklarının nedenlerini;
- Meslek grupları ile kullanılan elektronik devlet uygulama ve projeleri arasındaki ilişkileri araştırmaktır.

Dünyada ki çoğu ülkede gelişmişlik düzeylerinin artırılması açısından e-devlet uygulamalarının etkin bir şekilde kullanımı önemlidir. Türkiye’de de bilim ve teknoloji politikaları bakımından elektronik devlet uygulamaları önemli bir yenilik stratejisi olarak görülmelidir. Ancak e-devlet uygulamalarının başarısı ve etkin olması uygulamaların ülke çapında yaygınlığına, ülkenin her bölgesinde eşit alt yapı imkânlarının geliştirilmiş olmasına ve bunun gibi birçok faktöre bağlıdır.

Gerçektende dünyada yapılan araştırmalarda ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile e-devlet uygulamalarının kullanım sıklığı arasında yakın bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Uygulamaların sık kullanılması aynı zamanda teknolojik altyapının yeterli olduğunu ve bu teknolojiyi kullananların eğitim seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle; e-devlet uygulamalarının sık kullanımı araştırmanın yapıldığı bölgenin gelişmişlik düzeyi hakkında da ipuçları vermektedir. Her bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel yapılarının birbirlerinden farklı oldukları göz önünde bulundurulduğunda e-devlet uygulamalarının kullanımına bu ayrılıkların yansyacağı düşünülebilir. Bütün bu nedenlerden dolayı e-devlet uygulamalarının kullanımı ile ilgili yapılacak araştırmalar stratejik bir devlet politikasının etkinliğinin ölçülmesi bakımından önem arz etmektedir.

3.1. Araştırmanın Yöntemi, Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Isparta merkez ilçede yerleşik olan ve çalışma yaşında bulunan vergi mükellefleridir. Daha önce de belirtildiği üzere; araştırmanın temel amaçlarından birisi olan meslek grupları ile e-devlet uygulamalarının kullanım tercihleri ve sıklığı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla 8 farklı meslek grubu belirlenmiştir.

Her meslek grubundan yeterli veriyi elde edebilecek şekilde kotalı örneklem yöntemi kullanılarak seçilen 750 kişiye araştırma için hazırlanan

anket formları gönderilmiş ya da iletilmiştir. Uygun durumlarda anketler yüzyüze görüşmeler yoluyla doldurulmuştur. Yüzyüze görüşmenin yapılamadığı durumlarda ise anket belirlenen kişilere bırakılmış ve uygun bir süre sonunda geri alınmıştır. Dolayısıyla, anketlerin geri dönüşüm oranı %78,6 olmuştur.

3.2. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları (Ölçek)

Araştırmanın amacına uygun olarak birincil veriler toplanmıştır. Bunun için 3 ölçek ve toplam 46 sorudan oluşan bir anket hazırlanmıştır. Birinci ölçek katılımcıların demografik özelliklerini ve e-devlet uygulamaları ile ilgili farkındalık düzeylerini ölçen 14 sorudan oluşmaktadır. Anketin bu bölümünde anketi yanıtlayanların cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir durumları saptanmakta; aynı zamanda bilgisayar ve internet kullanım oranları, e-devlet uygulamaları hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları gibi temel bulgulara ulaşılmaya çalışılmaktadır.

E-devlete ilişkin kullanıcı tutumlarının ölçüldüğü bölümde ise Likert'in 5'li ölçeği kullanılarak 11 soru sorulmuştur. Katılımcılara yöneltilen soruların cevaplanabilmesi için "tamamen katılıyorum", "katılıyorum", "kararsızım (fikrim yok)", "katılmıyorum", "kesinlikle katılmıyorum" gibi seçenekler verilmiştir. Bu bölümün sonunda ise ankete katılan katılımcılara e-devlet hakkında varsa olumsuz görüşleri ve nedenlerini belirtebilmeleri için açık uçlu bir soru sorulmuştur.

Anketin son bölümünde çeşitli devlet kurumları tarafından geliştirilmiş olan toplam 20 e-devlet uygulaması ve bunlara bağlı 70 adet proje sunulmuş ve katılımcıların kullanım oranları tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.3. Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Veri analizi için SPSS 10.0 paket programından yararlanılmıştır. E-devlet uygulama ve projelerinin kullanım sıklıklarını ve katılımcıların bu uygulama ve projelerle ilgili genel tutumlarını ölçebilmek amacıyla frekans dağılımları ve tanımlayıcı istatistik yöntemleri kullanılmıştır. Çeşitli demografik değişkenlerle e-devlet uygulama ve projelerinin kullanım sıklıkları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla karşılaştırmalı tablolar kullanılmıştır. Son olarak; katılımcıların e-devlet uygulamaları ile ilgili tutumları (bağımlı değişkenler) ile demografik değişkenler (bağımsız değişkenler) arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla da anlamlılık testleri (ANOVA) kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları

E-devlet uygulamalarının kullanım oranları ile ilgili bulgular aşağıdaki tablolarda belirtilmektedir:

Tablo 3: Sosyal Güvenlik Alanındaki E-Devlet Projelerinin Kullanım Oranları

Projeler	Yüzde
Bilgi Edinme	30,7
E-Bildirge	12,8
E-Hastane	12,6
Genel Sağlık Sigortası	12,3
Evrak Takip	11,4
E-Eczane	8,7
Hak Sahipliği	4,9
Tıbbi Malzeme	3,6
E-Optik	2
Medula Uygulamaları	1,4

Tablo 3’de anlaşıldığı üzere sosyal güvenlik alanındaki e-devlet uygulamalarının kullanım oranı %75 civarındadır. Başka bir deyişle katılımcıların dörtte üçü en az bir kez sosyal güvenlikle ilgili e-devlet hizmetlerinden yararlanmışlardır. Sosyal güvenlik alanında en çok kullanılan hizmetler sırasıyla bilgi edinme, e-bildirge ve e-hastane kullanımınıdır. En az kullanılan e-devlet hizmetleri ise e-optik ve medula uygulamalarıdır.

Tablo 4: MEB Alanındaki E-Devlet Projelerinin Kullanım Oranları

Projeler	Yüzde
E-Okul	24,4
E-Bilgi Edime	18,4
Veli Bilgilendirme Sistemi	18,1
İLSİS	10,5
E-Kayıt	9,7
E-Mezun	7,2

Milli Eğitim Bakanlığı’nın geliştirdiği uygulamalar arasında en sık kullanılan e-devlet projeleri ise sırasıyla e-okul ve e-bilgi edinme projeleridir. Mevcut projeler arasında en az tercih edileni ise %7,2’lik oran ile e-mezun uygulamasıdır.

Tablo 5: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Alanındaki E-Devlet Projelerinin Kullanım Oranları

<i>Projeler</i>	<i>Yüzde</i>
T.C. Kimlik Numarası Öğrenme	57,2
Adres Kayıt Sistemi	24,7
Bilgi Edinme	24,5
Nüfus Cüzdanı İşlemleri	18,6
Vatandaşlık Başvurusu İşlemleri	5,6
Kimlik Paylaşım Sistemi	4,7
Yabancı Kimlik Numarası İşlemleri	1,8

Tablo 5'e göre nüfus ve vatandaşlık işleri alanında en sık kullanılan e-devlet hizmeti TC kimlik numarası öğrenme hizmetidir. Bunu da adres kayıt sistemi projesi izlemektedir. Mevcut projeler arasına en az tercih edileni ise %1,8'lik oran ile Yabancı Kimlik Numarası İşlemleri uygulamasıdır.

Tablo 6: Emniyet Müdürlüğünün E-Devlet Projelerinin Kullanım Oranları

<i>Projeler</i>	<i>Yüzde</i>
Araç Sorgulama	13,2
Bilgi Edinme	10,5
Sürücü Belgesi Ceza Sorgu	9,6
Sürücü Belgesi İşlemleri	8,8
Trafik Sorgulama	8,7
Pasaport İşlemleri	4,5
Kaza Sorgulama	4,2
Kayıp ve Çalıntı Cep Telefonu	2,2
Online İhbar	2,2
Sürücü Belgesi İptal Sorgu	1,3
Hizmet Satışları	1,3
Kimliği Belirsiz Cesetler	1,1
Kayıp Şahıslar	1,1
Sahte Banknot Sorgulama	0,5

POLNET uygulamalarının içinde en fazla kullanılan proje %13,2'lik oran ile "Araç Sorgulama" hizmetidir.

Tablo 7: Adalet Bakanlığının E-Devlet Projelerinin Kullanım Oranları

<i>Projeler</i>	<i>Yüzde</i>
Dava Takibi	4,9
Uyap Sms Bilgi Sistemi	1,8
E-Dava	1,6
E-İmza	1,3

Tablo'ya göre Adalet Bakanlığı'nın UYAP başlığı altında sürdürülen e-devlet uygulamalarının kullanım sıklığı diğer kamu kuruluşları ile kıyaslandığında çok düşük seviyelerde olup en çok kullanılan e-devlet hizmeti ise dava takibidir.

Tablo 8: YÖK-ÖSYM'nin E-Devlet Projelerinin Kullanım Oranları

<i>Projeler</i>	<i>Yüzde</i>
Sınav Başvuruları ve Sonuçları	42,2
Öğrenim- Katkı Kredisi- Burs işlemleri	18,4
Tez araştırma	14,3
Milli Kütüphane	10,5
E-TÜBİTAK	6,9

Tablo 8 incelendiğinde yükseköğretim ve bilim alanında en çok kullanılan e-devlet hizmetlerinin sınav başvuru ve sonuçları olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 9: İletişim Alanındaki E-Devlet Projelerinin Kullanım Oranları

<i>Projeler</i>	<i>Yüzde</i>
Telefon Rehberi	35,6
ADSL Kota Sorgu	25,5
Posta Kodu Sorgu	21,3

Tablo'ya göre iletişim alanındaki e-devlet hizmetlerinden en sık kullanılanı Türk-Telekom'un sunduğu telefon rehberi hizmetidir.

Tablo 10: Tüm E-Devlet Uygulamaları İçinde En Fazla Ve En Az Kullanılan Projeler

<i>Proje</i>	<i>Kullanım Oranı (%)</i>
T.C. Kimlik No Öğrenme	57,2
Sınav Başvuru ve Sonuçları	42,2
Telefon Rehberi	35,6
Sosyal Güvenlik Bilgi Edinme	30,7
Vergi Kimlik No Sorgu	29,2
ADSL Kota Sorgu	25,5
Motorlu Taşıtlar Vergisi Sorgu	24,9
Adres Kayıt Sistemi	24,7
Bilgi Edinme “Nüfus Hizmetleri”	24,5
E-Okul	24,4
Posta Kodu Sorgu	21,3
İnteraktif Bankacılık Hizmetleri	19,3
Taşınmaz Mal Satışları “MİLE”, Kayıp Şahıslar, Kimliği Belirsiz Cesetler	1,1
Sahte Banknot Sorgu	0,5
Btrans “Elektronik Bilgi Transferi	0,2

Tablo incelendiğinde tüm e-devlet uygulamaları ve projeleri arasında katılımcılar tarafından en fazla kullanılanın nüfus uygulamaları kapsamında geliştirilen T.C. kimlik numarası sorgulama projesi olduğu görülmektedir. Bu projenin diğerlerine göre daha fazla kullanılmasının temel nedeni birçok kamusal hizmetin alımında kimlik numarasının bilinmesi gerekliliğidir. Yine en çok kullanılan e-devlet projeleri sırasıyla sınav başvuruları ve sonuçları, telefon rehberi, sosyal güvenlik bilgileri ve vergi kimlik numarası sorgulama hizmetleridir.

Bu bölümde araştırmaya katılanların genel olarak e-devlet uygulamaları ile ilgili tutumlar ve varsa tutum farklılıkları incelenecektir.

Tablo 11: Kullanıcıların E-devlet Uygulamaları ile İlgili Tutumları

<i>Tutum</i>	<i>m</i>	<i>s.d.</i>
Elektronik devlet uygulamalarının yürütülebilmesi için gerekli olan teknolojik altyapı ve bilgi düzeyinin yerel yönetimler açısından yeterli düzeyde olduğunu düşünüyorum	2,87	1,00
Elektronik devlet uygulamalarının yürütülebilmesi için gerekli olan teknolojik altyapı ve bilgi düzeyinin merkezi yönetimler açısından yeterli düzeyde olduğunu düşünüyorum	3,00	1,01
Elektronik devlet uygulamalarının beraberinde işsizlik, bütçe yetersizliği, güvenlik, insanlarda iletişim eksikliği vb. problemleri getirdiğini düşünüyorum	3,16	1,15
Devletin elektronik devlet uygulamalarının geliştirilmesi ve etkinliğinin sağlanması için yeterince destek olmadığını düşünüyorum	3,42	1,02
Elektronik devlet uygulamalarına ilişkin gelişmeleri yakından takip ediyorum	3,55	1,12
Elektronik devlet projelerinin uygulanabilirlik açısından ülkede başarılı olduğunu düşünüyorum	3,57	0,95
Elektronik devlet uygulamalarının yürütülebilmesine ilişkin lojistik destek sağlayacak deneyimli personelin yeterince olmadığını düşünüyorum	3,76	0,94
Elektronik devlet uygulamalarının maliyetleri düşürücü bir etkisi olduğunu düşünüyorum	3,80	0,96
Elektronik devlet uygulamalarının alınan hizmet kalitesini ve hızını artırdığını düşünüyorum	3,89	0,99
Elektronik devlet uygulamalarının kamu tarafından (vatandaş) yeterince bilinmediğini düşünüyorum	3,91	1,02
Elektronik devlet uygulamalarının alınan hizmetlerde hata payının azalması, kamusal hizmet zaaflarının önüne geçilmesi, eğitim vb konularda faydalı olduğunu düşünüyorum	4,03	0,88

Tablo 11’de görüldüğü üzere katılımcılar elektronik devlet uygulamalarının etkin yürütülebilmesi için merkezi ve yerel yönetimlerin teknolojik altyapı ve bilgi düzeylerinin yeterli olmadığını düşünmektedirler. Katılımcılar e-devlet uygulamalarının beraberinde bir takım olumsuzluklara da neden olabileceği konusunda kararsız sayılabilecek, kesin olarak değerlendirme yapamadıkları bir tutum geliştirmişlerdir. Katılımcılara göre devlet genel olarak e-devlet uygulamalarının geliştirilmesi ve etkin şekilde kullanılmasının sağlanmasına yönelik çalışmaları yeterince yapmamaktadır. Yine, elektronik devlet uygulamalarının yerine getirilmesi için yeterince

sayıda ve nitelikte deneyimli personelin olmadığı düşünülmektedir. Bu tutum; merkezi ve yerel yönetimlerin yeterli altyapıya sahip olmadıkları şeklindeki görüşle paralellik arz etmektedir.

Elektronik devlet uygulamaları katılımcılar tarafından yakından izlenmektedir. Bu kamusal hizmetler genellikle olumlu değerlendirilmekte ve mevcut koşullar altında dahi başarılı bulunmaktadır. Benzer bir şekilde e-devlet uygulamaları ile hizmet kalitesinin ve hızının arttığı, maliyetlerin ise düştüğü düşünülmektedir.

Tablo 12: E-Devlet Uygulamaları Hakkında Bilgi Sahibi Olma Düzeyi ile Uygulamalarla İlgili Tutumlar Arasındaki İlişki

<i>Bilgi Sahibi Olanlar</i>	<i>Bilgi Sahibi Olmayanlar</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
3,58	3,12	5,541	,019
4,05	3,56	10,187	,001

E-devlet uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmakla e-devlet uygulamalarını takip etme ve faydalı görme tutumları arasında ilişki vardır. E-devlet uygulamaları hakkında bilgi sahibi olanlar, bu uygulamaları yakından takip ettiklerini ve faydalı gördüklerini beyan etmektedirler. Başka bir deyişle; e-devlet hizmetlerinin internet ortamından verildiğini bildiğini söyleyen kullanıcılar, uygulamaya ilişkin gelişmeleri yakından takip ettiklerini söylerlerken; bu uygulamaların bazı kamusal problemleri çözdüğünü, hizmetin sunulması sırasında ortaya çıkabilecek hataların azalmasına neden olduğunu düşünmektedirler. Özetlenecek olursa, e-devlet uygulamaları hakkında bilgi sahibi olma düzeyi arttıkça, daha olumlu tutumlar geliştirilmektedir.

Tablo 13: E-Devlet Uygulamalarından Faydalanma Düzeyi ile Uygulamalarla İlgili Tutumlar Arasındaki İlişki

<i>Faydalananlar</i>	<i>Faydalanmayanlar</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
3,87	2,86	114,018	,000
4,04	3,56	29,794	,000
4,15	3,76	23,043	,000
3,68	3,32	16,767	,000
3,07	2,83	6,472	,011
3,90	3,58	13,184	,000
3,97	3,78	4,050	,045
3,85	3,57	10,554	,001

Tablo 13 incelendiğinde e-devlet uygulamaları ile ilgili olarak geliştirilen tutumlarla; e-devlet uygulamalarından faydalanma düzeyi arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Genel olarak uygulamalardan faydalandığını söyleyen kullanıcılar uygulamalarla ilgili gelişmeleri de

yakından takip ettiklerini belirtirken; e-devlet hizmetlerinden faydalanmayanlar ise uygulamalara ilişkin gelişmeleri takip etmediklerini ya da ilgilenmediklerini beyan etmişlerdir. Uygulamayı kullandığını ifade eden kullanıcılar aynı zamanda e-devlet projelerinin kamu hizmetinin kalitesini ve verimliliği artırdığını, hataları azalttığını da düşünmektedir. E-devlet hizmetlerinden faydalanmadığını söyleyen katılımcılar ise daha olumsuz bir tutum içindedirler.

Uygulamadan faydalandığını belirten kullanıcılar e-devlet uygulamasının yürütülebilmesi için gerekli olan teknoloji ve bilgi düzeyinin (C6-7) yeterliliğine ilişkin olarak diğer konular kadar olumlu bir tutum içinde değillerdir. Fakat uygulamalardan faydalandığını ya da faydalanmadığını belirten tüm katılımcılar; e-devlet uygulamalarının maliyetleri düşürücü (C8) bir etkisi olduğu konusunda ortak bir tutum sergilemektedirler. Yine benzer biçimde her iki grup da e-devlet uygulamalarının yürütülmesi için gerekli olan deneyimli personelin kamuda olmadığını (C10) düşünmektedirler. Sonuç olarak; bir önceki bulguyla da paralel biçimde e-devlet hizmetlerinden faydalanmakta olanlarda olumlu tutumlar artmaktadır.

Tablo 14: Yaş İle Tutumlar Arasındaki İlişki

<i>18-25</i>	<i>26-35</i>	<i>36-50</i>	<i>51 ve Üzeri</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
3,20	3,56	3,75	3,56	5,813	,001
3,64	3,96	3,94	3,98	3,015	,030
3,61	3,89	3,76	4,05	3,369	,018

Tablo 14'e göre e-devlet hakkında geliştirilen tutumlarla yaş arasında da bir ilişki bulunmaktadır. Yaş ilerledikçe e-devlet uygulamalarını takip etme davranışı (C1) da artmaktadır. 51 yaşından daha sonra ise uygulamaların takibi de azalmaktadır. Yine benzer bir şekilde katılımcıların yaşı arttıkça e-devlet uygulamalarının kamu hizmetlerinin maliyetlerini düşürdüğü (C8) ve hızı artırdığı (C2) yönündeki görüş daha fazla ağırlık göstermektedir.

Tablo 15: Eğitim İle Tutumlar Arasındaki İlişki

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
1,50	2,87	3,40	3,70	3,51	6,921	,000
4,50	3,53	3,69	3,81	4,24	3,818	,005

Tabloda ki rakamlarla ifade edilen eğitim seviyeleri sırasıyla okuryazar olmayanlar, ilköğretim, lise, ön lisans/lisans, lisansüstü-doktora şeklinde belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim durumları e-devlet ile ilgili tutumlarını etkilemektedir. Eğitim durumu yükseldikçe e-devlet uygulamaları daha yakından takip (C1) edilmektedir. Yine eğitim düzeyi

daha yüksek olan katılımcılar e-devlet uygulamaları ile kırtasiye ve benzeri maliyetlerin azaldığını düşünmektedirler.(C8)

Tablo 16: Meslek Grupları İle Tutumlar Arasındaki İlişki

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
3,41	3,63	3,36	3,75	3,06	4,45	3,58	3,73	7,039	,000
3,89	4,11	3,69	4,04	3,49	4,24	3,92	4,00	3,782	,001
3,69	3,60	3,55	3,78	3,43	3,88	3,29	3,38	2,414	,019
3,93	3,73	3,69	3,91	3,52	4,12	4,08	3,54	3,160	,003

Tablo 16’da emekliler, devlet memurları, özel sektör çalışanları, öğretmenler, mali müşavirler, doktor, avukat, mühendis ve öğretim üyesi grubuna oluşturan profesyonel meslekler, emniyet mensupları, öğrenciler gibi meslek gruplarının tutumlarına ilişkin sonuçlar verilmiştir. Elektronik devlet uygulamalarına ilişkin gelişmelerin takip edilmesine yönelik olarak katılımcıların tutumları meslek gruplarına göre farklılıklar göstermektedir. Araştırmaya katılan meslek grupları içinde e-devlet uygulamalarında meydana gelen gelişimleri en fazla takip ettiklerini beyan edenler serbest muhasebeci ve mali müşavirlerdir. Bunları öğretmenler ve emniyet personeli takip etmektedir. Bu sonuç aslında e-devlet hizmetlerinin daha çok devlet tarafından zorunlu tutulan alanlarda ve dolayısıyla da kamu hizmeti veren ya da kamu kurumlarına hizmet veren meslekler tarafından kullanıldığını ve takip edildiğini göstermektedir. Bu nedenle de muhasebeciler, öğretmenler ve kamu kurumu çalışanları elektronik devlet uygulamalarının hizmet kalitesi ve hızını arttırdığını düşünmektedirler. Bu sonuçlara göre e-devlet hizmetlerinin kullanımının yaygınlaşmasına yönelik bir devlet stratejisinin belirlenmesi gerekliliğini göstermektedir.

Tablo 17: Cinsiyet ile Tutumlar Arasındaki İlişki

<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
3,37	3,64	6,996	,008
3,69	3,87	4,270	,039

Katılımcıların cinsiyetleri e-devlet uygulamaları ile ilgili tutumlarını etkilemektedir. Uygulamalardaki gelişmeleri erkekler kadınlara göre daha yakından takip etmektedirler. Bunun teknoloji kullanımına yakınlıkla ilgisi olduğu söylenebilir.

Bu bölümde e-devlet uygulamalarının kullanım sıklığı ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiler incelenecektir. Özellikle araştırmaya katılanların mesleklerinin tercih edilen e-devlet uygulamaları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Başka bir deyişle, katılımcıların mesleklerine uygun e-devlet hizmetlerini daha fazla kullanacakları beklenmektedir.

Tablo 18: Meslek İle Sosyal Güvenlik Uygulamalarının Kullanım Sıklığı Arasındaki İlişki

<i>Meslekler</i>	<i>Sürekli %</i>	<i>Bazen %</i>	<i>Hiç %</i>	<i>Toplam Kullanım %</i>
Muhasebeciler	87,5	12,5		100
Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan memurlar	30,4	55,7	13,9	86,1
Öğretmenler	8	72	20	80
Emekliler	12,8	66,7	20,5	79,5
Özel sektör çalışanları	23	56,3	20,7	79,3
Öğretim üyeleri, tıp doktorları, avukatlar, mühendisler	8,6	62,9	28,6	71,5
Emniyet Personeli	4,8	57,1	38,1	61,9
Öğrenciler	6,1	42,9	51	49

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi e-devlet uygulamalarından olan sosyal güvenlik alanındaki projelerini en fazla kullanan ve takip eden meslek grubu yine muhasebecilerdir. Katılımcılar arasında e-sosyal güvenlik uygulamalarını kullanmayan muhasebe meslek mensubu yoktur. Katılımcıların %87,5'i uygulamaları sürekli, %12,5'i ise bazen kullandıklarını belirtmişlerdir. Sosyal Güvenlik uygulamaları içinde ise muhasebeciler tarafından en fazla kullanılan proje %91,9'luk oranla e-bildirge projesidir.

Tablo 19: Meslek İle MEB Uygulamalarının Kullanım Sıklığı Arasındaki İlişki

<i>Meslekler</i>	<i>Sürekli %</i>	<i>Bazen %</i>	<i>Hiç %</i>	<i>Toplam Kullanım %</i>
Öğretmenler	73,7	26,3	-	100
Özel sektör çalışanları	22,4	42,2	35,3	64,6
Emniyet Personeli	19	42,9	38,1	61,9
Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan memurlar	17,5	43,8	38,8	61,3
Öğrenciler	18,4	38,8	42,9	57,2
Emekliler	31,6	23,7	44,7	55,3
Muhasebeciler		42,1	57,9	42,1
Öğretim üyeleri, tıp doktorları, avukatlar, mühendisler	8,8	30,9	60,3	39,7

Tablodan anlaşıldığı gibi e-devlet uygulamalarından olan Milli Eğitim Bakanlığı ile ilgili projeleri en fazla kullanan ve takip eden meslek grubu öğretmenlerdir. Katılımcılar arasında e-MEB uygulamalarını kullanmayan öğretmen yoktur. Katılımcıların %73,7'si uygulamaları sürekli, %26,3'ü ise bazen kullandıklarını belirtmişlerdir. Elektronik MEB uygulamaları içinde ise öğretmenler tarafından en fazla kullanılan proje %90,7'lik oranla e-okul projesidir. İLSİS projesi ise %79,1'lik oran ile öğretmenlik yapan katılımcıların en fazla kullandığı ikinci projedir. YÖK ve ÖSYM ile ilgili e-devlet uygulamalarını ise en fazla %94,9'luk oran ile öğrenciler kullanmaktadır.

Tablo 20: Meslek İle POLNET Uygulamalarının Kullanım Sıklığı Arasındaki İlişki

<i>Meslekler</i>	<i>Sürekli %</i>	<i>Bazen %</i>	<i>Hiç %</i>	<i>Toplam Kullanım %</i>
Emniyet Personeli	60,9	30,4	8,7	91,3
Öğretim üyeleri, tıp doktorları, avukatlar, mühendisler	4,2	45,8	50	50
Özel sektör çalışanları	5,2	37,1	57,8	42,3
Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan memurlar	7,9	34,2	57,9	42,1
Emekliler		39,5	60,5	39,5
Öğretmenler		32,6	67,4	32,6
Muhasebeciler		31,6	68,4	31,6
Öğrenciler	8,2	14,3	77,6	22,5

Tablodan anlaşıldığı e-devlet uygulamalarından olan POLNET projelerini en fazla kullanan ve takip eden meslek grubu emniyet mensuplarıdır. Katılımcılar arasında e-POLNET uygulamalarını sürekli kullandığını söyleyen emniyet personeli oranı %60,9; bazen kullandığını söyleyenlerin oranı %30,4; hiç kullanmayanların oranı ise %8,7'dir.

SONUÇ

Bilgi toplumu olarak adlandırdığımız sınırların ortadan kalktığı günümüz çağında dünyanın neredeyse her yerine ulaşabilmek mümkün olmaktadır. Böylesine hızlı değişen bir dünyada ülkelerin dolayısıyla devletlerin rekabet güçlerini koruyabilmeleri ve artırabilmeleri bilişim teknolojileri açısından hangi seviyede oldukları ile de birebir ilişkilidir. Kısacası küresel dünyada rekabet edebilmenin, güçlü olmanın ve hatta belki de hayatta kalabilmenin yolu bilişim teknolojilerine sahip olmak ve iyi

kullanmaktan geçmektedir. Devletlerin buna bağlı olarak ulusal yada uluslar arası taleplere ve ihtiyaçlara cevap verebilmelerinin yolu bu teknolojileri kamu yönetim anlayışları ile entegre ederek yeni kamu sistemlerini oluşturmalarına bağlıdır. Çünkü artık günümüz dünyasında toplumsal beklentiler ve ihtiyaçlar bir hayli değiştirmekte; dolayısıyla devlet yapıları da değişime zorlanmaktadır. Bu bağlamda ya şimdi ya da gelecekte geleneksel devlet yerini elektronik devlete bırakacaktır. Türkiye’de dünyanın içinde bulunduğu değişim rüzgârından etkilenmiş ve yeni bir bilim ve teknoloji politikası üretme çabasına girmiştir. 1980-1990 yılları arasında araştırma geliştirme faaliyetleri başlamış 2000’li yıllara gelindiğinde e-Türkiye, e-dönüşüm projeleri ile oldukça hızlı bir ivme kazanmıştır. E-dönüşüm Türkiye Projesi’nin hedefleri sunulurken, buna göre devlet; vatandaşlarına daha kaliteli ve hızlı kamu hizmeti sunabilmek amacıyla; katılımcı, şeffaf, etkin ve basit iş süreçlerine sahip olmayı ilke edinmiş bir devlet yapısı oluşturacak koşulları hazırlamayı taahhüt etmektedir.

Etkin ve daha az maliyetli kamu hizmeti sunmanın yolu e-devlet uygulamalarını yaygınlaştırmaktan geçmektedir. Elektronik devlet uygulamalarının kamusal hizmetlerin sunumunda kullanımına ilişkin olarak en önemli amaç hizmet maliyetlerinin düşürülmesidir. Buna bağlı olarak hizmet sunumunda bilişim teknolojilerinin kullanımı ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ülkede altyapı olanaklarının geliştirilmesi, tüm bölgelerde eşit şekilde sunulabilmesine ilişkin hizmetin verilebilmesi kısacası ülkenin e-devlet faaliyetlerinin sunulmasına hazır olması gerekmektedir. Bunun gibi faaliyetlerin yerine getirilmesi ve buna bağlı olarak e-devlet yapısının oluşturulması uzun soluklu bir çalışma ve çok fazla finansal kaynak ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. E-devlet uygulamalarının yerine getirilebilmesi için gerekli olan altyapı için katılan maliyetler uzun dönemde e-devlet uygulamalarının etkin bir şekilde yerine getirilmesi ile birlikte çok daha fazla faydalı olacaktır. Ayrıca bu yenilikçi yaklaşım ile devlet ve hizmet sunumunu gerçekleştiren kamu kurum ve kuruluşları içinde buldukları hantal ve bürokratik yapıdan biraz daha uzaklaşmış olacaklardır.

Son dönemlerde Türkiye’de e-devlet uygulamaları ile ilgili en önemli gelişme kamusal hizmetlerin tek bir yerden sunulmasına imkân sağlayan e-devlet kapısı projesi olmuştur. Önceden ayrı ayrı verilen kamu hizmetler bundan sonra tek bir yerden verilebilecek bir hal kazanmıştır. Bu durumda vatandaşlar ihtiyaç duydukları hizmete istedikleri anda erişebilme imkânını elde etmekle birlikte hızlı bir şekilde işlemlerini tamamlayabileceklerdir. Ancak bu uygulamalara erişim ve başarısı için birçok faktörün bir araya gelmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede Isparta ili merkez ilçesinde e-devlet kullanım oranlarının ölçülmesi, demografik özelliklere göre e-devlet kullanımının nasıl değiştiğinin belirlenmesi, çeşitli meslek gruplarına ve bireysel

tutumlarına göre e-devlet kullanım oranlarının ne şekilde değiştiğinin ölçülebilmesi için bir araştırma yapılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların tutumlarına ilişkin değerlendirmeler yapıldığında e-devlet uygulamaları hakkında bilgi sahibi olma düzeyi arttıkça, daha olumlu tutumlar geliştirdikleri görülmüştür. Genel olarak uygulamalardan faydalandığını söyleyen kullanıcılar uygulamalarla ilgili gelişmeleri de yakından takip ettiklerini belirtirken; e-devlet hizmetlerinden faydalanmayanlar ise uygulamalara ilişkin gelişmeleri takip etmediklerini ya da ilgilenmediklerini beyan etmişlerdir. E-devlet hizmetlerinden faydalanmadıklarını söyleyen katılımcıların olumsuz bir tutum içinde oldukları görülmüştür. Maliyetler konusunda ise e-devlet uygulamalarının maliyetleri düşürmesi konusunda e-devlet uygulamalarından ister faydalansın isterse faydalanmasın bütün katılımcılar olumlu bir tutum içinde olmuşlar ve maliyetleri e-devlet uygulamalarının düşürdüğünü söylemişlerdir. Aynı şekilde benzer bir tutum birliği de deneyim ve eğitim açısından yetersiz personel olduğuna ilişkindir.

Araştırmada e-devlet uygulamalarından memnun olunmamasına ilişkin olarak çıkan sonuçta da şikâyetlerin daha çok deneyimli personel ve altyapı eksikleri üzerinde odaklandığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç anketin diğer bölümlerinden elde edilen bulgularla uyumludur. Ayrıca merkezi ve yerel otoritelerin yeterince altyapı harcaması yapmamaları ve uygulamalarla ilgili bilgi verecek personelin yetersiz olması da kullanıcıların üzerinde durdukları bir başka konudur. Bunların yanı sıra internet hizmetlerinin pahalılığı ve güvenlik sorunları da şikâyet konusu olmuştur.

KAYNAKÇA

- AYVALI, A., “E-Türkiye Çalışmaları Birinci Gelişme Raporu”, E-Türkiye ve Geleceğin Meslekleri Paneli, Haliç Üniversitesi, İstanbul, 2002, s. 14.
- BALCI, A., vd., “Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Sorunlar, Tartışmalar, Çözüm Önerileri, Modeller, Dünya ve Türkiye Yansımaları”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 267.
- ÇEVİK, H., “Türkiye’de Kamu Yönetimi Sorunları”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 15-17.
- DEMİREL, D., “E-Devlet ve Dünya Örnekleri”, Sayıştay Dergisi, Nisan – Haziran, Sayı 61, 2006 s. 84-86.
- DPT, “E-Dönüşüm Türkiye Projesi ve E-Devlet’e Geçiş Çalışmaları”, Eylül, 2003.

- DPT, <<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/>>, (02.01.2011).
- DPT, Bilgi Toplumu İstatistikleri Raporu Haziran, 2010
- DPT, E-Devlet Proje ve Uygulamaları, Nisan, 2004, s. 1.
- ERDEM, T., “E-Devlet, E-Dönüşü, E-Beyan”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 194, Kasım, 2004.
- İNCE, M. İ., “Elektronik Devlet Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar”, DPT, Mayıs, 2001, s. 7.
- KIRÇOVA, İ., “E-Devlet Uygulamaları Ve Ekonomiye Etkileri”, İstanbul Ticaret Odası, Acar Matbaacılık, Ekim, 2003, s. 17-22.
- OECD, “E-Government for Better Government”, E-Government Studies Report, 2005, s. 11.
- ÖZ, S., “E-Devlet Uygulamaları Çerçevesinde İnternette Beyanname Alımı”, Vergi Sorunları, Sayı 194, Kasım, 2004, s. 9.
- ŞAHİN, A. ve E. ÖRSELLİ, “E-Devlet Anlayışı Sürecinde Türkiye”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 9, 2003, s. 5.
- T.C. Sayıştay Başkanlığı, “E-Devlet’e Geçişte Kamu Kurumları İnternet Siteleri Performans Denetim Raporu”, Haziran, 2006, s. 12.
- TÖRENLİ, N., “Enformasyon Toplumu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, Bilim ve Sanat Dergisi, Ankara, 2004, s. 207.
- YILDIRIR, H., KARAKURT, E., “E-Devlet ve Uygulamaları” İş Güç Dergisi, Cilt No 6, Sayı 1, 2004. s. 20.
- YILDIZ M., “E-Government Research: Reviewing the Literature, Limitations and Ways Forward”, Government Information Quarterly, 2007, s. 647.
- YÜCETÜRK, E., “Türk Kamu Yönetiminde E-Devlet Uygulamaları ve Tabana Yayılabilme Yeteneği Bakımından Bir Değerlendirme: Bolu Örneği”, <http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=225,erişim>, (29.11.08).
- <<https://turkiye.gov.tr/portal/>>, (25.12.08).
- <<http://www.digitaldevlet.org/edevletnedir.html/>>, (15.01.2011)

ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARININ ENTEGRASYON SORUNLARI

Hayrettin USUL*
Hakkı KIYMIK**

ÖZET

Küreselleşmenin ülkeler arasındaki ticari engelleri ortadan kaldırarak, şirketlerin ulusal olmaktan çok uluslu hale gelmesi, dünya üzerinde tek bir muhasebe sistemini oluşturulmasını da zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk, muhasebe algılayışının değişimine ve bu bağlamda diğer muhasebe kültürleriyle etkileşimine neden olmuştur. Muhasebe bir sistem olarak; ülkenin kültür, dil, politika, ekonomi gibi faktörlerin bileşiminden meydana gelir. Bu sistemin etkin olup, olmaması o ülkedeki var olan muhasebe algılayışına bağlıdır. Diğer yandan; ekonominin küreselleşmesi, çok uluslu işletmelerin sayısının ve sermayenin uluslararası dolaşımının artması gibi gelişmeler, finansal tabloların karşılaştırılabilir ve anlaşılabilir olmasını gerektirmektedir. Finansal raporların tek düzen hale getirilebilmesi ülkeler arasında muhasebenin uyumlaştırılmasına bağlıdır. Bu çalışmada; ülkeler arasındaki muhasebe sistem farklılıklarının nedenleri, çözüm yolları ve finansal raporların tek düzen hale getirilebilmesi için öngörülen yöntemlerin uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunlar açıklanmaya çalışılmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Finansal Tablo, Muhasebe Sistemi, Uyumlaştırma, Yakınsama.*

INTEGRATION PROBLEMS OF INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS

ABSTRACT

Globalization, which removes the trade barriers among the countries, and forces national companies to become multinational companies, bring the necessity of a unique accounting system in the world. This necessity caused the change the perception of accounting and developed interaction among the accounting cultures. As a culture, accounting consists a combination of factors such as culture, language, politics, and economy the country. The efficiency of this system depends on the perception of accounting in that

* Doç.Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, husul@iibf.sdu.edu.tr

** Öğr.Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Gelendost Meslek Yüksekokulu, hkiymik@sdu.edu.tr.

country. On the other hand, economic globalization, increasing number of multinational companies, acceleration of international capital circulation and other developments bring together the necessity of comparability and clarity of financial statements. Uniform financial statements depend on accounting harmonization among countries. In this study, the reasons of the accounting system discrepancy among countries, the ways of getting financial statements uniform, and the possible implementation problem have been discussed.

Key Words: *Financial Statement, Accounting System, Harmonization, Convergence*

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan gelişmeler, ülkeler arasındaki sınırların kalkmasına ve dünya ülkelerinin ekonomik anlamda birbirlerine bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Bu bağımlılık ülkeler arasındaki sermaye akışı hızlandırmış ve çok uluslu şirketlerin sayısında her geçen gün artış gözlemlenmeye başlanmıştır. Bu artışlar beraberinde de ülkeler arasındaki muhasebe sistemlerinin tek düzen olması için bazı çalışmaların başlamasına yol açmıştır.

Kültür, dil, politika, ekonomi gibi çevresel faktörler nedeniyle her ülke kendine özgü muhasebe sistemleri oluşturmuştur. Finansal tablo bilgilerinin her ülke uygulamasına göre farklı anlamlar ifade etmesi, bu bilgilerin karşılaştırılabilme yeteneğini ortadan kaldırmaktadır.¹ Her ülkenin ekonomik yapısı, yasal düzeni, eğitim sistemi, sosyo-kültürel yapısı gibi etkenler o ülkedeki muhasebe uygulamalarının çerçevesini belirlemektedir. Bu nedenden dolayı muhasebe sistemleri ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir.²

Muhasebe önceleri, sermayenin kendi ülkesindeki bilgi gereksinimi gidermekte ve finansal raporlarda ulusal muhasebe teknikleri ile hazırlanmaktaydı.³ Dolayısıyla, ülkeden ülkeye farklılık gösteren ekonomik faaliyetleri ölçme ve değerlendirmede her ülke; farklı muhasebe teknikleri geliştirmiş ve uygulamıştır. Farklı muhasebe tekniklerinin uygulanması, aynı ekonomik olaylarda farklı finansal tabloların ortaya çıkması sonucunu

¹ ÇİFTÇİ, Y., ERSERİM, A., "Muhasebe Standartlarında Uluslararası Uyumlaştırma Çalışmaları ve Türkiye'deki Durumun İncelenmesi", http://bandirma.balikesir.edu.tr/bildiriler/34_Yavuz_Ciftci_Alper_Erserim.doc. (21.04.2010)

² USUL, H., Davranışsal Muhasebe, Asil Yayınları, Ankara, 2007, s.31

³ ÇANKAYA, F. Ve AYDOĞAN, E., "Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Muhasebe Standartlarının Uyumunu", <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/viewFile/503/496>. (24.04.2010)

doğurmuştur. Bütün bu gelişmeler muhasebe alanında bir takım değişikliklerin yapılması zorunluluğunu ortaya koymuştur.

Mali tabloların kullanıcıları işletme ile ilgili taraflardır. Bu kullanıcılardan biri de potansiyel yatırımcılar ve kredi verenlerdir. Bunlar ekonomik yatırım kararlarını, işletmenin mali tablolarını ve diğer faktörleri dikkate alarak alırlar. Ulusal ve uluslararası düzeydeki farklı muhasebe uygulamaları bu kişi veya kuruluşların karar almalarında uluslararası düzeyde hatalı davranış göstermelerine neden olabilir.⁴

Ülkeler arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması ve bütün finansal tablo kullanıcılarının anlayabileceği finansal tabloların oluşturulması amacıyla bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların temelini, 1973 yılında kurulan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun (IASB) yayımlanmış olduğu Uluslararası Muhasebe Standartları (IAS) ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) oluşturmaktadır. Kurul tarafından bugüne kadar yayınlanmış olan 9 adet IFRS ve 41 adet IAS bulunmaktadır. Ülkemizde ise Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK), IASB tarafından yayınlanan standartları tercüme ederek, TMS ve TFRS olarak yayınlamaktadır.

Muhasebe standartlarının entegrasyonunda karşılaşılan engeller bu çalışmanın ana konusudur. Çalışmada bu engeller tanıtılmaya çalışılmış ve tekdüzen muhasebe standartlarının tüm ülkeler tarafından kabul edilmesinde yaşanacak güçlükler izah edilmiştir.

2. ULUSAL MUHASEBE SİSTEMLERİNİN ENTEGRASYON SORUNLARI

Günümüz dünya ekonomisinde hızlı değişimler yaşanmaktadır. Değişim; küresel ekonomi, uluslararası para sistemi, uluslararası şirketlerin etkinliği ve direkt yabancı yatırımları gibi kavramları beraberinde getirmektedir. Bu kavramlarla birlikte özellikle son 20 yılda şekillenmeye başlayan uluslararası şirket yatırımları da büyük gelişme göstermiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi günümüz dünyasında piyasalar globalleşmiş ve birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Finansal bilgi artık eskisine kıyasla son derece yaygın olarak paylaşılmaktadır. Borsaya kayıtlı birçok şirket verilerini internette yayınlamaktadır. Bugün yatırımcılar yatırım kararlarını verebilmek için bu bilgilere elektronik olarak ulaşabilmekte ve bunları analiz edebilmektedirler.

⁴ AYBOĞA, H. "Globalleşme Sürecinde Muhasebe Alanındaki Gelişmelere Ülkemizin Uyumu", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı 8, s.42, Balıkesir, 2002.

Uluslararası sermaye piyasalarındaki hızlı gelişme bu piyasaları şirketler için önemli bir kaynak haline getirmiştir. Bu piyasaların etkin olabilmesi için de bilgi dağılımının sağlanması gereklidir. Bilgi dağılımının etkin olmasını sağlayan önemli unsurlardan biriside işletmelerin finansal tablolarıdır. Bu sebeple uluslararası şirketlerin finansal durumları ve karlılıkları açısından karşılaştırılabilir olabilmesi için finansal raporlarının aynı muhasebe standartlarına uygun olarak hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuştur.⁵

Finansal tablo kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu işletme sonuçlarını; doğru, karşılaştırılabilir, tutarlı, güvenilir, dengeli ve anlaşılabilir olarak yansıtabilmesi için uyulması gereken ilke ve kurallar bütünü olarak tanımlayabileceğimiz muhasebe standartlarının oluşturulması ve oluşturulan muhasebe standartlarına uyumu, küreselleşen finansal bilgilerin güvenilirliğinin artmasını sağlamıştır.⁶

2005 yılından itibaren birçok ülkede IFRS kullanılarak finansal tablo hazırlanıyor olması muhasebede tek düzelik adına önemli bir gelişme olmuştur. Ancak, uluslararası muhasebe standartlarının zorunlu hale getirilmesi ile finansal raporlamada farklılıkların ortadan kaldırılamayacağı görüşünü savunanlar da mevcuttur. Bu görüşte olanlar, yerel muhasebe sistemini oluşturan faktörlerin muhasebe standartları ile ortadan kaldırılamayacağını düşünmektedir.

Ülkeler arasındaki muhasebe uygulama farklılıkları ve bu farklılığın nedenleri farklı çalışmalarda ortaya konulmuştur. Bu faktörleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;⁷

- Yasal düzenlemeler,
- Politik sistem,
- Toplumun kültür yapısı,
- İşletme sahipliğinin doğası,
- İşletmeler arasındaki büyüklük farklılıkları,
- Sosyal yapı,
- Yönetim ve finans alanındaki çok yönlülük,
- Yasamanın işletmelere müdahale derecesi,

⁵ GÜVEMLİ, B., "Uluslararası Muhasebe Standartlarının Çeşitli Ülkelerin Muhasebe Kültürleri İle Etkileşimi ve Türkiye Örneği", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.4, İstanbul, 2008.

⁶ BOSTANCI, S. "Küreselleşen Muhasebede Standartlaşma ve Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu", Mali Çözüm Dergisi, Sayı 59, s.73, İstanbul, 2002.

⁷ FREDERICK, C. and LAWRENCE G. 1997, International Accounting, International Thomson Business Pres, London, s.40-43, 1992.

- Muhasebe ile ilgili yasal düzenlemelerin varlığı,
- İşletmelerin gelişim hızı,
- Ekonomik gelişmişlik düzeyi ve,
- Eğitim düzeyidir.

Görüldüğü gibi, bir ülkede muhasebe sisteminin oluşumuna birçok faktör etki etmektedir. Söz konusu bu faktörlerin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda; ülkelerin muhasebe sistemlerinin de ülkeden ülkeye farklılık göstereceği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan, uluslararası muhasebe standartlarının entegrasyonunda yaşanan bir başka sorun ise, ülkelerin muhasebeye bakış açılarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar GAAP Convergence 2002 raporunda aşağıdaki gibi belirtilmiştir;⁸

- Bazı standartların karmaşık yapıya sahip olması,
- Ulusal muhasebe sistemlerinin vergi esaslı olması,
- Bazı standartlarda uzlaşmaya varılamaması,
- Standartların ilk uygulayacaklar için yetersiz olması,
- Kısıtlı sermaye piyasaları,
- Yatırımcı ve kullanıcıların ulusal muhasebe standartlarından memnun olmaması ve,
- Tercüme zorluklarının bulunması.

Her ülkenin politik, kültürel ve ekonomik yapılanmasının birbirinden farklı olması, ulusal standart ve ilkelerinde de farklılıkların oluşmasına neden olmaktadır. Bu farklılıklar aşağıda verilmeye çalışılmıştır.

2.1. Kültür Yapılarındaki Farklılıklar

Bir ülkenin kültür yapısı o ülkedeki muhasebe sisteminin oluşmasında direkt olarak etkindir. Muhasebe sisteminin oluşması; sadece bir tekniğin kullanım açıklaması değil, aynı zamanda kültürel ve politik faktörlerin bileşiminden meydana gelir. Muhasebe sistemi ise; muhasebe uygulamaları, muhasebe standartları, kanun ve kurallar ile mesleki birlik gibi unsurlardan oluşur. Kültür; organizasyonel yapıyı, organizasyonel davranışı, muhasebe çevresini ve muhasebe fenomeni ile karşılaşan her türlü bilişsel

⁸ GAAP CONVERGENCE 2002, "A Survey of National Efforts to Promote and Achieve Convergence with International Financial Reporting Standards", s.10, <http://www.iasplus.com/resource/gaap2002.pdf>, (25.05.2010).

hareketi etkiler. Dolayısıyla kültür muhasebe organizasyonunun yapılanmasında etkin bir rol oynar.⁹

Gray, kültür ile muhasebe arasında etkin bir ilişki var olduğunu kurduğu modelde ispat etmiştir. Gray'e göre muhasebe değerlerinin ve muhasebe değişiminin kabul edilebilirliği o toplumdaki kültürün yapısından etkilenir. Gray'ın kurmuş olduğu modelde fiziksel ve çevresel faktörler muhasebe uygulamalarında etkin olurken; yasal sistem, finansal yapı ve profesyonellik gibi alt kültürler muhasebe değerlerinin benimsenmesinde önemli rol oynamaktadır.¹⁰

Diğer taraftan Zarsekei, yapmış olduğu çalışmada muhasebe sisteminin gelişmesini toplumun gelişmesi ile özdeşleştirmiştir. Zarsekei'e göre, her ne kadar teknolojik gelişmeler muhasebe sistemlerinin gelişmesinde etkin rol oynasa da, genellikle sistemin benimsenmesi; teknolojik gelişmeye paralel olarak politik, ekonomik ve kültürel gelişmeye bağlıdır.¹¹ Belkaoui ise, muhasebe ile kültür arasında kurmuş olduğu hipotezde "Muhasebe konseptlerinin anlaşılması ve bireysel yatırımcıların kazançlarını değerlendirmesi o kültürde var olan muhasebe sisteminin anlaşılmasına ve gruplar arasındaki ilişkiye bağlıdır" sonucuna varmıştır.¹²

Bir muhasebe sistemi yeni bir muhasebe sistemi ile değiştirildiğinde, yeni sistem yukarıda da izah edildiği gibi kısa zamanda benimsenmeyebilir. Benimsenme ise yeni öğelerin kabul seviyesine bağlıdır. Kabul seviyesi ise var olan muhasebe kültürünün toplum tarafından benimsenmesi ile ilişkilidir. Yeni takdim edilen muhasebe sistemi daha önceden var olan ve toplumun üyeleri tarafından paylaşılmış olan muhasebe norm ve değerleri ile uyumsuzluk gösterebileceği ve sosyal yapı ile çatışma olabileceği gözönüne alındığında, otoriteler yeni sistemi benimsetmede zorluklarla karşılaşabilir.

Bu zaman süresi, yani yeni muhasebe norm ve değerlerinin kabullenme süresi sistemde var olan paradigma ile uyumasına bağlıdır. Eğer değişiklik paradigma ile uyumsuzluk göstermezse süre daha da kısalmabilir ve uyumlaştırma beklenenden daha hızlı şekilde gerçekleşebilir. Ancak, toplumda var olan muhasebe kültürü, yeniden yapılanan muhasebe sistemi ile uygunluk göstermezse; sistem ile uygulama arasında uzun sürebilecek çatışma yaşanabilir.

Muhasebe sistemlerinin tekdüzen hale gelmesinde yaşanan diğer bir sorun ise tinsel (manevi) kültürün etkisidir. Toplumların kabul ettikleri dinsel inanç veya tinsel öğeler muhasebe uygulamalarından beklentileri ve bu

⁹ VERMA ,S Cultur and Politics in International Accounting: an exploratory Frameworks, Universty of London. Unpublished Working Paper.

¹⁰ USUL, a.g.e., s.20

¹¹ ZARSEKEI, M.T., "Spontaneous Harmonisation Effects of Culture and Market Forces on Accounting Disclosure Practices", Accounting Horizons, No:1, Vol:10, 1996 s.32-44.

¹² BELKAOUİ, A. Accounting Theory, Dryden Pres, New York, 1993,45.

beklentilere cevap verecek muhasebe sisteminin oluşturulmasında direkt olarak etkin olmuşlardır.

Tinsel (manevi) kültürler; maddi kültürlerin bir gelişme göstermesinden sonra oluşan değerler, inançlar, bilgiler, davranış kuralları, gelenekler ve göreneklerden oluşur. Bunlar bir yandan insanların doğaya ilişkin bilgilerinin genişliğini, diğer yandan da toplumsal gelişmenin belli bir aşamasında bireylerin belli bir davranış kalıplarını yansıtır. Bu bağlamda, maddi kültür öğeleri ile manevi kültür öğeleri bir etkileşim içindedirler. Bu etkileşim kendi içlerinde tutarlı ve uyumludurlar. Ancak, bir kez oluşturduktan sonra tinsel kültür göreceli bir özerklik kazanır. Bundan dolayı maddi kültür değişse bile, tinsel kültür değişmekte zorlanır ve hemen uyum sağlamada yetersiz kalabilir. Bu uyumsuzluk veya değişen maddi kültüre karşı direnme belli bir süre gecikmeden sonra son bulur ve değişen maddi kültüre uyum sağlar. Başka bir deyişle, değişen maddi kültüre uygun tinsel kültür değişimi bir süre gecikmeyle oluşur.¹³

Bu bağlamda tinsel kültür zaman içinde toplumlarda muhasebe sisteminin oluşmasında etkili olmuş ve halende olmaktadır. Toplumların kabul ettikleri dinsel inanç veya tinsel öğeler muhasebe uygulamalarından beklentileri ve bu beklentilere cevap verecek muhasebe sisteminin oluşturulmasında direkt olarak etkindirler. Diğer bir ifadeyle değişik muhasebe ilkeleri ve değişik finansal araçlar beraberinde değişik ihtiyaçları getirmiş ve bu ihtiyaçlarda farklı bir muhasebe sisteminin oluşmasına neden olmuştur. Bu farklılıklar aşağıda tablo halinde verilmeye çalışılmıştır. Tabloda, İslam kültürü ile batı kültürü arasındaki farklılıklar ve bu farklılıkların muhasebe uygulamalarına etkisi özetlenmiştir.

Tablo 1: Batı ve İslam Din Anlayışında Muhasebe Uygulamaları

Ögeler	Batı Din Anlayışında	İslam Din Anlayışında
Ekonomik yaklaşım	Mikro	Makro
Muhasebe bilgilerinin birincil kullanıcıları	Yatırımcılar ve kreditorler	Devlet, yönetim
Muhasebe politikası	Amaca yönlendirilmiş	Değere yönlendirilmiş
Varlıkların değerlemesi	Tarihi maliyet	Piyasa fiyatı
Paranın zaman değeri	Var	Yok
İşletme kişiliği	Tüzel	Şahsilik
İlgi	Gelir	İslam yasaları
Sabit faiz	Var	Yok
Yasal yönlendirme	Beşeri yasalar	Tinsel yasalar
Muhasebe kuralı	Teknik	Etik
Borsa	Var	Var
Muhasebe yaklaşımı	Değer yaklaşımı	Olgu yaklaşımı
Kişilik kavramı	Var	Yok

Kaynak, USUL, H., a.g.e., s,44

¹³ OZANKAYA, Ö., Toplum Bilimine Giriş, S Yayınları, Ankara, 1984, s.114-115.

Tabloyu incelediğimizde her iki kültür arasındaki farklılıklar ve bu farklılıkların muhasebe uygulamalarına etkisi kendisini göstermektedir. Bu etkinin nedeni ise İslam kültürü ile batı kültürü arasındaki yapıdan kaynaklanmaktadır. İslam dini ile muhasebe uygulamaları arasında yakın bir ilişki vardır. Diğer bir ifadeyle, İslam'ın getirdiği kanunlar ile hadisler bunların yorumu olan icma ve kıyas da muhasebe uygulamalarını etkilemektedir. İslam getirmiş olduğu kanunlar ile insanın yaşam değerlerini, etik ve sosyal davranışlarını etki altına almaktadır. Dolayısıyla muhasebe uygulayıcıları çalışmalarında İslami kurallara göre hareket etmek zorundadır. Bu zorunluluk muhasebe standartlarının oluşturulması kadar, bu standartlarının uygulanacağı muhasebe sisteminin oluşmasında da oldukça etkindir.¹⁴

Muhasebe sistemlerinin amacı, muhasebe bilgilerini kullanıcılarına doğru, dürüst, adil ve güvenilir bilgi sağlamak; doğru ölçümleme ve tahmin yapmaya olanak vermek; bilgi kullanıcıları ile bilgi üreticileri arasındaki iletişimi adil olarak düzenlemektir.¹⁵ Bu amaca yönelik olarak her iki tinsel kültür arasında bir farklılık yoktur. Ancak, bu düzenlemeler yapılırken, İslam dinsel temaları göz önüne alırken, batı din anlayışında ise bu temalar dünyevi bir işlev olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, İslam Hukuku'nda işlev gösteren meslek uygulayıcıları, muhasebenin amaçları doğrultusunda uygulamalarında tinsel bir temayı göz önüne alırken, diğer semavi dindeki uygulayıcılar tinsel tema yerine insanların koymuş oldukları kuralları dikkate alırlar.¹⁶ Diğer bir ifadeyle, İslam dışındaki diğer tinsel değerler, merkezîyetçi bir yapı sergilemezler.¹⁷ Bu durumun, muhasebe uygulayıcılarının çalışmalarını sırasında benimseyecekleri muhasebe sistemini etkilemesi kaçınılmazdır.

2.2. Politik Yapıdaki Farklılıklar

Politik ya da siyasal yapının muhasebe sisteminin oluşturulmasına etkisi o ülkenin bürokratik yapısından kaynaklanabilir. Aşırı merkezîyetçi bir bürokratik yapıyla merkezîyetçi olmayan bir bürokratik yapıda oluşturulacak muhasebe sistemi farklı olacaktır. Aşırı bürokratik bir yapıya sahip ülkelerde otorite yetkisini paylaşmak istemediğinden dolayı, muhasebe sistemini kendi amaç ve beklentileri doğrultusunda oluşturma yoluna gidebilecektir. Buna karşılık, âdemi merkezîyetçi bir anlayışa sahip yönetimde oluşturulacak muhasebe sistemi, meslek kuruluşlarına bırakılabilecek, dolayısıyla

¹⁴ LEWIS, M., "Islam and Accounting", Accounting Forum, Vol:25, Issue:2, Jun 2001.

¹⁵ ANTHONY, R. N. and HAWKINS D., F. Accounting, Mc Graw-Hill Int. Editions, Singapore, 1999, s.3.

¹⁶ ATTLAS, S.N., "Prolegomena to the Metaphysics of İslam", Internaional Institute of Islamic Thought and Civilizaion" Kuala Lumpur, Working Paper, 1995.

¹⁷ BOOTH, P., "Accounting in Churces: A Researc Framework and Agenda", Accounting, Auditing and Accountabilitiy, Vol:6, No:4, 1993, s.37.

piyasanın ve karar alıcıların beklentilerine cevap verilebilecektir. Bu anlayış, yönetiminin muhasebe sisteminden beklentilerine göre değişecektir.¹⁸

Özellikle İngiltere, Amerika ve Hollanda gibi gelişmiş sermaye piyasaları bulunan ülkelerde uygulanan muhasebe sistemi muhasebe bilgilerinin devletten çok, yatırımcılara yönelik olarak hazırlanması yöneltir. Bu ülkelere özgü diğer bir olgu ise, muhasebe standartlarının oluşturulmasında devletin direkt olarak müdahale etmeyip, daha çok gözlemci olarak kalması ve dolayısıyla bu yetkinin meslek kuruluşlarına aktırılması imkan verilmesidir. Örneğin, ABD Sermaye Piyasası düzenleyici kuruluşu olan SEC (Securities Exchange Commission) kuruluş aşamasında muhasebe standartlarına ilişkin düzenleme yapmasına rağmen, genel olarak standartların oluşturulmasındaki rolünü denetim/ gözetim fonksiyonu ile sınırlandırmış; mesleki kuruluşların etkili olmasına izin vermiştir.¹⁹

Diğer taraftan Kıta Avrupası'na baktığımızda, Uluslararası Muhasebe Standartları'nın yürürlüğe girene kadar, muhasebe uygulamalarının temel olarak yasalara dayanmakta ve büyük ölçüde muhafazakâr bir yapıya sahip olduğunu görülmektedir. Bu ülkelerdeki muhasebe uygulamaları esasında karar alıcıların ihtiyaç duyduğu bilgileri sağlamak değil, aksine vergi matrahının hesaplanması gibi devlet merkezli yükümlülüklerin yerine getirilmesine yönelik olarak düzenlenmiştir. Hatta Fransızca konuşan diğer Afrika ülkeleri de halen bu sistemi izlemektedirler. Aynı anlayışın Güney Amerika ülkelerinde de sürdüğü görülmektedir. Bu ülkelerde de muhasebe sistemi devletin ihtiyaçlarına göre düzenlenmekte olup, tekdüzen otoriteler tarafından işletmelere vergi amaçlı olarak empoze edilmiş ve kullanımı zorunlu hale getirilmiştir.²⁰

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bir ülkede oluşturulacak olan muhasebe sistemi; ülkenin siyasi ve bürokratik yapısı, yönetim biçimi, pazar yapısı, diğer ülkelerle ticari ilişki düzeyi ve toplumun amaçları ve amaçlar doğrultusunda bir konsensüs sağlamak amacıyla oluşturulmaktadır.²¹ Dolayısıyla, muhasebe sisteminin oluşturulmasında; yönetimin, parlamentonun, siyasi partilerin ve toplumun istekli olması gerekmektedir.²²

¹⁸ USUL, a.g.e., s.45-47

¹⁹ FREDERICK, C., and LAWRENCE, G.a.g.e., s.7-10. ,Ayrıca bkz., ÜSTÜNDAĞ, ,S. “Muhasebe Standartları Oluşturma Süreci”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Nisan 2000, s.36-37

²⁰ ÜSTÜNDAĞ, ,S. “a.g.m., s.37

²¹ GRAY, S.J. and VINT H.M., “The Impact of Culture on Accounting Disclosure Some International Evidence”, Journal of Accounting, December 1995

²² VERMA, S., “Culture and Politics in International Accounting: An Exploratory Framework”, Working Paper, Universty of London, Birckbeck, UK.

2.3. Tercüme Sorunu

Muhasebe terminolojisinde kullanılan muhasebe dili veya sembollerinin algılanması ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Bunun nedeni ise, o ülkede kullanılan muhasebe dilinin, ülkenin kültür yapısı ile yakından ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ülkenin kültür yapısına bağlı olarak oluşan muhasebe sistemi ve bu sistemi besleyen diğer unsurlar ve (politik, sosyal, ekonomik ve tarihsel yapı gibi) faktörler; kullanılan muhasebe terminolojisini etkilemekte ve bunun sonucu olarak da, muhasebe sembolleri veya diliyle anlatılmak istenen konular farklı algılanabilmektedir.

Diller o ülkenin kültürünü yansıttığından dolayı her dil kendisine ait özellikler taşır. Bu durumda, bir muhasebe fenomeni bir dilden başka bir dile tercüme edilirken güçlüklerle karşılaşılır. Bunun nedeni ise, kaynak dilden hedef dile tercüme edilecek olan bir muhasebe fenomeninin, hedef dilde ya karşılığının olmaması, ya da kaynak dilde bir kelimeyle anlatılan bir olgunun hedef dilde çok daha uzun cümlelerle anlatılması zorunluluğudur.²³

Kaynak dilden hedef dile çevrilen bir muhasebe olgusunun karşılığı, hedef dilde daha önceden kayıtlı edilmiş bir karşılığı yoksa, bu olumsuz durum kendini daha da hissettirecektir. Özellikle, kaynak dilin var olduğu ülkenin muhasebe sistemi ile, hedef dildeki ülkenin muhasebe sistemleri arasında farklılıklar varsa, çevirinin yapılması neredeyse imkansızdır.²⁴

3. ULUSAL MUHASEBE SİSTEMLERİNİN ENTEGRASYON SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN YAPILAN ÇALIŞMALAR

Uluslararası düzeyde tek düzen finansal raporların oluşturulabilmesi ve karşılaştırılabilirliği için dünyada kullanılan muhasebe sistemlerinin uyumlaştırılması gerektiği dile getirilmektedir. Douppnik ve Salter (1993) uyumlaştırmayı (harmonization) “ülkeler arası muhasebe uygulamalarının arasındaki farkların azaltılması yoluyla dünya üzerinde tek uluslararası kabul görmüş normların ortaya çıkartılması” olarak tanımlamışlardır.

Ülkelerin farklı muhasebe sistemlerine sahip olmaları nedeniyle ortaya çıkan sorunların giderilmesi için muhasebe camiası tarafından teoride ve uygulamada çeşitli çözüm yolları geliştirilmiştir. Bu yöntemler içerisinde önceleri “Uluslararası Muhasebe Uyumlaştırması (International Accounting Harmonization)”, sonraları “Muhasebe Standartlarının Yakınsanması

²³ EVANS, L, “Language, Translation and Problem of International Accounting Communication”, Accounting, Auditing& Accountability Journal, Vol.17, No:2, 2001, s.215.

²⁴ HALLER, A., “Accounting in Germany”,(Ed. P. Walton, ve Diğerleri), International Accounting, Thomson, London, 1998, s.78-107.

(Convergence Accounting Standards)” yaklaşımı, bütün ülkeleri ortak standartlar etrafında toplamayı amaçlayan, günümüze kadar yapılan akademik nitelikli çalışmalarda birçok muhasebe araştırmacısı tarafından en çok savunulan ve kabul gören yaklaşımlar olarak ön plana çıkmıştır.²⁵

Harmonization kavramı ile tanımlanan muhasebe uyumlaştırması, çeşitli olan ve değişiklik gösteren farklı muhasebe uygulamalarını tekdüzeliğe doğru yönlendiren çalışmalar olarak tanımlanırken; convergence kavramı ile tanımlanan muhasebede uluslararası yakınsama ise her ülkenin dünya düzeyinde kullanabileceği “tek bir muhasebe standartları takımı” geliştirmeye katkıda bulunacak yeni standartlar geliştirmek amacıyla muhasebe ile ilgili kurumların birlikte çalışma faaliyetidir.²⁶

Muhasebe standartlarında uyumlaştırmanın faydalarını savunanlar olduğu kadar, uyumlaştırmanın faydalarına veya gerçekleştirilebilir olduğuna inananlar da vardır. Uyumlaştırmaya inananların temelde tartıştıkları konu ortaya çıkması muhtemel politik maliyetler ve ulusalcı yaklaşımların aşılama olasılığıdır. Kimi taraflar ise uyumlaştırmanın gerekliliğini tartışmaktadır. Onlara göre etkin küresel sermaye piyasaları, uyumlu muhasebe standartları olmadan da işlemlerine devam etmektedirler. En uç noktadaki tartışmalar ise uyumlaştırmaya karşı çıkanlardır. Onlara göre farklı bölge, ülke ve şirketlerin ihtiyaçları farklıdır ve uyumlu muhasebe standartları fayda getirmek yerine zarar getirebilirler.

Ülkeler arasındaki muhasebe sistem farklılıklarını ortadan kaldırılabilmek için farklı çözüm yolları ortaya konulmuştur. Bu yöntemleri aşağıdaki dört başlıkta incelemek mümkündür.

3.1.Yakınsama

Ulusal muhasebe standartlarındaki farklılıklar, özellikle uluslararası alanda faaliyet gösteren firmalar açısından büyük sorunlar yaratmaktadır. Bu farklılık aynı zamanda finansal tablolardaki bilgilerin güvenilir bir şekilde kullanılmasını engellemektedir. Bu durum, çeşitli ülkelerde uygulanan ulusal muhasebe sistemlerindeki farklılıkların ortadan kaldırılması ve muhasebe standartlarının birbirine yakınlaştırılması çalışmalarını artırmıştır.

Ülkeler arasındaki muhasebe sistem farklılıklarının ortadan kaldırılması amacıyla ortaya atılan çözüm yolu önceleri uyumlaştırma olarak literatüre girmiş, ancak günümüzde bu kavram yerini yakınsama kavramına bırakmıştır. Bazı kaynaklarda uyumlaştırma ve yakınsama kavramları benzer

²⁵ GÜCENME, Ü., “Küreselleşmede Muhasebe Standartları”, Mufad, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 5, s.9, 2000.

²⁶ ASLAN, S., “Global Muhasebe Sürecinde Yakınsama Eğilimleri”, Mufad, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 23, s.96, 2004.

anlamda kullanılmış olsa da bu iki kavram arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır.

Yakınsama kavramı Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu'nun başarmaya çalıştığı şeyi daha iyi ifade etmektedir. Yakınsama, aynı anda aynı noktaya hareket eden ilgili tarafların, yüksek kalitede mesleki standartlar setinin dünya çapında kullanılmasını kapsamaktadır.²⁷ Diğer bir ifadeyle, yakınsama tüm dünya ülkelerinin uygulayabileceği ortak tek düzen bir muhasebe sisteminin oluşturması anlamını taşımaktadır. Uyumlaştırma ise, ülkelerin mevcut muhasebe sistemlerinin birbirlerine uyumlu hale getirilmesi anlamına gelmektedir.

Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına ilişkin uyumlaştırma çabalarında finansal raporlama ve muhasebe uygulamaları açısından ülkeler arasındaki farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklar beraberinde önemli sorunları getirmiştir ki bu sorunlarında uyumlaştırma sürecinde aşılması gereklidir. Uyumlaştırma sürecinde problem yaratan unsurlar; ülkenin ekonomik sistemi, kültürel faktörler, devletin hukuki düzenlemeleri, işletmelerin yapısal durumu, muhasebe meslek mensuplarına ilişkin düzenlemeler, sermaye sahiplerinin yapısı gibi çeşitli farklılıklardır. Bu farklılıklar uluslararası şirketleşmede ve yatırımlarda ihtiyaç duyulan karşılaştırılabilir finansal tabloların üretilmesini engellemektedir. Bu konuların gözardı edilmeden gerekli değişikliklerin yapılarak uyumlaştırma için sorun olmaktan çıkarılmaya çalışılması gereklidir.²⁸ Uyumlaştırma sürecindeki amaç, muhasebe uygulamalarında kullanılmakta olan yöntem ve politika farklılıklarını ortadan kaldırmak ve finansal tablolardaki bilgilerin tüm tablo kullanıcıları açısından anlaşılabilirliğini ve karşılaştırılabilirliğini sağlamaktır.

Yakınsama, yatırımcılara, doğru karar verme konusunda yardımcı olur. Uyumlaştırmanın gerekli olduğunu savunanlar; finansal raporlamada karşılaştırılabilirliğin yatırımcılar için, yatırımların potansiyel değerlerini belirlemede kolaylık sağlaması ve uluslararası çeşitlendirmede riski azaltması nedenlerinden dolayı bir avantaj olduğunu ileri sürerler.²⁹

Ülkeler arasındaki muhasebe farklılıklarının giderilmesi/giderilmemesi konusunda farklı görüşler olduğu gibi, farklı

²⁷ VALLE, F.D., "Küreselleşme, Standartlarda Yakınsama, ve Muhasebe Mesleğine Rehberlik Eden İlkeler", 12.Dünya Muhasebe Tarihçileri Konferansı Açılış Konuşması, s.19, 2008, http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS&ano=86924_4305cfa3d20786466d944887c8328e34, (10.05.2010).

²⁸ SELİMOĞLU, S.K., "Dünyadaki Uygulamalarından Hareketle Finansal Raporlama Standartlarının Finansal Tablolar Üzerindeki Etkileri", http://dosya.izsmmmo.com/documan/TMSS_XII_BILDIRILER/seval_selimoglu.doc, (15.05.2010).

²⁹ ÇANKAYA, F., "Uluslararası Muhasebe Uyumunun Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama: Rusya, Türkiye ve Çin Karşılaştırması", ZKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 6, s.130, 2007

yöntemlerin kullanılmasını savunanlar da vardır. Uluslararası düzeyde tek bir muhasebe standardının zorunlu hale gelmesi ile uluslararası finansal tabloların karşılaştırılabilir hale geleceğini savunan kesim, bu sayede sermaye piyasalarının da gelişeceğine inanmaktadır. Diğer taraftan, uyumlaştırmanın zorunlu düzenlemelere ihtiyacı olmadığını düşünenler de vardır. Onlara göre uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren işletmeler zorlamaya gerek olmaksızın kendiliklerinden finansal tablolarında gerekli finansal bilgiyi açıklayacaklardır. Ayrıca bu görüşe göre, ülkeler arasında öyle kültürel, politik, ekonomik ve hukuki farklılıklar vardır ki muhasebe standartlarının zorunlu hale getirilmesi yolu ile uyumlaştırmayı sağlamak mümkün değildir.³⁰

Yakınsama faaliyetlerine katkıda bulunan çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlar bulunmaktadır. Muhasebe standartlarının uyumlaştırılması çalışmalarını uluslararası alanda gerçekleştiren bazı kuruluşlar aşağıda verilmiştir;

- Birleşmiş Milletler (UN),
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD),
- Avrupa Birliği (EU),
- Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants / IFAC),
- Menkul Kıymetler Komisyonları Uluslararası Örgütü (International Organisation of Securities Commissions / IOSCO),
- Avrupa Muhasebeciler Federasyonu (FEE),
- Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (Financial Accounting Standards Board / FASB),
- Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Board / IASB).

3.2.Karşılıklı Tanıma (Mütekabiliyet)

Ülkeler arasındaki muhasebe sistem farklılıklarının ortadan kaldırılması amacıyla ortaya atılan alternatif bir çözüm yolu da karşılıklı tanıma yöntemidir. Mütekabiliyet, devletlerarası ilişkilerde maruz kalınan davranışa aynı şekilde karşılık verme prensibini tanımlar. Karşılıklı tanıma, ulusal finansal raporların yabancı ülkelerin muhasebe prensiplerine göre uyumlu hazırlanmamasına rağmen yurt dışında kabul edilmesini ifade etmektedir.

Bu yaklaşımda, A ülkesinin muhasebe standart ve prosedürlerine göre hazırladığı finansal raporların, B ülkesi tarafından (veya tam tersi)

³⁰ ZARZESKI, M.T.,a.g.m., 18-37.

geçerli kabul edilmesi söz konusudur. Bu yaklaşımda her ülke hükümlerini korumakta, anlaşmalı ülkelerin sermaye piyasalarına girmek isteyen, ya da anlaşmalı ülkelerde ana şirket-bağlı şirket şeklinde faaliyet gösteren şirketlere avantaj tanınmaktadır. Öte yandan, ülke birden fazla ülke ile karşılıklı tanıma anlaşmasına girdiğinde yatırımcının anlamlı karar verebilmesi için bu ülkelerin muhasebe sistemleri hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu yaklaşım ayrıca, yabancı şirkete tanınan bir imtiyaz olarak algılandığı için eleştirilmektedir.³¹

3.3.Uzlaşma

Uzlaşma, yabancı şirketlerin finansal raporlarını, diğer ülkelerde kendi ülkelerinin muhasebe prensiplerine göre hazırlayabilmelerini ifade etmektedir. Bununla birlikte uzlaşmada finansal tablo kullanıcıları tarafından önemli unsur olarak kabul edilen net kâr ve özkaynaklara ilişkin düzenlemelerde uzlaşmayla sağlanır. Uzlaşma sayesinde yabancı yatırımcılar şirketlerin aktifleri ve karlılıkları hakkında kendi muhasebe prensiplerine dayanan bilgi elde etme imkânları söz konusudur. Uzlaşma sonucunda yatırımcılar kolay karşılaştırma imkânı elde ederler. Finansal raporları yabancı muhasebe prensipleri ile tamamını uyumlaştırmaktan daha düşük maliyetlidir.³²

3.4.Çevirim

Oldukça ucuz ve pratik bir yöntemdir. Bu yöntem, muhasebe bilgisi ile ilgili taraflar açısından çeşitli şekillerde uygulanabilmektedir. Bu yöntemde, muhasebe bilgisini kullananlar yabancı bir firmaya ait finansal raporları kendi dillerine çevirebilirler. Çevirim yapılmasının bir başka yolu ise muhasebe bilgisini üreten tarafın kendi finansal tablosunu başka bir dile çevirmesidir.³³ Çevirim işlemi sadece tercüme olarak yapılabileceği gibi para biriminin yabancı ülke para birimine dönüştürülmesi şeklinde de gerçekleşebilmektedir.

Yurt dışında faaliyet gösteren işletmeler tek bir para birimi üzerine konsolide finansal tablo hazırlayamazlar, dolayısıyla da bu tür işletmelerin farklı para birimlerine dayalı finansal tablolarından anlamlı sonuçların elde edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, iki işletmenin raporlarının tek bir para birimine dayandırılması gerekmektedir. Yabancı para birimlerinin tek bir para birimine dönüştürülmesi işlemine, döviz çevirimi adı verilmektedir.³⁴

³¹ AĞCA, A.g.m., s.85.

³² AYDOĞAN, E., "Uluslararası Muhasebe Standartları Uyumlaştırılması ve Ülkelerin Uyumlaştırma Derecelerine İlişkin Bir Uygulama", KTÜ., SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.30, 2007.

³³ AĞCA, , a.g.m., s.85.

³⁴ FREDERICK, a.g.e., s.44.

Çevirim işleminin sadece tercüme olarak yapılması, finansal tabloların konsolide edilmesi için tek başına yeterli değildir. Finansal tablodan anlamlı bir sonuç elde edilebilmesi için tercümenin yanı sıra finansal tablo kalemlerinin de tutar olarak yerel para birimine de dönüştürülmesi gerekmektedir.

4. SONUÇ

Ülkelerin politik, sosyo-kültürel, ekonomik yapıları birbirinden farklı olduğundan dolayı her ülkenin kendine özgü muhasebe sistemi vardır. Ülkeler arasında muhasebe sistem farklılıkları beraberinde bir takım sorunlar getirmektedir. Bu sorunların en önemli etkisi finansal tablolar üzerindedir.

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle birlikte çok uluslu şirketler farklı ülkelere yatırım yapmakta ve yatırımcılar yatırımlarını başka ülkelerde değerlendirebilmektedir. Dolayısıyla finansal tablo kullanıcıları farklı ülkelerde faaliyet gösteren işletmelerin finansal tablolarını karşılaştırma ihtiyacı hissetmektedirler. Ayrıca çok uluslu şirketler, faaliyet gösterdikleri yabancı ülkenin muhasebe sistemine yabancı olduklarından dolayı zorlanmaktadırlar.

Muhasebe sistemlerinin farklılıklarından kaynaklanan sorunların ortadan kaldırılması amacıyla dünyada bir takım çalışmalar yapılmıştır ve halen yapılmaktadır. Yapılan çalışmaların temelinde ülkeler arasındaki muhasebe sistem farklılıklarını ortadan kaldırmak ve tüm dünyada ortak bir muhasebe sisteminin oluşturulması yatmaktadır.

Tüm dünyada genel kabul görmüş bir muhasebe sistemi olması gerektiğini savunanların yanında, ülkelerin kendilerine has sistemlerinin olması gerektiğini savunanlar da vardır. Ancak günümüzde tartışılması gereken esas konunun, standartlaşmanın sağlanıp sağlanamayacağı değil, nasıl sağlanabileceği olmalıdır.

Muhasebede standartlaşmanın sağlanmasının önünde bir takım engeller bulunmaktadır. Bu engellerin altında yatan sebepler, muhasebe sistem farklılıklarının nedenlerine paralellik göstermektedir. Ülkelerin standartlaşmaya ayak uydurabilmeleri için, ülke içerisinde bir görüş birliğinin olması ve hukuki anlamda gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞCA, A. “Ülke Muhasebe Sistemlerindeki Farklılıklar ve Bu Farklılıklardan Kaynaklanan Sorunlara Getirilen Çözüm Önerileri”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, Sayı:8, 2003
- ANTHONY,R. ve Diğerleri, Accounting, Mc Graw-Hill Int. Editions, Singapore, 1999
- ASLAN, S. “Global Muhasebe Sürecinde Yakınsama Eğilimleri”, Mufad, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 23, 2004
- ATLAS, S.N. “Prolegomena to the Metaphysics of İslam”, International Institute of Islamic Thought and Civilizaion” Kuala Lumpur, Working Paper, 1995
- AYBOĞA, H. “Globalleşme Sürecinde Muhasebe Alanındaki Gelişmelere Ülkemizin Uyumu”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı 8, 2002
- AYDOĞAN, E. “Uluslararası Muhasebe Standartları Uyumlaştırılması ve Ülkelerin Uyumlaştırma Derecelerine İlişkin Bir Uygulama”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ, SBE, Trabzon, 2007
- BELKAOUI A., Accounting Theory, Dryden Pres, New York, 1993
- BOOTH,P. “Accounting in Churches: A Researc Framework and Agenda”, Accounting, Auditing and Accountabilitiy, Vol:6, No:4, 1993
- BOSTANCI, S. “Küreselleşen Muhasebede Standartlaşma ve Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu”, Mali Çözüm Dergisi, Sayı 59, 2002
- ÇANKAYA, F. “Uluslararası Muhasebe Uyumunun Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama: Rusya, Türkiye ve Çin Karşılaştırması”, ZKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 6, 2007
- ÇANKAYA, F. AYDOĞAN, E., “Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Muhasebe Standartlarının Uyumunu”, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/sbed/article/viewFile/503/496>. (24.04.2010)
- ÇİFTÇİ, Y. ve ERSERİM, A. “Muhasebe Standartlarında Uluslar arası Uyumlaştırma Çalışmaları ve Türkiye’deki Durumun İncelenmesi”, <http://bandirma.balikesir.edu.tr/bildiriler>, (21.04.2010)
- DOUPNIK, S.T. and SALTER, S.B. “An Emprical Test of a Judgmental International Classification of Financial Reporting Practices”, Journal of International Business Studies, 1992
- EVANS, L. “Language, Translation and Problem of International Accounting Communication”, Accounting, Auditing& Accountability Journal, Vol.17, No:2, 2001

- FREDERICK C. and LAWRENCE G., International Accounting, International Thomson Business Pres, London, 1997
- GAAP CONVERGENCE, “A Survey of National Efforts to Promote and Achieve Convergence with International Financial Reporting Standards”, s.10, <http://www.iasplus.com/resource/gaap2002.pdf>, (25.05.2010)
- GRAY S.J. and VINT H.M., “The Impact of Culture on Accounting Disclosure Some International Evidence”, Journal of Accounting, December 1995
- GÜCENME, Ü., “Küreselleşmede Muhasebe Standartları”, Mufad, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 5, 2000
- GÜVEMLİ, B.“Uluslararası Muhasebe Standartlarının Çeşitli Ülkelerin Muhasebe Kültürleri İle Etkileşimi ve Türkiye Örneği”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008
- HALLER, A., “Accounting in Germany”,(Ed. P. Walton, ve Diğerleri), International Accounting, Thomson, London, 1998
- LEWIS, M.,K., “Islam and Accounting”, Accounting Forum, Vol:25, Issue:2, Jun 2001
- OZANKAYA, Ö. Toplum Bilimine Giriş, S Yayınları, Ankara, 1984
- SELİMOĞLU, S.K. “Dünyadaki Uygulamalarından Hareketle Finansal Raporlama Standartlarının Finansal Tablolar Üzerindeki Etkileri”, http://dosya.izsmmmo.com/documan/TMSS_XII_BILDIRILER/seval_selimoglu.doc (15.05.2010).
- USUL, H.Davranışsal Muhasebe, Asil Yayınları, Ankara, 2007
- ÜSTÜNDAĞ, S.“Muhasebe Standartları Oluşturma Süreci”, Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Nisan 2000
- VALLE, F.D.“Küreselleşme, Standartlarda Yakınsama, ve Muhasebe Mesleğine Rehberlik Eden İlkeler”, 12.Dünya Muhasebe Tarihçileri Konferansı Açılış Konuşması, s.19, <http://uvt.ulakbim.gov>. (10.05.2010)
- VERMA, S., Cultur and Politics in International Accounting: an Exploratory Frameworks, Universty of London. Unpublished Working Paper.
- ZARZESKI2008 M.T. “Spontaneous Harmonization Effects of Culture and Market Forces on Accounting Disclosure Practices” Accounting Horizons, 10(1).

ENGELLİLERE YÖNELİK SPOR HİZMETLERİNİN GELİŞİMİ AÇISINDAN SPONSORLUK VE VERGİSEL DÜZENLEMELERE İLİŞKİN ÖNERİLER

Serkan ÇINARLI*
Gözde ERSÖZ**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı kamu hizmeti olarak engellilere yönelik spor hizmetlerinin gelişiminde sponsorluk düzenlemelerinin önemini ortaya koymaktır. Günümüzde özrü olan kişilerin toplumdaki yerlerini, özrü olmayan kişiler ile birlikte aynı sırada alabilmeleri için sporun etkin bir araç olarak kullanılması gerekmektedir. Oysa ülkemizde engelli bireylerin spor yapabilecekleri alanlar, spor organizasyonları ve bu organizasyonlara katılımda maddi destek yeterli değildir. Engelli sporundaki bu handikapların aşılması engelli sporuna yapılacak maddi destek yani sponsorluk ile mümkündür. Bu bağlamda çalışmamızda engellilerin spor yapmalarındaki hukuksal çerçeve ele alınmış, ülkemizde spor yapan engellilerin mevcut durumu ortaya konulmuştur. Bunun dışında engellilerde spor hizmetinin kalitesinin artırılmasında önemli olduğu düşünülen sponsorluk düzenlemelerinde vergisel teşvikler açıklanmış ve söz konusu mali düzenlemedeki yetersizliklerin firmaların sponsor olmaya teşvikinde cazip olmadığı belirtilmiştir. Engellilerin spor organizasyonlarında firmaların tanıtım potansiyeli düşük olduğundan engellilere yönelik sponsorlukta firmalara daha farklı vergisel teşvikler sunulması önerilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Spor Hukuku, Engelli Hakları Engellilerde Spor, Sponsorluk, Sponsorlukta Vergisel Teşvikler

THE IMPORTANCE OF SPONSORSHIP REGULATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF SPORT FACILITIES AS A PUBLIC SERVICE FOR THE BENEFIT OF THE DISABLED

* Öğretim Üyesi, İzmir Üniversitesi, Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı, 35350, Türkiye-İzmir, serkan.cinarli@izmir.edu.tr

** Öğretim Görevlisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Spor Bilimleri Bölümü, 32260, Türkiye-Isparta, gozde0007@gmail.com

ABSTRACT

The purpose of this study is to underline the importance of the sponsorship regulations concerning the sports services for the disabled as a public service. In our contemporary world, sports are necessary means to be resorted to as an effective tool for the disabled in helping them in their struggle to take their place in the society as the non-disabled. Nevertheless, in Turkey, financial means are not sufficient with respect to sport facilities and sports organizations. The overcoming of such problems may be effectuated through sponsorship. In this respect, we tackle, in this study, the legal framework of sport activities of the disabled and a general outlook to the state of sport activities of the disabled individuals. In addition, it will be argued that current legal status concerning the encouragements for the increasing the quality of sport services to the disabled, is not sufficient. It is proposed that, eventual sponsors should be offered different tax incentives, in that, sponsoring disabled sports activities provide little prospect the advertisement.

Key Words: Sports Law, Rights of the Disabled Sports for the Disabled, Sponsorship, Tax Incentives in the Sponsorship

1. GİRİŞ

Doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişiler engelli olarak tanımlanmaktadır (5). Bugün engelli vatandaşlar, normal yaşamın gereklerine uymada kendi fiziksel ve ruhsal yeti eksiklerinin yanında kamu hizmetlerindeki yetersizlikler nedeniyle kendi engellerinin dışında başka engellerle de mücadele etmektedirler (3). Özürlüler, dünyanın bütün ülkelerinde, toplumların en marjinal kesimini oluşturmakta ve diğer bireylere kıyasla daha düşük kalitede bir yaşam sürdürmektedir (25).

Dünya nüfusunun %25' i doğrudan (sahip oldukları) ya da dolaylı olarak (bir aile üyesinin sahip olduğu) bir çeşit engellilikten etkilenmektedir. Boş zaman aktiviteleri, engeli olan kişiler için büyük önem arz etmektedir. Bazıları için bu durum sadece pasif olarak rahatlama anlamına gelirken, bazıları için çoğu zaman elit seviyede fiziksel aktivitelerdir (22). Engeli olan insanların spor yapma sebepleri kişiden kişiye değişiklik gösterebilir. Ayrıca yetersizliği olan bireylerde eğitim bireysel olduğu için kişinin bulunduğu noktadan ileriye gidebilmesi ona belirlenecek kısa ve uzun süreli hedeflerle olmaktadır ve spor bunun için güzel bir araçtır (8). Spor yapmanın önemli fiziksel yararları olduğu bilinmektedir. Örneğin fiziksel yeterliliği artırır ve fiziksel görünüş üzerinde olumlu etkileri vardır. Kişinin fiziksel

bağımsızlığını ve bireysel yeterlilik kazanmasına ve fiziksel engelin potansiyel zararlarının kontrol altında tutulmasında yardımcıdır. Ayrıca, spor yapmanın bazı göz ardı edilemeyecek yararları vardır. Kişilerin tekrar kimlik kazanmalarına, engelli bir bedene sahip olmanın verdiği duyguyla mücadele etmeye, hedefler koymaya, bir yeterlilik ve başarı duygusu geliştirmelerine katkıda bulunur. Sosyal açıdan ise, spor aynı sorundan muzdarip bu kişileri bir aile olarak bir araya getirir ve sosyal hareketlilik için bir araç oluşturur. Bir engelli olan insanlar sporla hem bir hobi olarak uğraşırlar hem de yarışma boyutunda yarışmalara katılırlar. Dünyanın dört bir yanındaki engelli sporcular ekonomik açıdan boş zamanlarını, isteğe bağlı gelirlerini ve enerjilerini spor yapmaya adanmışlardır (22).

2. ENGELLİLERE YÖNELİK SPOR HİZMETLERİ

2.1 Engellilere Yönelik Spor Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi

Engelli insanlar için dünyada ciddi anlamda sportif çalışmaların başlangıcı 1 Şubat 1945 olarak kabul edilir. O tarihte İngiltere’de Londra’ya yetmiş kilometre uzaklıkta olan Aylesbury kentinde Stoke Mandeville Rehabilitasyon Merkezinde Dr. Ludwig Guttmann tarafından II. Dünya Savaşı’nda şarapnel parçaları ile çeşitli şekillerde yaralanmış parapleji hastalarının rehabilitasyonu için spor kullanılmaya başlanmıştır. Dr. Guttmann ilk olarak okçuluk, bowling, bilardo ve masa tenisi spor dallarını tedavi sürecinde kullanmaya başlamıştır. Fakat bunun yanında A.B.D’de Boston Perkins Körler Okulu 1832 yılında öğrencilere spor yapmaları için özel kamp bile açmıştır. İlk engelli oyunları Nöroloji Cerrahisi İngiliz Sir Ludwig Guttmann öncülüğünde düzenlenmiştir. Daha sonra bu olayı takım sporlarına taşıyan Dr. Guttmann, tekerlekli sandalye ile önce polo, sonra da basketbol oyunlarını kullanmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra diğer spor dalları eskrim, cirit, gülle, tekerlekli sandalye yarışı, tekerlekli sandalye ile slalom yarışı ve halter spor dalları olaya engellilere yönelik spor faaliyetleri içerisine katılmıştır. Dr. Guttmann 28 Temmuz 1948 tarihinde I. Stoke Mandeville Özürlüler Oyunlarını düzenlemiştir. 1949’da düzenlediği ikinci oyunların ödül dağıtımında Dr. Guttmann **“Özürlülerin spor etkinliklerinin İngiltere sınırlarının dışına çıkartılıp, uluslararası düzeye getirilmesini”** önermiştir. O dönemde çok ilgi görmeyen bu öneriden üç yıl sonra 1952’de Hollanda’dan küçük bir özürlü sporcu kafesi gelmiş ve ilk uluslararası ilişki gerçekleşmiştir (23).

1956 Melbourne Olimpiyat Oyunları sırasında Uluslararası Olimpiyat Komitesi, Stoke Mandeville Oyunları Organizasyon Komitesi’ne “Olimpik İdeale Hizmet” ödülü vermiştir. 1957 yılında yapılan oyunlara ise İngiltere dışından 360 sporcu katılmıştır. Aynı yıl kurulan bir “Stoke Mandeville Oyunları Komitesi” kurulmuştur. Oyunlar üç yıl art arda orada

yapılmış ve daha sonra olimpiyatların yapıldığı şehirlerde yapılması kararlaştırılmış ve Paralimpiyatlar, Paralimpik Oyunlar doğmuştur. 1960 yılındaki Roma Olimpiyat Oyunları ardından I.Paralimpik Oyunlar 21 ülkeden 400 sporcu ve 300 idarecinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. 1964 Tokyo Olimpiyatları arkasından II. Paralimpik Oyunlar 23 ülkeden, 335 sporcunun katılımı ile yapılmıştır. Bu oyunlara Japon İmparatoru büyük destek vermiş ve oyunları 100.000 kişi izlemiştir. Japonya'da bu oyunların hemen ardından engelli kişilerin eğitimleri için büyük merkezler kurulmaya başlanmıştır. 1968 Meksiko Olimpiyatları sonrası Meksika'nın koşulları gereği engelliler olimpiyatına İsrail talip olmuş ve 28 ülkeden, 750 sporcu ve 300 idareci Tel Aviv'de buluşmuştur. Aynı yıl yine Dr.Guttman'ın girişimleri ile ilk engelliler stadyumu yapılmaya başlanmıştır ve 2 Ağustos 1969'da 29 ülkeden, 450 sporcunun katıldığı 1969 Uluslararası Oyunları ile Kraliçe Elizabeth tarafından açılmıştır. 1972'de ise paralimpiyatlar Münih Olimpiyatları'ndan önce Heidelberg'de 44 ülkeden, 1000 sporcu ve 400 idarecinin katılımı ile gerçekleşmiştir. 1976'da paralimpiyatlar Montreal Olimpiyatları sırasında Kanada'nın Toronto kentinde 42 ülkeden, 2700 sporcu ve idarecinin katılımı ile gerçekleşmiştir. 1980 Moskova Olimpiyatları yapılırken, paralimpiyatlar Hollanda'nın Arnhem kentinde 42 ülkeden 2560 sporcu ve idarecinin katılımı ile yapılmıştır. 1984 yılındaki Los Angeles Olimpiyatları ardından paralimpiyatlar iki ayrı yerde New York'ta 45 ülkeden 2500 kişinin katılımı ve Stoke Mandeville'de 41 ülkeden 1500 sporcunun katılımı ile yapılmıştır. Goalball oyunu Uluslararası Görme Engelliler Sporları Federasyonu tarafından (IBSA) kuralları belirlenmiş ve 1988'den itibaren Paralimpik sporlara dahil edilmiştir. Golbol IBSA tarafından çeşitli organizasyonlarda bu oyun Dünya ve Avrupa Şampiyonaları şeklinde oynanmaktadır.1992 Barselona Olimpiyatları sonrası aynı yerde IX. Paralimpik Oyunlara ise tam 85 ülkeden 4000 sporcu ve idareci katılmıştır. Türkiye açısından bu oyunların önemi ilk kez bir sporcu ve iki idareciden oluşan bir katile ile katılımımızdır. 1996 Atlanta Olimpiyatları sonrası yapılan X.Paralimpik Oyunlara 104 ülkeden 3310 sporcu ve 1600 idareci katılınca, Uluslararası Olimpiyat Komitesi ve de Uluslararası Paralimpik Komitesi oyunlara katılacak sporcu ve idareci sayısına ciddi bir kısıtlama getirilmiş ve dereceler ve kotalar gündeme gelmiştir (20).

2.2. Engellilerin Spor Yapma Hakkı ve Spor Hizmetleri

Günümüzde engelli sporcular her zamankinden daha fazla bir kabul görmekte ve sıklıkla spor müsabakalarında yer almaktadır. ABD'de bir federal yasanın da bu duruma katkısı vardır ve toplumdaki görüşleri değiştirmekte pay sahibidir. Ayrıca bu yasalar engelli kişileri spor yapmaya teşvik etmektedir (14).

Günümüzde özrü olan kişilerin toplumdaki yerlerini, özrü olmayan kişiler ile birlikte aynı sırada alabilmeleri için sporun etkin bir araç olduğu bilinmektedir. Özürlülerin fiziksel ve mental seviyelerine uygun sporlarla eğitilmelerinin fiziksel ve ruhsal durumlarına olumlu etki yapacağı ve fonksiyonel bağımsızlıklarını ve özgüvenlerini artıracığı bilinmektedir. Bu olumlu etkiler dolayısıyla özürlü vatandaşlarımıza spor yapmaları için uygun ortam ve olanaklar yaratılmalıdır (21). Engelli birey için de topluma uyum sağlama açısından birlikte çalışma ve paylaşma alışkanlığı kazanmak dolayısıyla spor yapma olanaklarına sahip olabilmek son derece önemlidir. Engellilerin spor yapma ihtiyacının karşılanmış sayılabilmesi için spor alanlarında engellilerin özel ihtiyaçlarının (tuvalet ve kişisel bakım) karşılanabileceği, salona giriş-çıkış ve soyunma odalarının rahatlıkla kullanılabilmesi spor merkezlerinin kurulması ve bu merkezlerde bu doğrultuda eğitim görmüş personelin bulundurulması gerekir. Ancak bu şartların sağlanması halinde engelli birey bu alanlarda tek başına veya aile bireylerine bağımlı olmadan spor yapabilecektir (24). Aslına bakılırsa engelli bireyi evinden spor merkezlerine getirecek hizmetlerin de tam olarak karşılanması gerekmektedir, aksi halde spor alanlarının engellilerin kullanımına sunulması tek başına fazla bir anlam ifade etmeyecektir.

Engellilere yönelik hizmetleri belirleyen yasal düzenlemelerin çokluğu, buna bağlı görevli hizmet kuruluşlarının fazlalığı, hizmet sunumunu olumsuz açıdan etkilemiş ve halen etkilemektedir. İlgili kanunların görevlendirdiği kurumların da ne denli çeşitli olduğu düşünülürse, engellilere yönelik hizmet sunumunun birbirinden ne kadar farklı ve çeşitli olduğu da hemen anlaşılacaktır. Böylesine çok başlı ve dağınık bir yapının sunduğu hizmetin standart ve eşitlikçi olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir (26).

Engellilere yönelik olarak daha etkin ve verimli hizmet sunulmasını sağlamak için ve kararların tek elden koordine edilmesini sağlamak amacıyla, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Ancak yasal durumun dağınıklığının giderilmesi ve hizmetlerin eşgüdümlü yürütülmesi için kurulmuş olan Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığının, engellilere yönelik yasal düzenlemelerin fazlalığı, hizmetleri sunmakla yetkili kılınmış kurum ve kuruluşların çokluğu ve dağınıklığı düşünüldüğünde gerçekleştirmek zorunda olduğu işbirliği, bu kurumlarda yürütülen etkinliklerin izlenmesi ve buna bağlı yeni düzenlemeler karar verilmesi oldukça güç gözükmektedir (9).

Engellilere yönelik hizmetlerin ücretsiz olması ve bu hizmetlerden eşit yararlandırılmaları gerekmektedir. Gerçekten Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu “Sosyal hizmetler, maddi, manevi ve sosyal yoksunlukların giderilmesine ve ihtiyaçların karşılanmasına, sosyal sorunların önlenmesi ve çözülmesine yardımcı olmayı ve hayat

standartlarının iyileştirilmesini, yükseltilmesini amaçladığına göre sosyal hizmetlerin ücret karşılığı sunulmasının söz konusu olamayacağı, dolayısıyla Anayasada yerini bulan sosyal devlet olma ilkesinin bir gereği olarak söz konusu hizmetlerden muhtaç ve özürli herkesin yararlandırılması bir zorunluluktur” şeklinde bir karar almıştır (12).

Ülkemizde 3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü (GSGM)’nin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun’da yer alan Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün görev ve yetkileri başlıklı 2. maddenin “o” fıkrasında Genel Müdürlüğün engelli bireylerin spor yapabilmelerini sağlamak ve yaygınlaştırmak üzere; spor tesislerinin engellilerin kullanımına da uygun olmasını sağlamak, spor eğitim programları ve destekleyici teknolojiler geliştirmek, gerekli malzemeyi sağlamak, konu ile ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları ile yayınlar yapmak, spor adamları yetiştirmek, engelli bireylerin spor yapabilmesi konusunda ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği yapmak, şeklinde görevleri olduğu belirtilmiştir (3). Ancak mevcut durum bu GSGM’ nin bu görevleri yeterince yerine getiremediğini ortaya koymaktadır. Tesislerden yararlanmak için başvuran spor kulüplerine ücretle tesis kiralayan diğer kulüpleri kaçırmamak adına son derece uygunsuz saatlerde tesislerden yararlanma hakkı tanınmaktadır. Aşağıda aktif spor yapan engelli sporcu sayısı incelendiğinde görülecektir ki bu hizmetlerden yararlanan sporcu sayısı mevcut potansiyelin çok altındadır. Ancak sadece devletin kısıtlı imkânlarını zorlamak yerine bu spor kulüplerine sağlanacak bir takım maddi kaynaklar, örneğin engelli sporuna sponsorluğun cazip hale getirilmesi gibi, yeni potansiyel sporcuları spor sahalarına getirecektir.

Tablo 1’de ülkemizde toplam engelli lisanslı ve faal sporcu ve kulüp sayısı belirtilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere ülkemizde lisanslı spor yapan engelli kişi sayısının çok az olduğu görülmektedir (16).

Tablo 1: Türkiye Genelinde 2008 Yılı Lisanslı-Faal Engelli Sporcu ve Kulüp Sayıları (16)

Bölgeler	Lisanslı Sporcu			Faal Sporcu			Kulüp Sayısı
	Bayan	Erkek	Top.	Bayan	Erkek	Top.	
İşitme Engelliler	836	5788	6624	340	3358	3608	2354
Görme Engelliler	510	1892	2402	212	880	1092	561
Bedensel Engelliler	306	2270	2576	158	1191	1349	539
Özel Sporcular	1994	6760	8954	663	2322	2985	286
TOPLAM	3646	16710	20556	1373	7751	9034	3740

Engelli olup aktif spor yapan sporcu sayısının bu kadar az olmasının ekonomik ve psikolojik ve elbette sağlıkla ilgili sebepleri birlikte

engellilere yönelik spor kulüplerinin içinde buldukları ekonomik sıkıntılar da bu konuda çok önemli rol oynamaktadır. Öncelikle bugün engellilere spor yaptırmak için örgütlenen spor kulüplerinin çok büyük çoğunluğu profesyonel spor dalı bulunmayan ve sadece engellilere yönelik spor kulüpleridir. Örneğin bir bacağı olmayan sporcuların kanedyen kullanarak oynadıkları bir futbol türü olan ampute futbolu, Türkiye Futbol Federasyonu ve Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu bünyesinde Türkiye Deplasmanlı Ampute Futbol Ligi olarak yeni kurulmuştur ve profesyonel 14 kulüpten şubesi olan tek bir kulüp bulunmaktadır (19).

Sivas Yerel Gazetesinde röportaj yapan ve kendisi de engelli olan Bedensel Engelliler İl Temsilcisi Murat Bulut *“Engelli bireylerin spor yaparak hayatın stresinden uzaklaşacağını belirtirken kulüplerinin diğer bir sorununun ise maddi sıkıntılar olduğunu ifade etmiş ve sponsor bulmakta güçlük çektiklerini sözlerine eklemiştir”*(6). Eskişehir Engelliler Spor Kulübü’nün bu sezon bitiminde basına yaptığı yazılı açıklama *“Federasyonumuzun özerk olması yüzünden bu sezon yaşadığımız maddi sıkıntıları, değerli iş adamlarımızın ve Belediyelerimizin verdiği destek sayesinde en aza indirdik. Kulüp olarak ne kadar maddi sıkıntı çeksek de, bir sezonu daha başarıyla tamamlamanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bizim için önemli olan bedensel engelli gençlerimizi spor yaparak, onları evlerine bağımlı yaşamaktan, centilmence, gerek ilimizde gerekse deplasmanlarda başka şehirler görenek, yeni dostluklar kazanmalarını ve hayatla barışık olmalarını sağladık.”*şeklindedir ve engelliler olarak faaliyet yapan spor kulüplerinin yaşadıkları sıkıntıları gözler önüne seren diğer bir açıklamadır (18).

Özerkleşme süreci ülkemizde çok hızlı gelişmiş ve denetimsiz şekilde uygulamaya konulmuştur. Ülkemiz şartları, spor kulüplerinin mevcut durumu, spor dallarının popülerliği, özerklik gerektiren kriterlere bakılmaksızın uygulamalar yapılmıştır. Bu duruma en büyük örnek engellilere ait federasyonlardır. Görme Engelliler Spor Federasyonu goalball, futsal, yüzme, judo, atletizm, satranç, halter spor dallarında; Bedensel Engelliler Spor Federasyonu ampute futbol, atıcılık, atletizm, badminton, bilek güreşi, halter, masa tenisi, okçuluk, oturarak voleybol, basketbol, tenis, yelken ve yüzme spor dallarında; İşitme Engelliler Spor Federasyonu atletizm, futbol, basketbol, voleybol, tenis, masa tenisi, judo, taekwondo, kayak, güreş, hentbol, badminton, halk oyunları, bowling spor dallarında; Özel Sporcular Spor Federasyonu atletizm, basketbol, binicilik, bocce, bowling, jimnastik, eskrim, futbol, futsal, halter, kayak, masa tenisi, voleybol, yüzme spor dallarında faaliyet göstermektedirler (15).

Ülkemizde engelli federasyonları düşük bütçelerle onlarca spor dalında faaliyet göstermeleri devleti engellileri spora yönlendirilmesini desteklemesi gerektiği konusunda Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü’nün

Teşkilat ve Görevleri Hakkında yasanın engelliler ile ilgili bendine ters düşmektedir. Bu federasyonlardan devletin elini çekmesi, bu kurumları özerkleştirmesinin yanlış bir uygulama olduğunu düşünülmektedir (10). Tüm bu olumsuz uygulamalar sporcu sayılarındaki düşüklüğün nedenini açıklamaktadır.

Dönemin Spordan Sorumlu Devlet Bakanı Fikret ÜNLÜ' nün de **“En büyük hedefimiz sporda özerklidir. Ancak bu çalışmayı sağlam temeller üzerine oturtmamız gerekiyor”** ifadesiyle altını çizdiği özerkleşme 1999 yılı Federasyon Başkanları Toplantısında da gündeme getirilmiş ve pek çok federasyon başkanı özerkliğin, sağlam bir yasal alt yapı oluşturulduktan sonra, kademeli bir şekilde, federasyonların sahip oldukları branşların yaygınlıkları göz önüne alınarak ve belli bir süre GSGM' den aynı ve nakdi yardım almaları şartıyla hayata geçirilmesi zorunlu bir yönetim şekli olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir. Bir sonraki hükümette de durum değişmemiş, yapılan federasyon başkanları toplantısında başkanlar; özerkleşmenin gerekli olduğu üzerinde görüş birliğine varmışlar, özerkleşme konusunda kıstasların belirlenmesi, bazı federasyonların özerklik projesinden ayrı tutulması gerektiği (engelliler federasyonları) gibi konularda fikir sunmuşlardır. Özerkleşmenin, kendi kaynaklarını oluşturup yönetmenin spor için önemi 2001–2005 yıllarını kapsayan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında da dikkate alınmıştır (11).

Söz konu kalkınma planında, birçok engelliye spor yaptırmak hedefi karşısında hiçbir geliri olmayan engelli spor kulüplerinin federasyonların verdiği harcırahlar olmadan spor faaliyetlerini sürdürmeleri imkânsız olduğu gibi üzerlerinde aşırı yük olan ve federasyonların mevcut sporcu sayısını arttırmak konusunda herhangi bir atılım yapmaları mümkün görülmemektedir. Engelli bireylerin buldukları şehirlerde spora yönlendirmeleri mevcut sporcuların iyi koşullarda spor yapabilmelerinin en önemli koşullarından biri engelli sporunda faaliyet gösteren spor kulüplerinin gelirlerini arttırıcı düzenlemelerin yapılmasıdır. Bunun da en önemli yolu sponsorları engelli sporuna çekecek önlemlerin alınması olarak belirtilmiştir.

Engelli sporcularla ilgili spor literatürü oldukça kapsamlı olmakla beraber bu sporcuların karşılaştıkları engeller üzerine yapılan araştırmalar sınırlıdır. Benzer bir şekilde, genel nüfusun boş zaman aktivitelerine katılımını engelleyen unsurlara odaklanan pek çok çalışma olmasına rağmen, benzer çalışmaların engelli sporcular için yapıldığına pek rastlanmaz (22). Çalışmamız engelli sporcuların en büyük engeli olan maddi sorunlara çözüm önerisi getirmektedir. Aynı ve nakdi yardımlar denilince de ilk akla gelen sponsorluk kavramıdır.

3. ENGELLİLERE YÖNELİK SPORTİF FAALİYETLERİN TEŞVİKİNDE SPONSORLUK HARCAMALARI VE VERGİSEL TEŞVİKLER

Genel anlamda sportif faaliyetlerin özelde engellilere yönelik sportif faaliyetlerin gelir elde eden ve gelirleri üzerinden vergi ödeyen gelir ve kurumlar vergi mükellefleri tarafından desteklenmesi amacıyla gelir ve kurumlar vergisi ile katma değer vergisi yasalarında devletin vergi gelirinin bir kısmından vazgeçmesi pahasına teşvik edilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu kanunlarda yer alan vergisel teşvikler ve uygulamaları aşağıda olduğu gibidir.

3.1. Sponsorlu Harcamaları Çerçevesinde Sportif Faaliyetlerin Desteklenmesine Yönelik Vergisel Teşvikler

Kuruluşlar, sponsorluk faaliyetlerinde bazı amaçları ön plana çıkarırlarken, diğer sponsorluk amaçlarına da katkıda bulunmak, kuruluşun tespit etmiş olduğu hedeflere ve hedef kitlelerine ulaşmak için farklı sponsorluk alanlarını ve türlerini seçerler. Spor sponsorluğu, kültür-sanat sponsorluğu, yayın sponsorluğu, gösteri sponsorluğu... vb. Sponsorluk türleri arasında en geniş yeri alan, daha çok rağbet gören spor sponsorluğu büyük kitlelere kısa zamanda ulaşmak için uygun bir araçtır. Spor, hedef kitleyle iletişim kurma olanağı sağlayan ve hemen hemen bütün dünyada anlaşılan, aynı dili konuşan bir sponsorluk alanıdır. Kuruluşlar ulaşmak istedikleri hedef gruplarına göre ya da ürünlerini/hizmetlerini tüm topluma duyurmak için ulusal, uluslararası veya yerel bir spor olayını malzeme, hizmet veya mali bakımdan destekleyebilir. Sponsorluklar bireysel sporcuların sponsorluğu, spor takımlarının sponsorluğu ve spor organizasyonlarının sponsorluğu şeklinde olabilmektedir (4).

Verginin içeriğinden bahsedildiğinde, önce bir şeye sahip olmak, daha sonra, sahip olunanlar üzerinden çeşitli gerekçelerle vermek uygulaması söz konusu olacaktır. Sahip olunan şey, bir servet unsuru olabileceği gibi geliri ve tüketim harcamaları da bir değer olarak vergilendirilebilen konu içerisinde yer almaktadır.

Bilindiği üzere vergi kanunları verginin konusunu, yükümlüyü, verginin ne zaman doğduğunu, matrahını, tarifesini, vergi borcunun nasıl, ne zaman tarh, tahakkuk ve tahsil edileceğine ilişkin usul ve esasları belirler. Anayasa vergilerin ancak kanunla alınabileceği sınırlamasını koymakla, vergileme yetkisini yasama organına tanımaktadır (7).

Verginin kanuniliği ilkesi, 1982 Anayasasındaki temellerini; 2. maddede vurgulanan Türkiye Cumhuriyeti'nin "sosyal bir hukuk devleti" olduğuna ilişkin hüküm ile 73. maddenin 3. fıkrasında yer alan "vergi, resim,

harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır” hükmünden almaktadır (17).

Kamu hizmetlerinin temel ve genel bir kaynak olarak vergi gelirleri ile beslenmesi, devletlerin yaşayışında uzun bir evrimin sonucudur. Bununla beraber sporun toplum için ne kadar önemli bir mahiyeti olduğu açıktır. Sporun bireyin topluma uyumunu sağlayan, kişilerin ruh ve beden sağlıklarını güvence altına alan bir uğraşı alanı olduğu bilinmektedir (13). Bu nedenle de devletin vatandaşına spor yaptırma, spor yapabilme olanakları sağlaması bir ödevdir. İşte devlet spora yapılan yatırımları teşvik etmek ve sporun yaygınlaşması ve gelişmesi için sahip olduğu vergi tahsil etme hakkında kısmen feragat ederek sporda sponsorluk yapılması durumunda vergi indirimlerini düzenleyen bir takım değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler doğrultusunda, bahse konu vergi indirimlerinden yararlanabilecek gerçek kişiler ve indirim oranları ilgili kanunda aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun diğer indirimler başlıklı 89. maddesinin 8. bendi ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun matrahtan yapılacak indirimler hakkı tanınan 10 maddesinin 1/b bendinde sporun sponsorluğu ile ilgili düzenleme getirmekte, söz konusu hükme göre gelir ve kurumlar vergisi matrahının tespitinde, gelir vergisi ve kurumlar vergisi beyannamesi üzerinde ayrıca gösterilmek üzere, gelir ve kurum kazancından 3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 17.6.1992 tarihli ve 3813 sayılı Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun kapsamında yapılan sponsorluk harcamalarının; amatör spor dalları için tamamı, profesyonel spor dalları için % 50’si ilgili dönem beyan edilen gelir ve kurumlar vergisi kazancından o yılki kazançla sınırlı olmak üzere indirim hakkı tanınmıştır (3, 1).

Her iki kanun için de bakıldığında gerek gelir vergisi mükelleflerinin gerekse kurumlar vergisi mükelleflerinin vergi ve sosyal güvenlik kuruluşlarına borcu nedeniyle takibata uğrayan gerçek ve tüzel kişiler olmadıkları sürece sponsorluk yaparak vergi indiriminden yararlanabilecekleri açıktır. Sponsorluk yapan mükellefler, sponsorluk harcamalarını yaptıkları yıl itibarıyla yıllık gelir/kurumlar vergisi beyannamelerinde beyan ettikleri safi kazançlar üzerinden indirim konusu yapabileceklerdir. Bu indirim için söz konusu beyannamelerin ekinde herhangi bir belgenin ibrazı zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak, mükellefler defter ve belgelerini Vergi Usul Kanunu’nun ilgili hükümleri çerçevesinde tutmakla yükümlü olduklarından herhangi bir inceleme sırasında veya vergi idaresince istenilmesi halinde bu belgelerin ibraz edilmesi gerekmektedir.

Açıklığa kavuşturulması gereken ilk nokta profesyonel spor dalından ne anlaşılması gerektiğidir. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un "Profesyonel Spor" başlığını taşıyan 24. maddesine göre; "Profesyonel dallar, Gençlik ve Spor Genel Müdürünün, Merkez Danışma Kurulunun da görüşünü almak suretiyle yapacağı teklif üzerine, Başbakan tarafından tespit olunur. Profesyonel spor dallarının teşkili, ilgili federasyonlar ile bağlantıları, idaresi tüzükle düzenlenir (9). Ülkemizde sadece futbol profesyonel spor dalı olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamıyla sponsorlar vergi indiriminden faydalanırken, futbola sponsor olurken daha az bir vergi indiriminden yararlanacaklardır.

Bir diğer nokta ise sponsorluk miktarının vergi indirimine tam olarak ne kadar yansıtacağı sorunudur. Sponsorlar gelir ya da kurumlar vergisi beyannamesini doldururken sponsorluk harcamalarını yasal defter kayıtlarında gider olarak gösterecekler, bu giderler faaliyet giderlerinden olmadığı için defter kayıtlarına kanunen kabul edilmeyen gider olarak alt başlık altında yazılacaktır. Dönem içerisinde gider olarak yazılan tutar gelir vergisi ve kurumlar vergisi beyannamesinde beyan edilen kazançta kanunen kabul edilmeyen gider olarak eklenecek, arkasından aynı beyannamede indirim konusu yapılarak vergi matrahı bu ölçüde azaltılacaktır. Örneğin; Kurumlar Vergisi oranını 01.01.2006'dan geçerli olmak üzere %20'dir. Amatör bir branşa 100 bin TL oranında nakdi sponsor olan bir limited şirket düşünelim. Bu şirketin 300.000.-TL kazanç beyan ettiğini düşünürsek 100.000 TL sponsorluk giderinin tamamı vergi indirimine girecek ve kurum 100.000 TL gelir üzerinden % 20 si olan **20.000.-TL** kurumlar vergisi ve $100.000 - 20.000 = 80.000 \times \%15 = 12.000$.-TL kurum stopaj vergisi ödemeyerek 100.000.-TL'lik sponsorluk desteğinin **32.000.-TL'si** vergi olarak geri almış olacaktır. Gelir vergisi mükellefleri için de vergi avantajı aynı tutarda olacaktır. Şayet aynı mükellef kurum amatör spor kulübüne 300.000.-TL sponsorluk desteği verseydi bu takdirde beyan edeceği vergi matrahı (sıfır) olacak, bunun yanında 96.000.-TL vergi avantajı sağlayacaktı.

Tablo 2: 100.000 TL. Sponsorluk Yapmış Mükellefin Örnek Vergi Hesaplaması

Sponsorluk Miktarı	100.000 TL.
Kurumlar Vergisi	20.000 TL.
Sponsorluk Miktarı-Kurumlar Vergisi	80.000 TL.
Kurum Stopaj Vergisi Oranı	$80.000 \times \%15 = 12.000$ TL.
Kurumun Vergi Avantajı	32.000 TL.

Görüldüğü üzere sponsorluk bedelinin vergi indirimine yansıtılması belli bir oranda olmaktadır. Bir çok sponsor tanıtımının yapılmasının yanında kendisine sağlanan vergi avantajını yeterli görmemekte ve sponsor olmayı yine de kârlı bulmamaktadır.

Tablo 3’de Federasyonlara göre sponsorluk miktarları belirtilmiştir. Bu tabloda engelliler federasyonlarına ait veriler bulunmamaktadır. Bu tablo bize engelliler federasyonlarının devlet yardımı ile faaliyetlerini devam ettirebildiğini ve sponsor bulmakta zorluk çektiğini göstermektedir. Sponsorluk yasası incelendiğinde engelli bireylerin spor dallarına ilişkin ayrı bir düzenleme olmadığı görülmektedir (28).

Tablo 3: Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü 2008 Yılı Spor Dallarına Göre Sponsorluk Miktarları (28)

Federasyon	Sponsorluk Miktarı (TL.)	Federasyon	Sponsorluk Miktarı
Kick Boks	10968	Binicilik	570491
Wushu	12642	Halter	45736
Taekwondo	23485	Dağcılık	46000
Halk Oyunları	24957	Tenis	49440
Baseball-softball	33574	Atıcılık-Avcılık	55348
Yüzme	58176	Bocce-Bowling-Dart	149904
Kayak	65218	Yelken	171802
Buz Pateni	69299	Badminton	176386
Golf	97609	Bisiklet	205260
Briç	289980	Bilardo	655518
Eskrim	113810	Satranç	1029625
Hentbol	398213	Voleybol	160078
Boks	507943	Atletizm	632915

3.2. Sporculara Transfer Ücreti Veya Sair Adlarla Yapılan Ödemeler ve Sağlanan Menfaatler

Sporculara kulüpleri tarafından transfer ücreti, aylık ücret, teşvik primi gibi değişik adlarla yapılan ödemeler ücret olarak vergilendirilmektedir. Sporculara kendi kulübüyle sözleşme yapması veya başka kulübe gitmesi halinde transfer ücreti, milli takımlarda görev yapan sporculara federasyonlar tarafından yapılan ödemelerle (27), sair adlarla sağlanan menfaatler (konut sağlanması, konut kirasının karşılanması) ücret kapsamı içerisindedir[†].

Sporcu ücretlerinin vergilendirilmesi spor ve sporcunun teşviki kapsamında yeniden bir düzenleme yapılmış, diğer ücretlilerden ayrılarak daha düşük oranda vergilendirilmesi öngörülmüştür. Normal ücretlerin tabii olduğu ve dik artan oranlı tarife yerine (%15, %20, %27, %35), tek oranlı daha düşük vergi tarifesi öngörülmüştür.

[†] Transferi yapan kulüp tarafından karşı kulübe veya kuruluşlara ödenen bonservis bedelleri ise sporcuya yapılan bir ödeme olmadığından ücret olarak kabul edilmez.

5766 sayılı yasa ile GVK'ya eklenen geçici 72 madde ile 31.12.2017 tarihine kadar geçerli olmak üzere sporculara yapılan ücret ve ücret sayılan ödeme ve sağlanan menfaatler üzerinden;

- Lig usulüne tabi spor dallarında
 - En üst ligdekiler için %15
 - En üst altı ligdekiler için %10
 - Diğer ligdekiler için %5
- Lig usulüne tabi olmayan spor dallarındaki sporculara yapılan ödemelerle milli sporculara uluslar arası müsabakalara katılmaları karşılığında yapılan ödemelerden %5 oranında vergi kesilmek suretiyle vergilendirilmekte ve bu vergilendirilme nihai bir vergilendirme olup, ayrıca bir stopaj yoluyla vergilendirme veya bu gelirleri dolayısıyla beyanname verilmesi suretiyle vergilendirme yapılması mümkün bulunmamaktadır.

5766 sayılı yasa ile yapılan söz konusu değişiklikle özellikle engelli sporcuların lig usulüne tabi olmayan faaliyetleri ve bu kapsamda ödenen ücretin %5 gibi düşük oranda vergiye tabi tutulması önemli bir teşvik unsuru sağlamaktadır (2).

SONUÇ

Yukarıda izah edildiği üzere sponsorluk miktarının amatör spor kulüplerinde tamamı profesyonel spor kulüplerinde yarısı matrahtan indirilmesi yasal olarak mümkün kılınmışsa da esas avantaj sağlayan ödenecek vergi tutarı yeterli avantajı sağlamamakta, hem gelir hem de kurumlar vergisi mükellefleri yaptıkları sponsorluk destek harcamaları dolayısıyla vergi yükünün sadece %32 sinden kurtulmaktadır.

Görsel ve yazılı basında yer alan profesyonel şubesi olan spor kulüpleri bile sponsor bulamazken, çoğu zaman basında yer bulmakta zorlanan engelli spor kulüpleri için bu çok daha zor olmaktadır. Engelli spor federasyonlarına ve engelli spor dallarında faaliyet gösteren spor kulüplerine ilişkin yapılacak sponsorluğu özendirecek bir düzenleme ile yüzlerce hatta binlerce engelliye spor yaptırarak olanak sağlanabilir.

Kurumlar ya da gelir vergisi yükümlülerine engelli spor federasyonlarına ya da engelli spor federasyonlarına bağlı branşlarda faaliyet gösteren spor kulüplerine sponsor oldukları takdirde sponsorluk miktarının tamamının ödenmesi gereken vergi miktarından indirileceği bir düzenleme yapılmalıdır. Elbette vergi kaçışını önlemek ve kötü niyetli davranışları engellemek adına spor kulüpleri için bu miktarı örneğin 15 bin TL gibi her yıl güncellenecek bir miktarla sınırlamak gerekecektir. Ancak bu bile

malzeme dahi alacak gücü olmayan federasyonun vereceği harcırah olmaksızın spor yapması mümkün olmayan kulüpler için yeni engelli sporculara kucak açmak anlamına gelecektir.

Bu yasal düzenlemenin yanında çıkarılacak bir yönetmelikle sponsorluk verilecek spor kulüplerine faaliyet göstermek zorunda oldukları branşlar ve aktif sporcu sayısı gibi kriterler getirilerek gerçek dışı sponsorluk bedellerinin önüne geçilebilecektir. Yine faaliyet alanı içerisindeki spor kulüplerine harcırah vermektan yeni engelli sporculara yönelemeyen federasyonlar için de bir takım kriterler getirilerek örneğin sponsorluk bedelinin belli kısmını faaliyet alanı içerisindeki spor kulüplerine malzeme olarak vermek gibi vergi indiriminin gerçek amacına ulaşması sağlanabilir.

Bugün için engelli sporcu sayısı ile engelli birey sayısı arasındaki uçurum ve engelli bireylerin sosyalleşmelerinde sporun rolü göz önüne alındığında böyle bir düzenlemenin gerekliliği tartışmasıdır. Ayrıca sosyal devlet ilkesi gereğince engelli vatandaşlarına onurlu bir yaşam sürdürme borcu altındaki devletin uğrayacağı vergi kaybıyla spor yaptırılacak yeni engelli bireylerle hizmet götürülecek engelli sporculara devletin harcaması gereken miktar düşünüldüğünde devlet açısından da çok daha kazanç getirecek bir düzenleme olacaktır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmaya, Maliye ile ilgili teknik konularda, katkılarından dolayı İzmir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi değerli hocamız Doç. Dr. Keramettin TEZCAN' a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

193 sayılı “Gelir Vergisi Kanunu” 06 Ocak 1961 tarih ve 10700 sayılı Resmi Gazete, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1040.html>, Erişim tarihi: 12 Ağustos 2008.

Gelir Vergisi Kanunu, Geçici 72. Madde, 24 Haziran 2008 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 26916, Erişim Tarihi: 24.02.2011

3289 sayılı “Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” 21 Mayıs 1986 tarih ve 19120 sayılı Resmi Gazete.

Aydemir, O. (1998). Halkla İlişkiler Aracı Olarak Sponsorluk, Epsilon Yayıncılık Hiz., 1. Baskı, Mart, İstanbul.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı; Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı

- Matbaası. (2002). “Eğitim Durumu”, Türkiye Özürlüler Araştırması, Ankara ,2004 s.10.
- Bizim Sivas gazetesi, “Sivas'ta Bedensel Engelli Sporcu Sıkıntısı” başlık yazı,Tarih:04.06.2008,<http://bizimsivas.net/modules.php?name=News&file=article&sid=5312> Erişim tarihi: 02.06.2009.
- Bulutoğlu, K. (1978). Türk Vergi Sistemi, Cilt 1, Altıncı Basılış, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Çevik, A., Koruç, Z. ve Gürsel, F. (2008). Engelli ve Engelli Olmayan Bireylerde Farklı Orandaki Hedef Artışının Performans Üzerine Etkisi, ÖZ-VERİ Dergisi . Aralık,Cilt: 5 Sayı: 2.
- Çınarlı, S. (2010). Türkiye ile Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Engellilik Kavramı ve Engelli İstihdamı ile ilgili Düzenlemelerin İncelenmesi, ÖZ-VERİ Dergisi . Haziran 2010. Cilt: 7 Sayı: 1.
- Çınarlı, S. ve Ersöz, G. (2008). Federasyonlarının Özerkleşme Sürecinde Yaptıkları Uygulamaların Amatör Sporlara Etkileri Üzerine Bir İnceleme, Ege Üniversitesi, Performans Dergisi, Spor Cilt 14, Sayı 1-2, s. 41-47.
- Çolakoğlu, T. (2006). Spor Federasyonlarının Özerkleşmeleri Ve Hukuksal Boyutunda Spor Hukuku Gereksinimleri, Kadir Has Üniversitesi Spor Hukuku Araştırma Merkezi “Spor Hukuku Sertifika Programı Bitirme Tezi, Ankara, Türk Hukuk Sitesi (<http://www.turkhukuksitesi.com>) kütüphanesi, Erişim tarihi: 12 Ağustos 2008.
- Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu'nun 2004/401 E ve 2000/938 K sayılı kararı, www.kazanci.com.tr, Erişim tarihi: 07/12/2010
- Doğan, B. (2004). Spor Sosyolojisi ve Uygulamalı Spor Sosyolojisine Giriş, İzmir, Meta Basım, s. 54.
- Epstein, A. (2002). Sports Law, Cengage Learning, s. 127.
- Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, <http://www.gsgm.gov.tr/> Erişim tarihi: 07/12/2010
- Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Sicil Lisans Bilgi Sistemi, <http://www.gsgm.gov.tr/> Erişim tarihi: 25.05.2009
- Hepaksaz, E. (2007). Anayasal Vergi Reformu ve Vergi Anayasası Önerisinin Türkiye’de Uygulanabilirliği, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

- http://www.dezavantaj.org/index.php?option=com_content&view=article&id=3070:engelliler-sezonu_kapatt&catid=1:haberler&Itemid=112,
yayın tarihi: 06.02.2009 Erişim tarihi: 02.06.2009.
- http://www.tbessf.org.tr/index.php?option=com_content&view=category&id=12&Itemid=44 Erişim tarihi: 02.06.2009.
- http://www.teiasspor.com/index.php?option=com_content&view=article&id=93&Itemid=95 Erişim tarihi: 07/12/2010
- İnal, S. (1997). Özürlüler İçin Spor Yapma İmkanlarının Geliştirilmesi Üzerine Çalışmalar, Marmara Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, II.Spor Bilimleri Kongresi, İstanbul.
- Janna L. Crawford and Monika Stodolska. (2008). Disabilities in Kenya, with Implications for the Development of a New Hierarchical Model of Constraints at the Societal Level, *Joumat of Leisure liesearch*, Vol. 40, No. I: 128-155.
- Kalyon T. A. (1997). Özürlülerde Spor, Bağırhan Yayınevi, s. 32.
- Magda, D. (2003). "Support and Access in Sports an Leisure Provision" *Disability and Society*, Vol 18, No 2, p.231-245.
- Mittler, P. (2008), 2040'lı Yılların Planlanması; Herkesin Görevi, (Öznaneci, M.), ÖZ-VERİ Dergisi, Ağustos, Cilt: 5 Sayı: 1.
- Okur, N. (2001). Özürlülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi, T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Sarılı, M.A. (2010). Türk Vergi Sistemi ve Uygulaması, Ümit Ofset Matbaacılık-Eylül/2010, s.97-98.
- Şahan, H. ve diğ. (2008). The Sponsorship Applications In Turkish Sports, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Volume 1/5 Fall, p. 706-714.

PRESTİJLİ TARIM ÜRÜNLERİNİN PAZARLANMASINDA KALİTE VE COĞRAFI İŞARET KAVRAMLARININ TUTUNDURULMASI VE BU BAĞLAMDA TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİNİN ÖNEMİ

Adnan ERTAN*

ÖZET

Belirli bir bölgede o bölgenin coğrafi, ekolojik ve beşeri faktörleri ile yetiştirilip üretilen ürünler o yörenin ismi ile anılmaktadırlar. Bu ürünler özellikli ve prestijli tarım ürünleri olup diğer ülkelerde ve bölgelerde üretilen benzer ürünlerden daha yüksek pazar fiyatı bulmaktadır. Dünyada tüketicilerin bilinçlenmesi ile ürünlerde kalite ve güven duygusu aranan en önemli özellikler olmaya başlamıştır. AB’de özellikle tarım ve gıda ürünlerinde yöresel ürünleri korumak ve daha fazla tüketicinin yararlanmasını sağlamak için coğrafi işaret , menşee ve mahreç ile ilgili yasalar ve uygulamalar son on yılda hız kazanmıştır. Türkiye’de de özellikli bir çok tarımsal ürünler olup bir çoğu uzun yıllardır ülkedeki Tarım Satış Kooperatifleri ile pazarlanmaktadır. Türkiye’deki bu kooperatiflere prestijli ve ünlü olan bu tarım ürünlerimizi kendi markaları adı altında coğrafi işaretlerle pazarlamaları hem kendilerine hem de üreticilere büyük katma değerler sağlayacaktır.

PROMOTING THE QUALITY AND GEOGRAPHIC INDICATION CONCEPTS TO SELL PRESTIGIOUS AGRICULTURAL PRODUCTS AND IN THIS CONCEPT THE IMPORTANCE OF AGRICULTURAL SALES COOPERATIVE

ABSTRACT

Products, which are cultivated in a region with its geographical, ecological and human factors, are known as the name of the regions that they produced. Those products are featured and prestigious agricultural products and they can be sold for a higher price than similar products in other regions and countries. As a result of customer awareness in the world, quality and

* Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü öğretim üyesi Kooperatifçilik Anabilimdalı Öğretim Üyesi, Isparta.

confidence became the most important attributes that they want in products. In order to protect regional agricultural and food products, geographical indication, origin and related laws and practices gained more importance in EU in last decade. There are plenty of prestigious agricultural products that are marketed by the agricultural sales cooperatives for many years. Marketing the prestigious and famous agricultural products under their own names with geographical indications will provide significant added value to both cooperatives and the manufacturers.

1.GİRİŞ

Tarım ürünleri pazarlaması Türkiye için önemli bir ihracat kabiliyeti olan sektör olarak uzun yıllardır önemini sürdürmektedir. Türkiye’de 2010 yılında toplam nüfusun %23,7’si kırsal nüfusu oluşturmaktadır. Ülkede istihdam edilen nüfusun % 26,4’ü tarım sektöründedir. Sektör ülkede milli gelirden %8,3 ve ülke ihracatından %13,4 pay almaktadır. Türkiye’de ihracata yönelik tarım ürünleri pazarlamasında 17 birlik altında 322 adet ve bağımsız 23 adet Tarım Satış Kooperatifleri yaklaşık 610.000 tarım üreticisi ortağı ile uzun yıllardır faaliyet göstermektedirler.

Refah düzeyi artan dünya ülkelerinde özellikle AB ülkelerinde tüketicilerin gelir ve bilgi düzeyindeki artışlar onları daha kaliteli ve daha güvenilir tarım ve gıda ürünü satın alma arayışlarına itmektir. AB’de tarım ürünleri pazarlamasında son 10 yıldır hız ve önem kazanan konuların en başında Coğrafi İşaret, ürün menşei ve mahreç işaret kavram ve uygulamaları gelmektedir. Bu konuda bir çok yasal düzenlemeler yapılmakta olup, bu işaretlerin alınması ve taklitlerine karşı korunması ulusal ve uluslar arası düzeyde, özellikle Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde yoğun ve ciddi bir biçimde sürdürülmektedir. AB ülkelerinde her geçen gün Coğrafi İşaret (Cİ) alan ürün ve ülke sayısı giderek artmaktadır. Türkiye’de de özellikle son 5 yıl içerisinde Türkiye Patent Enstitüsü tarafından Cİ işareti için başvuran ve gerekli şartları sağlayan ve taşıyan prestijli yöresel ürünler için 2010 yılı sonu itibariyle 130 çeşidine Cİ işareti verilmiştir. Bu işaretlerin aynı zamanda uluslararası nitelik kazanması için AB ile ve Dünya Ticaret örgütü ile temaslar ve çalışmalar yapılmaktadır.

Cİ’lerin uluslararası bir nitelik kazanması ve sürdürülebilmesi son derece önemli bir konudur. Türkiye’de bu konuda uzun yıllardır ticari deneyime sahip kurumsallaşmış isimleriyle marka olmuş Tarım Satış Kooperatiflerine büyük görevler düşmektedir.

Bu alışmada ilk olarak tarımsal pazarlama kavramı ve tarımsal ürün pazarlamasının Türkiye ekonomisindeki önemi ortaya konulmuştur. Daha sonra; AB’de ve Türkiye’deki kalite ve coğrafi işaret kavramı ve

uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak Türkiye'deki yöresel ve bölgesel ürünlerin pazarlanmasında yıllardır büyük bir deneyim ve tecrübeye sahip olan Tarım Satış Kooperatiflerinin coğrafi işaretli tarım ürünleri pazarlamasına geçmelerinin kendileri ve üretici ortakları açısından yaratacağı katma değer artışlarının önemi vurgulanmıştır. Sonuç ve öneriler bölümü ile çalışma bitirilmiştir.

2. TARIMSAL PAZARLAMA VE TARIMSAL PAZARLAMANIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Pazarlama kavramının bilimsel olarak tanımının yapıldığı ilk zaman dilimlerinde Thomsen pazarlamayı; “yiyecek maddelerinin, hammaddelerin ve onlardan elde edilen işlenmiş maddelerin üreticiden son tüketiciye kadar geçirdiği bütün işlemleri ve bu işlemlerin üretici, aracı ve tüketici üzerindeki etkilerini incelemektir” diye tanımlamaktadır. Ürün ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye doğru akışına yön verilmesini sağlayan işletme faaliyeti olan pazarlama (Taşkın, 1987 :6) tanımından yola çıkarak tarımsal pazarlamayı; “tarım ürünlerinin üreticiden son tüketiciye ulaştığı ana kadarki olayları inceleyen bir bilim dalıdır(Güneş, 1996:3) diye tanımlamak mümkündür.

Geniş kapsamlı bu tanıma göre tarımsal pazarlama; üretim yönünden başlayarak, tarım ürünlerinin tüketiciye satışı pazar talebine bağlı olduğundan çiftçinin üretime ilk adımı atması ile tarlada, bahçede, besihanede başlamakta ve üretimden tüketime kadar geçen bütün aşamaları içine almaktadır. (İnan, 2001 :236) Tarımsal pazarlama ürünlerin üretimi sırasında maliyet azaltıcı önlemler ve modern teknoloji kullanımı gibi konuları da içermesinin yanı sıra ayrıca pazarlama fonksiyonlarının da bünyesinde barındırır. Bu nedenle çiftçinin yalnız üretimle ilgili değil aynı zamanda ürünün satışı ile ilgili bilgilere de sahip olması gerekir.(Megep, 2007 :4)

Ürünlerin satışı, satışların organizasyonu ve ürün fiyatlarının oluşumu aşamalarında, tarımsal pazarlamanın ana hizmetlerinden ve yardımcı hizmetlerinden yararlanır. Toplama, işleme ve dağıtım ana hizmetlerinin yanında tarımsal pazarlamanın yardımcı hizmetleri; dereceleme, standardizasyon, kalite kontrolü, paketlenme, depolama, taşıma, risk taşıma, fiyat saptama, finansman, muhasebe, satış, reklam ve Pazar bilgilerini toplama ve yayma olarak sıralanmaktadır. (İnan, 2001 : 237) Tarımsal pazarlamanın bu süreçte en önemli amacı; tüketicide en yüksek tatmini sağlamak bunun içinde başta kaliteden ödün vermeden tüketiciye bir ürünü en düşük fiyatla satabilmek ve üreticilerde ürün bedeli olarak en yüksek fiyat ödemektir. Bu süreçte üretici ile tüketici arasındaki pazarlama kanallarında çalışan kesime de makul bir kar payı öngörür.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, bütün ülkelerin ekonomilerinde tarımın stratejik bir yeri ve özel bir önemi vardır. Türkiye’de 1980’li yıllarda nüfusun yaklaşık % 50 sini oluşturan tarım nüfusu 2011 yılında ülke toplam nüfusunun halen %23,7 sini oluşturmaktadır. Ülkemizde tarımsal faaliyette bulunan 4.106.983 hane halkı 3.076.649 tarım işletmesinde faaliyet göstermektedir. Bu işletmelerin %78,9’u 100 dekardan küçük tarım işletmeleridir.(TÜİK,2011). 2009 yılında yaklaşık bir trilyon olarak hesaplanan milli gelirden tarım sektörünün aldığı pay %8,3, sanayi sektörünün %19,2, hizmetler sektörünün ise %72,5 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında 2007 yılında ülke toplam istihdamının %26,4’ü yani 5.601.000 kişi tarım sektöründe istihdam edilmiştir.(www.tuik.gov.tr.2010)

Türkiye’de son on yıllık dönemde ülke ihracatının sektörel ihracat rakamları aşağıda Tablo 1 de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye Sektörel İhracat Rakamları (2000-2010) (milyon\$)

SEKTÖRLER	2000	2005	2010	2010 yılı %
1-TARIM	4019	9228	15040	13,40
A-Bitkisel Ürünler	3468	7482	11149	
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar	1141	2179	4113	
Yaş Meyve Ve Sebze	397	974	2184	
Meyve Sebze Mamülleri	362	779	1120	
Kuru Meyve Mamülleri	419	632	1243	
Fındık ve Mamülleri	588	1924	1545	
Zeytin ve Zeytinyağı	59	396	190	
Tütün	488	563	698	
Kesme Çiçek	13	35	56	
B-Hayvansal Ürünler	171	415	962	
C-Ağaç ve Orman Ürünleri	380	1331	2929	
2-SANAYİ	22593	62691	93520	83,34
3-MADENCİLİK	568	1514	3659	3,26
TOPLAM	27180	73433	112219	100,00

Kaynak: TİM, Türkiye İhracatçılar Merkezi, Sektörel Bazda İhracat Rakamları 2010

Tablo 1 den de görüleceği üzere Türkiye’nin ihracatı son 10 yılda değer olarak 4,13 kat artmış olup 112 milyar 219 milyon dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde tarım ürünleri ihracatı da 3,74 kat artarak 15 milyar 40 milyon dolara ulaşmıştır. Tarım ürünleri ihracatı Türkiye toplam ihracatı içerisinde 2000 yılında % 14,79, 2005 yılında %12,57 ve 2010 yılında da %

13,40 pay almıştır. Tarım ürünleri ihracatı içerisinde bitkisel ürünler ihracatı önemli bir yere sahip olup, tarım ürünleri ihracatı içerisinde 2000 yılında %86,29, 2005 yılında %81,08 ve 2010 yılında da %74,13 pay almıştır. Geri kalan kısmı da 2010 yılında %6,40 ile hayvansal ürünler ve %19,47 ile ağaç ve orman ürünleri ihracatı oluşturmuştur.

Tarımın genel ekonomi içerisindeki önemini derecesini ortaya koymak kolay değildir. İstatistik veriler tarımın ülke ekonomisindeki yeri hakkında bazı bilgiler verebilse de sosyo-ekonomik yaşamdaki rolünü belirleyecek tek bir ölçüt henüz ortaya konulamamıştır. Bununla birlikte; milli gelir, nüfus ve aktif nüfus, dış ticareti, sanayi sektörüne katkısı gibi unsurlar dikkate alınarak, tarımın ülke ekonomisi açısından durumunun belirlenmesi genel olarak kabul görmüş bir yaklaşımdır. Ayrıca ülkemizde sektörler arası ilişkiler sağlaması, tarıma dayalı sanayinin gelişmesi ve gıda güvenliği açısından tarım halen ana sektör durumundadır.(Güneş E., vd., 2002 :5)

3. KALİTE VE COĞRAFİ İŞARET KAVRAMLARI

İşletmelerin başlıca üç temel amacı olup, bunlar; kar elde etmek, varlığını sürdürmek ve topluma hizmet etmek şeklinde sıralanabilmektedir. Bunların dışında işletmelerin özel amaçları da var olup bunlardan en önemlisi; sürekli olarak tüketicilere daha iyi mal ve hizmet sunmaktır. İşletmeler bu amacı sağladığı sürece sürekliliğini de sağlamış olur. Kalitenin gittikçe artan öneminden dolayı günümüz küresel piyasa rekabet şartları içerisinde, işletmelerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için müşteri memnuniyeti en önemli hedef olarak yer almaktadır. Bunu sağlayabilmek için gerekli üç temel şart ise; müşterinin istediği özellikteki mal ve hizmeti daha ucuza ve kısa sürede tedarik etmek gerekmektedir.

Günümüzde hızla artan ürün ve hizmet arzında ve kısa sürede tedarik etme anlayışının yanında en tercih edilen faktörlerden biride kalite kavramıdır. (Özalp,2008 :207) Günümüze kadar kalitenin farklı tanımları yapılmış olup, bunlar arasında; ürünün sağlam ve uzun ömürlü olması, belirli standartlara uygunluğu, kusursuzluğu geçmiş dönemlerde genel kabul görmüş tanımlar iken günümüzde kalite; belirli bir malın yada hizmetin tüketicilerin isteklerine uygunluk derecesi ve bir ürün yada hizmetten beklenen veya olabilecek ihtiyaçları karşılama kabiliyeti özelliklerinin toplamıdır.(Özalp, 2008, :208) Philip Kotler'e göre kalite "ürünün müşteriler tarafından değinilen veya ima edilen isteklerini karşılayabilme yeteneklerine sahip niteliklerin toplamı şeklinde tanımlanmaktadır.(Kotler 1996 :56) Artan rekabet ortamı ve verimlilik ile olan ilişkileri nedeniyle kalite günümüz işletmelerinin birinci öncelikli konusu haline gelmiştir. Tüketicilerin eğitim ve bilinç düzeylerinin gelişmesi, refah

seviyesinin artması, işletmelerin ürünlerini müşteri gereksinimlerine ve istenen özelliklere uygunluğunu artırmasını zorunlu kılmaktadır.(Özalp, 2008 :210)

Tüketici davranışları ve firma stratejilerinin belirlediği dünya gıda sistemi dinamiği, günümüzde üç tip piyasa şekli ile sonuçlanmıştır. Bu gıda piyasalarından ilki **Kitle Piyasası** olup, tüketiciler burada kaliteleri homojen standart ürünler satın almakta ve alımlarında temel faktörü fiyat oluşturmaktadır. İkinci piyasa şekli **Yaratıcı Piyasa** olarak adlandırılmakta olup, sağlıklı fonksiyonel gıdaların yer aldığı ve satın alma parametresini ürünün sağlık etkisi ile formda kalmayı sağlayan özelliklerinin belirlediği ve fiyatının tüketici kararında herhangi bir etkisinin bulunmadığı piyasalardır. Üçüncü ise **Yöresel Ürünler Piyasası** olup, bu piyasalar tüketicilerin otantik ürün aradıkları, satın alma argümanlarını ürünün kalitesi ile kültürel boyutunun oluşturduğu piyasalar olup, tüketici kararlarında fiyat bir değişken değildir. Yöresel ürünlerden oluşan bu piyasa, standart kitle üretimine dayalı küreselleşmenin hız kazandığı 1970-2000 yıllarında oldukça ihmal edilmiş, ancak son 10 yıldır özellikle 1996 yılında yaşanan deli dana krizi beslenme sisteminde gerçek bir kırılmaya neden olmuş, et tüketimi büyük ölçüde düşerken beslenme alışkanlıklarında önemli değişimler olmuştur.(Tekelioğlu, 2008 :96-97) Örneğin Fransa’da 2011 yılı toplam gıda harcamalarının piyasa tiplerine göre dağılımında en hızlı büyüyen piyasa şekli Yöresel Ürünler Piyasası olup büyüme oranı %10 seviyesine ulaşmıştır. Kitle Piyasasının yıllık büyüme oranı ise(% 0-1) seviyelerine düşmüştür.Yöresel ürünler piyasası Fransada yıllık gıda harcamalarında %20 lere ulaşmış olup her yıl %10 dan fazla büyüme oranına sahiptir. (Tekelioğlu, 2008 :96-97) Yöresel ürünler piyasası geleceğin en önemli gıda piyasası olma yolunda hızla ilerlemektedir.

Yöresel ürünler kaliteye önem veren tüketiciler tarafından Coğrafi İşaret (Cİ) amblemleri ile tanınmaktadır. Coğrafi İşaret (Cİ); belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibariyle kökeninin bulunduğu yöre, alan, köy, kasaba, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işarettir. Cİ tescili; Menşe adı tescili ve Mahreç işareti tescili olmak üzere iki şekilde yapılabilmektedir. Ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinin tamamı sınırları belirlenmiş coğrafi alanda gerçekleşmek zorunda ise bu durumda bulunan coğrafi işaretlere “menşe adı” denir. Ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerden en az biri sınırları belirlenmiş coğrafi alanda gerçekleşmek zorunda ise bu durumdaki coğrafi işaretlere “mahreç işareti” denir.(TPE, 2010) Tarımsal ürünler üretim yerlerinden kaynaklanan ve toprak ve iklim gibi coğrafi faktörlerin belirlediği özel prestijli kalitelere sahiptirler. Florida portakalı, Yeni Zelanda koyunu, Isparta gülü, Malatya kayısı, Giresun fıındığı, Aydın zeytini,Antigua kahvesi, Hint halısı, Fransız şarapları gibi bu gruba giren başlıca ürünlerdir. Cİ ler ticari markalardan ayrılırlar. Markalar

fikri mülkiyet hakkına sahipken, Cİ'ler tescil ve üretim şartlarına uymak koşulu ile bir çok kişinin kullanımına açık olan haklardır.

Çiftçi gelirlerini yükseltmek, kırsal nüfusu yerinde tutmak, tüketicileri doğru bilgilendirmek, tarımsal üretimin çeşitliliğini teşvik etmek ve prestijli ürünlerin gelişmesini ve korunmasını sağlamak, tüketiciye daha kaliteli ürün sunmak amaçları ile AB'de 1992 yılında yasal düzenlemeler yapılmıştır.(www.inao.gouv.fr.11/11/2010). Yine Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde yöresel ürünlerin dünya ticaretinde değer kazanması için ortak çalışmalar, yasal prosedürler ve taklitlerine karşı koruyucu önlemler almak amacı ile sürekli yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Avrupa Kırsal Tarımsal Fonu(EAFRD) aracılığı ile çiftçilere destek sağlanmaktadır. Örneğin AB'nin özel ürünlerin sertifikalandırılması, organik tarım, coğrafi işaret ve menşe isimlerinin korunması ile ilgili kalite programına katılan çiftçiler EAFRD ile desteklenmektedir(ATV,2010)

AB'de 2003 yılında menşe adı ve Cİ koruması altındaki ürün sayısı 618 olup bunun %53'ünü Fransa, İtalya ve Portekiz oluşturmaktadır. En çok korunan ürünler et ve et ürünleri ile peynir olup bunları sebze, meyve, hububatlar ile zeytin ve zeytin yağları izlemektedir. Dünya Ticaret Örgütü 15 Mart 2005 tarihinde AB'de Cİ lere tanınan korumanın geçerliliğini kabul etmiş ve Birliğe üçüncü ülke üreticilerine Cİ'lerini AB'de kayıt ve tescil ettirme olanağını verebilmek için çağrıda bulunmuştur. Afrika, Asya, Latin ve Kuzey Amerika, Batı ve Doğu Avrupa'lı 30'dan fazla ülkede yer alan Cİ üreticileri 2003 yılında oluşturdukları, iki milyondan fazla üyesi olan İsviçre kökenli Slow Food ve ORIGIN adlı sivil toplum örgütlerini de kurmuşlardır.(Tekelioğlu, 2008 :91)

Türkiye'de ise Cİ; 24 Haziran 1995 tarihinde bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren 555 sayılı KHK ile yasalaşmıştır. İlgili kanunda Cİ; "belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibariyle kökeninin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işarettir" diye tanımlanmıştır. Yasa tescilleri vermek üzere Türk Patent Enstitüsü'nü görevlendirmiş olup günümüzde 75'i tarım ve gıda ürünü olmak üzere toplam 130 ürün Cİ almıştır.(www.itb.org.tr/TR/cografiişaretler.asp.18/01/2011)

4.KALİTE VE COĞRAFİ İŞARETLERİN TUTUNDURULMASINDA TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİNİN ÖNEMİ VE GÖREVLERİ

Tarım satış kooperatifi sattığı ürünün kalitesini garanti ederek, iç ve dış pazarda iyi isim yapılmasını sağlar. Tarım satış kooperatiflerinin her ülkedeki gelişmesi bütün ürünler için aynı düzeyde olmamıştır. Bazı ülkelerde yumurta tarım satış kooperatifleri başarılı olurken, bazı ülkelerde

hububat, yaş meyve ya da pamuk üzerine başarılı örnekler vardır. Amerika'da hububat satış koop.,Almanya ve Danimarka'da et satış koop.,Danimarka'da yağ ve yumurta satış kooperatifleri ve Türkiye'de fındık ve zeytinyağı tarım satış kooperatifleri örnek olarak verilebilir. Kanada, Avustralya, A.B.D. ve Arjantin'de hububat üretiminin yarısından fazlası tarım satış kooperatiflerinden geçmektedir. Hollanda'da patatesin %100'ü, sebzenin %84'ü, mantarın %80'i, yünün %65'i kooperatiflerden geçmektedir. AB ülkelerinde meyve pazarlamasında kooperatiflerin payı; Hollanda %85, Lüksemburg %70, Belçika %65 Fransa %40, İrlanda %34'dür. Yumurta pazarlamasında kooperatiflerin payı; Lüksemburg %90, İrlanda %64, Fransa %25, Hollanda %20 dir. Norveç'te tarım satış kooperatiflerinden geçen bazı ürünlerin oranı; süt ve süt ürünleri %100, tavuk ve yumurta %80, et %77, sebze ve meyve %40'dır.(Mülayim, 2009)

ABD'nin Kaliforniya Eyaleti dünyanın en önemli narenciye (portakal, limon, greyfurt ve mandalina) üretim merkezidir. Kaliforniya'da 1905 yılından beri narenciyenin satışı California Growers Exchange adlı bir meyve üreticileri satış kooperatifleri birliği tarafından yapılmaktadır. Bu birlik Amerika'da narenciye satışıyla uğraşan en önemli birliktir. Birlik, Kaliforniya'da üretilen narenciyenin %75'ini toplamaktadır. Kooperatifin amblemi olan Sunkist damgalı portakal ve limonlara, Amerika'nın her tarafında ve hatta Avrupa'da rastlanmaktadır. Başarısını çok etkili bir propaganda örgütünün bulunmasına ve meyvenin kalitesini olabildiğince yüksek ve maliyet fiyatını düşük tutmasına borçludur. (Mülayim, 2009)

Türkiye'de 1997-2007 yıllarını kapsayan 11 yıllık dönemde bazı tarım ürünlerinin pazarlamasında tarım satış kooperatiflerinin yıllık ortalama payları; koza %99, tiftik %72, yağlık ayçiçeği %47, soya %35, gül çiçeği %34, kuru üzüm %21, Pamuk %16, fındık %14, zeytin %14, zeytin yağı %13, kuru incir %10, yerfıstığı %5'dir. (Koop.Stratejisi Belgesi:2008). Bakliyat, yumurta, bal, süt ve süt ürünleri ve narenciye gibi tarımsal ürünlerin pazarlanmasında da tarım satış kooperatiflerini payları %1-3 ler civarındadır. Halen ülkemizde, 17 birliğe bağlı toplam 322 tarım satış kooperatifi bulunmakta olup, bunların 602.248 ortağı bulunmaktadır. Faaliyet gösterdikleri illere bakıldığında Doğu Anadolu Bölgesinin bir kısmı haricinde, Türkiye'nin tamamına yakınında (57 ilde) tarım satış kooperatifleri bulunmaktadır. Bu kooperatifler 23 tarımsal üründe faaliyet göstermektedir(TSTB,2009) Bu ürünlerin önemli bir bölümü ihracata yönelik prestijli tarım ürünlerimizdir. Ülkemizde ayrıca, 23 tarım satış kooperatifi de (tütün, bal ve süt gibi ürün konularında) herhangi bir birliğe bağlı olmaksızın faaliyet göstermektedir.

Tablo 2: Birliklerin Çalışma Konusu Ürünleri ve Çalışma Bölgeleri

BİRLİK ADI	Kuruluş yılları	ÇALIŞMA KONUSU ÜRÜN	ÇALIŞMA BÖLGELERİ
Tariş Pamuk	1949	Pamuk, Yağlı Tohumlar	Ege Bölgesi
Tariş İncir	1937	Kuru İncir	Ege Bölgesi
Tariş Üzüm	1937	Çekirdeksiz Kuru Üzüm	Ege Bölgesi
Tariş Zeytinyağı	1949	Zeytin, Zeytinyağı	Ege Bölgesi
Çukobirlik	1940	Pamuk, Yerfıstığı, Soya, Yağlı Tohumlar	Akdeniz Bölgesi, GüneyDoğu Anadolu Bölgesi
Antbirlik	1952	Pamuk ve Narenciye	Antalya
Fiskobirlik	1938	Fındık	Karadeniz Bölgesi
Trakyabirlik	1966	Ayçiçeği	Marmara, Ege, İçanadolu Böl.gesi
Karadenizbirlik	1978	Ayçiçeği, Soya	Karadeniz İçanadolu Bölgesi
Güneydoğubirlik	1968	Kuru Üzüm, Kırmızı Biber Antep Fıstığı	Güneydoğu Anadolu Bölgesi
Marmarabirlik	1954	Zeytin ve Zeytinyağı	Bursa, Balıkesir, Tekirdağ
Kozabirlik	1940	İpek Kozası	Bursa, Bilecik, Eskişehir, Sakarya, Edirne, Antalya,
Gülbirlik	1954	Gülçiçeği	Isparta, Burdur
Taskobirlik	1958	Çekirdekli Yaş ve Kuru Üzüm, Kayısı, Şeftali	Nevşehir, Konya, Karaman, İçel
Tiftikbirlik	1969	Tiftik	İçanadolu Bölgesi
Kayısibirlik	1991	Kuru Kayısı	Malatya, Elazığ
Gapbirlik	2001	Pamuk, Antep Fıstığı, Kırmızı Biber, K.üzüm	Şanlıurfa

Kaynak: TSTB, Kooperatif strateji belgesi, Plan Program ve Raporlar, T.C.Sanayi ve Ticaret Bakanlığı 2009 Ankara

Kuruluş yılları oldukça uzun geçmişe dayanan çoğu tarım satış kooperatifleri aynı zamanda markadırlar. Kendi kooperatif isimleri ile ürünlerini pazarlamaktadırlar. Gerek yurt içi piyasalarda gerekse yurt dışı piyasalarda tarım satış kooperatiflerinin kendi markaları ile pazarlamakta olduğu ürünler yıllardır tüketiciler tarafından güvenle tercih edilmektedir. Örneğin Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri'nin ürünlerinin iç ve dış piyasalarda en etkin bir biçimde pazarlanması, satışı ve dağıtımında yaklaşık 60 yıldır tutundurduğu Tariş markasının büyük etkisi olmuştur. Tariş, Ege Bölgesinin ürünü olan bir kurum olup yurt içinde ve yurt dışında Tariş amblemlili değişik markalar altında yaklaşık 300 farklı çeşit ve boyda ürün pazarlamaktadır. En fazla ihracat yaptığı ülkeler genel olarak A.B.D. Avustralya, Kanada ve Japonya başta olmak üzere uzak doğu ülkeleridir. İhracatı sürekli artan Tariş bu ülkelerde TA-ZE isimli kendi mağazalarını da açmıştır.(Özmorali, 2008, s:76) Aynı şekilde Gülbirlik son on yılda dış satımlarını önemli ölçüde artırmıştır. Gülbirlik 2000'li yıllara kadar sadece gül yağı üretip ihraç ederken, günümüzde deodorant ve parfüm piyasasında Gülbirlik amblemlili başta Roseland olmak üzere değişik markalarla yaklaşık 80 çeşit ürün pazarlamaktadır. Aynı şekilde Marmarabirlik zeytin piyasasında başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere yurtdışı ve yurt içi satımlarını giderek artırmaktadır. Önümüzdeki yıllarda aynı başarıyı Fiskobirlik ve Kayısıbirlik'in de kendi ürünlerinin pazarlamasında elde edecekleri beklenmektedir.

Son on yıldır başta AB ülkeleri olmak üzere, Türkiye'de de yöresel ürün pazarlamasında Coğrafi İşaret (Cİ) başvurularında artış yaşanmaktadır. Türkiye'de 2010 yılına kadar yöresel prestijli ürünlere tescil almak için Türkiye Patent Enstitüsüne yapılan başvurular sonucu 75'i tarım ve gıda ürünü olmak üzere 130 ürün coğrafi işaret almıştır. Başvurularının büyük çoğunluğunu sanayi ve ticaret odaları, belediyeler, kooperatifler ve şahıslar yapmıştır. Bulunduğu yöredeki işletmelerin bütününün yararlanabileceği bir hak olan Cİ lerin başarılı ve sürdürülebilir olması için bu işaretin uluslar arası nitelik kazanması daha da önemlidir. Aksi halde ülkemizin öz varlık ve kültürünü oluşturan üstün özellikli ürünlerimiz başka ülkeler tarafından sahiplenilmeye devam edilecektir. Yukarıda tablo 2 de görüldüğü gibi adeta yörelerimizin topraklarından ve bu toprak üzerinde yaşayan insanların emeği ile yoğrulan yöresel ürünlerimiz; Malatya'nın kayısı, Aydın'ın inciri, Isparta'nın gülü, Ayvalık'ın zeytinyağı, Antalya'nın portakalı, Nevşehir'in üzümü, Giresun'un fındığı, Bursa'nın ipek kozası en değerli özellikli ihraç ürünlerimizdir.

Yarım asırlık sanayi ve piyasa tecrübesine sahip tarım satış kooperatiflerimiz ülkemizin özellikli yöresel ürünlerimizin uluslar arası düzeyde tescil ettirilecek Cİ lerle, uzun yıllardır kendi markalarının

tanınması ve güven duyulması özelliğinin yanına ilave olarak büyük bir pazarlama üstünlüğü de sağlayacaklardır.

Cİ'ler ürünü pazarlayan firmalara ve dolaylı olarak ürünün gerçek üreticilerine ilave önemli bir katma değer sağlar. AB'de 2003 yılında yapılan çalışmalarda; Fransız Cİ'li peynirlerin 2 euro daha fazla fiyata alıcı bulduğu, İtalyan Tascano yağlarının Cİ olarak tescil edilmesinden itibaren %20 daha fazla fiyata satıldığı, ihraç edilen Fransız şaraplarının %85'inin Cİ taşıdığı görülmektedir. Başka bir çalışmada Cİ taşıyan ürünler için Avrupalı tüketicilerin %43'ü %10, %8'i %20 ve %3'ü ise %30 daha fazla para ödemeyi kabul ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu kabullenme, ürün hakkında nitelikli bilgi edinilebilmesi, izlenebilirlik, kalite ve ürün üretim metodunda garanti teminatı veren koruma şartlarının doğal bir sonucudur. (Birinci, 2008 :85).

Günümüzde bir çok işletme rekabet üstünlüğü elde etmede işletmeler arası ilişkilerin önemini anlamış ve gerek tedarikçileri gerekse müşterileriyle olan ilişkilerini karşılıklı işbirliği ve menfaat esasına bağlı olarak yeniden yapılandırmaya başlamışlardır. Özellikle, tedarikçilerle geliştirilen sıkı işbirliğinin; ürün kalitesinin artırılması, satın alınan ürünlerin maliyetinin düşürülmesi, üretim ve dağıtım esnekliğinin geliştirilmesi, müşteri memnuniyetinin yükseltilmesi gibi konularda son derece olumlu katkılar sağladığı görülmektedir.(Şen,. 2008 :176) Kooperatifler küresel pazarda dinamik Pazar taleplerinin "istenen zamanda" karşılanması rekabet üstünlüğü açısından da çok önemli avantaja sahiptirler. Kooperatif ilkelerinden önemli birisi olan "kooperatifler arası işbirliği ilkesi" ile ürününü gerek kendi ülkesi içerisindeki en ucra köşelere gerekse de dünyanın diğer ülkelerine bu ilkenin uygulanması ile kooperatifler arası menfaat ilişkisinin dahada geliştirmesi ile kolaylıkla sağlayabileceklerdir. Kooperatifler arası işbirliği ilkesi ile her kooperatif Cİ almış ürününü diğer kooperatiflerin satış mağazalarında kolaylıkla pazarlayabilecek bu durum müşteriler açısından da istediği Cİ'li ürünleri kendi bölgesinde kolayca bulabilmesini sağlayacaktır. Böylelikle Cİ işareti alan ürünler taklitlerinden de korunabilecek yöresel ürünleri üreten üreticilerin geliri artacak dolayısı ile kırsal kesimin kalkınması ve bu nüfusun tarımda tutulması sağlanmış olacaktır. Ayrıca kaliteli sağlıklı yöresel ürünler ile de insan beslenmesinde ve sağlığında olumlu sonuçlar elde edilecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım ürünleri pazarlaması gerek Türkiye ekonomisi açısından, gerekse de ülkede kırsal kesimde yaşayan ve geçimlerini tarım ürünleri pazarlaması ile sağlayan nüfus için son derece önemlidir. Dünyada son yıllarda yöresel ürünler pazarı hızla gelişmekte olup yüksek büyüme oranları

ile küreselleşme ürünü olan kitle piyasası yerine geçme eğilimindedir. Özellikle AB ülkelerinde yöresel ürünler tüketiciler tarafından yoğun ilgi görmektedir. Bu durumda yöresel ürünleri taklitlerinden korumak ve tüketicinin aldatılmasını önlemek ve yerel üreticileri korumak için Dünya Ticaret Örgütü ve AB gerekli yasal düzenlemeleri hızla yapmaktadır. Bunun için Cİ uygulaması geliştirilmiş olup, AB ülkelerinde her geçen gün Cİ işareti alan tarım ve gıda ürünü sayısı hızla artmaktadır. Türkiye’de de Türkiye Patent Enstitüsü bu konuda faaliyet göstermekte olup 2010 yılına kadar 75’i tarımsal ürün olmak üzere toplam 130 çeşit yöresel prestijli ürünler gerekli tescil ve prosedürü yerine getirerek Cİ almışlardır. Tarım ve gıda ürünlerinin Cİ amblemi ile satılması tüketiciler tarafından kalite ve güven açısından dolayı daha yüksek fiyatla satın alınmakta dolayısı ile gerçek üreticiler önemli gelir artışı sağlayarak kırsal kalkınmaya da maddi katkı sağlanmış olmaktadır.

Türkiye’de yüzyıllardır önemli yöresel tarım ürünleri yetiştirilmekte olup, coğrafi, ekolojik ve beşeri faktörler bir çok tarım ürünümlü ünlü ve namli hale getirmiştir. Bu ürünlerin yetiştirildiği yörelerde tarım satış kooperatifleri faaliyet göstermekte olup, üreticiler bu kooperatiflerde örgütlenmişlerdir. Tariş, Marmarabirlik, Fiskobirlik, Kayısbirlik, Trakyabirlik, Gülbirlik, Çukobirlik, Antbirlik, Kozabirlik bunlardan bazılarıdır. Türkiye’de bugün itibari ile yaklaşık 610.000 tarım üreticisi 17 tarım satış kooperatifleri birliği altında kooperatifleşmişlerdir. Kooperatif ortağı çiftçiler yıllardır bu kooperatiflere tarımsal ürünlerini teslim ederek hak ettikleri geliri elde etme mücadelesi ile tarımsal faaliyette bulunmaktadırlar. Bazı başarılı Tarım satış kooperatifleri bu konuda yıllardır ortağı olan çiftçilerine önemli katkılar sağlamış olup, küçük işletme olmanın dezavantajından dolayı üreticinin Pazar karşısında güçsüz kalmasını önleyerek, küçük tarım işletmelerine kooperatifleşme ile büyük işletmenin Pazar karşısındaki avantajlarını da elde etme imkanı sağlamışlardır.

Son on yıldır prestijli yöresel tarım ürünlerin pazar payları giderek artmaktadır. Bu durum özellikli tarım ürünü yetiştiren üreticiler için çok arzulan bir durumdur. Yöresel ürünlerin Pazar payının artması çiftçiler ve kırsal kalkınma için son derece önem taşımaktadır. Ekonomik değeri olan özellikli tarım ürünlerinin yetiştirildiği yörelerde tarım satış kooperatifleri yıllardır faaliyet göstermektedirler. Türkiye’deki tarım satış kooperatiflerine bu konuda önemli görevler düşmektedir. Bu kooperatifler yıllardır kendi markaları ile ürünlerini yurt içi ve yurt dışı piyasalarda pazarlamaktadırlar. Tüketiciler tarafından büyük bir güvenle tarım satış kooperatifleri ürünleri tüketilmektedir. Kooperatifler bu deneyim ve pazar kabiliyetlerinin yanına, kendi markalarına Cİ amblemi de katarak ürünlerini pazarlama yoluna gitmelidirler. Bu durum özellikli, ünlü tarım ürünlerinin Pazar payını

artıracaktır. Bunun sonucunda tarım satış kooperatiflerinin ve ortağı olan üreticilerin gelirleri önemli ölçüde artacaktır.

Kooperatifler arası işbirliği ilkesi ile de iyi bir tedarik zinciri yönetimi otomatik olarak oluşturulmuş olacaktır. Gerek yurt içinde gerekse de yurt dışında benzer tarım satış kooperatifleri ile kooperatifler arası anlaşmalar yapılarak bu kooperatiflerin satış mağazalarında diğer kooperatiflerin yöresel ürünleri kendi markaları ve uluslararası onaylı Cİ'lerle pazarlanabilecektir. Bunun sonucunda kooperatifler için istikrarlı ve sürekli büyüme eğiliminde olan pazarlar oluşacaktır. Tüketiciler kendi bölgelerinde diğer ülkelerin yöresel Cİ li ürünlerini kolaylıkla ve güvenle bulabilecek, yine tedarik zinciri yönetimi ile de kooperatifler artan Pazar talebi karşısında ortağı olan çiftçilerden gerekli olan hammaddeyi bilgi ve kaynak akışı ile planlı ve programlı olarak kolaylıkla sağlayabileceklerdir.

KAYNAKÇA

- ATV,2010., "100 Konuda Avrupa Birliği'nin Günlük Hayatımıza Etkileri" *Açık Toplum Vakfı Yayınları*, Haziran , İstanbul
- BİRİNCİ,Yüksel., 2008."Yöresel Ürünler İçin Yeni Açılımlar: Coğrafi İşaretler", *İGEME'den Bakış*, sayı 36, Ankara
- GÜNEŞ, Turan.,1996. *Tarımsal Pazarlama*, Ankara Üniversitesi Ziraat fakültesi yayınları , yayın No:1467,Ankara
- GÜNEŞ, Erdoğan.,vd.,2002. *Türkiye'de Gıda sanayi*, Tek Gıda-İş Sendikası Yayınları, Ankara
- İNAN, İ. Hakkı.,2001.*Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği*, Avcı Ofset, 5. Baskı, Tekirdağ,
- KOTLER, Philip.,1996. *Marketing Management*
- MEGEP, 2007,. *Bahçecilik –Pazarlama*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Ankara
- MÜLAYİM, Ziya Gökalp.,2009. *Kooperatifçilik*, Yetkin yayınları 5. Baskı. Ankara.
- ÖZALP, İnan.,vd., *Yönetim ve Organizasyon*, Anadolu Üniversitesi Yayınları Eskişehir
- ÖZMORALI, Hakkı.,2008. *Tariş: Kanada pazarında Türk zeytinyağı Sektöründen Bir Elçi*, *İGEME'den Bakış*, sayı 36, Ankara
- ŞEN, Esin.,2008. *Tedarik Zinciri Yönetimi* İGEME'den Bakış, sayı 36, Ankara
- TAŞKIN, Erdoğan.,1987. *Satışların Yönetimi*, Der Yayınları İstanbul

- TEKELİOĞLU, Yavuz., DEMİRER, Rana.,2008. Küreselleşme Sürecinde, Yöresel Ürünler ve Coğrafi İşaretlerin geleceği, *İGEME'den Bakış*, sayı 36, Ankara
- TSTB.,2009. *Kooperatif strateji belgesi, Plan Program ve Raporlar*, T.C.Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Ankara
- TİM, 2010., *Sektörel Bazda İhracat Rakamları*. Türkiye İhracatçılar Merkezi Ankara.
- TPE,2010., *Coğrafi İşaret Mevzuatı*, Türk Patent Enstitüsü, yayın No: TPE/4 Ankara
- TÜİK, 2011., T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu *Haber Bülteni* Sayı: 19, 28 Ocak 2011
- www.tuik.gov.tr.19/12/2010)
- www.inao.gouv.fr.11/11/2010).
- www.itb.org.tr/TR/cografiişaretler.asp.18/01/2011)

2004 YILI VE SONRASINDA YAYINLANAN EĞİTİM KURUMLARI YÖNETİCİLERİNİN ATAMA VE YER DEĞİŞTİRMELERİNE İLİŞKİN YÖNETMELİKLERİN KARŞILAŞTIRMASI

Ali TAŞ*
Emine ÖNDER**

ÖZET

Bu çalışmada, 2004 ve sonrası yıllarda yürürlükte olan Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değişikliklerine İlişkin Yönetmeliklerin yönetici atamada getirdiği ortak ve farklı kriterleri belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma literatür taramasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Okuldaki insan ve maddi kaynakları verimli şekilde kullanarak, okulu amacına uygun yaşatan kişi; okul müdürüdür. Ülkemizde eğitim yöneticileri, Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değişikliklerine İlişkin Yönetmelik hükümlerine göre atanır. Ancak aynı parti iktidarda olmasına rağmen bu yönetmelikte bir süreklilik sağlanamamış, yönetmelik üzerinde ya sürekli değişiklikler yapılmış ya da yapılan değişiklikler hiç uygulamaya girmeden yürürlükten kaldırılmıştır.

2004 yılından 2010 yılına kadar konuyla ilgili problemleri ortadan kaldırmak adına yaklaşık 30 adet yönetmelik ve genelge çıkarılmıştır. Bu dönemdeki yönetmeliklerin tümünde, tıpkı öncekilerde olduğu gibi, belirli bir süre öğretmenlik yapmış olmanın ve yüksek öğrenim görmüş olmanın yöneticiliğe başvurabilmenin temel koşulu olduğu ortaya konulmuştur. Bu zaman diliminde dönem dönem “Tecrübe iyi olabilir ama çok pahalı bir yeterlidir” ilkesiyle hareket edilerek yöneticiler, seçme sınavına tabi tutulmuş ve hizmet içinde yetiştirilmeleri amaçlanmıştır. Ancak bu uygulamalar uzun soluklu olmamış ve yönetim becerileri ve yönetim süreçleri konusunda hiç eğitim almamış, adaylığı kaldırılmış bir öğretmenin hatta aday öğretmenlerin müdür yetkili öğretmen olarak görevlendirilmelerine devam edilmektedir. Kısacası 2004-2010 yılları arasında tüm bu çabalara rağmen Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değişikliklerine İlişkin Yönetmelik değişiklikleri konuya ilişkin gelgitleri ortadan kaldıramamıştır. Bu nedenle, 2004 ve sonrası yıllarda yürürlükte olan Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer

* Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 15000, Burdur, Türkiye,
alistas@mehmetaki.edu.tr

** Uzman, Süleyman Demirel Üniversitesi, Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, 32000, Isparta, Türkiye,
eonder@sdu.edu.tr

Değişirmelerine İlişkin Yönetmeliklerin yönetici atamada getirdiği ortak ve farklı kriterlerin neler olduğunun belirlemesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Yönetici, Okul Yönetimi, Milli Eğitim Mevzuatı.

COMPARISON THE REGULATIONS ON THE ASSIGNMENT AND RELOCATION OF ADMINISTRATORS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS FUNCTIONING IN 2004 AND THE YEARS LATER

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the common and different criteria for administrator designation process by Regulations for Administrators' Designation and Displacement in Educational Institutions which was published and valid from 2004 and after. The research was based on literature survey. The school principal is the one who utilize the human and economic sources efficiently and the one who maintain the educational aims within the school. Education administrators are appointed with the rules of Regulations for Administrators' Designation and Displacement in Educational Institutions in our Country. However, even if the same party has the government there was no consistent stability in this regulation, as there is either continuous changes were made or the changes were repealed without being applied.

From 2004 till 2010, approximately 30 regulations or public mandates had been made in order to get rid of the problems related to this subject. In all of the regulations within this period, as in the case for previous ones, 'to be a teacher for some period' and 'to have university degree' are the fundamental restrictions in order to apply the administrator position. Within this period, from time to time by considering the principle "Experience might be good but it is a very expensive proficiency", candidate administrators were required to take a selection exam and it was planned to be trained them within the service. These applications, however, were not long-termed trials, since the teachers who were not educated in the subjects of management abilities and management processes, with newly completing his/her probationary period, or trainee teachers had been, also, designated as authorized principal. In summary, with respect to all these struggles, the fluctuations in the subjects related to Regulations for Administrators' Designation and Displacement in Educational Institutions. For this reason, it is crucial to identify the common and different criteria for administrator designation process by Regulations for Administrators' Designation and

Displacement in Educational Institutions which was published and valid from 2004 and after.

Keywords: *Administrator, School principal, Legislations of National Education*

1. GİRİŞ

Yönetim, bir örgütü amaçlarına ulaştıracak işleri yapmak için bir araya gelen insanları örgütleyip eşgüdümleyerek eyleme geçirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Başaran, 2000). Dolayısıyla yönetici, örgütün amaçlarının gerçekleşmesinde çok önemli bir işleve sahiptir. Bu bakımdan müdür, etkili bir okulun yaratılmasında anahtar rolü oynayan öğelerden biridir. Bir okulun etkililiği ve başarısı, büyük ölçüde o okulun yöneticisinin yetkinliği ve niteliği ile ilişkilendirilebilir. Eğitimde kalitenin geliştirilmesinde en önemli rol okul yöneticilerindir (Karip, 2004). Çünkü okuldaki öğrenme iklimini, profesyonellik düzeyini, öğretmen bağlılığını, öğrenci başarısını ve öğretmenlerin moralini etkileyen onun liderliğidir (Anderson, 1991). Bir bakıma “okul, müdürü kadar okuldur”, denilebilir (Açıklım, 1998). Yani İşini iyi yapan bir okul müdürü okulun kaderini hatta öğrencilerin ve çevrenin kaderini değiştirebilir.

Okul müdürünün bunları yapabilmesi, onun sadece insancıl ve teknik yeterliliğe sahip olması ile mümkün değildir. Aynı zamanda okul müdürünün kavramsal yeterliliğe de sahip olması gerekir. Nitekim Sergiovanni ve diğerleri, yöneticilerin; (1) Görev ve sorumluluk, (2) Yönetim becerileri, (3) Yönetim süreçleri (4) Alan uygulaması boyutunda yetiştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Balcı ve Çınkır, 2002). Okul müdürü, ancak bu yeterliklere sahip olduğunda ve bunları davranışa dönüştürebildiğinde okul, etkili okul niteliğini kazanabilmektedir.

Bu düşünce ile okul yöneticiliği, XX. yüzyılın başlarında, özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde, formal bir yöneticilik eğitime dayalı olarak kazanılan bir meslek olmaya başlamıştır. ABD'nin dışında diğer ülkelerde ise okul yöneticiliği için üniversite düzeyinde bir eğitim, nadir karşılaşılan bir durumdur. Genelde okul yöneticiliği, öğretmenlik mesleğine dayalı ve meslekte belli bir kıdem sonrasında elde edilen bir pozisyon olma özelliğini taşımaktadır. Kısacası bugün dünyanın pek çok ülkesinde okul yöneticisi olmak için öğretmen olmak yeterli görülmektedir (Karip, 2004).

2. TÜRKİYE'DE EĞİTİM YÖNETİCİLİĞİ

Eğitim sisteminde son yıllarda, eğitim yönetimi bir bilim olarak algılanmakta ve yönetici örgütsel amaçların gerçekleştirilmesini sağlayan bir

eğitim lideri olarak kabul edilmektedir. Okul yöneticiliği alanının uzmanlık gerektirdiğinin bilinmesi, eğitim yöneticiliğinin bir meslek haline getirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, okul yönetici adaylarının objektif ölçülerde seçilmesi, eğitim yöneticisinin lisansüstü ve hizmet içi eğitimle yetiştirilmesi, özlük haklarının eğitim düzeylerine göre düzenlenmesi, yetki ve sorumluluk dengesinin sağlanması gibi hususlar günden güne önem kazanmaktadır (Taymaz, 2003).

Türkiye’de, okul yöneticiliğini, rastlantısal bir görev olmaktan çıkarılabilir, nitelikli yöneticileri doğru yöntemlerle seçip, stratejik alanlarda görevlendirmek amacıyla ülkemizde eğitim yöneticisi yetiştirme çalışmaları ilk kez 7. Milli Eğitim Şûrası’nda masaya yatırılmıştır. Ancak bu şurada eğitim yöneticilerinin, özellikle okul yöneticilerinin, yetiştirilmesi konusuna kapsamlı olmasa da değinilmiştir (<http://ttkb.meb.gov.tr/surular.aspx>). Aynı yıl hazırlanan Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) raporu (1963) ile Bakanlığın ihtiyaç duyduğu eğitim yöneticilerini yetiştirmek amacıyla üniversitelerde eğitim fakülteleri veya eğitim bölümlerinin açılması öngörülmüştür (<http://www.todaie.gov.tr/dosya/mehtap.pdf>). Daha sonra eğitim yöneticisi yetiştirme konusuna 11. Milli Eğitim Şurası’nda (1982) değinilmiş ve yetiştirilmesi için öneriler getirilmiştir. Bunlara ek olarak, eğitim kurumlarının yönetimi ve yöneticiliği 1993 yılında yapılan 14. Milli Eğitim Şurası’nda başlı başına bir konu olarak ele alınmış ve eğitim yöneticiliğine ilişkin pek çok yeni düzenlemenin yapılması karara bağlanmıştır. Bu şura’da (MEB, 1993):

1. Eğitim yöneticiliğinde ihtisaslaşmanın esas alınması,
2. Üniversiteler ve Millî Eğitim Akademisinin bu fonksiyonu yerine getirmesi,
3. Eğitim yöneticiliğinde hiyerarşik ilerleme ve yükselmelere önemle riayet edilmesi,
4. Eğitim yöneticiliğinin politik etkilerden uzak bir yapı ve işleyişe kavuşturulması,
5. Sicil yönetmeliklerinin daha şeffaf hâle getirilmesi konusunda düzenlemeler yapılması,
6. Yöneticilerin daha fazla yetkilerle donatılması ve bu yetkilerin açıklıkla belirtilmesi,
7. Asaleten atanmalarda mahzurlu görülenlerin tedviren de atanmaması,
8. Eğitim yöneticiliğinin maddî yönden cazip hâle getirilmesi,
9. Eğitim yöneticiliği kademelerinin, görev yetkileri bir iş analizine dayalı olarak hazırlanması, kararları alınmıştır.

Eğitim kurumlarının yönetimine ve eğitim yöneticiliğine ilişkin kararlar 15. Millî Eğitim Şûrası'nda da yer bulmuştur. 15. Millî Eğitim Şûrası'nda eğitim yöneticilerinin yetiştirilerek atanmasının gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu şuranın 3. maddesinde, merkez ve taşra örgütü yöneticilerinin yetki ve sorumluluklarının ihtiyaçlar dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi gerektiği, atamalarda ise uzmanlığa ve deneyime önem verilmesi karara bağlanmıştır (<http://ttkb.meb.gov.tr/surular.aspx>).

Türkiye'de, bu kararların meyvesi ancak 1998 yılında alınmıştır. Bu yıl ve takip eden yıllarda mevzuat bekciliğini ve rutin işler dönemini geride bırakmak, okul yöneticisine yeni bir soluk kazandırmak, yeni bir elbise giydirmek amacıyla konuyla ilgili pek çok yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmeliklerde, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından uygulamaya konan hizmet içi eğitimin gerekliliği ve bazı ek niteliklerin atamalarda tercih nedeni olarak uygulamaya konulması gibi hususlara yer verilmiştir.

23.09.1998 tarih ve 23472 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan "Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik" ile okul yöneticiliğine atanma iki aşamalı bir sınav sistemine dayandırmıştır. Bu yönetmelikle, birinci aşama sınavını kazanan adaylara 120 saatlik hizmet içi eğitim programına katılma zorunluluğu getirilmiştir. Bu eğitim sonrasında değerlendirme sınavına giren ve 100 tam puan üstünden en az 70 puan alan adaylara yöneticilik sertifikası verilmiştir. Böylece uzun süre yönetici yetiştirme konusunda geçerliliğini koruyan "Çıraklık Modeli" rafa kaldırılmıştır. Bu bakımdan 1998 yılında çıkarılan yönetmelik, eğitim yönetimi yönetici atamalarında profesyonelleşmenin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu yönetmelik, Türk eğitim tarihinde eğitim yöneticilerinin hizmet öncesi yönetim alanında yetiştirilmesini öngören ilk yönetmelik olma özelliğine sahiptir.

Tüm iyileştirmelere rağmen, kurs sonucunda başarılı olan adayların okul müdürlüğüne atamalarının yapılmaması/yapılamaması ya da atamalarda adayların beklentilerinin ötesinde bir gecikme yaşanması bu uygulamadan yakınmaların dile getirilmesine neden olmuştur. Bunun dışında 120 saatlik hizmet içi eğitim programının içeriği, okul yönetimi uygulamaları ve okuldaki gerçek yaşam ile yeterince ilişkilendirilmediği ve eğitimde uygulama boyutu eksik kaldığı için hiçbir yöneticilik deneyimi olmayan adayların salt sınav puanlarına göre atanması uygulamada problemlere yol açmıştır (Karip, 2004).

Eğitim kurumlarına yönetici atama ile ilgili yönetmelik değişiklikleri bu değişiklikler ile sınırlı kalmamış değişikliklere 2004 yılı ve sonrasında da devam etmiştir.

2.1. 2004 Yılı ve Sonrası Yapılan Değişiklikler

Türkiye’de 2002 yılından bu yana aynı parti (AK Parti) iktidarda olmasına rağmen eğitim yöneticisi yetiştirme ve atama konusunda sürekli değişiklikler yapılmaktadır. 2004 yılından 2010 yılına kadar konuyla ilgili problemleri ortadan kaldırmak adına yaklaşık 30 adet yönetmelik ve genelge çıkarılmıştır. Bu yönetmelikler ve yapılan değişiklikler kronolojik olarak çalışmanın bu bölümünde verilmiştir.

Bu zaman diliminin ilk yönetmeliği 11 Ocak 2004 tarih ve 25343 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 11 Ocak 2004 tarih ve 25343 sayılı “Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği” ile okul yöneticisi atamalarında hizmet içi eğitim zorunluluğu yürürlükten kaldırılmış, müdür yardımcılığına atanmak için seçme sınavı getirilmiştir. Bu sınavın Bakanlıkça veya Bakanlıkça uygun görülmesi halinde valiliklerce yapılabileceği biçiminde düzenleme yapılmıştır. Sınav konularında bazı değişikliğe gidilmesine rağmen bir önceki yönetmeliğe benzerlik göstermektedir.

Bu yönetmelik ile okul yöneticiliğine giriş, müdür yardımcılığı kademesinde başlamıştır. “Temel İlkeler” başlığı altında “süreklilik ilkesi çerçevesinde eğitim vermek” bir ilke olarak benimsenmiştir. Ancak yönetmelikte atama öncesi ve sonrası verilecek eğitim türü ve niteliği hakkında hüküm yer almamıştır. Ayrıca eğitim zorunluluğu da getirilmemiştir. Okul müdürlüğüne doğrudan atama yerine müdür yardımcılığı için bir seçme sınavı ve belirli bir yönetim deneyiminden sonra okul müdürlüğüne atamayı mümkün kılmıştır.

Yönetmelikte dikkat çeken bir önemli değişiklikte, önceki yönetmelik ile eğitim yönetimi ve yönetim bilimleri alanlarında lisansüstü eğitim yapmış olanlara sağlanan bazı istisna ve önceliklerin kaldırılmış olmasıdır. Bu yönetmeliğin 19. maddesinde puan eşitliği durumunda “lisansüstü düzeyde eğitim görmüş olmak” bir tercih nedeni olarak tanımlanmış olmakla birlikte söz konusu lisansüstü eğitimin eğitim yönetimi alanında ya da yönetim bilimleri alanında yapılmış olması adaya hiçbir öncelik sağlamamaktadır. Sözün kısası bu yönetmelik ile yönetici yetiştirmenin deneyim boyutunda yeni bir uygulama getirilse de eğitim boyutunda yeni boşluklar ortaya çıkmıştır.

11 Ocak 2004 tarih ve 25343 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan yönetmelik, 13 Nisan 2007 tarih ve 26492 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama Yönetmeliği” ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yönetmelik ile atamalarda iki aşamalı yetiştirme sistemi ve sınavla yönetici seçimi yerine, kamu yararı ve hizmet gereklerinin birlikte değerlendirilerek yöneticilik görevlerine Bakanlık merkez ve taşra teşkilatında görev yapanlar arasından

atama yapılması getirilmiştir. Ayrıca daha önceki yönetmelik ile öğretmenlikte istenilen iki yıllık deneyim şartı değiştirilerek öğretmenlikte adaylığın kaldırılmış olması yeterli görülmüştür.

Bu yönetmelikte, 24 Nisan 2008 tarih ve 26856 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticileri Yönetmeliği” ile yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni yönetmelik ile 2007 yılında yayımlanan yönetmeliğin uygulamaya koyduğu kamu yararı ve hizmet gerekleri birlikte değerlendirilerek yöneticilik görevlerine Bakanlık merkez ve taşra teşkilatında görev yapanlar arasından atama yapılır hükmü yerine yönetici değerlendirme formundaki kalemlerden elde edilen puan üstünlüğüne göre atama yapılması yoluna gidilmiştir. 2007 yılındaki yönetmelik gibi bu yönetmelikte de iki aşamalı yetiştirme sistemi ve sınavla yönetici seçimi yönetmelik hükümleri dışında kalmıştır.

24 Nisan 2008 tarih ve 26856 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan yönetmelik 08 Ağustos 2008 tarihinde ve 15 Ekim 2008 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan yönetmelik ile değiştirilmiştir. Her iki değişiklikte yönetmeliğin ekinde verilen ve yönetici atamalarında dikkate alınan çeşitli kategorilerin puan değerlerini gösteren “Yönetici Değerlendirme Formu” üzerinde yapılmıştır. Söz konusu formun “yönetim hizmeti” ile “ödül, sicil, ceza” kategorilerindeki kalemlerin puan değerleri değiştirilmiştir.

İki kez değiştirilen 24 Nisan 2008 tarihli yönetmelikte yaklaşık bir yıl gibi kısa bir süre sonra, 13 Ağustos 2009 tarihinde, 27318 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik” ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yönetmelik ile yönetici olarak atanmak için öğretmenlikte adaylığı kaldırılmış olması yeterli görülmeyle en az üç yıl öğretmenlik yapmış olma şartı getirilmiştir. Okul öncesi eğitim kurumlarına atanacaklarda, okul öncesi veya çocuk gelişimi ve eğitimi öğretmeni olma zorunluluğu gündeme gelmiştir. Ayrıca bu yönetmelik ile eğitim kurumu müdür ve müdür yardımcılıklarına atanacakların belirlenmesi için seçme sınavı tekrar uygulamaya konulmuş ve seçme sınavından 100 tam puan üstünden en az 60 puan alan adayların atamasının yapılacağı hükme bağlanmıştır. Ancak eğitim boyutundaki boşluklar bu yönetmelikte de devam etmiştir.

13 Ağustos 2009 tarihli yönetmeliğin de ömrü diğerleri gibi çok uzun olmamış ve 29 Ağustos 2009 tarih ve 27334 sayılı ve 10 Eylül 2009 tarih ve 27345 sayılı Resmi Gazete ile iki ay gibi kısa bir zaman içerisinde iki defa değiştirilmiştir. İlk değişiklik “Yöneticilik İstek Formu’nun” hizmet bölümünde yapılmıştır. Bu değişiklikle müdür yetkili öğretmenlikteki hizmet süresi ile öğretmenlikte geçen hizmet süresi (yöneticilik hariç) formdan çıkarılmıştır. Yapılan ikinci değişiklik ile “Yönetici Değerlendirme Formu’ndaki” atanmak istenilen kurum” tercihi 5’ten 10’a çıkarılmıştır.

Aynı yönetmeliğin 7., 8. ve 21. maddesinin birinci fıkrası ile 30. maddesinin ikinci fıkrasının (a) bendi 15 Mayıs 2010 tarih ve 27587 sayılı Resmi Gazete ile değiştirilmiştir.

Yönetim bilimcilerimizin, yöneticiliğin meslekleşmesi ve başarılı adayların seçilip yetiştirilmesi için bunca yıldır gösterdikleri çabaya ve yönetmelikler üzerinde yapılan bu değişikliklere karşın ülkemizde, yönetici seçme yetiştirme sistemi belli bir standartta oturtulamamış ve “Çıraklık Modeli” rafa kaldırılamamıştır. Hatta zaman zaman yapılan yeni düzenlemelerle, nesnel ölçütler göz ardı edilmiş, yönetmelikler gerekçesiz biçimde değiştirilmiş, nitelikten sürekli ödünler verilmiştir. Bunun en iyi göstergesi, yönetici seçme yetiştirmede yapılan uygulamalardır. Bugün Türkiye genelinde 26.635 adet eğitim kurumu için müdür normu bulunmasına karşılık, bu okullardan 13.708 adedinde asil müdür görev yaparken yaklaşık %50’si vekil müdürlerce ve görevlendirmelerle yönetilmektedir (MEB, 2010).

Bu bakımdan eğitim ve okul yöneticiliği, meslekleşmesi için çaba harcanması gereken bir yönetim kademesidir. Bu yönetim kademeleri için ne tür şartların aranmakta olduğunun belirlenmesi ve bu şartların eğitim ve okul yöneticiliğine etkilerinin ortaya konulması Türkiye Eğitim Sistemi için oldukça önemlidir.

3. ANALİZ ve TARTIŞMA

2004 ve sonrası yıllarda çıkarılan Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama Ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelikler; temel ilkeler, yönetici ve okul müdürü olarak atanacaklarda aranacak genel ve özel şartlar başlığı altında incelenmiştir

1. Temel İlkeler: Eğitim kurumu yöneticilerinin atanmasında esas alınacak ilkeleri kapsamaktadır. Bu ilkeler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama Ve Yer Değiştirmelerine İlişkin 2004 Sonrası Yönetmeliklerin Temel İlkelerinin Karşılaştırması

	2004	2007	2008	2009
TEMEL İLKELER	Atama ve görevde yükselmelerde kariyer ve liyakati esas almak,	Atamalarda, kariyer ve liyakat ilkeleri esas alınır.	Atamalarda kariyer ve liyakat esas alınır.	Atamalarda kariyer ve liyakat esas alınır,
	Personelin yöneticilik formasyonu, göreve bağlılık ve motivasyonunu sağlamak yoluyla kurumsal etkinlik ve verimliliği artırmak,	Atamalarda norm kadro imkânları göz önünde bulundurulur.	Atamalarda norm kadro esasları göz önünde bulundurulur.	Atamalarda norm kadro esasları göz önünde bulundurulur,
	Süreklilik ilkesi çerçevesinde eğitim vermek	Yöneticilik görevlerine Bakanlık merkez ve taşra teşkilatında görev yapanlar arasından atama yapılır.	Atamalarda puan üstünlüğü dikkate alınır.	Atamalarda puan üstünlüğü dikkate alınır.
	Hizmetin gereği ile yetki devri kapsamında personel atama ve görevde yükselmelerine yön vermek,	Atamalarda, kamu yararı ve hizmet gerekleri birlikte değerlendirilir.		
	Düzenlenecek olan eğitim programlarına adayların katılımında eşit imkanlar sağlamak.			

Tablo 1'deki verilere göre, 2004 ve sonraki yıllarda çıkarılan yönetmeliklerin tamamının ortak ilkesi, atamalarda, kariyer ve liyakat ilkelerinin esas alınmasıdır. Kamu personel rejiminin temelinde de kariyer ve liyakat ilkeleri yatar. Devlet Memurları Kanunu'nun temel ilkeler (md.3) maddesine göre; kariyer ilkesi memurlara, yaptıkları hizmetler için lüzumlu bilgilere ve yetiştirme şartlarına uygun şekilde, sınıfları içinde en yüksek derecelere kadar ilerleme imkanı sağlar. Liyakat ilkesi ise, devlet kamu hizmetleri görevlerine girmeyi, sınıflar içinde ilerleme ve yükselmeyi, görevin sona erdirilmesini liyakat sistemine dayandırmak ve bu sistemin eşit imkanlarla uygulanmasında devlet memurlarını güvenliğe sahip kılmayı sağlar. Bunun dışında, 2004 yılında çıkarılan yönetmelikte, personelin yöneticilik formasyonu, göreve bağlılık ve motivasyonunu sağlamak yoluyla kurumsal etkinlik ve verimliliği artırmak, süreklilik ilkesi çerçevesinde eğitim vermek temel ilkelerden biri olarak benimsenirken 2007, 2008 ve 2009 yönetmeliklerinde, atamalarda norm kadro esaslarının göz önünde bulundurulması, benimsenmiştir.

2. *Yönetici Olarak Atanacaklarda Aranacak Genel Şartlar:* Yöneticilik görevlerine atanacaklarda aranılan hususları kapsamaktadır. Bu hususlardan okul türüne göre farklı özellik gösteren hususların dışındaki diğer hususlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama Ve Yer Değiştirmelerine İlişkin 2004 Sonrası Yönetmeliklerin Yönetici Olarak Atanacıklara İlişkin Genel Şartlar

2004	2007	2008	2009
Yükseköğrenim görmüş olmak,	Yükseköğrenim görmüş olmak,	Yükseköğrenim görmüş olmak,	Yükseköğrenim görmüş olmak,
Atanacağı kuruma branşı itibarıyla öğretmen olarak atanabilecek nitelikte olmak,	Rehberlik ve araştırma merkezi, turizm eğitim merkezlerine atanacaklar dışında diğer eğitim kurumlarına atanacaklarda branşı itibarıyla öğretmen olarak atanabilecek nitelikte olmak	Rehberlik ve araştırma merkezi, turizm eğitim merkezlerine atanacaklar dışında diğer eğitim kurumlarına atanacaklarda branşı itibarıyla öğretmen olarak atanabilecek nitelikte olmak	Okul öncesi eğitim kurumlarına, rehberlik ve araştırma merkezi, turizm eğitim merkezlerine atanacaklar dışında diğer eğitim kurumlarına atanacaklarda branşı itibarıyla öğretmen olarak atanabilecek nitelikte olmak
Öğretmenlikte en az iki yıl hizmeti bulunmak,	Öğretmenlikte adaylığı kaldırılmış olmak,	Öğretmenlikte adaylığı kaldırılmış olmak,	Bakanlık kadrolarında en az üç yıl öğretmen olarak görev yapmış olmak
Aylıktan kesme veya maaş kesimi cezasından daha ağır bir disiplin cezası almamış olmak,	Aylıktan kesme veya maaş kesimi cezasından daha ağır bir disiplin cezası almamış olmak,	Aylıktan kesme veya maaş kesimi cezasından daha ağır bir disiplin cezası almamış olmak,	Aylıktan kesme veya maaş kesimi cezasından daha ağır bir disiplin cezası almamış olmak,
Son yıla ait sicil notu iyi olmak kaydıyla son üç yıllık sicil notu ortalaması iyi derecede olmak	Son yıla ait sicil notu iyi derecede ve varsa son üç yıllık sicil notu ortalaması iyi derecede olmak.	Son yıla ait sicil notu iyi olmak kaydıyla son üç yıllık sicil notu ortalaması 76 puandan aşağı olmamak	Varsa son üç yıllık sicil notu ortalaması olumlu olmak
Son üç yıllık hizmet süresi içinde varsa yöneticilik görevi adli veya idari soruşturma sonucu üzerinden alınmamış olmak,	Son üç yıllık hizmet süresi içinde yöneticilik görevi adli veya idari soruşturma sonucu üzerinden alınmamış olmak.	Son üç yıllık hizmet süresi içinde yöneticilik görevi adli veya idari soruşturma sonucu üzerinden alınmamış olmak.	Son üç yıllık hizmet süresi içinde varsa yöneticilik görevi adli veya idari soruşturma sonucu üzerinden alınmamış olmak,
Zorunlu çalışma gerektiren yerler dışındaki kurum yöneticiliklerine atanacaklar için ilgili mevzuatına göre zorunlu çalışma yükümlülüğünü tamamlamış ya da bu yükümlülüğünden muaf sayılmış olmak,	Zorunlu çalışma gerektiren yerler dışındaki eğitim kurumu yöneticiliklerine atanacaklar için ilgili mevzuatına göre zorunlu çalışma yükümlülüğünü sağlık veya eş durumu özrüne dayalı olarak erteletmiş, tamamlamış ya da bu yükümlülüğünden muaf tutulmuş olmak.	Zorunlu çalışma yükümlülüğü gerektiren yerler dışındaki eğitim kurumu yöneticiliklerine atanacaklar için ilgili mevzuatına göre zorunlu çalışma yükümlülüğünü sağlık veya eş durumu özrüne dayalı olarak erteletmiş, tamamlamış ya da bu yükümlülüğünden muaf tutulmuş olmak.	Zorunlu çalışma yükümlülüğü öngörülen yerler dışındaki eğitim kurumu yöneticiliklerine atanacaklar için ilgili mevzuatına göre zorunlu çalışma yükümlülüğünü tamamlamış, bu yükümlülüğünden muaf tutulmuş ya da sağlık veya eş durumu özrüne dayalı olarak bu yükümlülüğü ertelenmiş olmak
Atanacağı yöneticilik görevi için bu Yönetmelikte öngörülen sınavda başarılı olmak.	-----	(Ek-2) bulunan yönetici değerlendirme formu puan değeri yüksek olan yerleştirilir.	Varsa atanacağı görev için öngörülen seçme sınavında başarılı olmak

Tablo 2'deki verilere göre, 2004 yılı ve sonrasında çıkarılmış bulunan yönetmeliklerde, 1) Yükseköğrenim görmüş olmak, 2) Aylıktan kesme veya maaş kesimi cezasından daha ağır bir disiplin cezası almamış olmak, 3) Son yıla ait sicil notu iyi derecede ve varsa son üç yıllık sicil notu ortalaması iyi derecede olmak, 4) Son üç yıllık hizmet süresi içinde varsa yöneticilik görevi adli veya idari soruşturma sonucu üzerinden alınmamış

olmak, 5) Zorunlu çalışma yükümlülüğünü tamamlamış, bu yükümlülükten muaf tutulmuş ya da sağlık veya eş durumu özrüne dayalı olarak bu yükümlülüğü ertelenmiş olmak, 6) Özellik arz eden birimler dışında atanacağı kuruma branşı itibariyle öğretmen olarak atanabilecek nitelikte olmak, ortak şarttır. Atamada istenilen öğretmenlik hizmet süresi ve atanacağı görev için öngörülen seçme sınavına katılmak ve başarılı olmak ise bu yönetmeliklerin farklı şartlarıdır. 2004 yılında öğretmenlikte en az iki yıl hizmet atama için yeterli görülürken 2007 ve 2008 yıllarında çıkarılan yönetmeliklerde öğretmenlikte adaylığın kaldırılmış olması yeterli görülmüştür. 2009 yılında ise hizmet süresi en az üç yıl ile sınırlandırılmıştır. 2004 ve 2009 yönetmeliklerinde yönetici atama işlemi seçme sınavına bağlı olarak yapılırken ve 100 tam puan üzerinden 60 alan başarılı kabul edilirken 2007 ve 2008 yıllarında yapılan değişikliklerle iki aşamalı yetiştirme sistemi ve sınavla yönetici seçimi, uygulamadan kaldırılmıştır.

Özetlemek gerekirse bu zaman diliminde çıkarılan yönetmelikler de öncekiler gibi, atamalarda öğretmen olmayı merkeze almıştır. Adaylığı kaldırılmış veya çok deneyimi olmayan öğretmenlerin herhangi bir eğitim almadan yönetici olarak atanabilmelerinin yolunu açmıştır. Uygulamanın bu yönde olması eğitim yöneticilerinin çalıştığı örgütlerin eğitim kurumları olması ve öğretmenlere daha iyi yardımcı olabilmeleri için eğitim yöneticilerinin, öğretmenlikten gelmeleri ya da öğretmenlik yapmış olmaları isabetli olabilir (Balcı, 2002). Ancak “Yöneticiliğin Okulu yoktur, yöneticilik usta-çırak ilişkisiyle öğrenilir”, “Hele bir atansın, çalışarak öğrenir” (Acar, 2002) yaygın anlayışı ile hareket etmek, yönetim becerileri ve yönetim süreçleri konusunda hiç eğitim almamış, adaylığı kaldırılmış bir öğretmenin hatta aday öğretmenlerin müdür yetkili öğretmen olarak görevlendirilmeleri sıkıntı yaratacaktır. Nitekim 1998 yönetmeliği ile uygulamaya başlanılan sınav sonrası 120 saatlik hizmet içi eğitim alındıktan sonra bir değerlendirme sınavı yapılarak başarılı olan ancak hiçbir yöneticilik deneyimi olmayan adayların yalnızca puan esasına göre atanması, uygulamada birçok problemle karşılaşmasına neden olmuştur (Karip, 2004). O halde yöneticiliğe atanmadan önce belli bir süre eğitim almadan tecrübesiz öğretmenlerin bu kadrolara atanmasının problem yaratacağı aşikardır. Bu nedenle yönetici atamalarında Balcı ve Çınkır’ın (2002) belirttiği gibi, okul müdürlerinin seçiminde yönetici adaylarının; önce sınav sonra hizmet içi eğitim daha sonra tekrar sınav sisteminin sürdürülmesinin ve bu süreçte üniversitelerin de yer almasının, müdür olarak atanmadan önce deneyimli bir okul müdürünün yanında 1-1,5 yıl mutlaka staj yapılmasının, okul müdürlerinin belirli süreler için seçilmesinin yararlı olabilir.

2004 yılındaki yönetmeliğin ekinde (Ek-2) bulunan yönetici değerlendirme formunda; yönetim alanında mastera 6, yönetim alanında doktora 10 puan verilmiştir. Sonraki yönetmeliklerde yönetici

değerlendirme formlarında lisansüstü eğitimin puanları düşürülmüştür. Ayrıca yönetim alanında lisansüstü eğitim yapanlara ayrıcalık tanınmadan diğer alanlarda lisansüstü eğitim görmüş olanlar ile aynı kategoride değerlendirilmiştir. Hangi alanda olursa olsun lisansüstü eğitim yapanlara yerleşme puanının eşitlik durumunda öncelik verilmiştir. Bu uygulamaya günümüzde de devam edilmektedir. 2007 ve sonraki yönetmeliklerde 2004'teki yönetmelikte yer almayan halk eğitim merkezleri, turizm eğitim merkezleri, rehberlik araştırma merkezleri, fen ve anadolu liseleri ile meslek okullarına yönetici atamada aranacak şartlara yer verilmiştir. Bu durum, özellik arz eden birimlere yapılan atamalarda alan bilgisine sahip adayların atanmasının yolunu açmıştır. Ayrıca eğitim kurumlarına yönetici atamada standartlaşmaya katkı sağlayacak bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 3: 2004 Yılı ve Sonrası Yönetmeliklerin Müdür Olarak Atanacaklarda Aranacak Özel Şartları

Müdür Olarak Atanacaklarda Aranacak Özel Şartlar	
2004-2007-2009-2010 yıllarında çıkarılan yönetmelikler	2008 yılında çıkarılan yönetmelik
(C) tipi eğitim kurumu müdürü olarak atanacaklarda; birinci kademe yöneticiliğinde en az bir yıl görev yapmış olmak.	(C) tipi eğitim kurumu müdürü olarak atanacaklarda; birinci kademe yöneticiliğinde en az bir yıl görev yapmış olmak.
(B) tipi eğitim kurumu müdürü olarak atanacaklarda; birinci kademe yöneticiliğinde en az iki yıl veya ikinci kademe yöneticiliğinde en az bir yıl görev yapmış olmak.	(B) tipi eğitim kurumu müdürü olarak atanacaklarda; birinci kademe yöneticiliğinde en az iki yıl veya ikinci kademe yöneticiliğinde en az bir yıl görev yapmış olmak.
(A) tipi eğitim kurumu müdürlüğüne atanacaklarda; eğitim kurumu yöneticiliklerinde en az üç yıl görev yapmış olmak.	-----
-----	(A) tipi eğitim kurumu müdürü olarak atanacakların eğitim kurumu yöneticiliklerinde en az üç yıl görev yapmış olmaları kaydıyla, boş bulunan eğitim kurumu müdürlüklerine atanmak isteyenlerden bu Yönetmelikte öngörülen genel şartları taşıyanlar, valiliklerce yapılacak duyuru üzerine Ek-1'deki Yöneticilik İstek Formu ile en fazla beş eğitim kurumu tercih etmek suretiyle valiliklere başvuruda bulunurlar.
-----	Başvuruda bulunan adayların değerlendirmeleri Ek-2'deki Yönetici Değerlendirme Formu üzerinden yapılır.
-----	Yapılan değerlendirme sonucunda adayların atamaları, tercihleri doğrultusunda puan üstünlüğü esasına göre yapılır.

Tablo 3'te verilen kurum tipleri*, yönetmelik ekinde verilen “Kurum Tipi Tespit Formu” üzerinden yapılan değerlendirme sonucunda belirlenir.

* Kurum Tipleri; kurumların puanlarına, görev alanlarındaki toplam nüfusa göre (A), (B) ve (C) olarak belirlenir. Bu tespitler her iki yılda bir yenilenir. Yeni açılan eğitim kurumlarının tipleri,

Bu form kullanılarak elde edilen puan aralığına göre kurum tipleri Ek1’de verilmiştir.

Tablo 3’teki bulgular incelendiğinde A, B ve C tipi eğitim kurumu müdürlüklerine yapılacak atamalarda aranacak özel şartların bu zaman dilimindeki tüm yönetmeliklerde ortak olduğu görülmüştür. Ancak 2008 yılında, (A) tipi eğitim kurumu müdürlüğüne atanacaklarda hizmet süresinin yanında boş bulunan eğitim kurumu müdürlüklerine atanmak isteyenlerden bu Yönetmelikte öngörülen genel şartları taşıyanların Ek-1’deki Yöneticilik İstek Formu ile en fazla beş eğitim kurumu tercih etmek suretiyle başvuruda bulunmaları istenmiştir. Atamaların da tercihler doğrultusunda puan üstünlüğü esasına göre yapılacağı belirtilmiştir. Yine bu yönetmelik ile atamada esas alınan puanlamada, vekaleten ve görevlendirmeye yapılan müdürlük, müdür baş yardımcılığı ile müdür yardımcılığı hizmet süreleri dikkate alınmıştır. Puanlamaya dahil edilen bu hizmet süreleri, 13/08/2009 tarihinde değiştirilmiştir. Bu durum eğitim kurumları ve okul müdürlerinin atamalarında kayırmacılığın önüne geçilmesi açısından olumlu bir gelişme olarak yorumlanabilir. Ancak, birleştirilmiş sınıflı ve tek öğretmenli okullarda çalışmakta olan müdür yetkili öğretmenler için olumsuzluğa neden olduğu kabul edilmelidir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Millî Eğitim Bakanlığı’nın en fazla değişiklik yaptığı yönetmeliklerden biri; Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama Ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmeliktir. Ancak okul yöneticiliği konusu ile ilgili tarihi sürece bakıldığında, Türkiye’de eğitim yöneticisi atamada temel ilke olarak, kariyer ve liyakat ilkesinin benimsendiği, okul yöneticilerinin öğretmenler arasından atama ile yapıla geldiği anlaşılmaktadır. Belirli bir süre öğretmenlik yapmış olmak ve yüksek öğrenim görmüş olmak yöneticiliğe başvurabilmenin temel şartlarından biri olarak kabul edilmektedir. Niteliğe ilişkin başka bir şart aranmamaktadır. 1998 yılında “Tecrübe iyi olabilir ama çok pahalı bir yeterlidir” ilkesinden hareketle yöneticiler, seçme sınavına tabi tutulmuş ve hizmet içinde yetiştirilmeleri amaçlanmış olsa da bu uygulama, zaman zaman yapılan yönetmelik değişiklikleri ile sekteye uğramıştır. Kısacası ülkemizde her düzeyde eğitim yöneticiliğine atama konusunda standartlar oluşturulup sürdürülemediği. Eğitim yöneticiliğinin meslekleşmesi için Millî Eğitim Şûraları’nda alınan

eğitim ve öğretime başladıkları tarihi takip eden bir ay içinde belirlenir. Özel eğitim kurumu niteliği taşıyan eğitim kurumlarına ayrıca beş puan ilave edilir. Bakanlığa doğrudan bağlı olarak faaliyet gösteren eğitim kurumları (A) tipi sayılır. Herhangi bir nedenle eğitim kurumu tipi belirlenememiş olan eğitim kurumları (C) tipi olarak kabul edilir.

kararlar uygulamaya dönüştürülemedi. Türkiye’de yönetici atamasına ilişkin yapılan değişikliklerle, 21. yüzyılın ihtiyacı olan müdür yetiştirme programı ve etkili okulların yönetilmesinde görev alacak etkili okul yöneticilerinde bulunması gereken özelliklere uygun atamanın yapılması amaçlanmıştır. Bu değişikliklerle getirilen bütün ölçütler, merkezi yönetimin istek ve arzularını sorgulamadan, düşünmeden hızlı bir şekilde yerine getirecek memur özelliklerinden ibarettir. Bu nedenle son yıllarda eğitim ve okul yöneticiliğinin %50’ye yakını vekil ve görevlendirme ile sürdürülen bir iş haline dönüştürülmüştür.

Sonuçlara dayalı olarak;

1) Eğitim yöneticiliğine atama konusunda standartlar oluşturularak Milli Eğitim Bakanlığı’nın, Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama Ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelikte bu kadar çok değişiklik yapmaması,

2) Kariyer ve liyakat ilkeleri kayırmacılığın önüne geçmede temel anahtar rolü oynayacağından atamalarda adayların kariyer ve liyakatlerine özen gösterilmesi,

3) Eğitim yöneticiliğinin meslekleşebilmesi için Milli Eğitim Şuraları’nda alınan kararların hayata geçirilmesi,

4) Merkezi yönetimin istek ve arzularını sorgulamadan yerine getirecek yöneticileri atamak adına, her düzey eğitim yöneticiliğine vekalet ve görevlendirme ile atamanın mümkün olduğunca yapılmaması,

5) Göreve yeni atanan öğretmenlerin müdür yetkili öğretmen olarak çalıştırılmaması, önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2002). Eğitim Yöneticileri Nasıl Yetiştirilmeli? *21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu Bildiriler*, (16-17 Mayıs), Ankara: Ankara Üniv. EBF. Yay.No:191.
- Açıkalın, A. (1998). *Toplumsal Kurumsal Ve Teknik Yönleriyle Okul Yöneticiliği*, Ankara: PegemA Yay.
- Anderson, M. E. (1991). *Principals : How To Train, Recruit, Select, Induct And Evaluate Leaders For America’s Schools*. Eric Clearing House On Educational Management. College Of Education. University Of Oregon.
- Balcı, A. (2002). *Etkili Okul: Kuram, Uygulama Ve Araştırma*. Ankara: PegemA Yay.
- _____ ve Çinkır, Ş. (2002). Türkiye’de Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi, *21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi*

Sempozyumu Bildiriler, (16-17 Mayıs) Ankara: Ankara Üniv. EBF.
Yay.No:191.

- Başaran, İ.E. (2000). *Eğitim Yönetimi*, Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Devlet Memurları Kanunu (657 Sayılı). Resmi Gazete, Sayı: 12056.
- Karip, E. (2004). Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi İle İlgili Politikalar
Ve Uygulamalar, *Özel Okullar ve Eğitim Yönetimi Sempozyumu*,
(25-27 Ocak) Antalya.
- MEB. (1993). XIV. Millî Eğitim Şûrası Raporlar Görüşmeler Kararlar (27-
29 Eylül), İstanbul.
- MEB. (2010). İç Denetim Faaliyet Raporu 2009,
[http://icden.meb.gov.tr/digeryaziler/MEB_ic_denetim_faaliyet_rapo
ru_2009.pdf](http://icden.meb.gov.tr/digeryaziler/MEB_ic_denetim_faaliyet_raporu_2009.pdf), internetten 25 Mart 2010 tarihinde alınmıştır.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB). Milli Eğitim Şuraları,
<http://ttkb.meb.gov.tr/surular.aspx>.
- Taymaz, H. (2003). *Okul Yönetimi*, Ankara: Pegem A
- TODAİE Yayıncılık.<http://www.todaie.gov.tr/dosya/mehtap.pdf>.

SİYASAL PAZARLAMA UYGULAMALARININ SEÇMEN TERCİHLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ –İZMİR İLİ ÖRNEĞİ-

A.Hüsrev EROĞLU¹
Sumru BAYRAKTAR²

ÖZET

Bu çalışma, siyasal pazarlama uygulamalarının sosyo-ekonomik özelliklerine göre seçmenler üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın ilk üç bölümü; kavram olarak siyasal pazarlama nedir, seçmen davranışlarını etkileyen faktörler nelerdir ve bu faktörlere bağlı olarak siyasal pazarlama faaliyetleri hangi uygulamalardan oluşur sorularını cevaplamak üzere oluşturulmuştur. Dördüncü bölümde İzmir ili seçmenleri üzerinde yapılan anket çalışmasıyla İzmir ili seçmenlerinin sosyo-ekonomik durumlarına göre oy tercihlerinde siyasal pazarlama faaliyetlerinden ne derecede etkilendikleri ölçülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Siyasal pazarlama, Seçmen davranışları, Propaganda, Siyasi reklam.

THE EFFECT ON THE ELECTORS' CHOICES OF THE POLITICAL MARKETING APPLICATIONS –THE CITY IZMIR AS AN EXAMPLE-

ABSTRACT

This search has been done to study the effect on the electors according to socio- economic characteristics of political marketing applications. The first three parts of the study have been comprised of the answering of the questions such as “ what political marketing is as a concept”, “what there are factors which affect the behaviours of the electors” and “from which applications political marketing are formed depending on these factors”. In the four part, it has been evaluated at what extent the electors of İzmir have been affected on the choices of voting by the political

¹ Yrd. Doç. Dr. , Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Isparta, husrev@iibf.sdu.edu.tr.

² Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uyg. Bil. Y.O. , Edirne, sumrubayraktar@gmail.com.

marketing activities according to their socio- economic positions of İzmir's electors via the survey conducted on the electors of İzmir.

Key Words: *Political Marketing, The Behaviours Of The Electors, Propaganda, Political Advertisement.*

1.GİRİŞ

Kavramsal Çerçeve

Pazarlama sözcüğünün tek başına kullanılması durumunda, bu kavramdan genellikle ticari pazarlama anlaşılmaktadır. Ancak pazarlama bilimi, yalnızca karın temel amaç olduğu alana uygulanıp bırakılabilecek ve diğer alanlara –kar amaçsız kuruluşlara- uygulanamayacak bir uygulamalar bütünü değildir. Kuşkusuz tiyatrolar, üniversiteler, devlet kurumları, inanç kurumları, siyasal partiler, dernekler, vakıflar gibi kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlar da pazarlama biliminin uygulamalarından geniş ölçüde yararlanmaktadırlar.³

Pazarlama 1970'li yıllara kadar sadece işletmelere özgü, mal ve hizmetlerin mübadelesini kapsayan bir faaliyet iken; bu tarihten sonra kar amacı gütmeyen kuruluşların faaliyetlerini de içine alacak şekilde kapsamının genişletilmesi gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Fikirlerin, düşüncelerin pazarlanması dendiğinde ise, ilk akla gelen uygulamalardan biri kuşkusuz siyasal pazarlama uygulamalarıdır.

Siyasal pazarlamanın ne anlama geldiğine amaçlarına ve işleyişine geçmeden önce kısaca siyasetin ne olduğuna, siyaset hakkında yapılan genel kabul görmüş tanımlara bakmakta fayda vardır.

Siyaset sözcüğü Arapça kökenlidir ve bir kavmi düzene koymak ve işleri idare etmek anlamına gelir.⁴ Ülke, devlet, insan yönetimi biçiminde tanımlanabilir.⁵ Max Weber'e göre ise siyaset; devletlerarasında ya da devlet içinde gruplar arasında gücü paylaşmaya ya da gücün dağılımını etkilemeye çalışmaktır.⁶

Pazarlamada genel olarak ürünlerin, hizmetlerin veya fikirlerin alıcıya karşılığında para, kredi, mal, emek gibi değer ifade eden şey

³ Esen GÜRBÜZ, Emin İNAL, “Siyasal Pazarlama Stratejik Bir Yaklaşım”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 50.

⁴ Bülent DAVER, “Siyaset Bilimine Giriş”, Yargı Yayınevi, Ankara, 1993, s. 3.

⁵ A. Hamdi İSLAMOĞLU, “Siyaset Pazarlaması Toplam Kalite Yaklaşımı”, Beta Basım Yayın Dağıtım AŞ., İstanbul, 2002, s.25.

⁶ Yunus YOLDAŞ, “Max WEBER'in (Siyasi) Sorumluluk Etiği Anlayışı”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı:2, s. 201, 2007.

karşılığında mübadelesi söz konusu iken politik pazarlamada ise kişilerin grupların ve politikaların oy karşılığı mübadelesi söz konusudur.⁷

Politik pazarlama; bir siyasi partiyi veya adayı potansiyel seçmenlere uygun hale getirmek, siyasi parti veya adayı en yüksek sayıdaki seçmen kitlesinin ve bu kitledeki her bir seçmenin tanınmasını sağlamak, rakipleriyle arasındaki farkı ortaya koyup en az masrafla seçimi kazanmak için gerekli olan oyu elde etmek amacıyla kullanılan tekniklerin tümüdür.⁸

Siyasal Pazarlama Karması

Geleneksel pazarlamanın dört elemanı olarak bilinen ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma aynı şekilde siyasal pazarlamanın da karmasını oluşturmakta, ancak konu itibariyle içeriklerinde ticari pazarlamadan bazı farklar bulunmaktadır.

Siyasi ürün denince; bir siyasi partinin lideri, adayları, programları, ideolojik ekseni, felsefesi ve kimliği akla gelir. Siyasi ürünün toplam değeri seçmen kitlelerince en iyiden en kötüye doğru değerlendirilir ve tercih büyük ölçüde bu değerlendirmeye göre yapılır. Siyasi ürünü oluşturan öğelerden hangilerinin tercihte belirleyici olduğu toplumdaki topluma, demokrasinin yaşam dönemlerine, sorunlarının ağırlığına bağlı olarak değişir.⁹ Siyasal pazarlamada fiyat; taahhüt edilen hizmetler karşılığı seçim zamanı adaya ya da partiye verilen oy, üye aidatları ve partiye/adaya yapılan diğer hizmetlerdir.¹⁰ Üye aidatı, bağışlar, partiye verilebilecek çeşitli hizmetler, ürünler karşılığı bir bedel olabileceği gibi, seçim zamanı adaya veya partiye oy vermek ve adı geçen parti ve adayın ortaya koyduğu ve savunduğu politikaları oyla desteklemek de olabilir. Adayı desteklemek için ödenen fiyat; oy vermek için sandığa gitmenin maliyeti, kampanyaya bağış ve gönüllü çalışmalar sayılabilir. Ayrıca seçmenin adayın değerlerini kabul etmesi veya adayın seçmeni hoşnut edebilmek için değerlerini değiştirmesi de bu alışverişin bir başka yönü sayılabilir. Oy verme, psikolojik bir satın alma olup, satın almayla oy verme arasında da paralellik bulunmaktadır.¹¹ Siyaset pazarlamasında dağıtım denince; siyasi ürünlerin ve bunlara ilişkin mesajların (parti programı, lider, aday, uygulamalar, örgüt) seçmen kitlelerine en kısa yoldan, en uygun zamanda, en ekonomik ve etkin biçimde ulaştırılması akla gelir. Siyasette tutundurma; bir siyasi partinin, bir adayın ya da liderin kendine ya da ürettiği politika ve hizmetlere ilişkin bilgileri

⁷ <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/aralik2007/19.pdf>

⁸ Ahmet TAN, “İlke ve Uygulamalarıyla Politik Pazarlama”, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 8.

⁹ A. Hamdi İSLAMOĞLU, a.g.e., s. 116.

¹⁰ Ömer Baybars TEK, “Pazarlama İlkeleri: Global Yönetimsel Yaklaşım- Türkiye Uygulamaları” Beta Basım Yayım, İstanbul, 1999, s. 495.

¹¹ Esen GÜRBÜZ, M. Emin İNAL, a.g.e., s. 64.

kitlelere, hedef seçmen gruplarına ya da bireylere arzulanan biçimde ulaştıran ve birçok elemandan oluşan bir haberleşme sürecidir.¹² Ticari pazarlamada tutundurma faaliyetleri bazı yöntemlerle/araçlarla gerçekleştirilir. Bunlar; reklam, halkla ilişkiler, tanıtım, satış geliştirme ve kişisel satıştır ve tümüne tutundurma karması adı verilir. Siyasal pazarlamanın tutundurma karması ise biraz farklıdır. Bunlar; siyasi reklam, propaganda ve kamuoyu araştırmaları faaliyetleridir.

2. SEÇMEN DAVRANIŞLARI

Siyasal pazarlamada, ticari pazarlamadaki ‘tüketici’ nin yerine konulacak unsur, mevcut ve potansiyel seçmenlerdir. Siyasal bir ürüne karşı ihtiyaç oluşturulması ise, yaşadığı şehrin, bölgenin veya ülkenin problemleri, ihtiyaçları, gelişmesi ve ‘daha iyi olması’ bağlamında dikkatinin çekilmesi ve ‘odak’ oluşturulması yöntemiyle yapılmaktadır. Kendisinin, ailesinin ve toplumun geleceği, ilgi noktası olarak belirlenmekte ve belirli konulara ilgisinin çekilmesine çalışılmaktadır. Seçmenlerin motivasyonu sağlanarak, bir partinin / adayın tarafında yer alması sağlanmaya çalışılmaktadır.¹³

Politik pazarlamada üç tür müşteri grubu vardır:¹⁴

a) Partiye üye yapılacaklar: Kendiliğinden gelen ya da üyelerin tanıdıklarından oluşmaktadır.

b) Parti yandaşları, sempatanlar: Partiye inanan, güvenen, kazanılmış seçmenlerdir.

c) Parti yandaşları olmadıkları halde başka seçenek bulamayanlar: Bu tür müşteriler bir kerelik müşteridir. Dünyanın birçok ülkesinde hangi partiye ya da kişiye oy vereceklerini daha önceden bilmeyen seçmenler bulunmaktadır. Sessiz çoğunluk denilen bu tür seçmenleri kazanmak için politikalar geliştirilmeli ve tutundurma çabaları onlara yönelik olmalıdır.

Tüketiciler ve seçmenler, karar alıcı olarak benzer bir rol oynamaktadırlar. Seçmenler de tüketiciler gibi, ailelerinden, arkadaş gruplarından, üye buldukları derneklerden, çalışma hayatından etkilenirler. Seçmenlerin birer hedef kitle olarak davranışlarının çözümlenmesi, kültürel yapılarının ve içinde buldukları sosyal sınıfların insanlar üzerindeki etkisinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir.¹⁵

¹² A. Hamdi İSLAMOĞLU, a.g.e., s. 138.

¹³ Cihat POLAT, Esen GÜRBÜZ, M. Emin İNAL, a.g.e., s. 8.

¹⁴ Mehmet LİMANLILAR, “Siyasal Pazarlama”, Pazarlama Dünyası Dergisi, Cilt:29, Sayı:5, s. 35, 1991.

¹⁵ Abdullah OKUMUŞ, “Pazarlama Anlayışında Siyasal Pazarlamanın Yeri Ve Pazar Konularına Göre Siyasi Partilerin Stratejik Analizi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:17 (Nisan), 2007, s. 6-7.

Genel olarak seçmen davranışlarına etki eden faktörler; ekonomik faktörler, ülkedeki siyasi sistem, adayın özellikleri, referans grupları ve beklenmeyen durumlar olarak beş grupta incelenmektedir.

3. SİYASAL PAZARLAMA FAALİYETLERİ

3.1. Siyasal Reklamcılık

Günümüzde reklamcılığın önemli kollarından birini de siyasal reklamcılık oluşturmaktadır. Kesin bir tanımı olmamakla birlikte siyaset bilimciler ve reklamcılar, siyasal reklamcılığı "içeriği siyasal olan reklamcılık" şeklinde tanımlamaktadır. Lee Kaid, siyasal reklamcılığı, bir siyasi partinin veya adayın kitle iletişim kanallarında zaman ve yer satın alarak, seçmenlerin siyasi inançlarını, tutumlarını veya davranışlarını etkilemek bakımından siyasal mesajlar vermek için kullanılması süreci olarak tanımlamaktadır.¹⁶

Siyasal reklamların seçim dönemlerindeki temel işlevlerinden bazıları şunlardır;¹⁷

- Adayın/partinin kamuoyunda yeterince tanıtılması,
- Adayın/partinin özelliklerinin ve yeteneklerinin sergilenmesi,
- Adaya/partiye karşı seçimde ilgi uyandırması,
- Seçmenlerin siyasi katılıma teşvik edilmesi,
- Kamuoyunda tartışılması istenen sorunların medya aracılığıyla gündeme getirilmesi,
- Seçmenlerin ilgili partiye/adaya oy olarak desteğinin sağlanması.

Siyasi reklam türleri içerikleri açısından şu şekilde sınıflandırılmaktadır:¹⁸

- Adayın partililik bağı, partiye olan bağlılığını vurgulayan reklamlar,
- Adayın (lider) sahip oldukları özellikleri işleyen, kişisel özelliklerini ya da devlet deneyimlerini, başarılarını öne çıkaran reklamlar,

¹⁶ O. TAŞ, T.Z. ŞAHİM, "Reklamcılık Ve Siyasal Reklamcılık", Aydoğdu Ofset, Ankara, 1996, s. 97.

¹⁷ Michel BONGRAND, *Politikada Pazarlama*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 52.

¹⁸ Ferruh UZTUĞ, *Siyasal Marka Konumlandırma Ve Siyasal Mesaj Stratejileri İlişkisi:1991-1995-1999 Seçimleri Türkiye Siyasal Reklam Mesaj Türleri Analizi*, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Cilt: 3, Sayı:1(Temmuz), s. 5-6, 2003.

- İktidarın kendi icraatlarını öven, vurgulayan (olumlu reklamlar) ya da muhalefet açısından iktidarın icraatlarını yeren, küçümseyen reklamlar (olumsuz reklamlar),
- Özel toplumsal katmanları ya da demografik grupları doğrudan hedef alan reklamlar.

Seçim kampanyaları boyunca siyasal parti ya da adaylar, kendi icraatlarını öven reklam yayınlatmanın yanı sıra, rakip parti veya adayı eleştiren ve onların yetersizliğine vurgu yapan mesaj stratejilerini de sık sık kullanmaktadırlar. Özellikle bu tür reklamlar vasıtasıyla rakip aday gündeme getirilerek onun başarısızlıkları, liderlik bakımından yetersizlikleri ve geçmişteki yanlış icraatları hedef seçmen gruplara iletilmekte; bu adaya ilişkin olumsuz bir imaj oluşturabilmektedir.¹⁹ Bu faaliyetlere de negatif siyasal reklam faaliyetleri denmektedir. Genel olarak üç tür negatif siyasal reklam üzerinde durulur. Bunlar²⁰;

- İmalî Reklam (İmalî Karşılaştırma): Rakip parti ya da adaya doğrudan değil, imalî bir yolla saldırıda bulunmayı ifade eder.
- Karşılaştırmalı Reklam (Doğrudan Karşılaştırma): Çekişen parti ya da adaylar arasında açık bir karşılaştırmaya gider.
- Saldırgan Reklam (Doğrudan Saldırı): Hedef adayın karakterine, güdülerine, dost ve arkadaşlarına, yürüttükleri faaliyetlerine, reklamı verenin özellikleriyle hemen hemen hiçbir kıyaslamaya girmeden doğrudan ve şahsa yönelik saldırıda bulunulması.

3.2. Propaganda

En basit anlamıyla propaganda; bir fikri, inancı, davranışı, çeşitli yollarla şahıs veya kişilere kabul ettirme sanatıdır.²¹ Propaganda, bir ilkeyi yaymaya çalışan kimselerin –temkinli ve sistematik olarak- algılama, kavrayışları etkileme ve isteklerini gerçekleştirmelerine yardım eden ve hedef grup üzerinde, olumlu bir tepki yaratmak için biçimlendiren girişimlerdir.²²

Propaganda siyasi partilerin, politik pazarlama araçlarından en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca siyasi partileri amaçlarına ulaştırmada en önemli tutundurma aracıdır. Oy almak amacıyla bir veya daha çok potansiyel seçmenle karşılıklı konuşmak, görüşmek ve sonuca ulaşmak

¹⁹ Yusuf DEVRAN, “Siyasal Kampanya Yönetimi: Mesaj, Strateji Ve Taktikler”, And Yayınları, İstanbul, 2003, s. 139-140.

²⁰ K.S. JOHNSON-CARTEE, G.A. COPELAND, “Negative Political Advertising Coming Of Age” Hillsdale, Lawrence Earlbaum Associates Inc., New Jersey, 1991, s.56.

²¹ O. TAŞ, T.Z. ŞAHİM, a.g.e., s. 138.

²² Phil HARRIS, “To Spin or not to Spin, That is the Questions; The Emergence Of Modern Political Marketing”, The Marketing Review, Cilt:2, No:1 (Spring), 2001, s. 39.

kişisel propagandanın faaliyet alanını oluşturur. Ayrıca kişisel karşılama, dostluk ilişkileri geliştirme, dinleme ve karşılık verme zorunluluğu olması ve propagandacıya direkt bilgi toplama olanağı vermesi de temel özelliklerinden bir kaçıdır. Kişisel propaganda en eski tutundurma metodu olmak yanında direkt karşılaşma yoluyla seçmenle doğrudan ilişki kurmaya dayandığından en etkili iletişim şeklidir.²³

Kitleleri peşlerinden sürükleyebilmeleri ve bu sayede uluslarının ve hatta dalga dalga yayılarak birçok farklı ulusun da kaderini belirleyen başarılı propagandalar yapılmıştır. Bu propaganda tipleri liderlerinin adıyla anılırlar. Örneğin; Lenin tipi propaganda ve Hitler tipi propaganda gibi.

3.3 Kamuoyu Araştırmaları

Siyasi kamuoyu araştırmalarının seçmen üzerindeki olası etkisi iki şekilde oluşabilir. Bunlardan ilki; siyasi kamuoyu araştırmalarının direkt etkisidir. Seçmen bazen çoğunluğun tercih ettiği partiye karşı yakınlık duyar. Bu hem güçlü olan gruba ait olma duygusuyla hem de daha somut beklentilerle olabilir. Bu duygular içinde olan seçmen araştırma sonuçlarından etkilenebilir. Bazen de seçmen, sempaticanı olduğu grubun oylarını bölmek için grubunun önde giden partisini öğrenmek amacıyla kamuoyu araştırmalarını takip eder ve etkilenir. Zira grubun önlerinde olan parti liderleri de oylarının bölünmemesi için kamuoyu araştırmalarının lehlerine olan sonuçlarını propaganda malzemesi yaparlar. Bunların yanı sıra seçmenin tamamen zıt görüşe sahip olduğu parti, kamuoyu araştırmalarında ilk sırada gözükyorsa, seçmen onu geçme şansına sahip en yakın parti lehinde tercihini değiştirebilir ve kamuoyu araştırma sonuçlarına bakarak çok fazla zarar göreceğine inanmadığı partisini çeşitli nedenlerden dolayı sarsmak için cezalandırmak isteyebilir. Bütün bu olası etkilenme nedenleri siyasi kamuoyu araştırmalarının seçmen üzerindeki direkt etkisini yaratır. Ancak bunların dışında araştırma sonuçlarının seçmen üzerinde dolaylı bir etkisi de olabilir.²⁴

4. SİYASAL PAZARLAMA FAALİYETLERİNİN SEÇMEN TERCİHLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA - İZMİR İLİ ÖRNEĞİ-

4.1 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, çalışmanın ilk üç bölümünde anlatılan siyasal pazarlama faaliyetlerinin, uygulamada seçmenleri ne ölçüde

²³ Ahmet TAN, a.g.e., (a.), s. 74.

²⁴ Z. Yelda KABAN, “Türkiye’de Araştırma Şirketleri, Yaptıkları Siyasi Kamuoyu Araştırmaları Ve Seçmen Tercih Üzerine Etkileri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 70, İstanbul, 1995.

etkilediğini, oy kararları üzerinde değişim yaratıp yaratmadığını, sosyo-ekonomik farklılıklarına göre hangi grupları daha çok etkilediğini saptamaktır.

4.2. Araştırmanın Kapsamı, Kısıtları ve Yöntemi

Araştırma İzmir ili seçmenleri üzerinde yapılan anket çalışmasıyla gerçekleştirilmiş, yapılan anket çalışmasında kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örnek büyüklüğünün tespitinde İzmir ili seçmen sayısı esas alınarak (2 milyon 700 bin) %95 güvenlik seviyesinde, 0.05 hata payı ile 384 katılımcının ana kütleyi temsil edebileceği düşünülmüştür.²⁵ Ancak uygulamadan kaynaklanabilecek hatalar düşünülerek, ihtiyatlı bir yaklaşımla örnek büyüklüğü 401 olarak tespit edilmiş ve 401 adet anket uygulanmıştır.

Anket formu demografik bilgiler, siyasi tanımlama ile çeşitli siyasi pazarlama uygulamalarına karşı oluşan tutumları ölçmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Siyasi pazarlama uygulamalarıyla ilgili tutumları ölçen sorularda likert ölçeği kullanılmıştır. Değerlendirmeler %95 güven seviyesinde yapılmıştır. Veriler SPSS paket programıyla değerlendirilmiştir.

Yapılan güvenilirlik testinde Cronbach Alfa (α) değeri 0.801 olarak bulunmuş dolayısıyla yüksek derecede güvenilirlik sağlanmıştır. Araştırma bulgularının değerlendirilmesinde çeşitli analizler kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans analizi, One Sample t- test, Independent Samples t-test ve Anova testleri uygulanmıştır.

Araştırmanın en önemli kısıtı, seçmelerin siyasal görüşlerini açıklayıcı bilgiler vermek istememelerinden dolayı ankete katılım konusunda çekimser duruşları ve cevap vermekten kaçınmaları olmuştur. Katılımcıların kimlik bilgilerinin alınmaması yoluyla bu güçlük aşılmaya çalışılmıştır.

4.3 Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada siyasal pazarlama faaliyetleri ve seçmen tercihlerine etkilerini ölçmeye yönelik konularda çeşitli hipotezler sınanmıştır. Ancak araştırmada ölçümlenecek ana iki hipotez şunlardır;

H 1: “Seçmenler oy kararlarında siyasal pazarlama faaliyetlerinden etkilenmektedirler.”

H 2: “Siyasi görüş farklılığı bulunan seçmenler arasında siyasal pazarlama faaliyetlerinden etkilenme düzeyleri arasında farklılık vardır.”

²⁵ A. Ercan GEGEZ, “Pazarlama Araştırmaları”, Beta Yayınları, İstanbul, 2007, s. 261.

4.4 Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Tablo 4.1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Yaş Aralıkları	Frekans	Yüzde
18-30	132	32,9
31-45	165	41,1
46-65	91	22,7
65 ve üstü	13	3,3
Cinsiyetleri	Frekans	Yüzde
Erkek	222	55,4
Kadın	179	44,6
Gelir Aralıkları	Frekans	Yüzde
500 ytl. ve altı	105	26,2
500-1500 ytl.	183	45,6
1500-2000 ytl.	75	18,7
2000 ytl ve üstü	38	9,5
Meslekleri	Frekans	Yüzde
Memur	86	21,4
İşçi	61	15,2
İş adamı	8	2,0
Öğrenci	51	12,7
Ev hanımı	42	10,5
Esnaf	46	11,5
Serbest Meslek	47	11,7
Diğer	60	15,0
Eğitim Durumları	Frekans	Yüzde
Okur-yazar ve ilköğretim	100	24,9
Lise	115	28,7
Üniversite	152	37,9
Lisansüstü eğitim	34	8,5
Siyasi Görüşleri	Frekans	Yüzde
Muhafazakar	42	10,5
Milliyetçi	123	30,7
Sosyal demokrat	167	41,6
Liberal	29	7,2
Diğer	40	10,0
Toplam	401	100,0

Katılımcıların yaş durumlarına bakıldığında; 31-45 yaş arası %41'le en fazla katılımcının olduğu grubu vermektedir. İkinci sırada ise yaklaşık %32'yle 18-30 yaş arasındaki seçmenler gelmektedir. Katılımcıların 222'sini

erkek seçmenler, 179'unu kadın seçmenler oluşturmaktadır. Araştırmada kadın ve erkek cevaplayıcı sayısı birbirine yakın tutulmaya çalışılmıştır. Katılımcıların gelir durumlarına bakıldığında en çok katılımı %45'lik oranla 500-1500 ytl. aylık gelirleri olanlar oluşturmaktadır. İkinci sırada ise %26'lık oranla 500 ytl. ve altı gelir durumundakiler gelmektedir. Bu gelir grubundaki katılımcıların çoğunluğunu öğrenciler ve ev hanımları oluşturmaktadır. Ayrıca esnaf ve serbest meslek sahiplerinin çeşitli sebeplerle gerçek gelirlerinin altında gelir beyan etmeleri de yine bu duruma etkindir. Katılımcılarda mesleklerine göre %21 oranıyla en yüksek grubu memurlar, ikinci sırayı %15'le işçiler, üçüncü sırayı %12'yle öğrenciler oluşturmaktadır. En düşük katılımı ise %2'yle iş adamları oluşturmaktadır. Katılımcıların %37'si üniversite mezunu olup ikinci sırada ise %28'le lise mezunları gelmektedir. Buna göre katılımcıların eğitim düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Araştırmanın konusu gereği seçmenlerin sosyo-ekonomik özelliklerini belirlemedeki önemli kriterlerden biri de siyasi görüşleridir. Bu sebeple katılımcılara kendilerini siyasi yönden nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Katılımcıların %41,6'sını birinci sırada sosyal demokratlar, %30,7'sini ise ikinci sırada milliyetçiler oluşturmaktadır. Muhafazakarlar %10,5' le üçüncü sırada yer alırken, liberaller %7,2'le en küçük grubu oluşturmaktadır. Bu tanımlamalar dışında kalarak kendini siyasi yönden "diğer" şekilde ifade edenlerin oranı ise %10'dur. En yüksek grubu sosyal demokratların oluşturması ise araştırmanın, sosyal demokrat çizgisiyle tanınan İzmir ili seçmenleriyle yapılmasıyla açıklanabilir. Yine de son yıllardaki yoğun göç dalgası ve bunun etkisiyle şehrin kozmopolit bir yapıya sahip olması nedeniyle diğer siyasi görüşlere sahip olanların oranları arasında büyük bir uçurum bulunmamaktadır.

Tablo 4.2: Siyasi Parti Tercih Zamanları

Siyasi Parti Tercih Zamanı	Frekans	Yüzde
Seçimlerden uzun süre önce	329	82,0
Seçimlerden kısa süre önce	72	18,0
Seçimlerden Kısa Bir Süre Önce Fikir Değişikliği Olup Olmaması	Frekans	Yüzde
Evet	93	23,2
Hayır	308	76,8
Toplam	401	100,0

Seçmenlere siyasi parti tercihlerini ne zaman yaptıkları sorulduğunda % 82 gibi büyük bir çoğunluğu seçimlerden uzun süre önce yaptıklarını söylemişlerdir. Seçimlerden kısa bir süre önce oy vermeyi düşündükleri partiler hakkında fikir değiştirip değiştirmedikleri sorulduğunda ise katılımcıların %76,8'lik büyük bir çoğunluğu hayır yanıtını vermiştir. Çıkan sonuçlarda, seçmenlerin büyük çoğunluğu seçimlerden uzun

süre önce oy vermeyi düşündükleri parti hakkında fikir değiştirmediklerine göre, partiler siyasal pazarlama faaliyetlerine seçimlerden kısa süre önce değil uzun süre önce ağırlık verirlerse daha etkili ve başarılı olunabilir.

Tüm seçmenlerin siyasi parti tercihlerinde etkili olan faktörler, siyasal pazarlama faaliyetlerinden hangilerinin seçimlerinde onları etkilediği, hangilerinin kendilerine sevimsiz geldiği ve genel olarak bu uygulamalardan etkilenip etkilenmedikleri toplu bir şekilde değerlendirmeye alınmıştır. Tüm katılımcıların görüşleri One Sample t testi ile incelenmiş ve aşağıdaki tablo ile gösterilmiştir.

Tablo 4.4: Katılımcıların Parti Tercih Nedenleri ve Siyasal Pazarlamayla İlgili Görüşleri

Hipotezler	Test Value = 3		
	t	df	Sig. (2-tailed)
Siyasi parti tercihimde partinin ideolojisi etkilidir.	26,249	400	,000
Siyasi parti tercihimde partinin lideri ve kadrosu etkilidir.	23,026	400	,000
Siyasi parti tercihimde partinin temel değerlere bağlılığı etkilidir. (dini değerler, Atatürkçülük)	32,128	400	,000
Siyasi parti tercihimde ailemin ve yakın çevrem görüşleri etkilidir.	-2,945	400	,003
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli yüzyüze yapılan propagandadır.	2,516	400	,012
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli kitle iletişim araçlarıyla yapılan propagandadır.	2,714	400	,007
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli, beni etkilemeyi amaçlamaktan çok bana bilgi vermeyi amaçlayan propagandadır.	32,179	400	,000
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli, lideri öne çıkararak yapılan propagandadır.	-7,468	400	,000
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli, yüksek bütçelerle hazırlanan, seçmene seçim öncesi yüksek menfaatler sağlayarak yapılan propagandadır.	19,853	400	,000
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır.	18,800	400	,000
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, rakibi karalayarak yapılan propagandadır.	17,073	400	,000
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmeni kamuoyu araştırmalarıyla (anketlerle)	9,112	400	,000

yönlendirerek yapılan propagandadır.			
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, yüksek bütçelerle yürütülen şaşaalı propagandadır.	14,497	400	,000
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, aşırı vaatler sunularak yapılan propagandadır.	15,388	400	,000
Siyasi partilerin seçim öncesi uyguladıkları reklam kampanyaları tercihlerim üzerinde etkilidir.	-8,164	400	,000
Partilerin uyguladıkları negatif siyasal reklamlar (rakibi karalama vb.) tercihlerimi değiştirebilmektedir.	-	400	,000
Oy kararında siyasal propaganda faaliyetleri etkili olmaktadır.	13,409	400	,000
Seçim öncesi kitle iletişim araçlarıyla yapılan propaganda kararlarım üzerinde etkili olmaktadır.	-8,071	400	,000
Reklam ve propaganda faaliyetlerinden yoğun olarak faydalanan partilerin seçimlerdeki başarı şansları yüksek olur.	-4,603	400	,000
Başarılı bir propaganda faaliyeti görüşlerimle tam olarak örtüşmeyen bir partiye oy vermeme sağlayabilir.	3,907	400	,000
Seçim dönemleri öncesi yapılan kamuoyu araştırmalarını (seçim anketlerini) takip ederim.	-	400	,000
Kamuoyu araştırmalarının sonuçları (seçim anketleri) tercihlerimi etkiler.	17,969	400	,000
	2,313	400	,021
	-	400	,000
	14,359	400	,000

Yapılan One Sample t testine göre; genel olarak seçmenlerin siyasi parti tercihlerinde etkili olan faktörler, partinin ideolojisi, lideri ve kadrosu ve en büyük oranla da temel değerlere bağlılığıdır. Temel değerlere bağlılıkta kastedilen kavramlara örnek olarak, dini değerler ve Atatürkçülük parantez içinde verilmiştir. Her siyasi görüşten katılımcı kendisi için önemli olan değeri ya da değerleri ifade içinde bulup cevapladığından bu ifadede fikir birliği sağlandığı düşünülebilir. Seçmenler için aile ve yakın çevrelerinin görüşleri ise parti tercihlerinde etkili görülmemektedir.

Katılımcıların en çok etkilendikleri propaganda şekli ise seçmeni etkilemeyi amaçlamaktan çok bilgi vermeyi amaçlayan propagandadır. Yüzyüze ve kitle iletişim araçlarıyla yapılan propaganda da yine seçmenleri etkilemektedir. Genel olarak verilen cevaplar seçmenlerin siyasal pazarlama uygulamalarından etkilenmediklerini göstermektedir. Bunu ölçmeye yönelik ifadeler arasında yalnızca seçim öncesi yapılan kamuoyu araştırmalarının takip edildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak kamuoyu araştırmaları takip edilse de, neticede seçmen tercihlerini etkilemediği sonucu ortaya çıkmıştır.

One Sample t test ile tüm seçmenlerin siyasal pazarlama uygulamaları hakkındaki görüşleri elde edilmiştir. Yapılan Independent

Samples t testi ile de farklı siyasi görüşlere sahip olan seçmenlerin siyasi pazarlama uygulamalarına karşı tutumlarının farklılık gösterip göstermediği test edilmiştir. Independent Samples t testin sonuçları tablo 4.5' de verilmiştir. Tabloda sadece gruplar arasında anlamlı farklılık bulunan ifadeler gösterilmiştir.

Tablo 4.5: Farklı Siyasi Görüşlere Sahip Katılımcıların Siyasal Pazarlama ve Uygulamalarına Karşı Görüşleri

Hipotezler	Siyasi Görüş	Mean	t	df	Sig. (2-tailed)
Siyasi parti tercihimde partinin ideolojisi etkilidir.	muhafazakar s.demokrat	4,07 4,56	-3,634 -2,755	207 49,117	,000
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli yüzyüze yapılan propagandadır.	muhafazakar s.demokrat	3,71 3,13	2,423 2,614	207 70,083	,016
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır.	muhafazakar s.demokrat	3,93 4,50	-2,947 -2,437	207 52,302	,004
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, rakibi karalayarak yapılan propagandadır.	muhafazakar s.demokrat	3,79 4,31	-2,634 -2,261	207 53,957	,009
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli yüzyüze yapılan propagandadır.	muhafazakar diğer	3,71 2,90	2,527 2,511	80 72,897	,013
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli kitle iletişim araçlarıyla yapılan propagandadır.	muhafazakar diğer	3,55 2,68	3,108 3,099	80 77,766	,003
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli, beni etkilemeyi amaçlamaktan çok bana bilgi vermeyi amaçlayan propagandadır.	muhafazakar diğer	4,55 4,05	2,053 2,029	80 63,218	,043
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli, lideri öne çıkararak yapılan propagandadır.	muhafazakar diğer	2,76 2,18	2,122 2,121	80 79,716	,037

Siyasi partilerin seçim öncesi uyguladıkları reklam kampanyaları tercihlerim üzerinde etkilidir.	muhafazakar diğer	2,76 2,10	2,322 2,326	80 79,922	,023
Oy kararında siyasal propaganda faaliyetleri etkili olmaktadır.	muhafazakar diğer	2,76 2,05	2,440 2,449	80 79,259	,017
Reklam ve propaganda faaliyetlerinden yoğun olarak faydalanan partilerin seçimlerdeki başarı şansları yüksek olur.	muhafazakar diğer	3,40 2,83	2,059 2,048	80 74,580	,044
Siyasi parti tercihimde partinin ideolojisi etkilidir.	milliyetçi s.demokrat	4,12 4,56	-3,974 -3,678	288 180,118	,000
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli, beni etkilemeyi amaçlamaktan çok bana bilgi vermeyi amaçlayan propagandadır.	milliyetçi s.demokrat	4,28 4,58	-3,089 -2,966	288 218,883	,002
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli, lideri öne çıkararak yapılan propagandadır.	milliyetçi s.demokrat	2,79 2,44	2,381 2,349	288 249,491	,020
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır.	milliyetçi s.demokrat	3,93 4,50	-3,813 -3,616	288 205,143	,000
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, rakibi karalayarak yapılan propagandadır.	milliyetçi s.demokrat	3,91 4,31	-2,631 -2,509	288 211,352	,009
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, yüksek bütçelerle yürütülen şaşaalı propagandadır.	milliyetçi s.demokrat	3,70 4,17	-3,013 -2,905	288 223,496	,003
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, aşırı vaatler sunulmasıyla yapılan propagandadır.	milliyetçi s.demokrat	3,83 4,22	-2,362 -2,275	288 222,406	,019

Başarılı bir propaganda faaliyeti görüşlerimle tam olarak örtüşmeyen bir partiye oy vermemi sağlayabilir	milliyetçi s. demokrat	2,21 1,82	2,761 2,722	288 248,204	,006
Siyasi parti tercihimde partinin temel değerlere bağlılığı etkilidir. (dini değerler, Atatürkçülük)	milliyetçi liberal	4,61 4,28	2,032 1,697	150 35,674	,044
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli yüzyüze yapılan propagandadır.	milliyetçi liberal	3,31 2,48	3,067 3,182	150 44,136	,003
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli, lideri öne çıkararak yapılan propagandadır.	milliyetçi liberal	2,79 2,24	2,132 2,402	150 49,406	,035
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır.	milliyetçi liberal	3,93 4,66	-2,527 -3,571	150 77,857	,013
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, rakibi karalayarak yapılan propagandadır.	milliyetçi liberal	3,91 4,48	-1,982 -2,586	150 64,530	,049
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, yüksek bütçelerle yürütülen şaşaalı propagandadır.	milliyetçi liberal	3,70 4,31	-2,066 -2,537	150 57,153	,041
Siyasi parti tercihimde partinin temel değerlere bağlılığı etkilidir. (dini değerler, Atatürkçülük)	milliyetçi diğer	4,61 4,00	3,456 2,525	161 45,663	,001
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli kitle iletişim araçlarıyla yapılan propagandadır.	Milliyetçi diğer	3,24 2,68	2,478 2,344	161 60,753	,022
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli, lideri öne çıkararak yapılan propagandadır.	milliyetçi diğer	2,79 2,18	2,641 2,666	161 67,309	,010

Seçim öncesi kitle iletişim araçlarıyla yapılan propaganda kararlarım üzerinde etkili olmaktadır.	milliyetçi diğer	2,80 2,25	2,256 2,371	161 72,266	,025
Başarılı bir propaganda faaliyeti görüşlerimle tam olarak örtüşmeyen bir partiye oy vermeme sağlayabilir.	milliyetçi diğer	2,21 1,73	2,214 2,440	161 79,291	,028
Seçim dönemleri öncesi yapılan kamuoyu araştırmalarını (seçim anketlerini) takip ederim.	milliyetçi diğer	3,24 2,48	3,211 3,055	161 61,259	,003
Kamuoyu araştırmalarının sonuçları (seçim anketleri) tercihlerimi etkiler.	milliyetçi diğer	2,36 1,70	2,777 3,147	161 84,144	,006
Siyasi parti tercihimde partinin ideolojisi etkilidir.	s.demokrat liberal	4,56 4,24	2,097 1,509	194 31,803	,037
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli yüzyüze yapılan propagandadır.	s.demokrat liberal	3,13 2,48	2,304 2,537	194 41,879	,015
Siyasi parti tercihimde partinin ideolojisi etkilidir.	s.demokrat diğer	4,56 4,25	2,135 1,495	205 44,503	,034
Siyasi parti tercihimde partinin temel değerlere bağlılığı etkilidir. (dini değerler, Atatürkçülük)	s.demokrat diğer	4,48 4,00	2,844 1,996	205 44,555	,005
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli kitle iletişim araçlarıyla yapılan propagandadır.	s.demokrat diğer	3,20 2,68	2,206 2,204	205 59,069	,031
Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli, beni etkilemeyi amaçlamaktan çok bana bilgi vermeyi amaçlayan propagandadır.	s.demokrat diğer	4,58 4,05	3,496 2,428	205 44,317	,001
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır.	s.demokrat diğer	4,50 3,90	2,970 2,341	205 47,745	,003
Oy kararımında siyasal propaganda faaliyetleri etkili olmaktadır.	s.demokrat diğer	2,51 2,05	2,101 2,130	205 60,100	,037

Seçim öncesi kitle iletişim araçlarıyla yapılan propaganda kararlarım üzerinde etkili olmaktadır.	s.demokrat diğer	2,69 2,25	1,982 2,029	205 60,823	,047
Reklam ve propaganda faaliyetlerinden yoğun olarak faydalanan partilerin seçimlerdeki başarı şansları yüksek olur.	s.demokrat diğer	3,32 2,83	2,153 2,018	205 55,116	,048
Seçim dönemleri öncesi yapılan kamuoyu araştırmalarını (seçim anketlerini) takip ederim.	s.demokrat diğer	3,25 2,48	3,350 3,170	205 55,656	,002
Kamuoyu araştırmalarının sonuçları (seçim anketleri) tercihlerimi etkiler.	s.demokrat diğer	2,08 1,70	1,978 2,027	205 60,913	,047
Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır.	liberal diğer	4,66 3,90	2,415 2,644	67 62,149	,018
Seçim öncesi kitle iletişim araçlarıyla yapılan propaganda kararlarım üzerinde etkili olmaktadır.	liberal diğer	2,90 2,25	2,106 2,091	67 58,870	,041
Seçim dönemleri öncesi yapılan kamuoyu araştırmalarını (seçim anketlerini) takip ederim.	liberal diğer	3,38 2,48	2,595 2,584	67 59,597	,012
Kamuoyu araştırmalarının sonuçları (seçim anketleri) tercihlerimi etkiler.	liberal diğer	2,34 1,70	2,436 2,420	67 59,025	,019

Farklı siyasi görüşlere sahip seçmenlerin siyasal pazarlama uygulamalarına karşı görüş farklılıklarını ölçmeyi amaçlayan Independent Samples t testin sonuçlarına göre; muhafazakar ve sosyal demokrat katılımcılar arasında beklenenden daha az konuda görüş farklılığı bulunmuştur. Özellikle seçim öncesi sevimsiz gelen propaganda şekli konularında belirgin görüş farkları saptanmıştır. Bu farklılıklar, “seçim öncesi bana en sevimsiz gelen propaganda şekli seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır” ve “rakibi karalayarak yapılan propagandadır” ifadelerinde bulunmuştur. “Siyasi Parti tercihimde etkili olan faktör partinin ideolojisidir” ifadesine karşı da iki grup arasında görüş farkı vardır. Ayrıca bu ifadeye karşı sosyal demokratlarla liberaller arasında da görüş farkı

bulunmaktadır. Muhafazakarlarla en fazla görüş farkı bulunan grup ise kendini siyasi olarak “diğer” şeklinde ifade edenlerdir. Bu iki grup üzerindeki en büyük görüş farkını oluşturan ifadeler, en çok etkilendikleri siyasi propaganda şekilleri konusundaki ifadelerdir. Testin sonucunda dikkat çekici bulgulardan biri de muhafazakar ve milliyetçi seçmenler arasında herhangi bir görüş farkı bulunmamasıdır. Siyasi duruş olarak da milliyetçi ve muhafazakar seçmenlerin görüşlerinin birbirine yakın olması yine siyasal pazarlama faaliyetlerine yönelik görüşlerinin de yakın olmasını sağlamıştır diyebiliriz. Milliyetçi katılımcıların, sosyal demokratlar başta olmak üzere liberal ve diğer siyasi görüşlerdeki katılımcılarla belirgin görüş farkları bulunmaktadır. Özellikle milliyetçi ve sosyal demokrat katılımcılar arasındaki en büyük görüş farkları, en sevimsiz gelen propaganda şekilleri ifadelerinde saptanmıştır. Milliyetçi ve liberal seçmenler için parti tercih kararlarında partinin temel değerlere bağlı olması eşit derecede önem taşımamaktadır. Yine aynı ifadeye verilen cevaplar milliyetçi ve “diğer” seçmenler arasında da görüş farkı olduğunu göstermektedir. Sosyal demokratlar ve liberaller arasında da iki ifadeye karşı görüş farkı saptanmıştır. Bunlar; “Siyasi parti tercihimde partinin ideolojisi etkilidir.”, Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli yüzyüze yapılan propagandadır.” ifadeleridir. Gruplar arasındaki en büyük görüş farkı ise sosyal demokratlar ve kendilerini “diğer” seçmen grubu içinde yer alan katılımcılar arasında saptanmıştır. Sosyal demokratlar ve “diğer” seçmenlerin on farklı ifadeye (hipoteze) karşı farklı görüşte oldukları saptanmıştır.

Görüş farkı bulunan tüm ifadelerdeki “mean” değerlerine bakıldığında cevaplardaki farklılıklar açısından büyük uçurumlar görülmemektedir. Mean değerlerine bakıldığında; en büyük farklılıklar, liberal ve “diğer” grupları arasındaki “Seçim dönemleri öncesi yapılan kamuoyu araştırmalarını (seçim anketlerini) takip ederim.” ve “Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır.” ifadelerinde, sosyal demokrat ve “diğer” grup arasındaki “Reklam ve propaganda faaliyetlerinden yoğun olarak faydalanan partilerin seçimlerdeki başarı şansları yüksek olur.”, “Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır.” ve “Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli kitle iletişim araçlarıyla yapılan propagandadır.” ifadelerinde, sosyal demokrat ve liberal grup arasındaki, “Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli yüzyüze yapılan propagandadır.” ifadesinde, milliyetçi ve diğer grup arasındaki, “Seçim dönemleri öncesi yapılan kamuoyu araştırmalarını (seçim anketlerini) takip ederim.” ve “Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli kitle iletişim araçlarıyla yapılan propagandadır.” ifadelerinde, milliyetçi ve liberal grup arasında; “Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli,

yüksek bütçelerle yürütülen şaşaalı propagandadır”, “Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, rakibi karalayarak yapılan propagandadır.”, “Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır.” ve “Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli yüzyüze yapılan propagandadır.” ifadelerinde, milliyetçi ve sosyal demokrat gruplar arasında; “Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, aşırı vaatler sunularak yapılan propagandadır.”, “Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, yüksek bütçelerle yürütülen şaşaalı propagandadır.”, “Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, rakibi karalayarak yapılan propagandadır.” ve “Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır.” ifadelerinde, muhafazakar ve “diğer” grup arasında; “Reklam ve propaganda faaliyetlerinden yoğun olarak faydalanan partilerin seçimlerdeki başarı şansları yüksek olur.”, “Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli kitle iletişim araçlarıyla yapılan propagandadır.” ve “Beni en çok etkileyen siyasi propaganda şekli yüzyüze yapılan propagandadır.” ifadelerinde, muhafazakar ve sosyal demokratlar arasında ise; “Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, rakibi karalayarak yapılan propagandadır.” ve “Seçim öncesi bana en sevimsiz gelen siyasi propaganda şekli, seçmene maddi yardım sağlayarak yapılan propagandadır.” ifadelerinde bulunmuştur.

5. SONUÇ

Ülkemizde profesyonel anlamda 80’li yıllardan bu yana uygulamada kendini gösteren siyasal pazarlama hakkında özellikle akademik anlamda yeterli çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu çalışma, hem bu konudaki eksikliği gidermeye yardımcı olmak, hem de günümüzde bir mal ya da hizmetin üretilmesi ve tüketiciyle buluşması aşamasında en önemli faktör haline gelen pazarlamanın, düşüncelerin pazarlandığı siyasal pazarlama faaliyetlerinde ne şekilde uygulandığına ışık tutmak ve bu uygulamaların seçmenler üzerinde etkisini ölçmek amacıyla yapılmıştır.

Anket yöntemiyle yapılan araştırmada elde edilen sonuçlar; siyasal pazarlama faaliyetlerinin seçmenlerin oy kararlarında büyük bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Özellikle “siyasi parti tercihinizi ne zaman yaparsınız” sorusuna katılımcıların %82’sinin “seçimlerden uzun süre önce” cevabını vermesi, seçmenlerin halen geçmişten beri oy verdikleri ve kendilerini ait hissettikleri partiyi değiştirmeme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Parti ideolojisi de seçmenlerin parti tercihlerinde en önde gelen faktörlerden biridir. Bu sebeple seçmenlerin ideolojik olarak

kendilerine yakın hissetmedikleri bir partiye siyasal pazarlama faaliyetlerinden dolayı oy verme ihtimalleri düşüktür sonucuna ulaşılabilir.

Çalışmanın bir diğer hipotezi olan siyasal görüş farklılığı bulunan seçmenler arasında siyasal pazarlama faaliyetlerinden etkilenme düzeyleri arasında farklılık olduğu hipotezi ise kabul edilmiştir. Özellikle sosyal demokrat ve milliyetçi, sosyal demokrat ve “diğer” seçmen gruplarının siyasal pazarlamaya karşı görüşleri arasında farklılıklar saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- BONGRAND, M., 1992, **Politikada Pazarlama**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DAVER, B. , 1993, **Siyaset Bilimine Giriş**, Yargı Yayınevi, Ankara.
- DEVİRAN, Y. , 2003, **Siyasal Kampanya Yönetimi: Mesaj, Strateji Ve Taktikler**, And Yayınları, İstanbul.
- GEGEZ, A.E. ,2007, **Pazarlama Araştırmaları**, Beta Yayınları, İstanbul.
- GÜRBÜZ, E. , İNAL, E. , 2004, **Siyasal Pazarlama Stratejik Bir Yaklaşım**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- HARRIS, P. ,2001, “ **To Spin or not to Spin, That is the Questions; The Emergence Of Modern Political Marketing**”, The Marketing Review, Cilt:2, No:1 (Spring), s. 39.
- İSLAMOĞLU, A., H. ,2002 , **Siyaset Pazarlaması Toplam Kalite Yaklaşımı**, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., İstanbul.
- JOHNSON-CARTEE, K.S. , COPELAND, G. A. ,1991, **Negative Political Advertising Coming of Age** Hillsdale, Lawrence Earlbaum Associates Inc. , New Jersey.
- KABAN, Z.Y. , 1995 ,“**Türkiye’de Araştırma Şirketleri, Yaptıkları Siyasi Kamuoyu Araştırmaları Ve Seçmen Tercihi Üzerine Etkileri**”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- LİMANLILAR, M. , 1991, **Siyasal Pazarlama**, Pazarlama Dünyası Dergisi, Cilt:29, Sayı:5, s. 35.
- OKUMUŞ, A. , 2007, “**Pazarlama Anlayışında Siyasal Pazarlamanın Yeri Ve Pazar Konumlarına Göre Siyasi Partilerin Stratejik Analizi**”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:17 (Nisan), s. 6-7.

- TAN, A. , 2002, **İlke ve Uygulamalarıyla Politik Pazarlama**, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- TEK, Ö. B. , 1999, **Pazarlama İlkeleri: Global Yönetimsel Yaklaşım-Türkiye Uygulamaları**, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- TAŞ, O. , ŞAHİM, T.Z. , 1996, **Reklamcılık Ve Siyasal Reklamcılık**, Aydoğdu Ofset, Ankara.
- UZTUĞ, F. , 2003, “ **Siyasal Marka Konumlandırma Ve Siyasal Mesaj Stratejileri İlişkisi:1991-1995-1999 Seçimleri Türkiye Siyasal Reklam Mesaj Türleri Analizi**”, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Cilt: 3, Sayı:1(Temmuz), s. 5-6.
- YOLDAŞ, Y. , 2007, “**Max WEBER’in (Siyasi) Sorumluluk Etiği Anlayışı**”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı:2, s. 201.
- <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/aralik2007/19.pdf>